
BIBLIOTECA · DEL · DUQUE · DE · OSUNA

[illegible]

PUBLII TERENTII
AFRI
COMOEDIAE SEX
NOVISSIME RECOGNITAE

CUM SELECTA VARIETATE LECTIONUM ET PERPETUA ANNOTATIONE

ACCEDIT INDEX LATINITATIS CUM INTERPRETATIONE

STUDIIS SOCIETATIS BIPONTINAE

EDITIO ACCURATA

BIPONTI
EX TYPOGRAPHIA SOCIETATIS
CIƆIƆCCLXXIX

P. TERENTII COMOEDIAE

PHIL. MELANCHTHONIS PRAEFATIO IN PUBL. TERENTIUM.

Paedagogis

Philippus Melanchthon S. P. D.

CUm Typographus hic Terentii Comoedias recudere pararet, rogavit, ut ſe in optimo auctore edendo recognoſcendoque adiuvarem. Ego vero tametſi non ſatis inſtructus eſſem veteribus exemplis, quibus in tali re opus erat: tamen homini amico, in ſanctiſſimo negotio nolui deeſſe. Nam mihi quidem praeclare mereri de Repub. videntur, qui hoc genus auctoribus edendis, publicis ſtudiis conſulunt. Praeſertim autem hoc tempore, cum in perniciem literarum pene conſpiraſſe chalcographi videntur: non mediocris gratia debetur iis, qui nonnullo rei familiaris periculo in veteribus transſcribendis ſumptus faciunt. Paſſim enim novis et inſulſis libellis magno numero quotidie prodeuntibus, luculenta veterum ſcripta opprimuntur. Porro vix alius liber eſt, quem perinde omnium manibus teri referat, atque has Comoedias. Nam praeterquam quod honeſtiſſima civilium morum exempla hic proponuntur, ad parandam dicendi facultatem mirifice conducunt. Vincit enim proprietate ſermonis facile omnes Terentius, quae virtus in oratione citra controverſiam prima eſt. Deinde ea in exponendo ac narrando copia, ea diſpoſitio argumentorum, ea in ſententiis ac ſalibus venuſtas eſt prorſus, ut perfectius ne quidem ipſas Athenas, quas in hoc genere regnaſſe ferunt, quidquam facere potuiſſe credam.

Quare hunc auctorem edentibus non inviti operam dedimus. Quid praestiterimus, indicabunt exempla, si cum aliis conferantur. Facta est copia nobis Terentiani Codicis, qui videbatur vetustior, sed erant iuxta proverbium, ανθρακες θησαυρος. Itaque nos non magnopere adiuvit. Utinam autem libeat iis, quos audio diu iam moliri emendationem, tandem aliquando nitidiorem Terentium in proscenium producere. Neque enim alio beneficio maiorem gratiam apud studiosos omneis inire quisquam possit. Me vero non poenitebit huius operae, si qui me auctore magis amabunt Terentium. Chrysostomum ferunt tantopere delectatum esse Aristophanis lectione, ut semper in manibus haberet, dormiens etiam pro pulvino uteretur. Nec dubium est, quin alendae locupletandaeque facundiae causa tam sedulo legerit. Quanto pluris Terentius fieri meretur [1], cuius fabulae cum obscoenitate vacant, tum sunt aliquanto quam Aristophanicae, nisi valde fallor, ρητορικοτεραι. Proinde paedagogos omnes adhortor, ut hunc auctorem summa fide studiis iuventutis commendent. Nam et ad iudicium formandum de communibus moribus, mihi quidem plus conferre, quam plerique Philosophorum commentarii, videtur. Et non alius auctor loqui elegantius docebit, aut utiliore genere orationis puerilem linguam imbuet. Beatas Respublicas, si hoc genere literarum dedolata iuventus, ad maiores res gerendas accesserit! Nunc cum nullae literae, nulla scientia neque religionis, neque virtutis sit in his, qui tenent Respublicas, videmus eorum inscitia, omnia sacra et profana, divina atque humana misceri.

1 Quem Grotius quidem tanti faciebat, ut secum semper ferret. Ac propterea increpatus a viro quodam politico respondit: alia in illo legere pueros, alia viros. cf. Morhof. Polyh. T. I, L. IV, c. XI, §. 6.

LECTORIBUS
EDITORES BIPONTINI S. D.

TERENTIUM, poetam inter dramaticos optimum, omniumque Comicorum ηθικοτατον, in gratiam iuventutis, cui is maxime prodeſſe omni tempore viſus eſt, noſtra ratione curatum edimus. Poſt eum adultioribus legatur vetuſtior *Plautus*, et illis, quibus omnis latinitas curae eſſe debet, et his, quibus ingenium alere volupe eſt. *Plautus* quidem, homo ludis iociſque natus et inexhauſti ingenii, qui artem ludicram *Livio Andronico* primum a *Satyrarum* modis ad *fabulas* argumento ſerendas translatam (cf. Liv. hiſt. VII, 2 et Val. Max. II, 4, 4) prae ceteris aetatis ſuae ſcriptoribus ſcenicis extulit, auctor alter *Comoediae Romanae* habetur, et vi comica omnibus ſuperior: ſed is cum pauciores haberet intelligentes ſpectatores, plurimos ruditatem olentes et Satyrarum licentiae olim aſſuetos, non tam ſcenam repurgavit, quam vitiis virtutes miſcuit. Novam vero prorſum iniit ſtudii Muſici rationem *Terentius Afer*, Comoediae Graecorum novae, eiuſque auctorum, *Menandri*, *Diphili*, *Apollodori*, *Philemonis*, ſectator, ſummorum Romae virorum, magni *Scipionis* et ſapientis

Laelii familiaris, ingeniorum animorumque humanorum notatione ad artem factus, ipseque humanissimus, Comoediam Romae a lascivia ex Satyris reliqua, et immodesta illa vi comica devocavit ad mores et humanitatem: atque sic *morati dramatum generis* princeps evasit. Fabulae eius e Graecia in Latium translatae sunt ipsissima vitae communis s. quotidianae imago, nativis coloribus velut sanguine diffusis ad summam venustatem et gratiam ornatae. Personarum mores s. characteres ad decori rationem simul ita temperavit, *ut* vel *meretrices honestiores sint*, quod *Balzacus* ait, *quam Plautinae matronae*, feminarum decus ubique servetur: parasiti non sint ridiculi et plagipatidae, sed vel Gnathonici, h. e. assentatores (et derisores) eorum, qui se primos omnium rerum putant (cf. Eun. II, 2. p. 114 ibique notata), vel qui a poeta notentur *nigri*, ut ait Cicero, et *confidentes*, ut Phormio, cuius similes et hodie cavere debemus: servi, alii frugi, alii delectabiles dolorum artifices. Atque ipse Terentius tantus est sermonis hominum pro cuiusque conditione et affectu simulandi artifex, ut nihil supra; qua re audientium vel legentium animi, haec esse scenica et ficta, facilius obliviscuntur, et in omnes sermocinantium affectus trahuntur. Habet et hoc proprium, ut priores scenae narrationem s. expositionem argumenti contineant, e quo seritur fabula, ac semper aliquis ex actoribus adsit praemonstrator, ut Syrus, primaria Heautontimorumeni persona, cuius dicta vel quasi falsa, ex eventis iucunde intelliguntur fuisse vera. Dictionis vero tanta in eo est castitas et elegantia, ut *ob hanc putarentur* a *Laelio scribi* eius fabulae, teste *Cicerone*, cui ipse fuit in deliciis: atque *Varroni* exemplum diceretur *me-*

diocritatis, quo is vocabulo insignivit virtutem dicendi pulcherrimam, mediam scilicet inter ubertatem et gracilitatem (cf. Gell. VII, 14), qualis illa Nestoris facundia inter magnificam loquentiam Ulyssis et subtilem sermonem Menelai, media fuerit apud Homerum. Oratio igitur Terentiana ipsa est sapientiae perfectae oratio.

Mirum sane est, quod multis, quibus voluptas omnis ab animo ad corpus migravit, tumultus pro sapientia, licentia pro ingenio, ridiculum pro vi comica est, Terentius citra fines Comoediae substitisse videtur; Terentius inquam, qui fabulas arte summa ad naturam et humanitatem direxit, qui in loco orationem et affectum ad epicum vel ad tragicum genus attollit, sed ita ludit, (comparante *Batteusio*) *Ut festis matrona moveri iussa diebus Intererit Satyris pudibunda protervis* (Hor. art. poet. v. 232 sq.). Hunc igitur poetam, et iucundiorem morum praeceptorem, quam qui vel magnifice vel subtiliter praecepta loquuntur, iuventuti denuo tradimus, quo rectius fruantur. Textum quidem sermonis Terentiani ita curate expressimus, ut neque in *G. Faerni*, qui in emendando illo palmam poscit, neque in *D. Heinsii*, quem in edendis poetis felicem praedicant, recensione, hodie fere vulgatae vim obtinente, subsisteremus; sed textum denuo, ubi deficere videbatur, ad Codicis Bembini, omnium principis, Vaticani, ceterorum, quos maxime Bentleius aliique laudatiores adierunt, vestigia, et priscarum editionum [1], ab edi-

1 Ex priscis edd. nulla quidem nobis ipsis primum ad manus fuit, praeter vetustiorem quandam fol. min. cum figg. in ligno descriptis, versibus distinctis rectius in senariis, adiunctis superne, ad latera, & infra

toribus praeſtantioribus conſultarum lectionem conferremus, et noſtrum qualemcunque ſenſum ſecuti nonnulla ipſi primum reſtituta ederemus, aliorum auſa in Codd. meliores refutaremus, ſaepiusque Terentium a vexatoribus, quantum in nobis ſit, defenderemus, cetera a nobis coniecta, quae recipere ſuperbum videri potuit, ſubiiceremus. Factum id a nobis eſt diligentius in Eun. et Heaut. quam in Andria, quae iam pulchrius ſe habere viſa eſt. Ceterum uti editorum recentium nemo maiorem de reſtituendo a ſe Terentio famam reperit vel laudem, quam Rich. *Bentleius*, Anglus, aliorum, maxime *Harii* reprehenſor, immo *Faerno* ſe, et Codici Bembino ſuos praeponens, ipſe modo corrector, modo corruptor textus Terentiani, et metri arbiter intolerabilis: ita eius maxime inventa vel auſa excuſſimus, quae probabilia viſa ſunt, ſecuti ſumus, alia quae confidentius, quam verius palam protulit, brevibus confutavimus, plura aptiori interciſione l. explicatione defendimus, leviora multa omiſimus. Quamvis enim Terentii lectio minus quam aliorum auctorum veterum corrupta vulgo feratur, natat tamen et illa in variae lectionis oceano, quomodo iam Ciceronis aetate exemplaria affectam lectionem perhibebant:

comm. Donati in 5 fabb. & Calph. in Heaut. Cum exemplar noſtrum a capite & calce mutilum ſit; (quippe a principio ſeptem folia deſunt, a fine quinque, ex quorum reliquiis ſaltem conſtat CVII foliis abſolutum, ſignaturam ad CC progreſſam fuiſſe) haeſimus in anno & loco editionis. Congruere videbatur cum Argent. prima, eoque ſic a nobis paſſim vocata eſt. Excuſa vero videtur ad exemplar antiquius Mediolanenſe vel Tarviſinum. Serius etiam Veneta III Franc. Dianae ad noſtros uſus acceſſit.

eademque utut inde ab Erasmo, G. Fabricio, Goveano, Mureto, Faerno, Lindenbrogio, Heinsio, Boeclero, Dacieria, Lengio, Hario, Westerhovio et Bentleio curata nondum tamen ab omni interpolatorum fuco in sincerissimum nitorem repurgata exstat, cuius rei exempla ad Eun. III, 5, 43. V, 2, 32. V, 4, 6. V, 10, 39. Heaut. prol. 6 et I, 1, 60. III, 2, 12. III, 4, 16 sq. ut alia taceam, prodidimus. Sed qui haec et alia iudicare velint, conferant ipsi textum nostrum adeantque notas, maxime ad Heaut. Notis hisce criticis, in gratiam tironum, interposuimus alias, quae ad rationem scenicam et actionis pertineant, partim ex Donato, vetere interprete, aut aliunde excerptas, partim ubi ille, vel potius inepti eius interpolatores rem non tetigisse, vel praeteriisse visi sunt, nostras novas; quod quidem in Heautontimorumeno hoc diligentius fecimus, quo magis perturbata fuit ratio huius fabulae duplicis, minusque intellectum artificium in ea summum; unde Actum III longius quam in vulg. proferre, scenasque melius describere oportuit. Sed haec rectius iudicentur legenda ipsa fabula, a qua et initium legendi faciant adolescentes. Est sane illa exemplum humanitatis, artis et orationis Terentianae, morumque habet praecepta egregia. Denique nec orationem et latinitatis rationem, ubi ab ea deflectere vidimus interpretes, aut critica l. scenica ratio id poscebat, illustrare neglegimus; plurima tamen in indicem latinitatis, alteri volumini subiungendum, reservavimus. Quamvis autem opera nostra videri possit levior, quam auctoris ratio postulat; neque otii et rerum nostrarum inopia, vel ingenium nostrum, quod ipsi sentimus, quam sit exiguum, maiora ferat; plura tamen afferi-

mus, quam quae promiſimus, et ex inſtituti noſtri ratione aequus quisque poſtulet. Itaque noſtram opellam aequi bonique faciant lectores. Quem ſubiungimus indicem editionum, ad lectionis Terentianae rationes deſcriptum, in eo concinnando, iam facilius emendando, augendo, forſan inepte operam conſumſimus, poſtquam Fabricius edixit: *univerſas Terentii editiones perſequi, vel inepti ſit.* Nos vero neque ingratam diligentiam iis fore, arbitrati ſumus, qui inde aetatis cuiusque in quavis gente genium cognoſcere cupiunt; neque ineptiorem adhibuimus, quam illi, qui lectionis auctorum, etiam manifeſto mendoſae, genealogias, aut neſcio quos alios indices conſcribunt.

INDEX EDITIONUM TERENTII

Longe auctior Westerhoviano & nova ratione descriptus.

AETAS I *nutrix*, an. 1469 -- 1500; *Archetyporum* s. editionum principum, quae hodie rarissimae et pro Codicibus habentur. Terentium pleraeque ex Codd. absque versuum distinctione exhibent; dein & ad metri rationes, quas primus Ang. *Politianus* curare aggressus est (teste Benedicto Philologo Flor. in praef. ad Petr. Crinitum recusa edit. Argent. 1516) atque ab an. 1487 in edd. adnotatas reperimus.

(Incerti anni) *Terentius* poeta, cum Commentario Donati Grammatici. 4.
——— cum vett. variorum Commentt. Venet. fol.
——— per Io. Hugonis de Gengenbach, sine dist. vers. fol.
Aelii *Donati* notae ad Terent. sine textu. fol. ed. elegantissima.

(1469) *Editio princeps*, in bibl. Com. Sunderlandiae. Westerhovius impressam anni notam dicit; Harius manu adiectam putat.

1470 *Ed. Mediolan.* I cum Donato in Ter. per Ant. *Zarotum*, impendio Io. Legnani. Mediol. fol. a nemine editorum adhuc collata.

1471 *Veneta* I per Io. de Colonia. (ab Hario consulta)

1472 *Romae* Donati Comm. sine textu: *Conradus Sweynheim Arnoldus Pannarzque Magistri, impresserunt* &c. lit. uncial. (inter cimelia Bibl. Archipal.)

1474 s. dist. versuum. (Harius contulit.)

——— *Tarvisina* I c. Donato & *Calphurnio*. fol.

1475 *Vicentina* c. Don. & Calph. per Herm. Levilapidem, Coloniensem (alias H. Lichtenstein.)

1476 *Mediol.* II fol.

——— *Veneta* II c. Don. & Calph. per Iac. Rubrum. fol. (quamvis mendis scateat, insignia tamen veteris scripturae vestigia habet, quae Muretus in corrigendo secutus.)

1477 *Tarvisina* II c. Don. Calph. per Herm. Levilap. Col. fol.
——— *Tarvisina* III alia c. iisdem Comm. fol.
——— *Mediolan.* III per Domin. de Vespolate & Iac. de Marliano. fol.
*1479 *Veneta* III c. Donato, recogn. a Franc. *Diana* (I) per Nic. Girardengum. fol. Hanc sibi Crollius ex Bibl. Friburgensi comparavit.
1480 *Veneta* IV ex castig. *Angeli Sabini* (I) fol.
——— *Parmensis* c. castigg. *Pomponii Laeti.*
1481 *Tarvisina* IV c. Don. interpr. per M. Paulum Ferari & recogn. per M. Aloysium *Strazarolum.* fol. (a Westerh. collata.)
——— *Neapolitana* s. verss. ex castig. *Ang. Sabini* (II) fol.
1482 *Veneta* V c. Don. ex rec. Fr. *Diana* (II) fol.
1483 *Veneta* VI c. Don. per Andr. de Asula & Barthol. de Alexandria socios. fol.
——— *Mediolan.* IV. fol.
1485 *Veneta* VII c. Don. per Simonem dictum Bevilaqua. fol. (Bibl. Sam. Engelii.)
1486 Terentii Phaedria Comoedia in ling. Germ. versa c. Comm. etiam Germ. miris ac facetis figuris exornata. In fine legitur: *Dise Comedia hat Hanns Nythart zu Ulm lassen trucken den Cunrad Dinckmut nach Chrifts Gepurt MCCCCLXXXVI Iar. fol.*
1487 *Veneta* VIII distinctis versibus, c. Don. & Calph. ex rec. Fr. *Diana* (III) per Andr. de Paltaschichis Catarensem. fol.
1488 *Veneta* IX c. Don. per Valerium *Superchium*, (cuius exstat praef.) fol.
1489 *Veneta* X c. Don. per Bern. de Choris & Simonem de Luero. fol. (Bibl. Engel.)
1490 *Veneta* XI distinctis versibus per M. Theodor. de Ragazonibus de Asula fol. (Westerh. collata.)
1491 *Veneta* XII c. Don. & Calph. fol.
1492 *Veneta* XIII per Peregr. de Pasqualib. de Bononia. fol.
——— *Parisiensis* I c. Comm. *Guid. Iuvenalis* (I) opera Georg. Wolff. fol.
1493 *Lugdun.* I s. verss. c. figg. & Guid. Iuv. interpr. (II) fol.
——— *Veneta* XIV c. Don. fol. (Bibl. Pal.)
1494 *Veneta* XV s. verss. c. Comm. Don. Calph. & Guid. Iuv. per *Simonem* Papiensem, dictum *Bevilaqua*, impensis Lazari de Isoardis de Savilla. fol.

——— *Veneta* XVI c. Comm. Ital. 4.

*1496 *Argentoratensis* I c. Directorio artis comicae, vocab. sent. & glossa interlineari (Guid. Ascensii) & Comm. Don. Calph. Guid. Iuven. & Io. Badii Ascensii, & figuris per Io. Reinhard. cogn. Gruninger. fol. Huic similis, vel etiam vetustior ed. c. figg. quam in praef. descripsimus, nobis ad manus est. cf. Bibl. Uffenb. T. II. Incun. artis typogr. p. 61 n. CLXIX. Hambergerus titulum sic profert:

Terentius cum directorio vocabulorum, sententiarum, artis comicae, glossa interlineari, commentariis, *Donato*, *Guidone*, *Ascensio*. in fin. Impressum in imperiali ac libera urbe Argentina, per magistrum Ioan. Grüninger, accuratissime nitidissimeque elaboratum, & denuo revisum atque collectum ex diversis commentariis, anno 1496. Kal. Nov. fol.

1497 *Veneta* XVII c. Comm. Don. Guid. Iuv. & Calph. per Sim. dictum Bevil. fol.

1499 *Argentor.* II c. figg. ap. Io. Gruning. fol. haec est versio Germ. cf. Uffenbach. Bibl. T. II. Inc. art. typogr. n. 199 p. 68 sq.

——— *Veneta* XVIII c. quatuor Comm. Donati, Guid. Calph. Ascensii. fol.

Aetas I exhibet 40 editiones, e quibus Venetae, additis duabus incertis, sunt 20, Mediol. 4, Tarvis. 4.

AETAS II *pueritiae* 1500 --- 1532 s. *ectyporum*, Commentatoribus fecundior, a Criticis deserta. Illorum numerum auxere post Calph. Guid. Iuvenalem, Iod. Badius Asc. Petrus Marsus, Petr. Malleolus, Ph. Melanchthon, criticae aetatis lucifer. Ectypa vero edd. nobis sunt *Ascensianae*, *Iuntinae*, *Aldinae*, *R. Stephani*, & *Gryphianae*.

1500 *Parisina* I c. n. Iod. *Badii Ascensii*. fol.

——— c. comment. Donati & Calph. Venet. fol.

1503 *Paris.* Ascensii II. 4.

——— *Argentoratensis* III c. P. *Marsi* & P. *Malleoli* adnott. & marginariis exornatt. arte & industria honesti Ioh. Priis Argentin. 4. Kal. Febr. in Bibl. Uffenbach. Inc. typogr. n. 224.

——— *Argentor.* IV c. Don. & Calph. Gruningeri III c. iconibus ridicule in ligno descriptis.

1504 *Paris.* Ascensii III. 4.

——— *Veneta* c. quinque Comm. fol.

1505 *Argentor.* V c. Don. fol.
——*Iuntina* I Florent. 8. (an c. praef. Bened. Philol. Flor.?)
1506 *Argentor.* VI c. Comm. P. Marſi & P. Malleoli. 4.
1508 *Pariſ.* Aſcenſii IV c. Guid. Iuv. familiari explanatione ab I. Badio Aſc. recognitae, impreſſae quam diligentiſſime per Nic. de Pratis. fol.
——*Lipſienſis.* 4.
——*Veneta* per Lazar. de Suardis.
1509 *Iuntina* II Florent. 8.
——*Pariſ.* 4.
1511 *Pariſ.* 4.
——*Lugdun.* c. expl. Guid. Iuv. & I. Badii Aſc. ſine metro 4.
1512 *Veneta* c. V Comm. Don. Guid. Iuv. Calph. Aſc. & Servii. fol.
1513 Mediolan. a Guid. Iuven. familiariter expl. & a Iod. Badio recogn. per Io. Ang. Scinzenzeler. fol. Bibl. Uffenb. T. II hiſt. Inc. art. typ. n. 177 p. 63.
——*Argentor.* VII c. Comm. Marſi & Mall. 4.
1515 *Veneta* per Laz. de Suardis.
1516 *Tubingenſis.* 4.
——*Argentor.* VIII c. praef. Bened. Philol. Flor. repetita ex ed. Italica.
1517 *Aldina* I in aedibus Aldi & Andr. Aſulani. Venet. 8.
1518 *Veneta* c. V Comm. Don. Guid. Calph. Aſcenſii & Servii. Venetiis Iuſſu & impenſis Georgii de Ruſconibus. -- Ed. rar. eleg. c. figg. fol.
1519 *Argentor.* IX c. n. Marſi & Mall. 4.
——*R. Stephani* I Pariſ. fol.
——*Daventrienſis* Adelph. & Heaut. 4.
1520 *Lugd.* ſ. verſſ. c. Comm. Guid. Iuv. ex rec. Badii. 4.
1521 *Veneta* c. Comm. Don. & al. ap. G. de Ruſconibus. fol.
——*Baſil.* ed. L. Victor. *Fauſti* ex off. Froben. 8.
——*Aldina* II Venet. 8.
——*Mogunt.* per Scheffer um. 8. Repetitio Aldinae.
1522 *Baſil.* ed. correctiſſima.
——*R. Stephani* II Pariſ. fol.
1523 *Colon.* apud Io. Gymnicum. 8.
1526 *Antverp.* cura Ph. *Melancht.* 8.
1527 *Lugdun.* 4.
1528 *Mogunt.* a Ph. *Melancht.* reſtit. & ſcholiis illuſtratus. 4.
——*Pariſ.* ap. Petrum Vidovaeum. 12.
1529 *R. Stephani* III Pariſ. c. Don. & Calph. fol.

——— *Lugdun.* 8.
1530 *Lovan.* cura Andr. *Barlandi.* 4.
1531 *Antverp.* 8.
——— *R. Stephani* IV Parif. 8.
1532 *Lugdun.* Gryphii c. fchol. Melancht. 8.
——— *Parif.* Rob. Steph. 12.
Incerti anni *Pictavienfis*, ex rec. Phil. Mel. Wefterhovio ufurpata. Et haec aetas exhibet 47 edd.

AETAS III *adolefcentiae* f. criticae nafcentis 1532-1565. Agmen Criticorum ducit *Erafmus* Roter. qui metrum denuo curavit. Eum fecuti funt Io. *Rivius*, R. *Stephanus*, Ant. *Goveanus* (vir ingeniofus), Henr. Lor. *Glareanus*, Georg. & Franc. *Fabricii*, I. C. *Scaliger*, Io. *Fabrini*, P. *Antefignanus*, & qui multa aufus, multum quoque Terentio profuit M. Ant. *Muret.* &c.
*1532 *Bafilienfis* Frobeniana ex rec. *Erafmi*, c. fchol. ex Don. Afpero & Cornuto. fol. Editio huius aetatis princeps.
——— *Parif.* R. *Steph.* f. Comm. 12.
1533 *Parif.* R. *Steph.* fine Comm. 8.
——————— ex rec. *Erafmi* c. Donati argg. & verfuum generibus.
1534 *Parif.* R. Steph. 16.
——— *Antverp.* 8.
——— *Bafil.* ap. Froben. 8.
——— *Colon.* c. n. *Erafmi*, Io. *Rivii*, P. *Bembi*, P. *Marfi*, Ph. *Melancht.* Chr. *Hegendorphini*, P. *Malleoli* & Barth. *Latomi.* 8.
1535 *Tigurina* Frofchoveri c. fchol. per Diethelm. *Cellarium* collectis.
——— *Lugd.* c. n. Varr. 4.
——— *Parif.* R. Stephani. 8.
1536 *Antverp.* e. rec. *Erafmi* & *Rivii.* 8.
——— *Lugdun.* Seb. Gryphii. 8.
——— *Parif.* R. Steph. c. Comm. Don. Calph. fol. Atque haec eft editio Erafmica II, cuius tit. vide ap. Hamberg.
——— ibid. c. Comm. 4.
——— ibid. f. Comm. 8.
1537 *Colon.* ap. Io. Gymnicum c. fchol. 8.
——— *Lugd.* c. Comm. Don. & Guid. Iuv. 4.
1538 Ed. *Erafmicae* princ. (1532) repet. *Bafil.* Frob. fol.
——— *Lugdun.* Gryph. a Phil. *Melancht.* & Io. *Rivio* ad exempl. vetufta rec. 8.
——— *R. Steph. Parif.* Andria. 4.

——— ibid. Eunuchus & Adelph. 4.
1539 ibid. Phorm. & Hecyra. 4.
——— *Parif.* Colinaei. Heaut. Adelph. Hecyr.
1540 *R. Stephani.* Parif. 24.
——— *Lugdun.* Gryph. poft Ph. Melancht. & Def. *Erafm.* per I. *Rivium* recogn. 8.
1541 *Aldina* III Venet. 8.
——— *R. Steph.* Parif. c. Don. & Calph. 4.
——— ibid. ap. eund. 8.
——— ibid. ap. eund. 12.
——— Ter. ab Ant. *Goveano* integritati fuae reftitutus *Lugd.* ap. Gryph. 4.
1542 *Lugdun.* Gryph. 8.
——— *Parif.* fol.
1543 *Veneta* fumma denuo vigilantia recognitae & iudicio Henr. *Loritii Glareani* illuftratae, ap. Mich. Seffam. 8.
1544 *Lugdun.* Seb. Gryph.
1545 *R. Stephani* Parif. f. Comm. 8.
——— *Parif.* ap. Vafcofan. 4.
1546 *R. Stephani* Parif. Andria, omni interpr. genere in adolefcentulorum gratiam facilior effecta: ut ex hac Comoedia omnes deinde alias ab eodem Comico confcriptas nullo negotio affequantur iuvenes bonarum literarum ftudiofi. 8.
——— *Mifnienfis* c. annot. *Bergii.* 8.
——— *Lugdun.* ap. Beringos fratres. 12.
——— *Antv.* Donati, Afperi, Cornuti, Calph. Comm. illuftr. 8.
——— *Veneta.* fol. inter edd. primarias refertur.
——— *Veneta.* ex off. Erafm. ap. Vinc. Valgrifium. 8.
1547 *R. Steph.* Parif. c. argg. ex Donato. 4.
——— *Lugdun.* Gryph. 12.
1548 *Bafil.* ap. Brylingerum c. Comm. Don. Calph. Erafm. Melancht. Fr. *Fabr.* Marcodurani & Theod. *Pulman.* 8.
——— *Argentor.* c. caftigg. Io. *Rivii* & G. *Fabricii.* 8. Georg. Fabr. ufus eft Cod. pervetufto & collationibus cum Cod. Vatic.
——— Il Terentio Latino commentato in lingua Tofcana da Giov. *Fabrini.* Venet. 4.
1550 *Tigurina* c. n. Iod. *Willichii* & M. A. *Mureti*, editore Greg. Wagnero Refelliano. 8.
1551 *Parif.* c. n. varr. fol.
——— *R. Stephani.* Parif. 8.

——*Lugdun.* Gryph. 12.
1552 *Parif.* c. variis lect. & reftituta verfuum ratione & fcholiis Donati, Calphurnii, Commentariis & annotationibus Melancht. Erafm. Gov. I. C. Scalig. L. Vict. Faufti, P. Bembi, Barlandi, Latomi, Marfi, Rivii, Steph. Doleti, Glareani, Io. Theod. Bellovaci & Iod. Willichii. fol. c. figg.
——*Lovan.* ab Ant. Goveano integritati fuae reftitutae. 4.
1553 *Veneta* c. Comm. Don. Guid. Iuv. Marfi, Doleti, Calph. ap. Barth. Caefanum. fol.
——*Veneta* alia. fol.
1554 *Lugdun.* Seb. Gryph. Latine & Gall. c. figg. 8.
1555 ibid. 12.
——*Colon.* c. Comm. Iod. *Willichii* in omnes Ter. fabb. 8.
——*Aldina* (*Mureti* I) cura M. A. *Mureti*; ap. P. Manutium. Venet. 8.
1556 *Lugdun.* cura P. *Antefignani*, Rapiftagenfis. 8. habet haec ed. I argg. brevefque notas c. profodia carminumque ratione.
1557 Comoediae omnes. Venet. fol.
——*Argent.* 8.
1558 *Parif.* 4.
——*Venet.* fol. expreffa ad edit. Parif. 1552. fol.
——Ant. Goveani II. 4.
——*Aldina* II c. M. A. *Mureti* (IV Codd. MSS. ufi) argg. & notis ap. P. Manutium. Venet. 8. Editio praeftans; fed dum Muretus metro confulere ftuduit, plus iufto fibi videtur indulfiffe doctis.
——*Parif.* c. argg. & notis Mureti. 12.
——*Lugdun.* 12.
1559 *Parif.* 4.
——*Aldina* III Mureti. Venet. 8.
1560 *Antverp.* cura Th. *Pulmanni.* 24.
——*Colon.* c. nott. Don. Afperi, Cornuti &c. 8.
——P. *Antefignani* (qui fummam laboris patientiam attulit Ter.) triplex. Lugd. 8. (cf. Bayle dict. voc. *Antef.* & Boecleri Bibliogr. crit. p. 119. Bauer T. IV, p. 186.) primum Vol. eft repetitio ed. 1556.
——Alterum c. n. Willichii & aliorum.
——Tertium c. n. marg. verf. & paraphr. gallica, variaque lectione.
——*Lipf.* 8. Catal. bibl. Francof.

——— *Lugdun.* c. Comm. varr. 4.
1561 *Paris.* cura *Goveani.* 4.
——— Aldina IV. Ter. a M. Ant. Mureto emendatus. Venet. ap. Aldum 8. Beyschlagii Sylloge p. 668.
——— *Basil.* 8.
——— *Venet.* fol. repet. ex illa 1553. c. Don. & aliorum notis. Ven. ap. I. M. Bonellum.
1562 *Lugd. Bat.* 8. Catal. bibl. Francof.
1564 *Dusseldorp.* 4.
1565 *Antverp.* c. *Mureti* argg. & notis. 12.
——— *Venet.* Gryph. c. n. *Goveani.* 8.
——— *Aldina* V Mureti ap. Ald. Nep. Venet. 8.

Editiones huius aetatis 87, quas novimus.

AETAS IV *iuventutis* s. virilis primae 1565 --- 1615, s. Criticae adultioris, cuius princeps est Gabr. *Faernus*, (qui testante Latino Latiari in ep. 1555 data Tom. II Epp. 41. intermisso Livio ad Terentium absolvendum iterumque nova diligentia castigandum rediit, tumque iam ad Phormionem pervenerat) adiutus maxime Codd. aliquot ope, in quibus praestat ille vetustissimus Petri *Bembi*, a Politiano tractatus, dein Fulvio Ursino pretiosior auro habitus, & ab eo bibliothecae Vatic. legatus. Editionem vero Faernianam post mortem auctoris (1561) absolvit P. Victorius. Neque tamen eo invaluit Faerniana emendatio, ut priorem lectionem, maxime ab Erasmo, Goveano, Mureto, ceterisque directam, profligaret. Inter eos autem, qui post Faernum hac aetate profuerunt Terentio, eminent Matth. *Bergius*, & maxime Frid. *Lindenbrogius*, cuius studia in Terentio posita hodie prae ceteris iure laudantur ab omnibus. Bene quoque de nostro meriti sunt I. *Scaliger*, *Riccius*, *Colerus*, aliique.

*1565 P. Ter. Com. e vetustissimis libris & versuum ratione a G. *Faerno* emendatae: accessere in eas comoedias emendd. libri VI. de versibus comicis liber I. fragmentum Eugraphii interpr. in easdem fabb. cura P. *Victorii.* Florent. ap. Iuntas (I) 8. Editio nitida & accuratissima.
1566 c. n. Ambr. *Berndtii* (qui affinis Lutheri & Prof. Orat. Wittenb. † 1542) edidit Steph. *Riccius.*
——— *Leucopetrae.* 8.
1567 *Basil.* c. Comm. Don. 8.
——— *Colon.* ed. Wagneri Resellani c. n. Mureti, Barlandi &c. 8.

——— *Antverp.* ap. Plantin. 8.
——— *Venet.* cum Comm. varr. fol.
——— *Venet.* Io. Fabrini c. Comm. Etrufce fcripto. 4.
——— *Venet.* c. n. *Goveani* ap. Io. Gryph.
1568 *Mulhufana* Steph. *Riccii* I, e praelect. doctor. Viteberg. 8.
1570 *Gorlicenfis*, Riccii II. 8.
——— *Aldina* VI Mureti. 8.
1571 *Brixienfis* ap. Iac. Britann. 8.
1572 *Faerni*, Iuntina II. Florent. 8. Repet. primae 1565.
1573 *Lugdun.* 8.
*1574 *Lipfienfis*, typis Voegelin. c. caftigg. & comm. Matth. *Bergii*, adiunctis Ioach. Camerarii, Io. Rivii, Geo. & Fr. Fabricii caftigg. & annott. 8. 2 Voll. Sequitur ubique lectionem Fabr. fed eam contulit c. Faerniana & Muretiana.
——— *Gorlicenfis*, Riccii III.
——— *Antverp.* Plantini c. n. margin. 12.
——— *Parif.* P. Antefignani. 12.
——— *Francof.* ex. em. & c. n. Mureti. 8.
1575 *Francof.* ex rec. Erafmi & Melancht. 8.
——— *Aldina* VII Mureti.
1576 *Antverp.* ap. Plant. 12.
1577 *Complutenfis* c. verf. Hifpan. Sim. Petr. *Avril.* 8.
1579 *Francof.* c. n. *Goveani*. 8.
1580 c. I. *Fabrini* Comm. lingua hetrufca fcriptis. Ven. 4.
——— *Antverp.* 8.
——— *Lugdun.* ap. Gryph. fol.
——— *Lugd. Bat.* Plantin. ex emend. *Mureti* c. n. Fr. *Fabricii.* 8.
——— *Veneta* c. Comm. Don. & varr. fol. in Bibl. Gymn. Ifenac.
1581 c. conieᴄt. & notis I. *Scaligeri.* 8. in Bibl. Pal. Manhem. Fruftra igitur dubitatur, an exftet.
1582 Complutenfis c. verf. hifp. S. P. *Avril.* 8.
1583 *Parif.* ed. P. *Antefignani.* 12.
1584 *Francof.* c. n. brevibus & indice phrafium Chriftoph. *Coleri.* 12.
1585 eadem repetita.
1586 *Veneta* ap. Gryph. c. Comm. Don. & varr. fol.
——— *Parif.* lat. & gall. 12. fine nomine interpretis.
1587 *Heidelb.* ap. Commelin. ex emend. *Faerni* c. praef. Victorii & H. Commel. (Faerniana III) Ed. praeftans.

——— *Iuntina* III Florent. ex emend. *Faerni* & ed. Victorii. Faerniana IV.

*1588 *Lipſ.* ed. *Eraſmica* c. ſchol. Ph. *Melancht.* 8. Editio mendoſiſſima.

1590 *Aldina* VIII *Mureti.* Venet. 8.

1591 *Antverp.* Plantin. a *Mureto* emendata. 8.

1592 *Lugdun.* c. n. ap. Iac. Stoer. 12.

——— *Francof.* c. argg. & not. *Mureti.* 8. accuratior.

——— *Francof.* *Heaut.* c. praelect. leg. Sam. Sebaldi. 8.

——— *Lipſ.* c. nott. Indd. & medulla ſ. phraſeol. Mart. *Hayneccii.* 8.

——— *Francof.* cura *Melanchthonis.* 8.

1593 *Lugd. Bat.* *Mureti* c. Ind. vocum antiq. 8.

——— *Genevenſis* c. n. *Coleri.* 12.

——— Adelphi c. pr. S. Sebaldi. 8. Hanoviae.

——— *Argentor.* 12.

1594 *Veneta* c. Comm. I. *Fabrini.* 4.

——— *Francof.* c. n. *Coleri.* 12.

1595 *Antverp.* 12.

1597 *Franeq.* 8.

——— *Bergomenſis* c. ind. cura Aug. *Gambarelli.* 8.

1598 Terentium Chriſtianum pro ſuo ingenio dedere Antverpienſes. 8.

1599 *Barcinonenſis* c. verſ. Hiſp. *Avrili.* 8.

——— *Lugdun.* c. n. Mureti. 8.

1602 *Francof.* ex recogn. Eraſmi Rot. c. ſcholiis Phil. Mel. 8. Catal. bibl. Francof.

——— Frid. *Lindenbrogii* Ter. Com. c. Ael. Donati & Eugraphii vett. Schol. integris Comm. ad MSS. Codd. recenſitis, additis propriis & Gabr. Faerni, de Ter. praeclare meriti, Obſſ. Pariſ. 4. Editio praeſtantior.

1603 *Veneta* Mureti. 8.

1604 Lat. & Gall. 12.

1605 *Pariſ.* c. ſchol. & emendd. Mureti. 4.

——— Ter. Antverp. 8.

——— *Genev.* cum brevibus ex Mureti G. & F. Fabriciorum notis. 12. Catal. bibl. Francof.

1606 *Lipſ.* cura M. *Hayneccii.* 8.

——— ibid. cura Bornii. 8.

1607 *Heidelb.* ap. Commel. 8.

1609 *Lipſ.* ſtud. Phil. Melancht. & Eraſm. Rot. 8.

1610 *Francof.* c. n. Mureti. 8.

——*Lipſ.* c. Comm. Io. *Weitzii.* 8.
1613 *Antverp.* ex off. Plant. 12.
1614 *Lipſ.* Steph. *Riccii.* 3 Voll. 8.
——ibid. M. Hayneccii. 8.
——*Pariſ.* P. *Anteſignani.* 12.
——*Witteberg.* c. emend. Phil. Melancht. & Def. Eraſmi ap. Seuberlich. 8.
1616 *Lipſ.* Hayneccii. 8.
——*Genev.* ſ. Colon. Allobr. 16.
——*Baſil.* c. Donato, typis Conr. Waldkirchi, Imp. Lud. Regis.

Aetas haec tulit 80 edd. quas novimus.

AETAS V aetatis virilis progredientis, tandem cadentis. 1615 -- 1700. Auctorem eius facimus Dan. *Heinſium*, qui pro ingenio ſuo, neque tamen ubique ſapienter, lectionem Terentii direxit, ita ut Faernianae ab omnibus fere praeferretur. Redit quoque *Lindenbrogiana* auctior, huius aetatis ornamentum praecipuum. Praeter eos *Pareus* & *Boeclerus* bene mereri ſtuduere de Ter. editaeque a Boeclero Franc. *Guyeti* Galli notae, quibus magis ratio invadendi in textum Ter. quam eum l. ſtabiliendi l. firmandi continetur. Indulget ſibi quoque multum alter Gallus Tan. *Faber.* Sed plus his profuit Terentio Fabri filia, Anna *Dacieria*, quae quamvis non ubique ſaperet, pleriſque tamen eruditis ſapientior, non modo rationem ſcenicam melius ordinavit, ſed & ipſi auctori, a ſe Gallice verſo, lucem attulit. Alii magis in colligendis diverſorum notis gloriam quaeſivere; alii, quorum principes *Farnabius*, *Caſaubonus*; *Minellius*, tironibus conſulere notis ſategerunt.

1615 Dan. *Heinſii* I prodiit *Lugd. Bat.* 12. Praemiſit Diſſ. de Plauto & Terentio.
1618 *Heinſii* II Amſtel. 12. quam vulgo I faciunt; ſaepius dein repetitam.
1619 Io. Phil. *Parei* I, Neap. Nemetum (Neoſtadii ad Hartam ap. Henr. Starkium) 4. quae praeter notas Rivii, G. Fabricii, Faerni, Mureti, ipſius quoque Parei notas, habet indicem omnium vocabb. (Idem. diſſ. de Terentiana Plauti imitatione, quod argumentum iam ante tractaverat Gaud. Merula in dialogo Terentiano, adtexuit Plauto ſuo.)
——*Heinſii* III Amſtel. 12.
1623 Frid. *Lindenbrogii* altera auctior & emendatior. Fran-

cof. 4. Sed in eā ep. Lindenbrogii ad Suffridum Calignonum & Faerni notae sunt omissae.
1624 *Lipſ.* Hayneccii. 8.
——— *Aug. Vindel.* c. Germ. verſ. a Dav. *Hoeſchelio* & M. *Schenckio.* 8. quam nominasse pudet.
1628 *Argent.* I. H Boecleri. 8. c. Chreſtomathia Terent.
1629 *Londin.* ap. Wetterhouſe. Lat. & *Angl.* per Dan. Webbe.
1631 Heinſiana Elzevirii, quam Car. Coquelines in Romana editione 1767 ſecutus eſt.
1633 *Amſtel.* Heinſiana ap. Io. Ianſſon. 12.
1634 *Lipſ.* Hayneccii. 8.
1635 *Lugd. Bat.* Heinſiana, typis Elzev. 12.
1640 Eadem *Amſt.* ap. Io. Ianſſon. 12.
1641 Eadem ibid. 12.
——— *Lipſ.* St. Riccii. 8.
1642 *Pariſ.* ex rec Heinſii, typis regiis. fol.
*1644 c. Comm. Don. & n. *Variorum* I Lugd. Bat. ex off. Hackiana. 8. cura Schrevelii, cuius nomen edd. repetitis praeſcriptum.
1646 *Pariſ.* Lat. & Gall. interprete Sanct. Albino in Andr. Adelph. & Phorm. quater dein repetita. 12.
——— *Lipſ.* cura Rhenii. 8.
1647 *Florentina* c. n. Io. *Nardi* Florent. 4.
1648 *Roterod.* Lat. & *Belgice* cura & notis Henr. *Zwaardekronii.* 8.
1650 *Roterod.* Latine & Belgice.
1651 *Lubec.* c. locupletiſſimo Ind. philol. & collectaneis Iac. *Kokerti.* 8 praemiſit Diſſ. ad Heinſii de Plauto ac Ter. iudicium.
*——— c. n. Th. *Farnabii* (I) in 4 priores & Mer. *Caſauboni* in 2 poſteriores. Lond. & Amſt. 12.
——— e rec. Heinſii. Amſt. Elzevir. 16.
——— *Schrevelii* c. n. varr. (II) Lugd. Bat. 8.
1653 *Genev.* 12.
1656 *Amſtel.* ex rec. Heinſii ap. I. Ianſſon. 24.
1657 *Schrevelii* c. n. varr. (III) Lugd. Bat. 8.
*——— *Argentor.* I. H. *Boecleri* c. annott. & Chreſtomath. Ter. ſ. ſel. Ind. locutionum. Additae Franc. *Guyeti* (Abb. S. Andreani † 1655.) in Ter. notae. 8.
——— P. Terentii Afri fabulae. Colon. 8.
1658 *Veneta* c. Comm. Don. & aliorum. fol.

*——*Farnabii* & *Casaub.* II e rec. Heins. Amstel. ap. Io. Iansson. 12.
——Eadem Amstel. ap. Elzev. 12.
——*Lips.* 8.
1660 rep. Amst. 1658. 12.
——*Paris.* Lat. & Gall. Mich. de *Marolles* c. n. subiunctis I. *Peyraredei.* 2 Voll. 8.
1661 *Amstel.* c. n. *Heinsii.* 12.
1662 *Schrevelii* c. n. varr. (IV) Lugd. Bat. 8.
——*Farnabii* &c. (IV) Amst. 12.
1663 H. *Zwaardekronii* II Roter. 8.
1666 *Lugdun.* e. rec. *Heinsii.* 12.
1667 *Kockerti* II Francof. & Lubec. 8. rep. ed. 1651.
1668 *Amst.* c. n. Farnabii. (V) 12.
1669 *Schrevelii* c. n. varr. (V) Lugd. Bat. 8.
——*Farnabii* &c. (VI) Amstel. ap. Waesberg. 12.
1670 c. n. *Minellii* Roter. 12.
——*Paris.* Eun. Heaut. & Hec. Lat. & Gall. interprete *Martignaco.* 12. repetita 1678.
1671 c. n. Tan. *Fabri*, Salmurii ap. Pean. 12.
1672 *Minelliana.* Roterod. 12.
1673 c. vers. Gall. & notis Gall. 12.
——*Bremae.* 12.
1674 Andria c. n. *Limbergeri.* Rintel. 8.
1675 c. n. Nic. *Cami*, in usum Delph. Paris. ap. Leonard. 4.
——Lat. & Ital. c. figg. Urbini. 4.
1678 *Lugd. Bat.* c. doctt. virr. emendd. ap. Gaesbeck. 12.
1680 *Minelliana.* Roterod. 12.
1681 *Farnabii* &c. VII. Amstel. 12.
1683 *Lips.* lat. & germanice. 8.
1685 *Francof.* Coleri. c. ind. Casaub. 12.
1686 *Gronoviana* c. n. varr. Don. Eugr. Faern. Boecl. Farnab. M. Casaub. & T. Fabri. Amstel. 8.
——*Paris.* c. vers. Gall. *Martignaci.* 8.
——*Rothomag.* c. interpr. & notis. 8.
——Les Comédies de Térence en latin & françois par Sibour, à Strasb. 12.
1687 *Lugd. Bat.* c. annot. 12.
——*Schrevelii* VI c. n. varr. Lugd. Bat. 8.
1688 *Paris.* cura Dacierii. 12.
——c. vers. Gall. & notis Annae *Dacieriae* (I) Paris. 3 Voll. 12.

——— *Rothom.* c. interpr. & not. 12.
——— *Cami* in uſum Delphini editio rep. *Londini.* 8.
——— *Lugd.* 24. e rec. Heinſ. ap. Ant. & Henr. Morin.
1690 *Minelliana* Roterod. typ. viduae Arn. Leers. 12.
1691 Eadem *Hamburgi.* 12.
——— Eadem Holm. & Hamb. 8.
——— *Dacieriae* ed. Amſtel. 3 Voll. 12.
1696 *Hafnienſis.* 12.
1697 *Amſtel.* e rec. Heinſii. 24.
1699 Minelliana *Hamburgi.* 8.
——— *Lipſ.* ex rec. Heinſii. 12.
1700 *Cami* in uſum Delph. rec. *Londini.* 8.
——— *Holmiae* c. n. Minellii. 8.
——— *Hamb.* c. n. Minelii. 8.

Aetatis huius editiones ſunt 83.

AETAS VI 1701 -- 1774 Criticae apud Anglos luxuriantis & ſcepticae; apud Batavos impeditae; apud Italos ſumptuoſae; apud Germanos fere repueraſcentis, minutae, & ob ſuam inopiam alienis opibus altae. Tres ſcilicet ex Anglis Iohn *Leng*, Franc. *Hare*, & Rich. *Bentleius* Terentii lectionem poſt Faernum emendandam ſuſcepere. Lengius quidem Chriſtoph. Waſſii (qui iam an. 1687 Oxoniae 4 librum eruditum de legibus & licentia veterum poetarum, inſcriptum *Senarii* titulo ediderat) collectaneis potitus, XIII Codd. MSS. & edd. vett. contulit, notas criticas & Diſſ. criticas de ratione & licentia metri Terentiani addidit. Harius lectionem a Faerno emendatam edidit, notiſque Faerni, quibusdam Donati, addidit ſuas criticas, quibus mutati a ſe textus Faerniani & metri a ſe conſtituti rationes reddit, ſaepius in eo reprehenſus a Critico glorioſo, Rich. Bentleio. Hic vero audacia ceteros longe antegreſſus, lectionem Faerni, cum eiusdem emendationibus collatis MSS. Codd. Bibl. Cantabrig. & reg. Londin. & ad rationes metri (pro arbitrio fictas) mille locis ſe correxiſſe gloriatur, ſed idem certe, praeter ſcribendi rationem MSS. uſitatam, & a recepta alienam, ſexcentis locis textum Terentii corrupit. Atque hi tres inter principes huius aetatis habentur. Quartum ſe adiunxit Batavus Arn. Henr. *Weſterhovius*, Rector Goudanus, Perizonii diſcipulus, qui quamvis Codd. MSS. & plures ex edd. vett. ac melioribus contuliſſet, tamen ſe criticum haud aeque exhibuit, quam ſedulum in apparatu interpretum congerendo. De Anglorum & Italorum ſumptibus teſtantur edi-

tiones. Germani hodie ad has literas acumen & ingenium nullum attulere: atque pudet, futiles illas edd. ad modum Minellii l. cum notis Germanicis enumerare. Adducimus tamen, ut ex iis genius seculi apud nos appareat.

1701 *Cantabrig.* curante Iohn *Leng* c. varr. lect. typis maioribus Acad. fol. min. s. 4 mai.

——— *Amstel.* ex rec. *Boecleri* c. ind. absolutissimo Mart. *Hugenii.* 12.

1702 Minelliana. Roterod. 12.

——— c. n. ad modum Minellii cura Chr. *Iunckeri.* Lips. 12.

1703 *Rothomag.* 8.

1709 *Londin.* in usum Delph. 8.

1710 *Amstel.* c. ind. M. Hugenii & imitatione Plautina, curante M. Hugenio fil. 12. Editio elegans.

1711 *Amstel.* e rec. Heinsii 12.

——— *Lips.* 12. e rec. Heins.

——— *Rothomag.* expurgatus & illustratus notis Ios. *Iuvencii* 12.

——— *Hamburg.* c. interpr. Germ. *Hartnaccii.* 8.

1714 *Amstel.* 24.

1715 *Londin.* cura Mich. *Maittaire* c. ind. Hugenii. 12.

1716 *Paris.* c. Ios. Iuvencii interpr. ac notis. 8.

1717 *Aug. Vind.* c. n. Germ. Eman. *Sinceri.* 8.

——— *Roterod.* c. vers. & notis *Dacieriae*, additis iconibus ex ant. MS. Bibl. reg. 3 Voll. 8.

1718 *Amstel.* c. locis parall. & indice formul. cura Dan. *Hoogstratenii.* 12.

1721 Minelliana. *Amstel.* 12.

1723 *Londin.* in usum Delph. 8.

——— *Cantabrig.* 12.

*1724 *Amstel.* c. vers. & notis Dacieriae ap. R. & G. Wetstein. 3 Voll. 8.

——— *Londin.* ad exemplar Faern. a P. Victorio editum 1565 summa fide recens. additis Faerni emendd. cura Franc. *Hare.* 4.

——— *Amstel.* 24.

1726 *Veneta* Ios. Iuvencii. 12.

——— Gallicam versionem novam dedit in Anglia Car. *Hennebertus* (Lengii edit. secutus & Bentl. emendd. impugnans) Londini. Versio minus castigata habetur, quam Dacieriae.

——— *Cantabrig.* ex rec. & c. n. R. *Bentleii*, additis G

Faerni. 4. Accedunt Phaedri fabb. Aesopp. Publii Syri & aliorum vett. sententiae.

*——— *Hagana* ap. Petr. Gosse, ad fidem 12 amplius MSS. & plusculorum op. notae edd. recensitae & Comm. perp. illustratae. Acc. interpretes vett. Ael. Donatus, Eugraphius, Calphurnius &c. additis obss. porro Fr. Lindenbrogii in Ter. & Don. Demum indices locupletissimi curavit Arn. Hent. *Westerhovius*. 2 Tomi. 4.

——— *Lips.* Minellii. 12.

*1727 Amstel. *Bentleii* altera, denuo recensita, ac Ind. ampl. rer. & verb. tam in textum, quam in notas aucta. cur. Westerhov. 4. ap. Wetsten.

1728 *Hagana* c. n. Westerhovii in comp. redactis in usum iuvenum. 8.

1732 *Hagana* ap. Isaac van der Kloot, c. interpr. Don. & Calph. & Comm. perp. curavit A. H. Westerhovius. 8.

1733 *Francof.* c. vers. Dacieriae. 2 Voll. 8.

1734 *Hamburg.* Dacieriae ap. van der Hoeck. 3 Voll. 12. Editio a mendis edd. Wetsten. repurgata.

1735 *Londin.* c. vers. Anglica notisque Crit. ap. I. Wood. 3 Voll. 12. auctore *Spence*. Edit. elegans, sed non satis accurata.

——— *Aug. Vind.* c. n. Germ. *Sinceri*. 8.

1736 *Urbin.* sumptibus Hier. Mainardi, Latine e rec. maxime Heins. c. figg. person. e Cod. Vatic. accurate expressis, (quas ex eod. Codice iam descriptas dederat Christoph. Henr. a Berger) & vers. Ital. numeris adstricta poeticis auct. Nic. *Fortiguerra*. fol. Editio magnifica.

1737 *Romana* ex ed. M. A. *Giacomelli*, ap. Pagliarin. 8.

——— *Amstel.* Bentleii III. 4.

1738 *Lips.* ad modum I. *Minellii*. 12.

1739 *Londin.* Io. Stiring.

1740 in corp. poet. Latin. cum Ital. versione editorum Mediolani T. XIX & XX.

1741 *Hafn.* c. n. Minell. 8.

1742 *Glascov.* ex rec. Westerhov. & ad fidem XII amplius MSS. & plusculorum opt. edd. 8.

1745 *Hagana* Westerhovii minor ex illa 1732 repetita 8.

*1749 *Berolin.* cur. I. P. *Millero*, sumpt. Ambr. Haude & C. Speneri. 8.

1751 *Londin.* c. varr. lectt. & figg. ap. I. & P. Knapton & G. Sandby 8. 2 Voll. Editio elegans & sumptuosa.

——— *Londin.* c. varr. lectt. ap. eundem. 12. 2 Voll.
1753 *Parif.* c. varr. lectt. e MSS. & erud. Comm. defumtis, ac figg. ap. La Loup & Merigot. 2 Voll. 12. Il y a dans cette belle edition, qui fait fuite aux auteurs Latins imprimés chez M. Barbou 7 figg. 30 vignettes & 30 culs de Lampes.
1754 *Amftel.* Wetften. c. verf. & notis Dacieriae. 3 Voll. 12.
——— *Aug. Vind.* c. n. Sinceri. 8.
——— *Parif.* expurgatae c. notis I. Iuvencii ap. Barbou. 12.
1762 *Francof.* c. n. Germ. Sinceri. 8.
——— *Halae.* 12.
1763 *Parif.* c. n. Iuvencii ap. Brocas. 8.
1765 *Londin.* The Comedies of Ter. translated into familiar blank verfe by George *Colmann.* 4. Verfio poetica gratiofa multum. (Ipfe auctor Anglis hodie ante alios poetas placet.) Repetita 1770. 8.
1767 *Romae.* P. Ter. Afri Comoediae ex rec. D. Heinfii collata ad antiquiffimos MSS. Codd. Bibl. Vatic. cum variantibus lectt. larvis & perfonis depromptis ex eisdem Codd. & Italica verfione, recenfuit, notasque, antiquam artem comicam & nonnulla antiquitatum Romanarum monumenta illuftrantes addidit Car. Cocquelines, impenfis Roifechii, bibliop. & typogr. in foro Agonati, volumina duo. fol. magn. Editio fumptuofa. cf. Klotzii Acta liter. vol. VI, p. I, n. 1. Verfio eft Fortiguerrae, quam habet Maynardiana 1736 Urbini edita. Et videntur eaedem laminae adhibitae, quae dictae editioni iam inferviere.
1774 *Lipf.* ex rec. Lindenbrogii c. eiusd. MSS. lectt. & Obff. atque Don. Eugr. & Calph. Comm. integris. Acc. Bentl. & Faerni lectt. ac coniecturae omnes, fed in comp. redactae, item Wefterh. in Scholiaftas lectt. ac coniecturae, quibus & fuas adfperfit M. I. Car. *Zeunius*, adj. Indd. in Don. Bentleii in Ter. & Zeunii in fcriptores in Schol. obvios. 2 Voll. 8. Editio in quam priorum bona congefta, eoque commendabilis.
——— *Norimb.* 12.

Aetatis huius editiones funt 58.

P. TERENTII AFRI CARTHAGINIENSIS VITA EX AELIO DONATO[1].

PUBLIUS TERENTIUS AFER, Carthagine natus, ſervivit Romae Terentio Lucano Senatori: a quo ob ingenium et formam non inſtitutus modo liberaliter, ſed et mature manumiſſus eſt. Quidam captum eſſe exiſtimant, quod fieri nullo modo potuiſſe, Feneſtella[2] docet: cum inter finem ſecundi belli Punici, et initium tertii natus ſit, et mortuus; nec, ſi a Numidis aut Getulis captus ſit, ad ducem Romanum pervenire potuiſſet, nullo commercio inter Italicos et Afros, niſi poſt deletam Carthaginem, coepto. Hic cum multis nobilibus familiariter vixit, ſed maxime cum Scipione Africano, et C. Laelio: quibus etiam corporis gratia conciliatus exiſtimatur, quod et ipſum Feneſtella arguit, contendens, utroque maiorem natu fuiſſe; quamvis et Cornelius Nepos aequales omnes fuiſſe tradat, et Porcius ſuſpicionem de conſuetudine per haec faciat:

1 Tribuitur haec a pleriſque *Ael. Donato*: quod in Codd. eius ſc. adſcripta reperiretur. Sed alii, *Suetonii* eſſe, contendunt, ex illis verbis ſub finem: *Haec Suetonius Tranquillus*: ut reliqua vel Donatus, vel alius quiſpiam adiecerit. v. Ger. Io. Voſſ. de Hiſt. Lat. c. I, 3 idemque de Poet. Lat.

2 Hiſtoriarum ſcriptor & carminum, qui noviſſimo Tiberii Caeſaris principatu obiit.

Dum lasciviam nobilium, & fucosas laudes petit:
Dum Africani[1] *vocem divinam inhiat avidis auribus:*
Dum ad Furium se coenitare & Laelium, pulchrum putat:
Dum se amari ab hisce credit, crebro in Albanum rapi
Ob florem aetatis suae: ipsus sublatis rebus ad summam
Inopiam redactus est.
Itaque e conspectu omnium abiit[2] *Graecam in terram ultimam.*
Mortuus est in Stymphalo, Arcadiae oppido: nil Publius
Scipio profuit, nihil ei Laelius, nil Furius:
Tres per idem tempus qui agitabant nobiles facillime,
Eorum ille opera ne domum quidem habuit conductitiam,
Saltem ut esset, quo referret obitum domini servulus.

Scripsit comoedias sex. ex quibus primam Andriam cum Aedilibus daret, iussus ante [3] Caecilio recitare, ad coenantem cum venisset, dictus est, initium quidem fabulae, quod erat contemtiore vestitu, subsellio iuxta lectulum residens legisse: post paucos vero versus invitatus ut accumberet, coenasse una, deinde cetera percurrisse, non sine magna Caecilii admiratione. Et hanc autem, et quinque reliquas aequaliter populo probavit. Quamvis Volcatius de enumeratione omnium ita scribat:

Sumetur Hecyra sexta ex his fabula. [4]

1 Sic bene Mur. legit. Vulg. *voce divina.* Plautinum est *aurum inhiare.*

2 Vulg. male *in Graeciam, in terr. ult.* Iam Mur. prius *in* expunxerat.

3 Sic Mur. aliique pro *Caetio.* Vossius de Poet. Lat. mavult *Acilio* aedili.

4 Hecyra quidem ante Phormionem data fuit, sed bis exacta, tertium data ac peracta post Phormionem.

Eunuchus quidem bis die acta est, meruitque pretium, quantum nulla antea cuiusquam comoedia, id est, octo millia nummum. propterea summa quoque titulo [1] adscribitur. Nam Adelphorum principium Varro etiam praefert principio Menandri. Non obscura fama est, adiutum Terentium in scriptis a Laelio et Scipione, quibuscum familiariter vixit. Eandem ipse auxit: nunquam enim, nisi leviter, se tutari conatur: ut in prologo Adelphorum:

Nam quod isti dicunt malevoli, homines nobiles
Eum adiutare, assidueque una scribere:
Quod illi maledictum vehemens existumant,
Eam laudem hic ducit maximam, cum illis placet,
Qui vobis universis & populo placent:
Quorum opera in bello, in otio, in negotio
Suo quisque tempore usu' est sine superbia.

Videtur autem se levius defendisse, quia sciebat, Laelio et Scipioni non ingratam esse hanc opinionem: quae tamen magis et usque ad posteriora tempora valuit.

Q. Memmius in oratione pro se ait: *P. Africanus, qui a Terentio personam mutuatus, quae domi luserat ipse, nomine illius in scenam detulit.* Nepos auctore certo comperisse se ait, C. Laelium quondam in Puteolano Kal. Martiis admonitum ab uxore, temporius ut discumberet, petiisse ab ea, ne interpellaretur: serius tandem ingressum triclinium dixisse, non saepe in scribendo magis successisse sibi: deinde rogatum, ut scripta illa proferret, pronuntiasse versus, qui sunt in Heautontimorumeno:

Satis pol proterve me Syri promissa huc induxerunt.

1 *Titulus* didascaliam notat. Ergo, ut hodie est, mutila est.

Santra Terentium exiſtimat, ſi modo in ſcribendo adiutoribus indiguerit, non tam Scipione et Laelio uti potuiſſe, qui tunc adoleſcentuli fuere, quam Sulpitio Gallo, homine docto, [1] et qui conſularibus ludis initium fecerit fabularum dandarum: vel M. Fabio Labeone, et Q. Popilio, conſulari utroque, ac poeta. Ideo ipſum non iuvenes deſignaſſe, qui ſe adiuviſſe dicerentur: ſed viros, quorum operam et in bello et in otio, et in negotio populus ſit expertus. Poſt editas comoedias, nondum quintum atque trigeſimum egreſſus annum, cauſa evitandae opinionis, quia videbatur aliena pro ſuis edere, ſeu percipiendi Graecorum inſtituta, moreſque, quos perinde exprimeret in ſcriptis, egreſſus urbem eſt, neque amplius rediit. De morte eius Volcatius tradit:

Sed ut Afer ſex populo edidit comoedias,
Iter hinc in Aſiam fecit. navim cum ſemel
Conſcendit, viſus nunquam eſt. ſic vita vacat.

Q. Conſentius [2] redeuntem e Graecia periiſſe in mari dicit cum centum et octo fabulis, converſis a Menandro. Ceteri mortuum eſſe in Arcadiae Stymphalo, ſive Leucadia, tradunt, Cn. Corn. Dolabella, Marco Fulvio Nobiliore COSS. morbo implicitum acri, dolore ac taedio amiſſarum ſarcinarum, quas in navi praemiſerat, ac ſimul fabularum, quas novas fecerat. Fuiſſe dicitur mediocri ſtatura, gracili corpore, colore fuſco. Reliquit filiam, quae poſt equiti Romano nupſit. Item hortulos XX iugerum in via Appia ad Martis villam. quo magis miror Porcium ſcribere:

1 MS. reg. Par. *cuius conſularibus.* Muretus coniicit *conſualibus ludis.* Faber *cerealibus.*

2 Grammaticus. Vulg. *Conſetius.* Lindenbr. dedit ex MSS. ſuis *Coſconius*, quem laudat Varro de LL. lib. V.

-- nil Publius
Scipio profuit, nihil ei Laelius, nil Furius:
Tres per idem tempus qui agitabant nobiles facillime,
Eorum ille opera ne domum quidem habuit conducti-
tiam:
Saltem ut esset, quo referret obitum domini servulus.

Hunc Afranius quidem omnibus Comicis praefert, scribens in Compitalibus:

Terentio non similem dices quempiam.

Volcatius autem non solum Naevio et Plauto, et Caecilio, sed [1] Licinio quoque postponit. Cicero in Limone [2] hactenus laudat:

Tu quoque, qui solus lecto sermone, Terenti,
Conversum expressumque Latina voce Menandrum
In medio populi sedatis vocibus effers,
Quidquid come loquens, ac omnia dulcia dicens.

Item C. Caesar:

Tu quoque, tu in summis, o dimidiate Menander,
Poneris, & merito, puri sermonis amator.
Lenibus atque utinam scriptis adiuncta foret vis
Comica, ut aequato virtus polleret honore
Cum Graecis, neque in hac despectus parte iaceres!
Unum hoc maceror, & doleo tibi deesse, Terenti.

Haec Suetonius Tranquillus. Nam duos Terentios poetas fuisse scribit Metius, quorum alter Fregellanus fuerit Terentius Libo, alter libertinus Te-

1 MS. Lindenbr. *Livio.*
2 In deperditis. poema heroicum, an libellus epigr. in viros claros.

rentius, Afer patria, de quo nunc loquimur. Scipionis fabulas edidisse Terentium, Valgius in Actaeone ait:

Hae quae vocantur fabulae, cuiu' sunt?
Non has, qui iura populis [1] *recens dabat,*
Honore summo affectus, fecit fabulas?

Duae ab Apollodoro translatae esse dicuntur Comico, Phormio, et Hecyra: quatuor reliquae a Menandro: ex quibus magno successu et pretio stetit Eunuchus fabula. Hecyra saepe exclusa, vix acta est.

Addimus probatiora quaedam veterum iudicia de *Terentio*.

CICERO L. VII ep. 3 ad Atticum. Secutus sum Terentium, cuius fabellae propter elegantiam sermonis putabantur a Laelio scribi. Quaest. Tusc. III. Multa Terentius e philosophia sumsit.

VARRO, *Parmenone*. NONIUS in *Poscere*.

In argumentis Caecilius poscit palmam; in ethesi Terentius, in sermonibus Plautus.

1 Vulg. sine sensu *recensentibus*. Sed Veneta III Dianae legit *recenscentibus dabat*. Unde patet, primitus fuisse *recens;* quod librarius temere credidit corrigendum in *recentibus*. Sed *recens* h. l. est, quem Livius dixit XXI, 52 *recentis animi*, fervidus, necdum negotiis publicis fatigatus, qui nondum a negotiis ad studium revocare cupit animum; idemque honore gaudens, quo afficiebatur a civibus. Itaque praeter rem Lindenbrog. ex MS. Dan. edidit fractam lectionem *end'ibus*. Erasmus coniecit *consultus;* alii contra metrum dedere *petentibus*. *Crollius*.

HORATIUS *lib. II Epist. 1 ad Augustum.*

Ambigitur quoties, uter utro ſit prior; aufert
Pacuvius docti famam ſenis, Actius alti;
Dicitur Afrani toga conveniſſe Menandro;
Plautus, ad exemplar Siculi properare Epicharmi;
Vincere Caecilius gravitate, Terentius arte.
Hos ediſcit, et hos arto ſtipata theatro
Spectat Roma potens; &c.

VELLEIUS PATERCULUS, *lib. I. cap. 17.*

Dulceſque Latini leporis facetiae per Caecilium, Terentiumque et Afranium ſubpari aetate nituerunt.

FAB. QUINCTILIAN. *lib. X. cap. 1.*

In Comoedia maxime claudicamus; licet Varro dicat, Muſas, Aelii Stilonis ſententia, Plautino ſermone locuturas fuiſſe, ſi Latine loqui vellent: licet Caecilium veteres laudibus ferant: licet Terentii ſcripta ad Scipionem Africanum referantur. quae tamen ſunt in hoc genere elegantiſſima, et plus adhuc habitura gratiae, ſi intra verſus trimetros ſtetiſſent.

DONATI PROLOGUS IN ANDRIAM.

Comoedia Andria, *cum* palliata *sit, de loco nomen accepit, a Menandro prius, & nunc ab ipso Terentio: qui, cum de Chryside loqueretur, sic ait:* Hei, vereor, ne quid Andria apportet mali. *& hoc commune vocabulum est & in Graeca, & in Latina lingua. Haec maiori ex parte* motoria *est; continetque actus amatorum adolescentium, & patrum piorum. Sunt ibi callidi servi, astutae ancillae, severi senes, adolescentuli liberales. In hac, primae partes senis Simonis sunt, secundae Davi, tertiae Chremetis, & deinceps reliquorum. Prologus in hac acer inducitur, & in adversarios non mediocriter exasperatur; sed tamen id subtiliter, ut omnia lacessitus facere videatur, ac dicere. Hic* protasis *subtilis,* epitasis *tumultuosa,* catastrophe *paene tragica; & tamen repente ex his turbis in tranquillum pervenit. Haec prima acta est ludis Megalensibus, M. Fulvio, & M. Glabrione, Aedilibus Curulibus. Egerunt L. Attilius Praenestinus, & L. Ambivius Turpio. Modos fecit Flaccus, Claudii filius, tibiis paribus, dextris & sinistris. Et est tota Graeca, edita M. Marcello, & Cn. Sulpicio Coss. Pronuntiataque est Andria Terentii, ob incognitum adhuc nomen Poetae & minoris apud popu-*

lum auctoritatis, ac meriti. Diverbiis aut canticis lepide distincta est: & successu spectata prospero, hortamento Poetae fuit ad alias conscribendas. Initium autem προτατικον προσωπον, *id est, adventitiam personam recepit Sosiae, propter evolvendam argumenti obscuritatem. Persona autem protatica ea intelligitur, quae semel inducta in principio fabulae, in nullis deinceps fabulae partibus adhibetur. Adnotandum sane, puellarum liberalium nullam orationem in proscenio induci, in comoedia palliata, praeter invocationem Iunonis Lucinae; quae & ipsa quoque post scenam fieri solet.*

ARGUMENTUM EIUSDEM IN EANDEM.

CHremes Atticus, pater Pasibulae & Philumenae, cum ex his duabus se Pasibulam perdidisse falso crederet relictam Athenis, nec visam postea multo tempore: tanquam unicam sibi putabat Philumenam: quam Charinus adolescens Atheniensis adamabat unice, & sibi petebat uxorem. Sed pater eam Pamphilo cuidam Simonis filio ultro desponderat: qui Pamphilus contra sororem Chrysidis, ac peregrinam tum creditam, Pasibulam supradictam alteram Chremetis filiam sub nomine Glycerii latenter sic amavit, ut ex ea filium suscepisset inscio patre. qua re intellecta commotus Simo pater Pamphili, dum per falsas nuptias tentat animum Pamphili, multis dolis a Davo ipse deluditur servo. periculoque Charini & Pamphili motus error in fabula, usque ad eum finem ductus est, dum Athenas veniens Andrius quidam Crito rem aperiat, & nodum fabulae solvat: per quem agnita Pasibula recipitur a parentibus, & traditur Pamphilo amanti: Philumena vero Charino despondetur, & traditur exoptanti. Per-

ſpecto argumento ſcire debemus hanc eſſe virtutem Poeticam, ut a noviſſimis argumenti rebus incipiens initium fabulae & originem narrative reddat ſpectatoribus: auctoremque praeſentem ſibi exhibeat, ubi finis eſt fabulae. hunc enim ordinem & circulum poeticae artis, vel virtutis non modo ſecuti ſunt Tragici, comicique auctores: ſed Homerus etiam & Virgilius tenuerunt. Diviſionem actuum in Latinis fabulis internoſcere difficile eſt. cauſam iam dudum demonſtravimus. Unde autem, aut quo modo, quamvis aegre, tamen intelligi diſtinguique poſſint, eſt operae pretium dicere. Principio dicendum eſt, nullam perſonam egreſſam quinquies, ultra exire poſſe. Sed illa re plerumque decipimur, quod perſonam cum tacuerit, egreſſam falſo putamus: quae nihilominus in proſcenio tacens loquendi tempus exſpectat. Eſt igitur attente animadvertendum, ubi, & quando ſcena vacua ſit ab omnibus perſonis: ut in ea chorus, vel tibicen audiri poſſit. quod cum viderimus, ibi actum eſſe finitum debemus agnoſcere. Confundit ſaepe lectorem id, quod perſona in ſuperiori ſcena deſinens, & in proxima incipiens loqui non intelligitur ingreſſa: quod ipſum experientes ſtatim diiudicant de rerum ac temporum quantitate. poteſt enim fieri ut & ſit ingreſſa ac egreſſa, quam prave credimus de proſcenio non receſſiſſe. Poſſe autem quinto egredi perſonam, non & neceſſe eſſe dicimus: ut appareat ultra exire non poſſe: in Tragoedia & parcius exire & ſolere pariter, & licere. Primus actus in Andria narrationem Simonis apud Soſiam continet argumenti: quod populus hac occaſione perdiſcit: mox querelam apud ſe Davi de domino, & eiusdem cum domino verba: & rurſus eiusdem ſervi deliberationem quid rerum gerat. Secundi actus haec ſunt. Charini verba primo cum Birria ſervo, & poſt cum ipſo Pamphilo de nuptiis: Pamphili ſermo cum patre dolo conſentientis in nuptias. Birriae verba:

Davi callida oratio adversum senem. Tertio actui haec attribuuntur: Mysidis cum obstetrice colloquium, Davo ac Simone audientibus: partus Glycerii suspectus seni: & Davi apud eam fraudulenta sermocinatio: Simonis verba cum Chremete de nuptiis: Davi perturbatio ac Pamphili. Quartum actum per haec intelligimus. prima Charini verba sunt indignantis, velut fidem sibi non servatam a Pamphilo: tum Mysidis verba apud Pamphilum, eiusdemque questus: Davi administratio doli adversus Chremetem. In quinto actu Simonis & Chremetis prope iurgium disputatio: tum detectio fallaciarum Davi, tum indignatio patris adversus filium: tum Critonis interventus: & per eum cognitis rebus in tranquillum res acta, ducentibus uxores quas concupiverant Pamphilo & Charino. Illud non commovere nos debet, quod in horum actuum distinctione videntur de proscenio non discessisse personae quaedam: sed tenere debemus, ideo Terentium vicinitatis mentionem fecisse in principio, ut modico receptu & adesse, & abesse personam intelligamus. nihil ergo secus factum est ab antiquis, qui ad hunc modum Terentianas fabulas diviserunt.

DONATI PROLOGUS IN EUNUCHUM.

HAec maſculini generis nomine nuncupata fabula eſt, Eunuchus: *& eſt* Palliata *Menandri vetus: quam ille auctor de facto adoleſcentis, qui ſe pro Eunucho deduci ad meretricem paſſus eſt, nominavit. Itaque ex magna parte* motoria *eſt. Atque in hac comoedia qui perſonam Parmenonis actor ſuſtinet, primas habet partes. Secundae ſunt Chaereae. Tertiae ad Phaedriam ſpectant. Huius prologus ſane eſt concitatior. Nam & obiicit crimina adverſantibus: & comminatur in poſterum: & accuſatorie narrat iniuriam Terentio factam: & ad ultimum tumultuoſe, & cum magna invidia defendit Poetam. Haec &* προτασιν, *&* επιτασιν, *&* καταστροφην *ita aequales habet, ut nuſquam dicas longitudine operis Terentium delaſſatum dormitaſſe. Actus ſane implicationes ſunt in ea, & qui non facile a parum doctis diſtingui poſſint: ideo quia tenendi ſpectatoris cauſa vult poeta noſter omnes quinque actus velut unum fieri, ne reſpiret quodammodo: atque diſtincta alicubi continuatione ſuccedentium rerum, ante aulaea ſublata faſtidioſus ſpectator exſurgat. Acta plane eſt Ludis Megalenſibus, L. Poſthumio, L. Cornelio Aedilibus Curulibus: etiam tunc perſonatis L. Numidio Poſthumio, L. Ambivio Turpione: item modulante Flacco Claudio tibiis dextra & ſiniſtra ob iocularia, multa permixta gravitate. Et acta eſt tanto ſucceſſu ac plauſu atque ſuffragio, ut rurſus eſſet vendita, & ageretur iterum pro nova: proque ea pretium, quod nulli ante ipſam fabulam contigit, octo millibus ſeſtertium numerarent Poetae. Proverbia multa ſaepe pronuntiata, & cantica ſaepe mutatis modis exhibita ſunt.* Προτατικον προσωπον

nuſquam habet: ſed ſuis tantum perſonis utitur. In hac Terentius delectat facetiis: prodeſt exemplis: & vitia hominum paulo mordacius, quam in ceteris carpit. Exempla autem morum hic tria praecipua proponuntur, urbani ſcilicet, paraſiti, & militaris. Haec edita tertium eſt, & pronuntiata, Terentii Eunuchus: quippe iam adulta commendatione Poetae, ac meritis ingenii notioribus populo. Facta autem ex duabus Graecis una eſt Latina. Nam ex Eunucho, & Colace, Menandri fabulis, haec Eunuchus Terentiana ſcripta eſt, non ſine crimine, quod multa in hanc translata ſint ex multis Poetis Latinis. quod totum, per Prologum purgat atque defendit.

ARGUMENTUM EUNUCHI.

RApta quaedam ex Attica virgo nobilis, atque adducta eſt Rhodum: ibique matri Thaidis meretricis ab amico dono data eſt, & educata velut ſoror una cum filia Thaide. Sed Thais, relicta matre, Rhodo cum amatore quodam Athenas ſe contulit: ab eoque heres inſtituta mortuo, mox a milite Thraſone diligebatur nimis. Qui cum Athenis profectus matrem Thaidis mortuam Rhodi comperiſſet, & eam virginem, quam diximus, ab heredibus mortuae animadvertiſſet venum eſſe propoſitam: quamvis ignarus rerum omnium, emit tamen: & dono amatae Thaidi vexit Athenas. Verum pôſtquam adveniens rivalem Phaedriam apud amicam reperit: quem per eius abſentiam ſibi meretrix conciliarat: affirmavit ſe non ante daturum promiſſam virginem, quam Thais foras aemulum pepuliſſet. Illa igitur, etſi amaret Phaedriam, cupiditate tamen recuperandae virginis & civis Atticae, & quam a parvula ut ſororem dilexerat,

excludit Phaedriam. Hinc ille primo irascitur: post, accepta facti ratione, a Thaide lenitur: & in bidui spatium sponte concedens militi, rus proficiscitur. Statimque ne ab aemulo muneribus superaretur, Eunuchum & puellam Parmenoni iubet abiens ad Thaidem deducere. Verum Chaerea frater Phaedriae tunc ephebus, visa in via virgine, inflammatur amore eius. Atque eo evasit vehementi ardore, ut pro Eunucho ipse deduceretur ad Thaidem. Hac occasione vitiata virgo: & mox civis, & nobilis cognita, datur uxor Chaereae: Phaedria vero & miles rivales, ambo concordes per parasitum redditi, communi amica sine certamine potiuntur. In primo actu Phaedria exclusus a Thaide, & secum primo, & mox cum Parmenone conqueritur fortunas suas: & ad postremum coram accusat Thaidem. Rursus permulcetur ab eadem: & voluntate digrediens, rus sese concessurum in spatium bidui esse promittit. Secundus actus, profectionem Phaedriae continet delegantis servo deductionem Eunuchi, & puellae ad Thaidem. Tum Parasitum loquentem, per quem virgo a milite dono amicae missa est. Tum interventum Chaereae amantis virginem, eiusdemque cum Parmenone consilium de eadem potienda per fallaciam: quia pro Eunucho ipse supponitur Thaidi. Tertius actus characterem exprimit militis, & parasiti per ridiculum colloquium. Tum invitationem ad coenam Thaidis. Tum oblationem velut Eunuchi Chaereae & puellae ex Aethiopia per Parmenonem factam. Tum verba Chremetis ad Thaidem venientis, perductique ad militem. Antiphonis Chaereaeque colloquium de vitiata per dolum virgine. In quarto actu Dorias nuntiat iurgium inter militem & Thaidem: tum reditum habet ex villa Phaedriae: & querelam Pythiae de vitiata virgine apud Phaedriam: & eundem stupentem quod audiebat. Errorem ebrii Chremetis: & verba petulantia Thaidis adversum militem, & militis adversum Thaidem: para-

ta praelia, ridiculeque deposita. Quintus actus haec continet, querelam Thaidis de vitiata virgine, primo cum Pythia, postea cum ipso Chaerea. Tum interventum Chremetis atque nutricis. Tum perturbationem Parmenonis per dolum Pythiae, atque eius indicio per senem qui rure tunc advenerat, confirmatas nuptias. & ad ultimum, reditum in gratiam militis cum Phaedria, & Chaerea.

CALPHURNII PROLOGUS.

IN HEAUTONTIMORUMENON.

HAec fabula, Menandri Graeca: quae facta a Terentio Latina, nomen idem observavit, ne Graeci nominis euphoniam perderet: quod Terentius minus laudis existimaret propria scribere, quam Graeca transferre. Nomen habet a sene se ipsum excruciante ob filii absentiam: quem amantem, duritia sua in militiam proficisci compulerat: εαυτον τιμωρούμενος, *Latine, se ipsum excrucians interpretatur. Illud animadvertendum, omnes Terentianas fabulas, ex utroque genere mistas, praeter hanc. Nam Comoediae aut motoriae sunt, aut statariae, aut mistae. Motoriae, turbulentae: Statariae, quietiores: Mistae, ex utroque actu consistentes. In hac, quae plurimum delectat & actu & stilo, primae partes sunt Menedemi & Chremetis: secundae Cliniae & Clitiphonis: tertiae Syri: & sic deinceps. Haec etiam, ut ceterae, quinque actus habet, Prologum concitatum. Nam & se purgat, & in laedendis adversariis est occupatus. Argumentum quoque non simplicis negotii habet, nec unius adolescentis, ut in Hecyra: sed duorum, ut in ceteris fabulis.*

ARGUMENTUM HEAUTONTIMORUMENU.

Chremes gravidae uxori olim interminatus, si puellam pareret, nolle tolli. At illa clam anui Corinthiae nutriendam dedit. Hanc adultam Clinia invito patre amare coepit. cuius duritia & assiduis iurgiis, in militiam proficisci compulsus est. Postea facti patrem Menedemum adeo poenituit, ut omnia venderet, & agrum emeret, in eoque se exerceret: ut sic filii iniuriam ulcisceretur. Paulo post revertitur Clinia: & clam patre divertitur apud Clitiphonem, qui & ipse amabat scortum Bacchidem. Mittit accersitum cupitam Antiphilam Clinia: cum qua & Bacchis una venit. Hanc adolescentes Cliniae amicam simulant Syri technis. Antiphila ad matrem deducitur: cuius occasione Syrus decem minas meretriculae aufert a Chremete. Dehinc Antiphila Clitiphonis soror reperitur: & Cliniae in uxorem datur. Chremes Bacchidem a Clitiphone amari animadvertit. irascitur. minatur. sed & Menedemo adhortante filio ignoscit: & aliam illi dat coniugem. In primo actu agitur de coniunctione senum, scilicet Menedemi, & Chremetis: simul & de amicitia & familiaritate adolescentum, in qua Clitipho ardentissimus ostenditur. Secundus actus continet quemadmodum adolescentes amicas receperint: simul & Syri callidum consilium. Tertius actus exprimit Syri fallaciam in Chremem, ut Bacchidem credat Cliniae esse amicam, & Antiphilam arraboni Bacchidi relictam esse putet pro argento, quod anum Corinthiam meretrici debere finxit. In quarto actu agitur de recognitione Antiphilae: & de extorsione ar-

genti, quod Bacchidi Clitipho promiserat. Quintus actus continet omnium rerum conversionem ad iucundos exitus, patefacta cunctis cognitione gestorum: & quemadmodum Antiphilam uxorem Clinia duxerit: Clitipho vero dimissa Bacchide, aliam acceperit.

PUBLII TERENTII
ANDRIA.

ACTA LUDIS MEGALENSIBUS, M. FULVIO, ET M. GLABRIONE, AEDILIBUS CURULIBUS. EGERUNT L. AMBIVIUS TURPIO, ET L. ATILIUS PRAENESTINUS. MODOS FECIT FLACCUS, CLAUDII F. TIBIIS PARIBUS DEXTRIS ET SINISTRIS. ET EST TOTA GRAECA. EDITA M. MARCELLO, CN. SULPICIO, COSS.

PERSONAE.

PROLOGUS.	BYRRHIA servus.
SIMO senex.	LESBIA obstetrix.
SOSIA libertus.	GLYCERIUM al. PASIBULA, Chremetis filia.
DAVUS servus.	CHREMES senex.
MYSIS ancilla.	CRITO hospes.
PAMPHILUS adolescens.	DROMO servus lorarius.
CHARINUS adolescens.	

PERSONAE MUTAE.

ARCHILLIS ancilla.
CHRYSIS meretrix.
NICERATUS adolescens.

M. ANT. MURETI
ARGUMENTUM.

Chremes & Phania fratres Athenienses fuerunt. eorum Chremes profecturus in Asiam, Pasibulam filiolam, quam tum unicam habebat, fratris fidei credidit. Profecto eo, contigit, ut in Graecia magni bellorum motus excitarentur; quos fugiens Phania, quum, imposita secum in navim puella, ad fratrem iter cepisset, vi tempestatis fracta navi, apud Andrum insulam eiectus est. Ibi applicat se ad Andrium quendam, hominem haud magna in re: a quo tamen benigne humaniterque exceptus, non ita multo post moritur. Hospes Andrius relictae apud se puellae commutat nomen, & pro Pasibula Glycerium nominat; cumque per aliquot annos eam cum filia Chryside, pari utramque studio, educasset, decedit ipse quoque de vita. Chrysis, quae se & orbam & inopem videret, abrepta secum Glycerio, Athenas navigat. ubi cum aliquamdiu vitam lana telaque tolerasset, ad postremum, adolescentum blanditiis & pollicitationibus victa, quaestum corpore facere incepit. Ventitabat ad eam inter ceteros Pamphilus, Simonis filius, probus & liberali praeditus ingenio adolescens: qui non Chrysidis ille quidem, sed ipsius Glycerii mirifico quodam amore percussus, primus, solusque cum ea rem habuit, fidemque iam gravidae dedit, eam sibi uxorem fore. Susceperat & postea Chremes aliam filiam, Philumenam nomine; eam-

que (iam enim nubilis erat) Pamphilo, bona adolescentis impulsus fama, collocare cupiebat. Quid multa? ultro ad Simonem venit, cum eo negotium conficit. Inscio Pamphilo, de communi senum sententia, faciundis nuptiis constituitur dies. Adhuc haec erant, quum Chrysis moritur. Ibi primum Simo de filii amore cognovit. nam cum ambo una in funus prodiissent, accidit, ut, posita in ignem Chryside, Glycerium se, prae doloris impatientia, eodem coniectura videretur. Adcurrit Pamphilus, eamque mediam amplexus, ita consolari coepit, ut plurimas minimeque dubias totius rei significationes daret. Itaque venit ad Simonem postridie Chremes, conditionem renuntiat: comperisse se, Pamphilum peregrinam illam habere in uxoris loco; nescius, ex se natam esse eam, quam ita contumeliae causa peregrinam nominaret. Gaudere, ea re intellecta, Pamphilus: dolere contra, ac ringi Simo. Advenit interea dies, qui nuptiis initio fuerat praestitutus. Simo, veteratoria quadam calliditate, simulandas sibi, ad pertentandum filii animum, nuptias statuit: hoc cogitans, si abnueret filius, veram sibi obiurgandi illius causam fore; quae ad eum diem nulla satis iusta fuerat: sin annueret, facile se, quod vellet, a Chremete impetraturum; atque ita veras nuptias, Diis adiuvantibus, factum iri. Praeteriens igitur apud forum, securo iam, & nihil tale metuenti filio, Pamphile, inquit, abi domum, ac Deos comprecare; uxor tibi ducenda hodie est. Hoc dicto, velut impro-

viso quodam iaculo, sauciatus adolescens, quid ageret, aut quid consilii caperet, nesciebat: quum ad eum Davus, vafro admodum ac versuto ingenio servus, animadversa senis astutia, accurrit. Erat tum una cum Pamphilo Charinus, qui adolescens miro quodam amore Philumenae incensus, frustra saepe tentatis illius nuptiis, ad postremum audito, eam eo die nupturam Pamphilo, in summam desperationem adductus, eum orabat, si se salvum vellet, ut vel eam ne duceret, vel saltem nuptiis dies aliquot produceret. Pamphilus eum sua quidem causa bono esse animo, atque omnia ad impediendas nuptias moliri iubebat: se, quantum in se esset, effecturum, ea ut ne daretur sibi. Adveniens, ut dixi, Davus, Charinum, iam spei plenum, abire ad ambiendos senis amicos iubet: deinde seorsum Pamphilo coniecturas suas aperit, persuadetque, ut patri dicat, se paratum esse, uxorem ducere: nam eo pacto, inquit, & patri omnem iurgandi occasionem praecideris, & non erit tamen verendum, ne nuptiae fiant: nunquam enim Chremes tibi, semel repudiato, filiam suam iterum commissurus est. Haec ita de servi consilio acta, longe aliter cecidere, ac putabantur. exorat enim Chremetem Simo. Ita res in verarum nuptiarum discrimen adducitur. Forte eo ipse die Glycerium, exactis temporibus, puerum peperit: eum puerum Davus, quum aliter nuptias disturbare non posset, prae foribus aedium Simonis ab ancilla collocandum curat. In eum quum incidisset Chremes, & e Pamphilo natam

eſſe cognoſſet, rurſum abducit animum a nuptiis. Turbae maximae concitantur: donec advenit Crito Andrius, qui, quod Chryſidi genere proximus fuiſſet, ad cernendam illius hereditatem Athenas venerat. Eius interventu Chremes filiam agnoſcit. Ita, ſumma omnium laetitia, Charino Philumena, Glycerium Pamphilo nubit.

PUBLII TERENTII AFRI

ANDRIA.

PROLOGUS.

Poeta, quum primum animum ad ſcribendum appulit,
Id ſibi negoti credidit ſolum dari,
Populo ut placerent, quas feciſſet fabulas.
Verum aliter evenire multo intelligit:
Nam in prologis ſcribundis operam abutitur,
Non qui argumentum narret, ſed qui malevoli
Veteris poetae [1] maledictis reſpondeat.
Nunc, quam rem vitio dent, quaeſo animum advortite.
Menander fecit *Andriam* et *Perinthiam*:
Qui utramvis recte norit, ambas noverit.
Non ita ſunt diſſimili argumento, ſed tamen

1 Pro Donati *Lucio Lavinio* Dacieria reponit *Luſcium Lanuvinum.*

Dissimili oratione sunt factae ac stilo [1].
Quae convenere, in Andriam ex Perinthia
Fatetur transtulisse, atque usum pro suis.
Id isti vituperant factum, atque in eo disputant,
Contaminari non decere fabulas.
Faciunt, nae, intellegendo ut nihil intellegant.
Qui cum hunc accusant, Naevium, Plautum, Ennium
Accusant, quos hic noster auctores habet:
Quorum aemulari exoptat neglegentiam
Potius, quam istorum obscuram diligentiam.
Dehinc ut quiescant porro, moneo, et desinant
Male dicere, malefacta ne noscant sua.
Favete, adeste aequo animo, et rem cognoscite,
Ut pernoscatis, ecquid spei sit reliquum,
Posthac quas faciet de integro comoedias,
Spectandae an exigendae sint vobis prius.

ACTUS I. SCENA I.

SIMO, SOSIA.

Si. Vos isthaec [2] intro auferte: [3] abite. [4] Sosia
Adesdum: paucis te volo. *So.* dictum puta.
Nempe ut curentur recte haec. *Si.* immo aliud. *So.* quid est,

1 *Oratio* in sensu est, & ad res refertur: *stilus* ad verba.

2 Int. obsonia, olera, pisciculos.

3 Quasi respicientes increpat, dicendo *abite*.

4 Molliter retenturus Sosiam, imperat, ut remaneat.

Quod tibi mea ars efficere hoc poſſit amplius?
Si. Nihil iſthac opus eſt arte ad hanc rem quam paro;
Sed iis, quas ſemper in te intellexi ſitas,
Fide et taciturnitate. *So.* exſpecto, quid velis.
Si. Ego poſtquam te emi a parvulo, ut ſemper tibi
Apud me iuſta et clemens fuerit ſervitus,
Scis. feci, e ſervo ut eſſes libertus mihi,
Propterea quod ſerviebas liberaliter.
Quod habui ſummum pretium, perſolvi tibi.
So. In memoria habeo. *Si.* haud muto factum [1]. *So.* gaudeo,
Si tibi quid feci, aut facio, quod placeat, Simo; et,
Id gratum fuiſſe advorſum te, habeo gratiam.
Sed mi hoc moleſtum eſt: nam iſthaec commemoratio
Quaſi exprobratio eſt immemoris benefici [2].
Quin tu uno verbo dic, quid eſt, quod me velis.
Si. Ita faciam. hoc primum in hac re praedico tibi,
Quas credis eſſe has, non ſunt verae nuptiae.
So. Cur ſimulas igitur? *Si.* rem omnem a principio audies:
Eo pacto et gnati vitam, et conſilium meum
Cognoſces, et quid facere in hac re te velim.
Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis, Soſia, ac

1 h. e. non poenitet me facti.

2 h. e. eius, qui immemor ſit ben. Male Don. paſſive exponit, & Bentl. fingit *immemori*.

[1] Libere vivendi fuit poteſtas: (nam antea
Qui ſcire poſſes, aut ingenium noſcere,
Dum aetas, metus, magiſter prohibebant [2]? *So.* ita eſt.)
Si. Quod plerique omnes faciunt adoleſcentuli,
Ut animum ad aliquod ſtudium adiungant, aut equos
Alere, aut canes ad venandum, aut ad philoſophos;
Horum ille nihil egregie praeter cetera
Studebat; et tamen omnia haec mediocriter.
Gaudebam. *So.* non iniuria: nam id arbitror
Adprime in vita eſſe utile, ut ne quid nimis.
Si. Sic vita erat: facile omneis perferre, ac pati:
Cum quibus erat cunque una, iis ſeſe dedere,
Eorum obſequi ſtudiis, [3] advorſus nemini,
Nunquam praeponens ſe illis. ita facillume
Sine invidia invenias laudem, et amicos pares.
So. Sapienter vitam inſtituit: namque hoc tempore
Obſequium amicos, veritas odium parit [4].
Si. Interea mulier quaedam abhinc triennium
Ex Andro commigravit huc viciniae,
Inopia et cognatorum [5] neglegentia

1 Vulg. *liberius*; quod metro repugnat.

2 Int. ingenium.

3 Bentl. verba *advorſus-ſe illis* pro interpolatis habet. Forſan *praeponere ſe illis*. Al- *aliis*.

4 cf. Cic. Lael. 24, 2 & Lactant. 5, 9.

5 Hic nos iam parat ad Critonis adventum. Erat vero in legg. Atticis, ut cognati ope

Coacta, egregia forma, atque aetate integra.
So. Hei vereor, ne quid Andria apportet mali.
Si. Primum haec pudice vitam, parce ac duriter
Agebat, lana ac tela victum quaeritans:
Sed postquam amans accessit, pretium pollicens,
Unus et idem alter, ita ut ingenium est omnium
Hominum a labore proclive ad lubidinem;
Accepit conditionem, dein quaestum occipit.
Qui tum illam amabant, forte, ita ut fit, filium
Perduxere illuc, [1] secum ut una esset, meum.
Egomet continuo mecum: certe captus est:
Habet! observabam mane illorum servulos
Venienteis, aut abeunteis: rogitabam, heus, puer,
Dic sodes, quis heri Chrysidem habuit? nam Andriae
Illi id erat nomen. *So.* teneo. *Si.* Phaedrum, aut Cliniam,
Dicebant, aut Niceratum; (nam hi tres tum simul
Amabant.) eho, quid Pamphilus? quid? symbolam
Dedit, coenavit. gaudebam. item alio die
Quaerebam: comperiebam nihil ad Pamphilum
Quidquam attinere. enimvero spectatum [2] satis
Putabam, et magnum exemplum continentiae:
Nam qui cum ingeniis conflictatur eiusmodi,
Neque commovetur animus in ea re [3] tamen,

& consilio tuerentur viduas & orbas.

1 Vulg. distinguunt: *perduxere illuc secum, ut* &c. minus bene.

2 h. e. probatum sc. Pamphilum.

3 MS. Mark. *tum*, quod

Scias, poſſe habere iam ipſum ſuae vitae modum.
Cum id mihi placebat, tum uno ore omnes omnia
Bona dicere [1], et laudare fortunas meas,
Qui gnatum haberem tali ingenio praeditum.
Quid verbis opus eſt? hac fama impulſus Chremes
Ultro ad me venit, unicam gnatam ſuam
Cum dote ſumma filio uxorem ut daret.
Placuit; deſpondi: hic nuptiis dictus eſt dies.
So. Quid [2] obſtat, cur non verae fiant? *Si.* audies.
Fere in diebus paucis, quibus haec acta ſunt,
Chryſis vicina haec moritur. *So.* o factum bene!
Beaſti: metui a Chryſide. *Si.* ibi tum filius
Cum illis, qui amabant Chryſidem, una aderat frequens:
Curabat una funus: triſtis interim,
Nonnunquam conlacrumabat. placuit tum id mihi.
Sic cogitabam: hic parvae conſuetudinis
Cauſa mortem huius tam fert familiariter:
Quid, ſi ipſe amaſſet? quid mihi hic faciet patri?
Haec ego putabam eſſe omnia humani [3] ingeni,
Manſuetique [4] animi officia. quid multis moror?

minus appoſitum.

1 εὐφημεῖν, felicem praedicare.

2 MSS. quidam & edd. vett. addunt *igitur*.

3 h. e. qui nihil humani (quod hominibus accidit) a ſe alienum putat. Facit huc illud Iuſtini XI, 12. *Exſequiaſque benigne proſequutum: idque non eum amoris, ſed humanitatis cauſa feciſſe.*

4 Ut qui ad alios facile aſſueſcat, & ſic aegre ab iis avellatur.

Egomet quoque eius cauſa in funus prodeo,
Nihil ſuſpicans etiam mali. *So.* hem, quid eſt?
Si. ſcies.
Effertur. imus. interea inter mulieres,
Quae ibi aderant, forte unam adſpicio adoleſcentulam,
Forma! *So.* bona fortaſſe? *Si.* et voltu, Soſia,
Adeo modeſto, adeo venuſto, ut nihil ſupra.
Quia tum mihi lamentari praeter ceteras
Viſa eſt: et quia erat forma praeter ceteras
Honeſta, et liberali; accedo ad pediſſequas;
Quae ſit, rogo. ſororem eſſe aiunt Chryſidis.
Percuſſit illico animum. at at! hoc illud eſt!
Hinc illae lacrumae! haec illa eſt miſericordia!
So. Quam timeo, quorſum evadas! *Si.* funus interim
Procedit: ſequimur: ad ſepulcrum venimus.
In ignem impoſita eſt: fletur. interea haec ſoror,
Quam dixi, ad flammam acceſſit imprudentius,
Satis cum periclo. ibi tum exanimatus Pamphilus
Bene diſſimulatum amorem et celatum indicat:
Accurrit: mediam mulierem complectitur:
Mea Glycerium, inquit, quid agis? cur te is perditum?
Tum illa, ut conſuetum facile amorem cerneres,
Reiecit ſe in eum, flens, quam familiariter.
So. Quid ais! *Si.* redeo inde iratus, atque aegre ferens.
Nec ſatis ad obiurgandum cauſae, diceret,
Quid feci? quid commerui, aut peccavi, pater?

Quae ſeſe voluit in ignem iniicere, prohibui,
Servavi. honeſta oratio eſt. *So.* recte putas:
Nam ſi illum obiurges, vitae qui auxilium tulit;
Quid facias illi, qui dederit damnum, aut malum[1]?
Si. Venit Chremes poſtridie ad me, clamitans,
Indignum facinus![2] comperiſſe Pamphilum
Pro uxore habere hanc peregrinam[3]. ego illud ſedulo
Negare factum. ille inſtat[4] factum. denique
Ita tum diſcedo ab illo, ut qui ſe filiam
Neget daturum. *So.* non tu ibi gnatum? *Si.* ne haec quidem
Satis vehemens cauſa ad obiurgandum. *So.* qui, cedo?
Si. Tute ipſe his rebus finem praeſcripſti, pater:
Prope abeſt, quum alieno more vivendum eſt mihi:
Sine, nunc meo me vivere interea modo.
So. Quis igitur relictus eſt obiurgandi locus?
Si. Si propter amorem uxorem nolit ducere;
Ea primum ab illo[5] animadvertenda iniuria eſt,
Et nunc id operam do, ut per falſas nuptias
Vera obiurgandi cauſa ſit, ſi deneget.

1 *Damnum* rei eſt: *malum* ipſius hominis.

2 MS. Mark. & 2 Leid. *comperiſſe ſe.* Traiect. iungit, *ind. fac. comp.* Sed praeſtat vulg.

3 Cum contemtu dictum; nam hoc nomine etiam meretrices nominabantur.

4 h. e. contendit, urget; cf. Tac. Annal. VI, 5, ibique a nobis notata.

5 h. e. ab illo profecta ſ. illius.

Simul, ſceleratus Davus ſi quid conſili
Habet, ut conſumat nunc, cum nihil obſint doli:
Quem ego credo manibus pedibusque obnixe omnia
Facturum: magis id adeo, mihi ut incommodet,
Quam ut obſequatur gnato. *So.* quapropter,[1] ? *Si.* rogas?
Mala mens, malus animus. quem quidem ego ſi ſenſero!
Sed quid opus eſt verbis? ſin eveniat, quod volo,
In Pamphilo ut nil ſit morae, reſtat Chremes,
Qui mihi exorandus eſt, et ſpero confore.[2]
Nunc tuum eſt officium, has bene ut adſimules nuptias,
Perterrefacias Davum, obſerves filium,
Quid agat, quid cum illo conſilii captet. *So.* ſat eſt:
Curabo: eamus iam nunc intro. *Si.* i prae, ſequar.

ACTUS I. SCENA II.

SIMO, DAVUS.

Si. NON dubium eſt, quin uxorem nolit filius:
Ita[3] Davum modo timere ſenſi, ubi nuptias
Futuras eſſe audivit. ſed ipſe exit foras.
D. Mirabar, hoc ſi ſic abiret: et heri ſemper lenitas[4],

1 Mire Soſ. interrogat, quaſi nulla cauſa ſit fallendi dominum.

2 h. e. perfectum iri.

3 Part. *ita* h. l. confirmandi & declarandi vim habet.

4 An *ſemper-lenitas*, per υφεν; quod videtur Donato,

Verebar, quorſum evaderet.
Qui poſtquam audierat non datum iri filio uxorem ſuo,
Nunquam cuiquam noſtrum verbum fecit, neque id aegre tulit.
Si. At nunc faciet: neque, ut opinor, ſine tuo magno malo.
D. Id voluit, nos ſic nec opinantes duci falſo gaudio,
Sperantes iam amoto metu; interea oſcitantes opprimi;
Ut ne eſſet ſpatium cogitandi ad diſturbandas nuptias.
Aſtute [1]! *Si.* carnufex quae loquitur? *D.* herus eſt, neque [2] provideram.
Si. Dave. *D.* hem, quid eſt? *Si.* ehodum, ad me.
D. Quid hic volt [3]? *Si.* quid ais? *D.* qua de re? *Si.* rogas [4]?
Meum gnatum rumor eſt amare. *D.* id populus curat ſcilicet [5]?

Daciériae, & a Geſnero in theſ. ſub voce *ſemper* plur. exemplis firmatur. Conſpirant certe verba, quibus Pamphilus infra I, 5, 27. lenitatem patris deſcribit: *qui me tam leni paſſus eſt animo uſque adhuc, quae* &c. *facere.* Sed Guyet. & Weſterhof. transpoſitionem ſumunt, ordinantque *ſemper verebar, quorſ. heri len. ev.* quod minus placet.

1 Hoc & geſtu, & vultu ſervili, & cum agitatione capitis dicit.

2 MSS. & edd. quidam *praevideram.*

3 More ſervili & vernili geſtu.

4 c. interrog. indignantis.

5 Ad ſpectatores converſus ſalſe haec dicit & cum deriſu

Si. Hoccine agis [1], an non? *D.* ego vero isthuc. *Si.* sed, nunc ea me exquirere,
Iniqui patris est. nam, quod antehac fecit, nihil ad me attinet.
Dum [2] tempus ad eam rem tulit, sivi, animum ut expleret suum:
Nunc hic dies aliam vitam adfert, alios mores postulat.
Dehinc postulo, sive aequum est, te oro, Dave, ut redeat iam in viam.
D. Hoc quid sit [3]? *Si.* omnes qui amant, graviter sibi dari uxorem ferunt.
D. Ita aiunt. *Si.* tum si quis magistrum cepit ad eam rem improbum,
[4] Ipsum animum aegrotum ad deteriorem partem plerumque applicat.
D. Non hercle intellego. *Si.* non? hem. *D.* non: Davus sum, non Oedipus [5].
Si. Nempe ergo aperte vis, quae restant, me loqui? *D.* sane quidem.

(scilicet h. l. ironicum) neque respondet hero, quasi non audivisset, quae ille dixerat.

1 h. e. audis. Demonstrative pronuntiat, velut aurem suam tangens.

2 *Tempus ad eam rem* (sic enim coniunge) est tempus amorum & liberioris vitae; uti Eunuch. IV, 1. 7, *ad eam rem* (h. e. eius rei) *tempus non erat.*

3 Meditabundi vultum fingens dicit.

4 Westerh. poetam scripsisse credit *ipsu'* (ipsus) *animum* &c. idque a librariis mutatum in *ipsum.*

5 Dissimulans se intelligere, quae herus dixerat, simulat

Si. [1] Si ſenſero hodie, quidquam in his te nuptiis
Fallaciae conari, quo fiant minus;
Aut velle in ea re [2] oſtendi, quam ſis callidus:
Verberibus caeſum te in piſtrinum, Dave, dedam uſque ad necem;
Ea lege atque omine [3], ut, ſi te inde exemerim, ego pro te molam.
Quid? hoc intellextin'? an nondum etiam ne hoc quidem? *D.* immo callide:
Ita aperte ipſam rem modo locutus, nihil circuitione uſus es.
Si. Ubivis facilius paſſus ſim, quam in hac re, me deludier.
D. Bona verba quaeſo [4]. *Si.* irrides? nihil me fallis. [5] ſed dico tibi,

tarditatem ſervilem, ſimulque forſan ſpectatoribus deridendum praebet herum, quem, uti Donatus acute obſervat, Sphingi, monſtro, tacite aequiparat. Plaut. Poen. 1, 3, 34. *Nam iſti quidem hercle orationi Oedipo opus eſt coniectore, qui Sphingi interpres fuit.*

1 Comminatio, & ſic pronuntiatur, ut in ſingulis verbis ardeant minae.

2 Quidam libb. ſcript. & edd. vett. *oſtendere.* Probat Weſterh.

3 *Lege* ad homines: *Omine* ad rem div. refertur, & eſt firmamentum, per humana & divina.

4 h. e. meliora loquere, rogo te. Cum geſtu ioculari dicit.

5 *Sed* ſuſpectum Weſterhovio, qui literam *S* repetitam putat ex praeced. *fallis, D* vero ex ſeq. *dico*, adeoque legendum *fallis. Edico tibi* &c.

Ne temere facias: [1] neque tu hoc dicas, tibi non praedictum. cave.

ACTUS I. SCENA III.

DAVUS.

ENimvero, Dave, nihil loci est segnitiae, neque socordiae [2],
Quantum intellexi modo senis sententiam de nuptiis.
Quae si non astu providentur, me, aut herum pessundabunt.
Nec quid agam certum est: Pamphilumne adiutem, an auscultem seni.
Si illum relinquo, eius vitae timeo: sin opitulor, huius minas;
Cui verba dare difficile est. primum iam de amore hoc [3] comperit:

Ferendum tamen τὸ *sed*; quod respondeat τῷ *nihil*. Ceterum Eunuch. V, 4, 20 per auxesin coniunguntur *Dico, edico vobis* &c. Nobis vero Simo videtur, cum satis iam verborum fudisse se crederet, orationi finem facere voluisse cum comminatione, quae terrorem incuteret; uti Phorm. II, 3, 90 *Dixi Phormio--dixi Demipho*; ubi comminatio praecesserat. H. l. minae sequuntur heri, gravius addentis *cave*.

1 Sic edidit Mur. Edd. ante ipsum habent *neque tu haud dicas*, quod frustra praefert Westerh.

2 *Segn.* ad agendum. *Socord.* ad considerandum.

3 *Amore hoc*, sic, quasi cum taedio & reprehensione eius amoris loquatur.

Me inſenſus ſervat, ne quam faciam [1] in nuptiis fallaciam.
Si ſenſerit, perii: aut, ſi lubitum fuerit, cauſam ceperit,
[2] Quo iure, quaque iniuria praecipitem me in piſtrinum dabit.
Ad haec mala hoc mi accedit etiam: haec Andria,
Sive iſta uxor, ſive amica eſt [3], gravida e Pamphilo eſt:
Audireque eorum eſt operae pretium audaciam:
Nam inceptio eſt amentium, haud amantium:
Quidquid peperiſſet, decreverunt tollere:
Et fingunt quandam inter ſe nunc fallaciam,
Civem Atticam eſſe hanc. [4] Fuit olim quidam ſenex,
Mercator: navem is fregit apud Andrum inſulam:
Is obiit mortem: ibi tum hanc eiectam Chryſidis
Patrem recepiſſe, orbam, parvam. fabulae!
Mihi quidem hercle non fit veriſimile.
Atqui ipſis commentum placet.
Sed Myſis ab ea egreditur. at ego hinc me ad forum, ut
Conveniam Pamphilum, ne de hac re pater imprudentem opprimat.

1 Quidam MSS. & edd. omittunt τὸ *in*.

2 Weſterh. malit *quo iure, quave iniuria; praec.* &c. Sed & τὸ *que*, quod tuentur MSS. & edd. vett. & Priſc. L. 18, vim diſiunctivam habet.

3 Et hoc cum quodam taedio & indignatione ſtomachi interrumpit.

4 A narratione tranſit ad *μίμησιν*, & eſt *olim* fabulae proprium.

ACTUS I. SCENA IV.

MYSIS.

M. AUdivi, Archillis, iam dudum: Lesbiam adduci iubes.
Sane pol [1] illa temulenta eſt mulier, et temeraria.
Nec ſati' digna, cui committas primo partu mulierem.
Tamen eam adducam. importunitatem ſpectate aniculae:
Quia compotrix eius eſt [2]. Di, date facultatem, obſecro,
Huic pariundi, atque illi in aliis potius peccandi locum.
Sed, quidnam Pamphilum exanimatum video? vereor, quid ſiet.
Opperiar, ut ſciam, [3] num quidnam haec turba triſtitiae adferat.

ACTUS I. SCENA V.

PAMPHILUS; MYSIS.

P. HOccine eſt humanum factum, aut inceptum! hoccine eſt officium patris!
M. Quid illud eſt?

1 *Illa* deeſt in Mark.

2 In vultu remanſit oratio. deeſt enim, *ideo illam vult arceſſiri.*

3 Sic legit Donat. & recenſuit Heinſ. Al. *nunc*; & ſic eſt in MS. Bodl.

P. Pro deum atque hominum fidem! quid eſt, ſi non haec contumelia eſt?
Uxorem [1] decrerat dare ſeſe mi hodie. nonne oportuit
Praeſciſſe me ante? nonne prius communicatum oportuit?
M. Miſeram me! quod verbum audio? *P.* quid Chremes? qui denegarat,
Se commiſſurum mihi gnatam ſuam uxorem? id mutavit,
Quoniam me immutatum videt.
Itane obſtinate operam dat, ut me a Glycerio miſerum abſtrahat?
Quod ſi fit, pereo funditus.
Adeon' hominem invenuſtum eſſe, aut infelicem quemquam [2], ut ego ſum!
Pro deum, atque hominum fidem! nullon' ego
Chremetis pacto affinitatem effugere potero? quot modis
Contemtus, ſpretus? facta, transacta omnia. hem!
Repudiatus repetor. quamobrem? niſi ſi id eſt, quod ſuſpicor:
Aliquid monſtri alunt: ea quoniam nemini obtrudi poteſt,

1 Mur. & Faern. repererunt in MSS. quibusd. *decrevit.* Prob. Tanaq. Faber explicans de ſecundo Simonis conſilio repentinarum nuptiarum.

2 Amatorie & ingemiſcens hoc loquitur.

Itur ad me. *M.* oratio haec me miſeram exanimavit metu.
P. Nam quid ego nunc dicam de patre ? ah !
Tantamne rem tam neglegenter agere ? praeteriens modo
Mihi apud forum, uxor tibi ducenda eſt, Pamphile, hodie, inquit : para :
Abi domum. id mihi viſus eſt dicere, abi cito, et ſuſpende te.
Obſtupui. cenſen' ullum me verbum potuiſſe proloqui?
Aut ullam cauſam, ineptam ſaltim, falſam, iniquam? obmutui.
Quod ſi ego prius id reſciſſem; quid facerem, ſi quis nunc me roget;
Aliquid facerem, ut hoc ne facerem. ſed nunc primum quid exſequar ?
Tot me impediunt curae, quae meum animum divorſe trahunt :
[1] Amor, miſericordia huius, nuptiarum [2] ſollicitudo,
Tum patris pudor, qui me tam leni paſſus eſt animo uſque adhuc,
Quae meo cunque animo lubitum eſt, facere : eine ego ut advorſer ? hei mihi !

1 *Amor* quem ipſe conſuetum habebat; *miſ. huius* int. Glycerii. *nupt.* int. Philumenae; *pudor* ſ. reverentia *patris.* Atque hos varios affectus dein per vices prodit agendo.

2 Al. pauciorum MSS. fide *ſollicitatio.*

Incertum est, quid agam. *M.* misera timeo, incertum hoc quorsum accidat.
Sed nunc peropus est, aut hunc cum ipsa, aut me aliquid de illa advorsum hunc loqui.
Dum in dubio est animus, paulo momento huc illuc impellitur.
P. Quis hic loquitur? Mysis, salve. *M.* o salve, Pamphile. *P.* quid agit? *M.* rogas [1]?
Laborat e dolore [2]: atque ex hoc misera sollicita est [3] die;
Quia olim in hunc sunt constitutae nuptiae. tum autem hoc timet,
Ne deseras se. *P.* hem, egone isthuc conari queam?
[4] Ego propter me illam decipi miseram sinam?
Quae mihi suum animum, atque omnem vitam credidit;
Quam ego animo egregie caram pro uxore habuerim;
Bene et pudice eius doctum atque eductum sinam
Coactum egestate ingenium immutarier?
Non faciam. *M.* haud vereor, si in te solo sit situm:
Sed vim ut queas ferre. *P.* adeon' me ignavum putas?

1 Lenta quaedam & tristis est responsio, & dolore plena.

2 Int. dolorem partus.

3 Sic MSS. Leid. omnes, Marck. & ed. Venet. 1490 aliaeque vett. In edd. recentt. vulgo legitur *sollicita est, diem quia* &c.

4 MS. Traiect. & Leid. omnes *egone*. Citat & iam ex MS. Lindenbr.

Adeon' porro ingratum, aut inhumanum, aut ferum?
Ut neque me consuetudo, neque amor, neque pudor
Commoveat, neque commoneat, ut servem fidem?
M. Unum hoc scio, hanc meritam esse, ut memor esses sui.
P. Memor essem? o Mysis, Mysis: etiam nunc mihi
Scripta illa dicta sunt in animo Chrysidis
De Glycerio. iam ferme moriens me vocat:
Accessi: vos semotae: nos soli: incipit:
Mi Pamphile, huius formam atque aetatem vides.
Nec clam te est, quam illi utraeque [1]. res nunc [2] inutiles
Et ad pudicitiam et ad rem tutandam sient.
Quod ego te per hanc [3] dextram oro, et ingenium tuum,
Per tuam fidem, perque huius solitudinem
Te obtestor, ne abs te hanc segreges, neu deseras.
Si te in germani fratris dilexi loco,
Sive haec te solum semper fecit maxumi,
Seu tibi morigera fuit in rebus omnibus.
[4] Te isti virum do, amicum, tutorem, patrem:

1 Unus Lugd. non habet *res*.

2 Ita MSS. Lugd. omnes & bene defendit Dacieria. Al. MSS. *utiles*.

3 Tenebat enim eum, ut apparet.

4 Sermo fractus iamiam spiritum finiturae. Extrema

Bona nostra haec tibi permitto, et tuae mando fidei.
Hanc mi in manum dat. mors continuo ipsam
occupat.
Accepi. acceptam servabo. *M.* ita spero quidem.
P. Sed cur tu ab illa? *M.* obstetricem arcesso.
P. propera;
Atque audin'? verbum unum cave de nuptiis,
Ne ad morbum hoc etiam. *M.* teneo.

ACTUS II. SCENA I.

CHARINUS, BYRRHIA, PAMPHILUS.

C. QUid ais, Byrrhia?
Daturne illa Pamphilo hodie nuptum? *B.* sic est.
C. Qui scis? *B.* apud forum modo de Davo audivi.
C. vae misero mihi!
Ut animus in spe atque in timore usque antehac
attentus fuit;
Ita, postquam adempta spes est, lassus, cura confectus, stupet.
B. Quaeso aedepol, Charine; quoniam non potest
id fieri, quod vis,
Id velis, quod possit. *C.* nihil aliud, nisi Philumenam, volo.
B. Ah! quanto satius est, te id dare operam,
Qui istum amorem ex animo amoveas tuo, quam id
loqui,

Chrysidis revocans Pamphilus fortius movetur ipse.

Quo magis lubido frustra incendatur tua.
C. Facile omnes, quum valemus, recta consilia aegrotis damus.
Tu si hic [1] sis, aliter sentias. *B.* age age, ut lubet. *C.* sed Pamphilum
Video. omnia experiri certum est prius, quam [2] pereo. *B.* quid hic agit?
C. Ipsum hunc orabo: huic supplicabo: amorem huic narrabo meum.
Credo, impetrabo, ut aliquot saltim nuptiis prodat dies.
Interea fiet aliquid, spero. *B.* id aliquid nihil est. *C.* Byrrhia,
Quid tibi videtur? adeon' ad eum? *B.* quidni? si nihil impetres,
Ut te arbitretur sibi paratum moechum, si illam duxerit.
C. [3] Abin' hinc in malam rem cum suspicione isthac, scelus!
P. Charinum video. salve. *C.* o salve, Pamphile.
Ad te advenio, spem, salutem, auxilium, consilium expetens.

1 Semet indigitans hoc dicit. Et est *hic* pronomen notante Donato.

2 MSS. quidam & edd. vett. *peream.* Praestat autem vulg. utpote certius consilium pereundi indicans.

3 Charinus prodit honestum amorem eoque verum.

P. Neque pol consilii locum habeo, neque auxilii copiam.
Sed isthuc quidnam est? *C.* hodie uxorem ducis? *P.* [1] aiunt. *C.* Pamphile,
Si id facis, hodie postremum me vides. *P.* Quid ita? *C.* hei mihi!
Vereor dicere. huic dic, quaeso, Byrrhia. *B.* ego dicam. *P.* quid est?
B. Sponsam hic tuam amat. *P.* nae iste haud mecum sentit. ehodum dic mihi.
Num quidnam amplius tibi cum illa fuit, Charine? *C.* ah, Pamphile,
Nihil. *P.* quam vellem! *C.* nunc te per amicitiam et per amorem obsecro,
Principio, ut ne ducas. *P.* dabo equidem operam. *C.* sed si id non potes:
Aut tibi nuptiae hae sunt cordi. *P.* cordi? *C.* saltim aliquot dies
Profer, dum proficiscor aliquo; ne videam. *P.* audi nunc iam:
Ego, Charine, neutiquam officium liberi esse hominis puto,
Cum is nil promereat, postulare id gratiae apponi sibi.
Nuptias effugere ego istas malo, quam tu adipiscier.
C. Reddidisti animum. *P.* nunc si quid potes aut tu, aut hic Byrrhia,

1 Frigide loquitur & quasi id parum sibi iucundum sit.

Facite, fingite, invenite, efficite, qui detur tibi:
Ego id agam, mihi qui ne detur. *C.* ſat habeo. *P.* Davum optume
Video; huius conſilio fretus ſum. *C.* at tu hercle haud quidquam mihi,
Niſi ea, quae nihil opus ſunt ſciri. fugin' hinc? *B.* ego vero, ac lubens.

ACTUS II. SCENA II.

DAVUS, CHARINUS, PAMPHILUS.

D. DI boni, boni quid porto! ſed ubi inveniam Pamphilum!
Ut metum, in quo nunc eſt, adimam, atque expleam animum gaudio.
C. Laetus eſt, neſcio quid. *P.* nihil eſt: nondum haec reſcivit mala.
D. Quem ego nunc credo, ſi iam audierit ſibi paratas nuptias.
C. Audin' tu illum? *D.* toto me oppido exanimatum quaerere.
Sed ubi quaeram? [1] quo nunc primum intendam? *C.* ceſſas alloqui?
D. [2] Abeo. *P.* Dave, ades, reſiſte. *D.* quis homo eſt, qui me? o Pamphile,

1 *Aut* vulg. hic additum Guyet. delet ex libro Reg. & omiſit Dacieria, neque eſt in MS. Bodl.

2 Videtur paulum conſtitiſſe, quaſi ſecum deliberans,

Te ipſum quaero. euge, o Charine! ambo opportune: vos volo.
P. Dave, perii. *D.* quin tu hoc audi. *P.* interii. *D.* quid timeas, ſcio.
C. Mea quidem hercle certe in dubio vita eſt. *D.* et quid tu, ſcio.
P. Nuptiae mihi. *D.* et id ſcio. *P.* hodie. *D.* obtundis, tametſi intellego.
Id paves, ne ducas tu illam; tu autem, ut ducas. *C.* rem tenes.
P. Iſthuc ipſum. *D.* atqui iſthuc ipſum, nil pericli eſt: me vide [1].
P. Obſecro te, quamprimum hoc me libera miſerum metu. *D.* hem,
Libero. uxorem tibi iam non dat Chremes. *P.* qui ſcis? *D.* ſcio.
Tuus pater modo me prehendit: ait, tibi uxorem dare
Hodie: item alia multa, quae nunc non eſt narrandi locus.
Continuo ad te properans percurro ad forum, ut dicam tibi haec.
Ubi te non invenio, ibi aſcendo in quendam excelſum locum.
Circumſpicio. nuſquam. forte ibi huius video Byrrhiam:

quo tendat.

1 Formula fideiubendi, ut dici ſolet, *me habe*, *me reſpice*.

Rogo. negat vidiſſe. mihi moleſtum. quid agam, cogito.
Redeunti interea ex ipſa re mi incidit ſuſpicio. hem,
Paululum obſoni. ipſus triſtis. de improviſo nuptiae.
Non cohaerent. *P.* quorſumnam iſthuc? *D.* ego me continuo ad Chremem.
Quum illo advenio: ſolitudo ante oſtium. iam id gaudeo [1].
P. Recte dicis. perge. *D.* maneo. interea introire neminem
Video, exire neminem: matronam nullam. in aedibus
Nil ornati, nil tumulti. acceſſi: introſpexi. *P.* ſcio.
Magnum ſignum. *D.* num videntur convenire haec nuptiis?
P. Non opinor, Dave. *D.* opinor narras? non recte accipis.
Certa res eſt. etiam puerum inde abiens conveni Chremis,
Olera et piſciculos minutos ferre obolo in coenam ſeni.
C. Liberatus ſum, Dave, hodie tua opera. *D.* at nullus quidem.
C. Quid ita? nempe huic prorſus illam non dat. *D.* ridiculum caput!
Quaſi neceſſe ſit, ſi huic non dat, te illam uxorem ducere.

1 Quaſi averſum & non conſentientem Pamph. laetitia ſua excitat ad gaudium.

Niſi vides [1], niſi ſenis amicos oras, ambis. *C.* bene mones.
Ibo: etſi hercle ſaepe iam me ſpes haec fruſtrata eſt. vale.

ACTUS II. SCENA III.

PAMPHILUS, DAVUS.

P. Quid igitur ſibi volt pater? cur ſimulat? *D.* ego dicam tibi.
Si id ſuccenſeat nunc, quia non dat tibi uxorem Chremes,
Ipſu' ſibi eſſe iniurius videatur: neque id iniuria,
Prius quam tuum, ut ſeſe habeat, animum ad nuptias perſpexerit.
Sed ſi tu negaris ducere, ibi culpam in te transferet.
Tum illae turbae fient. *P.* [2] quidvis patiar. *D.* pater eſt, Pamphile.
Difficile eſt [3]. tum haec ſola eſt mulier. dictum ac factum [4] invenerit

1 Artificioſe Davus Charinum, ut provideat ſibi, impellit, quo ſic Pamphili negotium adiuvetur.

2 Al. *quid vis? patiar?* Al. *quid? vis patiar?* In his rogationibus nihil ſani eſt. Ob amorem Glycerii iris paternis nihil opponere cupit praeter patientiam. Sed Davus ſibi aeque et Pamphilo inde metuens, impellere pariter ſtudet, uti ſe paratum ad nuptias imperatas ſimulet, & ſic patri cauſas iurgiorum adimat.

3 Int. reſiſtere.

4 Prov. celeritatis. i. e. cito. Guyet. Eugraphium ſecutus

Aliquam cauſam, quamobrem eiiciat oppido. *P.* eiiciat [1] ? *D.* cito.
P. Cedo igitur, quid faciam, Dave? *D.* dic te ducturum. *P.* hem! *D.* quid eſt?
P. Egone dicam? *D.* cur non [2] ? *P.* nunquam faciam. *D.* ne nega.
P. Suadere noli. *D.* ex ea re quid fiat, vide.
P. Ut ab illa excludar, huc concludar. *D.* non ita eſt.
Nempe hoc ſic eſſe opinor dicturum patrem:
Ducas volo hodie uxorem. tu, ducam, inquies.
Cedo, quid iurgabit tecum, hic reddes omnia,
Quae nunc ſunt certa ei conſilia, incerta ut fient,
Sine omni periclo. nam hocce haud dubium eſt, quin Chremes
Tibi non det gnatam. nec tu ea cauſa [3] minueris
Haec, quae facis; ne is ſuam mutet ſententiam.
Patri dic velle: ut cum velit tibi iure iraſci, non queat.
Nam quod tu ſperas, propulſabo facile. uxorem his moribus
Dabit nemo. inopem inveniet potius, quam te corrumpi ſinat.

dictum factum. Ita & Graevius v. & ſic infra Heaut. V, 1, 31.

1 Gravius commovetur. Id ſane pati animus non erat.

2 Non interrogat, ſed facilitatem rei innuit.

3 Sic ordina: nec tu ea cauſa, ne is (Chremes) mutet ſuam ſent. minueris haec, quae facis ſ. de conſuetudine Glycerii remittas.

Sed si te aequo animo ferre accipiet, neglegentem feceris.
[1] Aliam otiosus quaeret. interea aliquid acciderit boni.
P. Itan' credis? *D.* haud dubium id quidem est. *P.* vide, quo me inducas. *D.* quin taces?
P. Dicam. puerum autem ne resciscat mihi esse ex illa, cautio est:
Nam pollicitus sum suscepturum. *D.* o facinus audax! *P.* hanc fidem
Sibi, me obsecravit, qui se sciret non deserturum, ut darem.
D. Curabitur. sed pater adest. cave, te esse tristem sentiat.

ACTUS II. SCENA IV.

SIMO, DAVUS, PAMPHILUS.

S. REviso, quid agant, aut quid captent consili.
D. Hic nunc non dubitat, quin te ducturum neges.
Venit meditatus alicunde, ex solo loco.
[2] Orationem sperat invenisse se,
Qui differat te. proin tu fac, apud te ut sies.
P. Modo ut possim, Dave. *D.* crede, inquam, hoc mihi, Pamphile,
Nunquam hodie tecum commutaturum patrem
Unum esse verbum, si te dices ducere.

1 Al. *alia;* frustra. *rationem.*
2 Ms. Mark. & Palat. 1

ACTUS II. SCENA V.

BYRRHIA, SIMO, DAVUS, PAMPHILUS.

B. HErus me, relictis rebus [1], iuſſit Pamphilum
Hodie obſervare, ut, quid ageret de nuptiis,
Scirem. id propterea nunc hunc [2] venientem ſequor.
Ipſum [3] adeo praeſto video cum Davo. hoc agam [4].
S. Utrumque adeſſe video. *D.* hem, ſerva [5]. *S.* Pamphile.
D. Quaſi de improviſo reſpice ad eum. *P.* ehem, pater.
D. Probe. *S.* hodie uxorem ducas, ut dixi, volo.
B. Nunc noſtrae parti timeo, quid hic reſpondeat.
P. Neque iſthic, neque alibi tibi uſquam erit in me mora. *B.* hem!
D. Obmutuit [6]. *B.* quid dixit? *S.* facis, ut te decet,
Quum iſthuc, quod poſtulo, impetro cum gratia.
D. Sum verus? *B.* herus, quantum audio, uxore excidit.

1 Mſſ. quidam addunt *omnibus.*

2 int. Simonem, ut qui nunc venit ad reviſendum.

3 int. Pamphilum.

4 Dicitur cum geſtu corporis, ſe parantis ad obſervandum.

5 int. te, h. e. cave ne pecces, fac apud te ut ſis. Sic Davus Pamphilum praemonet, dein iubet: *quaſi de improv.* &c. Scenicum eſt.

6 Sic evenit, quod ſupra praedixerat Davus; mox ſubiungens, *ſum verus?*

S. I nunc iam intro : ne in mora, cum opus ſit, ſies.
P. Eo. *B.* nullane in re eſſe homini cuiquam fidem !
Verum illud verbum eſt, vulgo quod dici ſolet,
Omnes ſibi malle melius eſſe, quam alteri.
Ego illam vidi virginem : forma bona
Memini videre. quo aequior ſum Pamphilo,
Si ſe illam in ſomnis, quam illum, amplecti maluit.
Renuntiabo, ut pro hoc malo mihi det malum.

ACTUS II. SCENA VI.

DAVUS, SIMO.

D. HIc nunc me credit aliquam ſibi fallaciam
Portare, et ea me hic reſtitiſſe gratia.
S. Quid Davus narrat ? *D.* aeque quidquam nunc quidem [1].
S. Nihilne ? hem. *D.* nihil prorſus. *S.* atqui exſpectabam quidem.
D. Praeter ſpem evenit : ſentio : hoc male habet virum.
S. Potin' es mihi verum dicere ? *D.* nihil facilius.
S. Num illi [2] moleſtae quidpiam hae ſunt nuptiae,
Propter huiusce hoſpitae conſuetudinem ?
D. Nihil hercle. aut ſi adeo, bidui eſt, aut tridui
Haec ſollicitudo. noſtin' ? deinde deſinet.

1 h. e. nihil, comice. Pal.
2. *neque.*
2 Vide, quomodo omnia extenuet, levemque ſe ſimulet, ut Davus audeat confiteri.

Etenim ipſus ſecum eam rem recta reputavit via.
S. Laudo. *D*. [1] dum licitum eſt ei, dumque aetas tulit,
Amavit: tum id clam. cavit, ne unquam infamiae
Ea res ſibi eſſet, ut virum fortem decet.
Nunc uxore opus eſt: [2] animum ad uxorem appulit.
S. Subtriſtis viſu' eſt eſſe aliquantulum mihi.
D. Nihil propter hanc rem: ſed eſt [3], quod ſuccenſet tibi.
S. Quidnam eſt? *D*. [4] puerile eſt. *S*. quid eſt? *D*. nihil [5]. *S*. quin dic, quid eſt?
D. Ait, nimium parce facere ſumtum. *S*. mene? *D*. te.
Vix, inquit, drachmis obſonatus eſt decem.
Num filio videtur uxorem dare?
Quem, inquit, vocabo ad coenam meorum aequalium
Potiſſimum nunc? et, quod dicendum hic ſiet,
Tu quoque perparce nimium. non laudo. *S*. tace.
D. Commovi. *S*. ego, iſthaec recte ut fiant, videro.

1 Mire hic utitur verbis ſenis. v. ſupra I, 2, 18.

2 Habet hic verſus lepidum iocum, quia quod Simo de Philumena intelligit, Davus de Glycerio dicebat; neque aliter ſpectatores capiebant.

3 int. ſubtriſtis; al. *ſed eſt*, (ob) *quod ſuccenſeat tibi*.

4 Videtur Davus nunc quaerere, quid reſpondeat: & ad quam cauſam derivet averſa ſuſpicione triſtitiam Pamphili, quam animadvertit ſenex. Sed forſan ſic tergiverſatur, ut id, quod quaſi irridens ſeni dicere geſtit, Simo, quem curioſum fecerat, iuſſu ſuo ſe expreſſiſſe credat.

5 Al. ſubdunt *eſt*.

[1] Quidnam hoc rei eſt? quid hic volt veterator ſibi?
Nam ſi hic mali eſt quidquam, hem illic eſt huic rei
caput.

ACTUS III. SCENA I.

MYSIS, SIMO, DAVUS, LESBIA, GLYCERIUM.

M. ITa pol quidem res eſt, ut dixti, Lesbia:
Fidelem haud ferme mulieri invenias virum.
S. Ab Andria eſt ancilla haec? quid narras? *D.* ita eſt.
M. Sed hic Pamphilus. *S.* quid dicit? *M.* firmavit
fidem. *S.* hem!
D. Utinam aut hic ſurdus, aut haec muta facta ſit!
M. Nam quod peperiſſet, iuſſit tolli. *S.* o Iupiter!
Quid ego audio? actum eſt, ſiquidem haec vera
praedicat.
L. Bonum ingenium narras adoleſcentis. *M.* optumum.
Sed ſequere me intro, ne in mora illi ſis [2]. *L.* ſequor.
D. Quod remedium nunc huic malo inveniam?
S. [3] quid hoc?
Adeon' eſt demens? ex peregrina? [4] iam ſcio: ah!
Vix tandem ſenſi ſtolidus. *D.* quid hic ſenſiſſe ait?

1 Haec tacite & apud ſe.
2 Nonnulli Mſſ. addunt, *quum opus eſt.*
3 Haec ſecum ſenex.
4 Quaſi meditabundus paulum tacet. Mox inventa fraude, ut credebat, laetus inquit, *iam ſcio, ah!* Weſterh. mallet *vah*, idque ſequentibus coniungi.

S. Haec primum affertur iam mihi ab hoc fallacia;
Hanc simulant parere, quo Chremetem absterreant.
G. [1] Iuno Lucina, fer opem! serva me, obsecro!
S. Hui, tam cito? ridiculum. postquam ante ostium
Me audivit [2] stare, adproperat. non sat commode
Divisa sunt temporibus [3] tibi, Dave, haec. *D.* mihin'?
S. Num immemores discipuli [4]? *D.* ego, quid narres, nescio.
S. Hiccine me si imparatum in veris nuptiis
Adortus esset, quos mihi ludos redderet!
Nunc huius periclo fit: ego in portu navigo.

ACTUS III. SCENA II.

LESBIA, SIMO, DAVUS.

L. ADhuc, Archillis, quae adsolent, quaeque oportet
Signa esse ad salutem, omnia huic esse video.
Nunc primum fac, istaec ut lavet: post deinde,
Quod iussi [5], ei dare bibere, et quantum imperavi,
Date. mox ego huc revertor.

1 Haec Glycerii vox post Scenam tollitur.

2 Sc. Glycerium, quae ex Myside & Lesbia intrantibus id audisse poterat.

3 Locutio ab ipsa scena translata, ubi omnia actibus, partibus, temporibus divisa, i. e. distributa dicebantur.

4 int. Mysin, Lesbiam, Pamphilum, omnes per quos agatur fallacia.

5 Vide, ut auctoritatem & iactantiam medicorum imitetur in singulis.

Per ecaſtor ſcitu' puer eſt natus Pamphilo.
Deos quaeſo, ut ſit ſuperſtes [1]: quandoquidem ipſe [2] eſt ingenio bono,
Cumque huic veritus eſt optumae adoleſcenti facere iniuriam.
S. Vel hoc quis non credat, qui norit te, abs te eſſe ortum? *D*. quidnam id eſt?
S. Non imperabat coram, quid opus facto eſſet puerperae:
Sed poſtquam egreſſa eſt, illis, quae ſunt intus, clamat de via.
O Dave, itan' contemnor abs te? aut itane tandem idoneus
Tibi videor eſſe, quem tam aperte fallere incipias dolis?
Saltim accurate [3], ut metui videar certe, ſi reſciverim.
D. [4] Certe hercle nunc hic ſe ipſus fallit, haud ego. *S*. edixin' tibi?
Interminatus ſum, ne faceres? num veritus? quid retulit?
Credon' tibi hoc nunc, peperiſſe hanc a Pamphilo?
D. Teneo, quid erret: et quid agam, habeo. *S*. quid taces?

1 l. int. patri, l. expone *ſalvus*.
2. int. Pamphilus.
3 h. e. ſaltim non ita aperte, ſed caute me fefelliſſe debebas.
4 Ad ſpectatores converſus loquitur.

D. Quid credas? quasi non tibi renuntiata sint haec, sic fore.
S. Mihin' quisquam [1]? *D.* eho! an tute intellexti hoc assimulari? *S.* irrideor.
D. Renuntiatum est. nam qui isthaec tibi incidit suspicio?
S. Qui? quia te noram. *D.* quasi tu dicas, factum id consilio meo.
S. Certe enim scio. *D.* non satis me pernosti etiam, qualis sim, Simo.
S. Egone te? *D.* sed, si quid narrare occoepi, continuo dari
Tibi verba censes. *S.* falso [2]. *D.* itaque hercle nihil iam mutire audeo.
S. Hoc ego scio unum, neminem peperisse hic. *D.* intellexti [3].
Sed nihilo seciu' mox deferent puerum huc ante ostium.
Id ego nunc tibi renuntio [4], here, futurum, ut sis sciens:
Ne tu hoc mihi posterius dicas, Davi factum consilio, aut dolis.
Prorsus a me opinionem hanc tuam esse ego amotam volo.

1 Favet sibi senex in eo, quod se vult perspicaciorem videri.

2 Ironice pronuntiandum.

3 h. e. rem tenes.

4 Fingit se prodere, quod ipse facturus est: ut non credat senex ab eo fieri, quod praedixerit fore.

S. Unde id scis? *D.* audivi, et credo. multa concurrunt simul,
Qui coniecturam hanc nunc facio. iam primum haec se e Pamphilo
Gravidam dixit esse. inventum est falsum [1]. nunc, postquam videt
Nuptias domi apparari, missa est ancilla illico
Obstetricem arcessitum ad eam, et puerum ut afferret simul.
Hoc nisi fit, puerum ut tu videas, nihil moventur nuptiae.
S. Quid ais [2]? cum intellexeras
Id consilii capere, cur non dixti extemplo Pamphilo?
D. Quis igitur eum ab illa abstraxit, nisi ego? nam omnes nos quidem
Scimus, quam misere hanc amarit. nunc sibi uxorem expetit.
Postremo id mihi da negoti. tu tamen [3] idem has nuptias
Perge facere ita, ut facis: et id spero adiuturos deos.
S. Imo abi intro: ibi me opperire, et quod parato opus est, para.
Non impulit me, haec nunc omnino ut crederem.

1 Ex opinione Simonis dicit, & eius utitur errore.

2 Quaqua se verteret Davus, obvium infestumque invenit senem: & tamen ita versute it obviam, ut etiam comprehensus elabatur.

3 Mſ. Bodl. non agnoscit *To idem*, neque ed. 1469.

Atque haud ſcio, an, quae dixit, ſint vera omnia [1].
Sed parvipendo. Illud mihi multo maxumum eſt,
Quod mihi pollicitu' eſt ipſus gnatus. nunc Chremem
Conveniam: orabo gnato uxorem [2]: id ſi impetro,
Quid alias [3] malim, quam hodie has fieri nuptias?
Nam gnatus quod pollicitu' eſt, haud dubium eſt mihi,
Si nolit, quin eum merito poſſim cogere.
Atque adeo in ipſo tempore eccum ipſum [4] obviam.

ACTUS III. SCENA III.

SIMO, CHREMES.

S. Iubeo Chremetem [5]. *C.* oh! te ipſum quaerebam. *S.* et ego te. *C.* optato advenis.
Aliquot me adiere, ex te auditum qui aiebant, hodie filiam
Meam nubere tuo gnato: id viſo, tune, an illi inſaniant.
S. Auſculta paucis: et quid ego te velim, et tu quod quaeris, ſcies.
C. Auſculto: loquere, quid velis.
S. Per ego te deos oro, et noſtram amicitiam, Chreme,
Quae incepta a parvis, cum aetate accrevit ſimul:

1 h. e. fortaſſis omnia ſunt vera.
2 Subint. ut det. cf. Sc. IV, 13.
3 h. e. cur alio tempore.
4 int. Chremetem.
5 int. ſalvere.

Perque unicam gnatam tuam, et gnatum meum,
Cuius tibi potestas summa servandi datur;
Ut me adiuves in hac re: atque ita, ut nuptiae
Fuerant futurae, fiant. *C.* ah, ne me obsecra [1]:
Quasi hoc te orando a me impetrare oporteat.
Alium esse censes nunc me, atque olim, quum dabam?
Si in rem est utrique, ut fiant, arcessi iube.
Sed si ex ea re plus mali est, quam commodi
Utrique, id oro te, in commune ut consulas:
Quasi illa tua sit, Pamphilique ego sim pater.
S. Imo ita volo, itaque postulo, ut fiat, Chreme:
Neque postulem abs te, nisi ipsa res moneat. *C.* quid est?
S. [2] Irae sunt inter Glycerium et gnatum. *C.* [3] audio.
S. Ita magnae, ut sperem posse avelli. *C.* fabulae.
S. Profecto sic est. *C.* sic hercle, ut dicam tibi:
Amantium irae, amoris [4] integratio est.
S. Hem, id te oro, ut ante eamus, dum tempus datur,
Dumque eius lubido occlusa est contumeliis.
Priusquam harum scelera, et lacrumae confictae dolis,

1 Placabilis & lenis amicus per totam fabulam inducitur Chremes, ut cognitioni ad ultimum interesse possit.

2 Hoc laeto vultu pronuntiat Simo, ut contrarium ei, quod Chremes ipse dixerat, Pamph. pro uxore habere hanc peregrinam.

3 Cum risu respondet.

4 Al. codd. *reintegratio*; al. *redintegratio*.

Reducant animum aegrotum ad misericordiam,
Uxorem demus. spero consuetudine, et
Coniugio liberali devinctum, Chreme,
Dehinc facile ex illis sese emersurum malis.
C. Tibi ita hoc videtur: at ego non posse arbitror,
Neque illum hanc perpetuo habere, neque me perpeti.
S. Qui scis ergo isthuc, nisi periculum feceris?
C. At isthuc periculum in filia fieri, grave est.
S. Nempe incommoditas [1] denique huc omnis redit;
Si eveniat, quod di prohibeant, discessio.
At si corrigitur, quot commoditates [2], vide:
Principio amico filium restitueris:
Tibi generum firmum, et filiae invenies virum.
C. Quid istic [3]? si ita istuc animum induxti esse utile,
Nolo tibi ullum commodum in me claudier.
S. Merito te semper maxumi feci, Chreme.
C. Sed quid ais? *S.* quid? *C.* qui scis eos nunc discordare inter se?
S. Ipsu' mihi Davus, qui intimu' est eorum consiliis, dixit:

1 h. e. malum s. molestia. Molli verbo extenuat rem atrocissimam. sic & divortium ipsum *discessio* lenius dicitur Simoni.

2 h. e. bona s. emolumenta. MSS. quidam addunt *inde*.

3 Formula concedentis post aliquam reluctationem. Sic Eunuch. 1, 2, 91, Heaut. 5, 5, 9. Adelph. 1, 2, 53.

Et is mihi ſuadet, nuptias, quantum queam, ut maturem.
Num cenſes faceret, filium niſi ſciret eadem haec velle?
Tute adeo iam eius audies verba. heus, evocate huc Davum.
Atque eccum, video ipſum foras exire.

ACTUS III. SCENA IV.

DAVUS, SIMO, CHREMES.

D. AD te ibam. *S.* quidnam eſt?
D. Cur non arceſſitur? iam adveſperaſcit [1]. *S.* audin' tu illum?
Ego dudum non nihil veritus ſum, Dave, abs te, ne faceres idem,
Quod volgus ſervorum ſolet, dolis ut me deluderes.
Propterea quod amat filius. *D.* egon' iſtuc facerem? *S.* credidi:
Idque adeo metuens vos celavi, quod nunc dicam. *D.* quid? *S.* ſcies:
Nam propemodum habeo tibi iam fidem. *D.* tandem agnoſti, qui ſiem.
S. Non fuerant nuptiae futurae. *D.* quid? non? *S.* ſed ea gratia

1 Id vult, tempus nuptiarum iam inſtare. Quod quia erat veſpertinum, hinc toties de facibus mentio.

Simulavi, vos ut pertentarem. *D.* quid ais? *S.* ſic res eſt. *D.* vide!
Nunquam iſtuc quivi ego intellegere. vah conſilium callidum [1].
S. Hoc audi. ut hinc te introire iuſſi, opportune hic fit mihi obviam.
D. Hem, numnam periimus [2]? *S.* narro huic, quae tu dudum narraſti mihi.
D. Quidnam audio [3]? *S.* gnatam ut det oro, vixque id exoro. *D.* occidi!
S. Hem, quid dixti? *D.* optume, inquam, factum. *S.* nunc per hunc [4] nulla eſt mora.
C. Domum modo ibo; ut apparentur, dicam: atque huc renuntio.
S. Nunc te oro, Dave, quoniam ſolus mihi effeciſti has nuptias.
D. Ego vero ſolus [5]. *S.* corrigere mihi gnatum porro enitere.
D. Faciam hercle ſedulo. *S.* potes nunc, dum animus irritatus eſt.

1 Ridendam praebet ſpectatoribus Simonis aſtutiam; ſed ipſe ſtatim perturbandus.

2 Ad ſpectatores.

3 Ambigue dictum, ut Sim. & Chrem. audientes de admiratione ſervi intelligerent, quod is de rebus Pamphili deſperatis dicebat.

4 int. Chremetem.

5 Diverſe dictum a ſenſu, ita ut a Simone gratiam ſe hanc iniiſſe verbis aſſeveret, ſe ipſe vero turpem datum ſentiat, quod & ſpectatores intelligunt. Potuit tamen etiam haec ſecum & tacite dixiſſe.

D. Quiescas. *S.* age igitur: ubi nunc est ipsus? *D.* mirum ni domi est [1].
S. Ibo ad eum, atque eadem haec, quae tibi dixi, dicam itidem illi. *D.* nullus sum.
Quid causae est, quin hinc in pistrinum recta proficiscar via?
Nihil est preci loci relictum: iam perturbavi omnia:
Herum fefelli: in nuptias conieci herilem filium:
Feci hodie, ut fierent, insperante hoc [2], atque invito Pamphilo.
Hem [3] astutia! quod si quiessem, nihil evenisset mali.
Sed eccum: ipsum video: occidi!
Utinam mihi esset aliquid hic, quo nunc me [4] praecipitem darem!

ACTUS III. SCENA V.

PAMPHILUS, DAVUS.

P. Ubi illic est scelus, qui me perdidit? *D.* perii! *P.* atque hoc confiteor,
Iure mihi obtigisse: quandoquidem tam iners, tam nulli consili

1 Caute servus callidam senis interrogationem excepit. Memor simulatae discordiae cum amica, fingit, non se alibi eum suspicari, quam domi.
2 int. Simone.
3 Al. MSS. & edd. *astutias*.
4 Verba, cum ipsa sapientia fracta, pronuntiat anxius, huc illuc cursitans. Sed Pamph. intervenit.

Sum. servon' fortunas meas me commisisse futuli ?
Ergo pretium ob stultitiam fero : sed inultum nunquam id auferet.
D. Posthac incolumem sat scio fore me, si devito hoc malum.
P. Nam quid ego nunc dicam patri ? negabon' velle me, modo
Qui sum pollicitus ducere ? qua fiducia id facere audeam ?
Nec quid [1] me nunc faciam, scio. *D.* nec [2] quid de me, atque id ago sedulo.
Dicam, aliquid iam inventurum, ut huic malo aliquam producam moram. *P.* ohe.
D. Visus sum. *P.* ehodum, bone vir [3], quid ais ? viden' me tuis consiliis
Miserum impeditum esse ? *D.* at iam expediam. *P.* expedies ? *D.* certe, Pamphile.
P. Nempe, ut modo. *D.* imo melius spero. *P.* oh, tibi ego ut credam, furcifer ?
Tu rem impeditam et perditam restituas ? hem, quo [4] fretu' sum ?
Qui me hodie ex tranquillissima re coniecisti in nuptias.

1 MS. Mark. & ed. Ven. 1490. *de me.* Sed & alibi *To me* absolute ponitur. cf. infra IV, 2, 26. Adelph. IV, 4, 3, & Plaut. Aul. IV, 10, 46.

2 Variant edd. Al. *nec quidem me*; al. *nec me quidem.*

3 ironia comminantis.

4 MSS. quidam & edd. *fretus siem.*

An non dixi hoc esse futurum? *D.* dixti. *P.* quid meritus? *D.* crucem.
Sed sine paululum ad me redeam: iam aliquid dispiciam. *P.* hei mihi,
[1] Cum non habeo spatium, ut de te sumam supplicium, ut volo:
Namque hocce tempus, praecavere mihi me, haud te ulcisci, sinit [2].

ACTUS IV. SCENA I.

CHARINUS, PAMPHILUS, DAVUS.

C. HOccine est credibile, aut memorabile,
Tanta vecordia innata cuiquam ut siet,
Ut malis [3] gaudeant [4] alienis, atque ex incommodis
Alterius sua ut comparent commoda? ah,
Idne est verum [5]? imo id est genus hominum pessumum,

1 Al. MSS. & edd. *cur.*

2 Transiiciuntur h. l. disiuncta, quod fit, ubi τὸ *sed* omittitur. *Sino* autem est *non veto*, & *haud sino* est *veto*. Ita h. l. alterum iubet, alterum vetat tempus. Sic Phaedr. IV, 17, 31. *Non veto dimitti, verum cruciari fame.*

3 MSS. quidam *gaudeat*, & mox *comparet*. Ita & cum vett. nonnullae editiones Iuntinae.

4 Al. omittunt *alienis*.

5 Rei atrocitate percitus suspirans quasi dubitare secum videtur, fierine possit, ut homines sint huiusmodi, qualem ipse Pamphilum expertus erat.

In denegando modo queis pudor paululum [1] adest:
Post ubi iam tempus est promissa perfici,
Tum coacti necessario [2] se aperiunt, et timent.
Et tamen res [3] cogit denegare. ibi
Tum eorum impudentissima oratio est:
Quis tu es? quis mihi es? cur meam tibi? heus,
Proxumus sum egomet mihi. attamen, ubi fides?
Si roges, nihil pudet: hic, ubi opus est [4],
Non verentur: illic, ubi nihil opus est [5], ibi verentur.
Sed quid agam? adeamne ad eum, et cum eo iniuriam hanc expostulem?
Ingeram mala multa? atque aliquis dicat, nihil promoveris.
Multum molestus certe ei fuero, atque animo [6] morem gessero.

P. Charine, et me et te imprudens, nisi quid dii respiciunt, perdidi.

C. Itane imprudens? tandem inventa est causa: solvisti fidem [7].

P. Qui tandem? *C.* etiam nunc me ducere [8] istis dictis póstulas?

1 h. e. adest aliquis pudor, ne denegent; promissa non praestantibus abest pudor. cf. Plaut. Epid. II, 1, 1. Trinum. II, 4, 102.

2 Alias, coacti necessitate.

3 Variant MSS. & edd. Al. *cogit eos* (ed. 1503). MS. Mark. *res permit den.*

4 Ubi promissis stare debuerunt.

5 Ubi promittere aut denegare poterant.

6 Sc. irato.

7 Ironice.

8 h. e. deludere. MSS. qui-

P. Quid iſthuc eſt? *C.* poſtquam me amare dixi, complacita eſt tibi.
Heu me miſerum, cum tuum animum ex animo ſpectavi meo.
P. Falſu' es [1]. *C.* non tibi ſatis eſſe hoc viſum ſolidum eſt gaudium,
Niſi me lactaſſes amantem, et falſa ſpe produceres?
Habeas [2]. *P.* habeam? ah neſcis quantis in malis verſer miſer,
Quantaſque hic ſuis conſiliis mihi confecit ſollicitudines
Meus carnufex. *C.* quid iſthuc tam mirum, ſi de te exemplum capit [3]?
P. Haud iſthuc dicas, ſi cognoris vel me, vel amorem meum.
C. Scio [4], cum patre altercaſti dudum, et is nunc propterea tibi
Succenſet, nec te quivit hodie cogere, illam ut duceres.
P. Imo etiam, quo [5] tu minus ſcis aerumnas meas,

dam & edd. vett. etiam anni 1469. *ſeducere*; al. *ſubducere.* male.

1 h. l. falleris.

2 Irate loquitur.

3 h. e. ſi tuo exemplo uſus contra te, itidem fallit te, ut alii a te falluntur.

4 Ironia, uti & mox.

5 Eſt *quo* caſus ſextus, quaſi *ob id*, quod haec ſcire te putas, minus ſcis, ſ. tantum abeſt, ut id ſcias, ut potius neſcias rem. Similem conſtr. vide ap. Cic. pro L. Manil. 19. *Quo mihi etiam indignius videtur* &c.

Hae nuptiae non apparabantur mihi,
Nec postulabat nunc quisquam uxorem dare.
C. Scio: tu coactus tua voluntate es. *P.* mane,
Nondum scis. *C.* scio equidem [1] illam ducturum
esse te.
P. Cur me enecas? hoc audi. nunquam destitit [2]
Instare, ut dicerem esse ducturum patri:
Suadere, orare, usque adeo donec perpulit.
C. Quis homo isthuc? *P.* Davos. *C.* Davos? *P.* [3]
interturbat omnia.
C. Quamobrem? *P.* nescio, nisi mihi deos satis
Scio fuisse iratos, qui auscultaverim.
C. Factum hoc est, Dave [4]? *D.* factum. *C.* hem
quid ais, scelus?
At tibi dii dignum factis exitium duint.
Eho, dic mihi, si omnes hunc coniectum in nuptias
Inimici vellent, quod, nisi hoc, consilium darent?
D. Deceptus sum, at non defatigatus [5]. *C.* scio [6].
D. Hac non successit, alia [7] aggrediemur via:

1 Hoc serio dicit.

2 Pamphilus l. taediose demonstrat digito Davum, non advertente Charino; l. perturbatus nomen omittit.

3 Reiiciunt quidem Heins. & Bentl. sed Donat. tamen approbat verbum *interturbat.* Vulg. *Davus omnia:*

4 Percussus rogat Charinus.

5 Mox ipse Dav. explicat: *alia aggrediemur via.* Cic. de Orat. III. *Profecto nunquam defatigabor, nunquam conquiescam;* & Brutus in ep. 16. *ne defatigere, neu diffidas in praesentibus malis prohibendis.*

6 Deridet Davum nova promittentem.

7 MSS. quidam & edd. vett. *aggrediamur.*

Nisi id putas, quia primo processit parum,
Non posse iam ad salutem converti hoc malum.
P. Imo etiam : nam sati' credo, si advigilaveris,
Ex unis geminas mihi conficies nuptias.
D. Ego, Pamphile, hoc tibi pro servitio debeo,
Conari manibus, pedibus, noctesque et dies
Capitis periculum adire, dum prosim tibi.
Tuum 'st, si quid praeter spem evenit, mihi ignoscere.
Parum succedit quod ago, at facio sedulo.
Vel melius [1] tute reperi, me missum face.
P. Cupio. [2] restitue in quem me accepisti locum.
D. Faciam. *P*. at iam [3] hoc opus est. *D*. hem, [4] st, mane : concrepuit a Glycerio ostium [5].
P. Nihil ad te. *D*. quaero. *P*. hem, nunccine demum? *D*. at iam hoc tibi inventum dabo.

1 MSS. Bodl. ed. Ven. 1490 & Iunt. 1505. *tute aliud.* Edd. Argent. 1496. Ald. Steph. & Io. Fabrini *tu aliud.* ut & notante Faerno in quibusdam libb. legitur. Pendet autem hic versus a v. 55.

2 Citat Faern. ex libb. ant. *restitue, quem*; omisso *in.* Et ita est in MS. Bodl. Sed Leid. 1. ed. Iunt. 1505 & 1565 *quo me* &c.

3 Tò *iam* cum emphasi pronuntiandum.

4 Guyet. *st* delet, utpote non ab auctore; sed ab actoribus profectum. Al. edd. 1469 & 1496 habent pro eo *Sed*. *Sed* saepe in MSS. scribitur *set*; inde forsan *st*.

5 Athenis fores in publicum aperiebantur. Et sic monendi erant forte praetereuntes, ne fores iis impingerent.

ACTUS IV. SCENA II.

MYSIS, PAMPHILUS, CHARINUS, DAVUS.

M. [1] IAm, ubi ubi erit, inventum tibi curabo, et mecum adductum
Tuum Pamphilum: tu modo, anime mi, noli te macerare.
P. Mysis. *M.* quid est? hem Pamphile, optume mihi te offers. *P.* quid est?
M. Orare iussit, si se ames, hera, iam ut ad sese venias:
Videre ait te cupere. *P.* vah! perii: hoc malum integrascit.
Siccine me, atque illam opera tua nunc miseros sollicitarier?
Nam idcirco arcessor, nuptias quod mi apparari sensit.
C. Quibu' [2] quidem quam facile poterat quiesci, si hic quiesset.
D. Age, si hic non insanit satis sua sponte, instiga. *M.* atque aedepol,
Ea res est, proptereaque nunc misera in moerore est. *P.* Mysis,

1 Al. *iam iam.*

2 int. Pamph. atque Glycer. *Quiesci* contrarium τῳ *sollicitari.* Al. malunt *quibus* (*nuptiis*). Sed neque a nuptiis quiescimus, nisi post nuptias, neque *nuptias quiesci* sapienter dictum sit.

Per omneis tibi adiuro deos: nunquam eam me deserturum;
Non, si capiundos mihi sciam esse inimicos omneis homines.
Hanc mihi expetivi; contigit: conveniunt mores; valeant,
Qui inter nos [1] discidium volunt: hanc, nisi mors, mihi adimet nemo.
M. Resipisco. *P.* non Apollinis magi' verum, atque hoc, responsum est.
Si poterit fieri, ut ne pater per me stetisse credat,
Quo minus hae fierent nuptiae: volo. sed si id non poterit;
Id faciam, in proclivi quod est, per me stetisse ut credat.
Quis videor? *C.* miser aeque atque ego. *D.* consilium quaero. *C.* [2] fortis.
P. Scio, quid conere [3]. *D.* hoc ego tibi profecto effectum reddam.
P. Iam hoc opus est. *D.* quin iam habeo. *C.* quid est? *D.* huic, non tibi, habeo; ne erres.

1 *Discidium* est distractio amantium non volentium. Al. *dissidium*. Nostrum fortius est. *Dissidium* magis est volentium.

2 Donat. citat *& fortis*, unde Tan. Faber leg. censuit *at fortis*, quasi Char. sermonem a Davo interruptum sic finiverit: *at fortis es*. MSS. quidam & edd. vet. *fortis es*. Nos *Io fortis* responsum credimus Davo, quem laudare velit Charinus.

3 h. e. Cognitum habeo, quales coneris fallacias. Diffidit ei Pamph.

C. Sat habeo. *P.* quid facies ? cedo. *D.* dies hic mi ut sit sati', vereor,
Ad agendum : ne vacuum esse me nunc ad narrandum credas.
Proinde hinc vos amolimini : nam mihi impedimento estis.
P. Ego hanc[1] visam. *D.* quid tu ? quo hinc te agis[2] ? *C.* verum vis dicam ? *D.* imo etiam
Narrationis[3] incipit mihi initium. *C.* quid me fiet ?
D. Eho tu impudens, non satis habes, quod tibi dieculam addo,
Quantum huic promoveo nuptias ? *C.* Dave, attamen. *D.* quid ergo ?
C. Ut ducam. *D.* ridiculum[4]. *C.* huc face ad me venias, si quid poteris.
D. Quid veniam ? nihil habeo. *C.* attamen si quid. *D.* age, veniam. *C.* si quid,
Domi ero. *D.* tu Mysis, dum exeo[5], parumper opperire hic.
M. Quapropter ? *D.* ita facto est opus. *M.* matura. *D.* iam, inquam, hic adero.

1 int. Glycerium.

2 Per interrogationem admonet. Davus Charinum, ut & ipse abscedat.

3 Sc. quo eat ; cuius velut prooemium est, *verum vis dicam.*

4 int. hominem, l. dictum.

5 Haec in aedes Glycerii intrans dicit.

ACTUS IV. SCENA III.

MYSIS.

NIl ne eſſe proprium [1] cuiquam? Dii voſtram fidem!
Summum bonum eſſe herae putabam hunc Pamphilum,
Amicum, amatorem, virum, in quovis loco
Paratum: verum ex eo nunc miſera quem capit
[2] Dolorem? facile [3] hic plus mali eſt, quam illic boni.
Sed Davus exit. mi homo, quid iſtuc obſecro eſt [4]?
Quo portas puerum?

ACTUS IV. SCENA IV.

DAVUS, MYSIS.

D. MYſis, nunc opus eſt tua [5]

1 h. e. ſtabile & perpetuum, non interruptum dolore; cf. mox v. 4 & infra V, 5, 5. MS. Bodl. *nihilne cuiquam homini proprium.*

2 Al. *laborem*, quod Weſterh. praeſert.

3 *Hic-illic.* notantur tempora, *illic* praet. cum Glyc. frueretur Pamphilo; *hic* praeſens, quo *nunc miſera eſt metu.* Weſterhov. non ſapit, dum h. l. adv. loci putat, & *hic* refert ad Glycerii aedes, *illic* ad Simonis aedes.

4 Scilicet involutum puerum Davus geſtabat; quem poſtquam ille expedivit, interrogat Myſis, *quo portas puerum?*

5 Properantis & impenſe agentis Davi verba.

Mihi ad hanc rem expromta [1] memoria atque astutia.
M. Quidnam incepturus? *D*. accipe a me hunc ocius
Atque ante nostram ianuam appone. *M*. obsecro,
Humine? *D*. ex ara [2] hinc [3] verbenas tibi,
Atque eas substerne. *M*. quamobrem id tute non facis?
D. Quia, si forte opus sit ad herum [4] iusiurandum mihi
Non apposuisse, ut liquido possim. *M*. intellego.
[5] Nova nunc religio in te isthaec incessit, cedo?
D. Move ocius te, ut, quid agam, porro intellegas.
Pro Iuppiter! *M*. quid? *D*. sponsae pater intervenit.
Repudio consilium, quod primum intenderam.
M. Nescio quid narres. *D*. ego quoque hinc ab dextera
Venire me assimulabo. tu, ut subservias
Orationi [6], utcunque opu' sit verbis, vide.
M. Ego, quid agas, nihil intellego: sed, si quid est,
Quod mea opera opus sit vobis, aut tu plus vides,
Manebo, ne quod vostrum remorer commodum.

1 Al. *Malitia*, pro quo post Faernum Tan. Faber pugnat, sed frustra.

2 Quae erat in vestibulo ex more Graec. & Rom.

3 int. sume. festinantius sc. loquitur.

4 Quidam MSS. & edd. vett. *iurandum*, & sic legit Donat. cf. Plaut. Cist. II, 1, 26. ubi al. *iurando*, al. *iureiurando*.

5 MSS. quidam & ed. vett. *unde nova* &c.

6 h. e. orationi meae tuam accommodes responsionem.

ACTUS IV. SCENA V.

CHREMES, MYSIS, DAVUS.

C. REvertor, poſtquam, quae opus fuere ad nuptias
Gnatae, paravi, ut iubeam arceſſi. ſed quid hoc [1]?
Puer hercle eſt. mulier, tun' appoſuiſti hunc? *M.* ubi
Illic [2] eſt? *C.* non mihi reſpondes? *M.* nuſquam eſt. vae miſerae mihi,
Reſiquit me homo, atque abiit. *D.* di voſtram fidem!
Quid turbae eſt apud forum? [3] quid illic hominum litigant?
Tum annona cara eſt. quid dicam aliud, neſcio [4].
M. Cur tu obſecro hic me ſolam? *D.* hem, quae haec eſt fabula [5]?
Eho Myſis [6], puer hic unde eſt? quiſve huc attulit?
M. Satin' ſanus es, qui me id rogites? *D.* quem ego igitur rogem,

1 Interrogatio mirantis. Et apparet, eum non oculis prius, quam corporis offenſu, puerum animadvertiſſe.

2 h. l. *ille hic.* Davum quaerit, qui nunc abſceſſit, ut & ipſe de foro venire videatur.

3 MSS. quidam & edd. vett. *quot.*

4 Haec ad ſpectatores converſus.

5 h. e. quid hoc eſt miri? Similiter in re mira Eun. IV, 4, 22. *hem! quae haec eſt fabula*: Vulgi ſc. fabulae plerumque ſunt mirae & monſtroſae.

6 Repente cernentem ſe ſimulat.

Qui hic neminem alium video [1]? *C.* miror, unde ſit.
D. Dicturan' quod rogo? *M.* au [2]. *D.* concede ad dexteram [3].
M. Deliras. non tute ipſe [4]? *D.* verbum ſi mihi
Unum [5], praeterquam quod te rogo, faxis cave [6].
M. Male dicis [7]. *D.* unde [8] eſt? dic clare [9]. *M.* a nobis [10]. *D.* ha ha he.
Mirum vero, impudenter mulier ſi facit meretrix [11].
C. Ab Andria eſt ancilla haec, quantum intellego.
D. Adeon' videmur vobis eſſe idonei,
In quibus ſic illudatis? *C.* veni in tempore.
D. Propera adeo puerum tollere hinc ab ianua.
Mane [12]: cave quoquam ex iſthoc exceſſis loco.

1 Callide affirmat, ſibi non viſum Chremem.

2 Exclamatio h. l. conſternatae.

3 Sc. ſiniſtra venit Chr. cui non vult proximam Myſin, ſed ſibi.

4 Submiſſa voce; & ſubaudi: eum mihi dediſti.

5 Hoc & ſenſim, & ut ſenex ſentiat, pronuntiandum & int. reſponderis.

6 His reddit comminationem geſtu & vultu.

7 h. l. comminaris. Minis ſc. aeque & conviciis laedimur.

8 h. l. a cuius domo. Primum enim reſcire voluit Chremetem, eſſe a Glycerio. Sic & ſupra v. 11.

9 Hoc ſubmiſſe pronuntiat.

10 Quod cum Faerno & aliis probamus. Al. MSS. & edd. vett. quos ſequitur Weſterh. legunt *vobis*. falſo. Necdum enim id rogare voluit. Mox vero *cuium--Pamphili*.

11 int. apponendo ſuum puerum ante ianuam alienae domus.

12 Et hoc ſubmiſſa voce.

M. Dii te eradicent. ita me miſeram territas.
D. Tibi ego dico, an non? *M.* quid vis? *D.* at etiam rogas?
Cedo, cuium puerum hic appoſuiſti, dic mihi.
M. Tu neſcis? *D.* mitte id, quod ſcio [1]: dic, quod rogo.
M. [2] Veſtri. *D.* cuius veſtri? *M.* Pamphili. *D.* hem, quid, Pamphili [3]?
M. Eho, annon eſt? *C.* recte ego ſemper fugi has nuptias.
M. O facinus animadvertendum! *M.* quid clamitas?
D. Quem ne ego heri vidi ad vos adferri veſperi [4]?
M. O hominem audacem! *D.* verum, vidi Cantharam
Suffarcinatam [5]. *M.* Diis pol habeo gratias,
Cum in pariundo aliquot adfuerunt liberae [6].
D. Nae illa illum haud novit, cuius cauſa haec incipit.
Chremes, ſi poſitum puerum ante aedes viderit,

1 Lentius & ſubmiſſe.

2 Al. *noſtri*; aeque male, ut antea *vobis*.

3 Argute repetit, quaſi per indignationem, nomen Pamphili, quod lentius pronuntiaverat Myſis. Metuit enim, ne non audiverit ſenex.

4 Commento hoc ſe ipſe incredulum ſimulans, irritare ſtudet mulierem ad confirmanda, quae vult audire Chremetem.

5 Infirmo utitur argumento, ſ. palam mentitur Davus, ut non tam fidem Myſidi demat, quam addat apud Chremetem.

6 Servis enim non erat teſtimonii dictio, ut ait Geta in Phorm. II, 1, 63.

Suam gnatam non dabit [1]. tanto hercle magis dabit.
C. Non hercle faciet. *D.* nunc adeo, ut tu sis sciens,
Nisi puerum tollis, iam ego hunc mediam in viam
Provolvam, teque ibidem pervolvam in luto.
M. Tu pol homo non es sobrius. *D.* fallacia
Alia aliam trudit. iam susurrari audio,
Civem Atticam esse hanc. *C.* hem! *D.* coactus legibus [2]
Eam uxorem ducet. *M.* au, obsecrò an non civis est?
C. Iocularium in malum insciens paene incidi.
D. Quis hic loquitur? o Chreme [3], per tempus advenis:
Ausculta. *C.* audivi iam omnia. *D.* anne tu omnia?
C. Audivi, inquam, a principio. *D.* audistin' obsecro [4]? hem
Scelera: hanc iam oportet in cruciatum [5] hinc abripi.
Hic ille est [6]: non te credas Davum ludere.

1 Per *μιμησιν* cogitata Glycerii narrat Davus.

2 Ex lege, virgo civis, ubi vitiata esset, poterat l. petere in nuptias, l. in mortis poenam coniicere hominem, qui vitium intulerat.

3 Astute, quasi eum nunc primum viderit.

4 Repetit fortius, quasi illis hoc iratior, quod conficta audiverit Chremes, & ut, dissimulando se vidisse praesentem, ipse ante in Mysidem invectus credatur id serio fecisse, atque sic omnem suspicionem doli mali effugiat.

5 h. e. torquendam (serva enim erat), ut verum exsculpatur de Pamphili innocentia & simulato partu.

6 Digitum intendit in Chre-

M. Me miſeram : nihil pol falſi dixi, mi ſenex.
C. Novi omnem rem, ſed eſt Simo intus? *D.* [1]
intus eſt.
M. Ne me attingas ſceleſte [2]. ſi pol Glycerio non
omnia haec [3].
D. Eho inepta, neſcis quid ſit actum. *M.* qui ſciam?
D. Hic ſocer eſt. alio pacto haud poterat fieri,
Ut ſciret haec, quae volumus. *M.* hem, praediceres.
D. Paulum intereſſe cenſes, ex animo omnia,
Ut fert natura, facias, an de induſtria?

ACTUS IV. SCENA VI.

CRITO, MYSIS, DAVUS.

C. IN hac habitaſſe platea dictum eſt Chryſidem,
Quae ſeſe inhoneſte optavit [4] parere hic divitias
Potius, quam in patria honeſte [5] pauper vivere.
Eius morte ea ad me lege redierunt bona.
Sed quos perconter, video. ſalvete. *M.* obſecro,
Quem video? eſtne hic Crito, ſobrinus Chryſidis?

mem, dicitque ἐμφατικῶς, quaſi ille potens ſ. metuendus: & eſt alias ſollemne adulatoribus, ſervis in Dominos.

1 Al. omittunt h. l. *intus.*

2 Davo dicit, qui, nunc ſolus cum ſola, ſubblandiri ei, & palpo percutere voluit, quam ante terruerat.

3 int. narratura ſum.

4 MSS. quidam & edd. *parare.* Sed & noſtrum eandem vim habet.

5 Ita Donat. Prob. Serv. Priſc. In quibuſd. Codd. & edd. eſt *paupera*, quod Plautinum eſt.

Is eſt. *C.* o Myſis ſalve. *M.* ſalvos ſis Crito.
C. Itan' Chryſis [1] ? hem. *M.* nos quidem pol miſeras perdidit.
C. Quid vos? quo pacto hic? ſati' ne recte [2] ? *M.* nosne? ſic [3].
Ut quimus, aiunt; quando, ut volumus, non licet.
C. Quid Glycerium? iam hic ſuos parentes repperit?
M. Utinam! *C.* an nondum etiam? haud auſpicato huc me attuli:
Nam pol, ſi id ſciſſem, nunquam huc tetuliſſem [4] pedem:
Semper enim dicta eſt eius haec atque habita eſt ſoror:
Quae illius fuerunt, poſſidet. nunc me hoſpitem
Lites ſequi, quam hic mihi ſit facile atque utile,
Aliorum exempla commonent. ſimul arbitror,
Iam eſſe aliquem amicum, et defenſorem ei: nam fere
Grandiuſcula iam profecta eſt illinc: clamitent

1 Subint. periit, & eſt commiſerantis, non interrogantis; ac plus gemendo ſignificantis, quam loquendo.

2 int. agitis.

3 h. e. mediocriter. cf. Phorm. I, 2, 95. & ineſt h. l. ſignificatio languoris, quem bonis dat miſeria.

4 Quod Donat. & h. l. & infra V, 1, 13. a charactere Comico alienum Criticis viſum obſcure dicit. *Tetuli* idem & ap. Plautum ſaepe legitur, ut ab antiquo *tulo*, (tollo) factum. Sed h. l. alii legunt *retuliſſem*, quod non diſplicet. Neque enim ſemper huic verbo ineſt vis τοῦ *retro*.

Me ſycophantam hereditatem perſequi,
Mendicum. tum, ipſam deſpoliare non libet.
M. O optume hoſpes, pol, Crito antiquum [1] obtines.
C. Duc me ad eam, quando huc veni, ut videam. *M.* maxume.
D. Sequar hos: nolo me in tempore hoc [2] videat ſenex [3].

ACTUS V. SCENA I.

CHREMES, SIMO.

C. SAti' iam, ſati', Simo, ſpectata erga te amicitia eſt mea:
Sati' pericli coepi adire: orandi iam finem face.
Dum ſtudeo obſequi tibi, pene illuſi vitam filiae.
S. Immo enim quam maxume abs te poſtulo atque oro, Chreme,
Ut beneficium, verbis initum dudum, nunc re comprobes.
C. Vide quam iniquus ſis prae ſtudio. dum id efficias quod cupis,
Neque modum benignitatis [4], neque quid me ores, cogitas:
Nam ſi cogites, remittas iam me onerare iniuriis.

1 Subaudi morem l. ingenium.

2 h. l. in his turbis, quae *mihi* male eveniant.

3 int. Simo.

4 Quem & ego retinere debeam, ne benignitate perdam me & filiam.

S. Quibus? *C.* ah rogitas? perpulisti me, ut homini adolescentulo,
In alio occupato amore, abhorrenti ab re uxoria,
Filiam darem in seditionem, atque incertas nuptias;
Eius labore atque eius dolore gnato ut medicarer tuo.
Impetrasti: incepi, dum res tetulit [1]. nunc non fert: feras.
Illam hinc civem esse aiunt: puer est natus: nos missos face.
S. Per ego te deos oro, ut ne illis [2] animum inducas credere;
Quibus id maxume utile est, illum esse quam deterrimum.
Nuptiarum gratia haec sunt ficta atque incepta omnia.
Ubi ea causa, quamobrem haec faciunt, erit ademta his, desinent.
C. Erras. cum Davo egomet vidi iurgantem ancillam. *S.* scio. *C.* at
Vero voltu; cum, ibi me adesse, neuter dum praesenserat.
S. Credo; et id facturas, Davus dudum praedixit mihi:
Et nescio quid tibi sum oblitus hodie ac volui dicere.

1 Tua mihi & mea tibi retulit. mox *fert: feras.* Lusus fit in varia significatione.

2 int. meretricibus, servis, ancillis.

ACTUS V. SCENA II.

DAVUS, CHREMES, SIMO, DROMO.

Da. [1]. ANimo nunc iam otioso esse impero [2]. *C.* hem Davom tibi.
S. Unde egreditur [3]? *Da.* meo praesidio, atque hospitis [4]. *S.* quid illud mali est?
Da. Ego commodiorem hominem, [5] adventum ad tempus non vidi. *S.* scelus,
Quemnam hic laudat? *Da.* omnis res est iam in vado. *S.* cesso alloqui?
Da. Herus est: quid agam? *S.* o salve bone vir. *Da.* hem Simo, o noster Chremes,
Omnia apparata iam sunt intus. *C.* curasti probe.
Da. Ubi voles, arcesse. *S.* bene sane. [6] id enimvero hinc nunc abest.

1 Haec domo egrediens.

2 *Imp.* pro volo, superbe dictum, veluti ducis victoris.

3 Non interrogat: sed cum admiratione, l. potius cum indignatione dicit.

4 int. Critonis.

5 Al. MSS. & edd. *adventum, tempus*, omisso *ad*. Al. teste If. Vossio *ac temp*. Poeta innuit commoditatem *hominis* (quia est humanus), *facti*, quia adventus faciat ad conditionem Glycerii liberam cognoscendam. Commoda l. apta erant tempori f. ad tempus, quo periculum erat Glycerio, Pamph. Davo cett. ex nuptiis cum Phil. quas urgebat Simo.

6 Al. MSS. & edd. *is*, ut referatur ad Pamphilum; male,

Etiam tu hoc [1] reſpondes, quid iſthic tibi negoti
eſt? *Da.* mihin' [2]. *S.* ita.

Da. Mihine? *S.* tibi ergo [3]. *Da.* modo introii [4].
S. quaſi ego, quam dudum rogem.

Da. Cum tuo gnato una. *S.* anne eſt intus Pamphilus? crucior miſer [5].

Eho, non tu dixti eſſe inter eos inimicitias, carnufex?

Da. Sunt. *S.* cur igitur hic eſt? *C.* quid illum
cenſes? cum illa litigat [6].

Da. Immo vero indignum, Chreme, iam facinus
faxo ex me audias [7].

Neſcio qui ſenex modo venit: ellum, confidens,
catus:

1 i. e. ad hoc. Eunuch. IV, 7, 22. MS. Mark. *reſponde.*

2 Iam turbatur Dav. ut omnes omittat fallacias, & oppreſſus prodat Pamphilum, dum malum cominus perhorreſcit. Vult enim iam poeta, cataſtrophen fieri.

3 Vehementius pronuntiat.

4 Aliud reſpondet Davus, ſui anxius, quam rogaverat Simo.

5 Me infelicem. Aeque dolet, ac iratus eſt.

6 Irridet Chremes, cui paene illuſum fuiſſet, Simonem, qui ſupra dixerat: *Irae ſunt inter Glyc. & gnatum.*

7 Ita loquitur, quaſi haec ſit cauſa, cur Pamph. ingreſſus: quod quaſi ei lis intendatur a Critone, hoſpite ducendae uxoris, quam civem Atticam vitiaverit. Et bene convertit orationem ad eum, qui a nuptiis erat deterrendus, & quem ſibi Davus precatorem deſtinat.

Cum faciem videas, videtur eſſe quantivis preti:
Triſtis ſeveritas [1] ineſt in voltu, atque in verbis fides [2].

S. Quidnam adportas [3]? *Da.* nil equidem, niſi quod illum audivi dicere.

S. Quid ait tandem [4]? *D.* Glycerium ſe ſcire civem eſſe Atticam.

S. Hem Dromo, Dromo [5]. *Da.* quid eſt? *S.* Dromo. *Da.* audi. *S.* verbum ſi addideris. Dromo.

Da. Audi, obſecro. *Dr.* quid vis? *S.* ſublimem [6] hunc intro rape, quantum potes.

Dr. Quem [7]? *S.* Davom. *Da.* quamobrem? *S.* quia lubet [8]. rape, inquam [9]. *Da.* quid feci? *S.* rape.

Da. Si quidquam mentitum invenies, occidito. *S.* nihil audio.

1 In laude hic ponitur, & eſt in vultu, animi ſeveri indice. Tac. hiſt. 1, 14. *Aeſtimatione recta* ſeverus, *deterius interpretantibus* triſtior *habebatur.*

2 Auctoritas, quae eſt ex nuda veritate & integritate.

3 Simo, quem male habet illa viri commendatio, interrogat Davum, quem ulciſci cupit, quem novi nuntium ab iſto habeat perferendum.

4 Moram faſtidiens & ad ultionem feſtinans rogat vehementius.

5 Plenus irarum non reſpondet; lorarium repetendo ſaepius vocat.

6 h. e. ſublatum.

7 Ridicule ita interrogat ſtupidus, qui praeter Chr. & Dav. neminem videret aſtare Simoni. Neque enim Simo, ira commotus, Davum indigitarat.

8 Hoc Davo reponit.

9 Hoc Dromoni.

Ego iam te commotum [1] reddam. *Da.* tamen [2],
etsi hoc verum est. *S.* tamen.
Cura adservandum vinctum : atque audin'? quadrupedem constringito.
Age, nunc iam ego pol hodie, si vivo, tibi
Ostendam, herum quid sit pericii fallere, et
Illi patrem [3]. *C.* ah ne saevi tantopere. *S.* o Chreme,
Pietatem gnati [4]! nonne te miseret mei :
Tantum laborem capere ob talem filium?
Age Pamphile : exi Pamphile : ecquid te pudet?

ACTUS V. SCENA III.

PAMPHILUS, SIMO, CHREMES.

P. QUis me volt? perii! pater est. *S.* quid ais, omnium? *C.* ah.
Rem potius ipsam dic, ac mitte male loqui.
S. Quasi quidquam in hunc iam gravius dici possiet.
Ain' tandem, civis Glycerium est? *P.* ita praedicant.
S. Ita praedicant? ingentem confidentiam!
Num cogitat [5], quid dicat? num facti piget?

1 cf. supra V, 1. ubi Davus dixerat: *animo nunc iam otioso* &c. iam nunc praeceps in pistrinum dandus, ibique agitandus.

2 int. siccine mecum ages, *etsi* &c.

3 Haec dicens, vehementissimus Simo adcurrit ad aedes Glycerii, evocaturus Pamphilum; & mox ingeminat, clamans de via.

4 Prae dolore loquitur per ellipsin. Subint. vide, & est αντιφρασις pro impietate.

5 Avertit orationem a se-

[1] Num eius color pudoris signum usquam indicat ?
Adeon' impotenti esse animo, ut praeter civium
Morem atque legem, et sui voluntatem patris,
Tamen hanc habere studeat cum summo probro ?
P. Me miserum ! *S.* modone id demum sensti, Pamphile ?
Olim isthuc, olim, cum ita animum induxti tuum,
Quod cuperes, aliquo pacto [2] efficiundum tibi,
Eodem die isthuc verbum vere in te accidit.
Sed quid [3] ago ? cur me excrucio ? cur me macero ?
Cur meam senectutem huius sollicito amentia ? an
Pro huius ego ut peccatis supplicium sufferam ?
Immo habeat [4], valeat, vivat cum illa [5]. *P.* mi pater [6].
S. Quid, mi pater ? quasi tu huius indigeas patris.
Domus, uxor, liberi inventi, invito patre :
Adducti, qui illam civem hinc dicant : viceris [7].
P. Pater, licetne pauca [8] ? *S.* quid dices mihi ?

cunda ad tertiam personam, ut solent irascentes.

1 Faern. *vide, num* &c. & sic est in MS. Bodl. viderurque cum gestu pronuntiatum.

2 h. e. quoquo modo.

3 Al. *ego*.

4 Subaudi illam.

5 Loquitur sic iratissime, quasi abdicans filium.

6 Appellat patrem sic filius perculsus, ut iram ad misericordiam convertat.

7 Fut. exact. & videtur esse : tua causa victrix esto (ob adductos testes) meam vinci tandem patior, quod tuum sit infortunium. Concludit sic abdicationem.

8 Titubans & balbutiens oratio pudore & conscientia.

C. Tamen, Simo, audi. *S.* ego audiam? quid audiam,
Chremes? *C.* attamen dicat, ſine. *S.* age, dicat, ſino [1].
P. Ego me amare hanc [2] fateor. ſi id peccare eſt, fateor id quoque [3].
Tibi, pater, me dedo. quidvis oneris impone: impera.
Vis me uxorem ducere? hanc vis amittere? ut potero, feram [4].
Hoc modo te obſecro, ut ne credas a me allegatum hunc ſenem [5].
Sine me expurgem, atque illum huc coram adducam. *S.* adducas? *P.* ſine pater.
C. Aequum poſtulat: da veniam. *P.* ſine te hoc exorem. *S.* ſino [6].
Quidvis cupio, dum ne ab hoc me falli comperiar, Chreme.
C. Pro peccato magno paulum ſupplicii ſatis eſt patri.

1 Hoc non tam ex animo permittentis eſt, quam aegre cedentis precibus Chremetis.

2 Bene *hanc*, non *Glycerium*, cuius nomine offendiſſet patrem: nec *peregrinam*, ignominiam ſc. vitans.

3 Mire & ſubdefendit culpam, & aſſentitur irato.

4 Obſequium ſine voluntate oſtendit: & multum valet ſub Chremetis praeſentia haec confeſſio ad recuſandas nuptias.

5 int. Critonem, & bene *ſenem*, ut ex hac appellatione pondus accedat teſtimonio, quod iſte dicturus eſt.

6 Iam Pamphilus domum intrat Glycerii.

ACTUS V. SCENA IV.

CRITO, CHREMES, SIMO, PAMPHILUS.

Cr. MItte orare [1]. una harum quaevis causa me, ut faciam, monet,
Vel tu, vel quod verum est, vel quod ipsi cupio [2] Glycerio.
Ch. [3] Andrium ego Critonem video? et certe is est. salvos sis, Crito.
Quid tu Athenas insolens? *Cr.* evenit. sed hiccine est Simo?
Ch. Hic est. *S.* men' quaeris? eho, tu Glycerium hinc civem esse ais?
Cr. Tu negas? *S.* itane huc [4] paratus advenis? *Cr.* qua de re? *S.* rogas?
Tune impune haec facias? tune hic homines adolescentulos,
Imperitos rerum, eductos libere, in fraudem illicis?

1 Pamphilo dicit. Is autem fingitur, a patre data venia arcessendi Critonis, hunc orasse, ut quae ad Glyc. agnitionem pertinerent, confidenter edissereret apud patrem.

2 int. bene; quod usitatum est.

3 Al. sic ordinant. Ch. *Andrium ego--certe is est.* Cr. *Salvos sis, Chreme.* Ch. *Quid tu* &c. Male videtur ortum ex integris nominibus colloquentium expressis in MSS. Notum autem Chremeti inducit Critonem poeta, properans ad catastrophen.

4 int. Athenis, ubi falsa vindicantur.

Sollicitando, et pollicitando eorum animos lactas [1]?
Cr. sanusne es?
S. Ac meretricios amores nuptiis conglutinas?
P. Perii! metuo, ut substet hospes. Ch. si, Simo, hunc noris satis,
Non ita arbitrere. bonus est hic vir. S. hic vir sit bonus [2]?
Itane adtemperate venit hodie in ipsis nuptiis,
Ut veniret antehac nunquam? est vero huic credendum, Chreme.
P. Ni metuam patrem, habeo pro illa re [3], illum quod moneam probe.
S. Sycophanta. Cr. hem. Ch. sic, Crito, est hic [4]: mitte. Cr. videat, qui siet.
Si mihi pergit, quae volt, dicere [5], ea, quae non volt, audiet.
Ego isthaec moveo [6], aut curo? non tu tuum malum aequo animo feres?

1 Bene *lactas*, quasi teneros animos. MS. Bodl. *iactas*. Neque id sensu caret, si sit *concutis*, *proiicis*.

2 Cum contemtu rogat, l. potius exclamat ironice.

3 h. e. quod convenire huic rei queat.

4 int. Simo. Critonem, iam iratum conviciis Simonis, lenire aggreditur Chremes.

5 int. male s. convicia.

6 h. e. istas nuptias perturbo. cf. supra III, 2, 36. Simo autem dixerat, Critonem adtemperare venisse in ipsis nuptiis. Hunc sensum dicti parum alii adsecuti sunt. Donatus tamen bene: *Ego haec turbo, aut cogito, quemadmodum tu dicis, Simo?*

Nam, ego quae [1] dico, vera, an falſa audieris, iam ſciri poteſt:
Atticus quidam olim navi fracta ad Andrum eiectus eſt,
Et iſthaec una parva virgo. tum ille egens forte applicat
Primum ad Chryſidis patrem ſe. *S.* fabulam inceptat. *Ch.* ſine.
Cr. Itane vero obturbat? *Ch.* perge. *Cr.* tum is mihi cognatus fuit,
Qui eum recepit. ibi ego audivi ex illo ſeſe eſſe Atticum.
Is ibi mortuus eſt. *Ch.* eius nomen? *Cr.* nomen tam cito tibi?
Phania [2]. *Ch.* hem, perii [3]! *Cr.* verum hercle opinor fuiſſe Phaniam.
Hoc certo ſcio, Rhamnuſium ſe aiebat eſſe. *Ch.* o Iupiter!
Cr. Eadem haec, Chreme, multi alii in Andro tum audivere. *Ch.* utinam id ſiet,
Quod ſpero. eho dic mihi, quid eam tum, Crito?
Suamne aiebat eſſe? *Cr.* non. *Ch.* cuiam igitur? *Cr.* fratris filiam.

1 Al. *dixi;* mox pro *audieris* Cod. Bemb. *audierim.*

2 Meditabundus & adhuc dubitans dicit.

3 Vox haec ſubito affecti non ubique eandem vim habet. Alias eſt l. deſperantis in ſubito terrore, l. dubitantis &c. h. l. affecti repentino bono, quod vix ſperari potuit. Ita enim mox: *utinam, id ſit, quod ſpero.*

Ch. Certe mea eſt. *Cr.* quid ais? *S.* quid tu ais? *P.* arrige aures Pamphile [1].
S. Qui credis? *Ch.* Phania ille, frater meus fuit. *S.* noram, et ſcio.
Ch. Is hinc bellum fugiens, meque in Aſiam perſequens, proficiſcitur.
Tum illam relinquere hic eſt veritus. poſt illa nunc primum audio,
Quid [2] illo ſit factum. *P.* vix ſum apud me: ita animus commotus eſt, metu,
Spe, gaudio, mirando hoc tanto, tam repentino bono.
S. Nae iſtam multimodis tuam inveniri gaudeo. *P.* credo, pater.
Ch. At mihi unus ſcrupulus etiam reſtat, qui me male habet. *P.* dignus es
Cum tua religione odio. nodum in ſcirpo quaeris. *Cr.* quid iſtuc eſt?
Ch. Nomen non convenit. *Cr.* fuit hercle huic aliud parvae. *Ch.* quod, Crito?

1 Pamph. ſibi hoc dicit, percuſſus ſubita ſpe. Aliis olim hoc Simo videbatur dicere, quod minus comicum ſit. Guyet. Chremetem dixiſſe vult: *tu quid ais? arr. aures P.* quod non aptum homini iam magis ſuis intento. Weſterh. ad Critonem ita refert: *quid ais tu? quid ais? arr. a. P.* Sed iſthaec non curare ſe dixerat Crito, ſolum verum dicturus.

2 MSS. quidam & edd. *de illo*, int. fratre; ſed & bene omittitur praepoſ. aliis auctt.

Numquid meministi? *Cr.* id quaero. *P.* egone huius memoriam patiar meae
Voluptati obstare, cum egomet possim in hac re medicari mihi?
Non patiar. heus Chreme: quod quaeris, Pasibula est. *Cr.* ipsa est [1]. *Ch.* ea est [1].
P. Ex ipsa millies audivi. *S.* omneis nos gaudere hoc, Chreme,
Te credo credere. *Ch.* ita me dii ament, credo. *P.* quid restat pater [2]?
S. Iam dudum res reduxit me ipsa in gratiam. *P.* o lepidum patrem.
De uxore ita, ut possedi, nihil mutat Chremes [3]. *Ch.* causa optuma est:
Nisi quid pater ait aliud. *P.* nempe [4]. *S.* id scilicet [5]. *Ch.* dos, Pamphile, est
Decem talenta. *P.* accipio. *Ch.* propero ad filiam. eho mecum, Crito:
Nam illam me credo haud nosse. *S.* cur non illam huc transferri iubes?
P. Recte admones. Davo ego istuc dedam iam negoti. *S.* non potest.

1 Simul loquuntur Cr. & Chr.

2 int. nisi ut ne amplius irascaris. cf. Hecyr. III, 1, 20.

3 Verba sunt certi de voluntate Chr. neque bene alii rogantem faciunt, *nihil mutas Chremes?*

4 Confirmat, quasi de patris voluntate non dubius sit.

5 Subint. volo, aio. *Id nempe* convenit.

P. [1] Qui? *S.* quia habet aliud magis ex sese [2], et maius. *P.* quidnam? *S.* vinctus est.

P. Pater, non recte [3] vinctus est. *S.* haud ita iussi. *P.* iube solvi, obsecro.

S. Age fiat. *P.* at [4] matura. *S.* eo intro. *P.* o faustum, et felicem diem.

ACTUS V. SCENA V.

CHARINUS, PAMPHILUS.

C. PRoviso, quid agat Pamphilus: atque eccum. *P.* aliquis forsan me putet

Non putare hoc verum: at mihi nunc sic esse hoc verum lubet.

Ego deorum vitam propterea sempiternam esse arbitror,

Quod voluptates eorum propriae sunt. nam mihi immortalitas

1 Al. MSS. & edd. *qui non potest?*

2 Iocose dicit, Davum, cui negotium dare volebat Pamph. ex se habere negotia, h. e. quae ipsum propius tangant.

3 Ambiguitas est in τῷ *recte*; quod enim Pamph. improbat, ut *non recte* iussum, id senex (ex interpretatione Donati) iocans ad rem refert, quasi eum recte h. e. diligenter vinciri iussisset (quem quadrupedem constringi iusserat). Aliis haec ambigui subtilitas minus arridet, videturque τὸ *ita* ad *non recte* referri, quasi diceret, se omnino rectum iussisse. Sed & alii legunt *at ita iussi*, & explicant, ut recte vinciretur, h. e. vinctum se sentiat, ut sese commovere non possit.

4 Tan. Faber *mature*, ut Eun. II, 1, 2.

Parta est, si nulla aegritudo huic gaudio intercesserit.
Sed quem ego mihi potissimum optem nunc, cui haec narrem, dari?
C. Quid illuc gaudi est? *P.* Davum video. nemo est, quem mallem, omnium:
Nam hunc scio mea solide solum gavisurum gaudia [1].

ACTUS V. SCENA VI.

DAVUS, PAMPHILUS, CHARINUS.

D. PAmphilus ubinam hic est [2]? *P.* Dave. *D.* quis homo 'st. *P.* ego sum. *D.* o Pamphile.
P. Nescis, quid mihi obtigerit. *D.* certe: sed, quid mihi obtigerit, scio.
P. Et quidem ego. *D.* more hominum evenit, ut quod sim nactus mali,
Prius rescisceres tu, quam ego tibi quod evenit boni.
P. Mea Glycerium suos parentes reperit. *D.* o factum bene.
C. Hem. *P.* pater amicus summus nobis. *D.* quis? *P.* Chremes. *D.* narras probe.
P. Nec mora ulla est, quin [3] iam uxorem ducam. *C.* num ille somniat

1 h. e. solum, qui totus gaudeat.

2 Circumspectans loquitur,

3 Al. MSS. & edd. *eam*, quod minus placet.

Ea, quae vigilans voluit? *P.* tum de puero, Dave? *D.* ah desine:
Solus est, quem diligunt dii. *C.* salvus sum, si haec vera sunt.
[1] Conloquar. *P.* quis homo est? o Charine, in tempore ipso mihi advenis.
C. Bene factum. *P.* audistin'? *C.* omnia. age, me in tuis secundis respice.
Tuus est nunc Chremes: facturum, quae voles, scio esse omnia.
P. Memini: atque adeo longum est, nos illum [2] exspectare, dum exeat.
Sequere hac me intus ad Glycerium nunc. tu, Dave, abi domum,
[3] Propera, arcesse, hinc qui auferant eam: quid stas? quid cessas? *D.* eo.
Ne exspectetis, dum exeant huc: intus despondebitur:
Intus transigetur, si quid est, quod restet. plaudite.

1 Quidam MSS. & edd. *Adibo & conl.*

2 Chremetem, qui cum Critone intraverat in aedes Glycerii.

3 Al. *propere;* idque l. iungunt prioribus *abi dom.* l. sq. *arcesse.*

PUBLII TERENTII
EUNUCHUS.

ACTA LUDIS MEGALENSIBUS, L. POSTUMIO ALBINO, L. CORNELIO MERULA; AEDILIBUS CURULIBUS. EGERE L. AMBIVIUS TURPIO, L. ATILIUS PRAENESTINUS. MODULAVIT FLACCUS CLAUDII TIBIIS DUABUS, DEXTRA, ET SINISTRA. GRAECA MENANDRU. ACTA II, M. VALERIO, C. FANNIO, COSS.

PERSONAE.

PROLOGUS.
PHAEDRIA adolescens.
PARMENO servus.
THAIS meretrix.
GNATHO parasitus.
CHAEREA adolescens.
THRASO miles.
PYTHIAS ancilla.
CHREMES senex.
ANTIPHO adolescens.
DORIAS ancilla.
DORUS eunuchus.
SANGA servus.
SOPHRONA nutrix.
LACHES senex.

PERSONAE MUTAE.

STRATO militis servus.
SIMALIO servus.
DONAX servus.
SYRISCUS servus.
SANNIO servus.
PAMPHILA adolescentula, omnibus amica.

M. ANT. MURETI

ARGUMENTUM.

Civis quidam Atheniensis filiam, cui Pamphilae, & filium, cui Chremeti nomen erat, habuit. ex iis Pamphilam adhuc infantulam praedones rapuere e Sunio, & mercatori cuidam Rhodio vendidere: qui, Rhodum advectam, meretrici, quam amabat, dono dedit. Haec acceptam puellam pari cura ac studio, cum Thaide filia coepit educere: nemo ut esset, qui non utramque ex ipsa genitam esse arbitraretur. Thais, quae grandiuscula erat, cum ad eam aetatem pervenisset, ut viris placere posset; maternam, ut fit, vivendi rationem insecuta, cum hospite quodam Athenas venit, qui eam postea moriens heredem reliquit. Interea miles, Thraso nomine, ad eam adiecit animum: cumque cum ea per aliquod tempus consuevisset, in Cariam profectus est. Thaidis mater per eos dies vitam morte commutaverat, fraterque ipsius Pamphilam venalem proposuerat, sperans eam, quod & formosa esset, & fidibus sciret, praeclare a se venditum iri. Forte accidit, ut eo ipso tempore Thaidis amator miles esset Rhodi: qui, harum omnium rerum inscius, Pamphilam emit; ut esset, quod amicae, Athenas reversus, dono daret. Thais, profecto milite, aliam conditionem quaesierat, adiunxeratque sibi Phaedriam, adolescentem Atheniensem, Lachetis filium. Inaudiverat interim etiam aliquid de Pamphila; iamque cum fratre ipsius Chremete, aliquoties collocuta,

eo pervenerat, ut non dubiis indiciis intelligeret, sororem illius esse, quae secum in maternis aedibus educata foret. Summopere cupiebat igitur occasionem sibi aliquam dari, qua Pamphilam suis restitueret, eodemque facto, & puellam summo afficeret beneficio, & propinquorum illius amicitia fortunas canstabiliret suas. Redit miles: sed, cum cognosset de amore Phaedriae, puellam se, nisi eo repulso, daturum negat. Thais, quid ageret, nescire: nam & Phaedriam amabat ex animo, & Pamphilae recipiendae gratia quidvis sibi faciundum putabat. tandem, cum speraret, se postea facile consilium suum ei ipsi, cuius animum offenderet, probaturam; Phaedriam, ut militi gratificaretur, excludit. Postridie arcessito ei, atque aegre ferenti, tandem se purgat, multisque precibus ab eo impetrat, ut, per biduum, priores partes habere Thrasonem sineret: ubi primum eripuisset puellam, nihil sibi cum illo amplius fore. Phaedria, ut huius bidui molestiam aequiore animo ferret, rus sibi abeundum esse statuit. itaque abiens, mandat Parmenoni, ut Eunuchum & Aethiopissam ad Thaidem, cui eos emerat, duceret. Pamphilam, cum ex aedibus Thrasonis ad Thaidem deduceretur, conspicatus in via, Phaedriae frater natu minor, Chaerea, ita eius amore flagrare coepit, nihil ut pensi haberet, dum ea potiretur: neque prius conquievit, quam eius rei causa ad Thaidem pro Eunucho deductus est. quid plura? Thaide ad coenam cum milite profecta, virgini a Chaerea per vim vitium offertur. Turbae undique mi-

rabiles, donec, tota re patefecta, Thais a Lachete in fidem & clientelam recipitur, Chaerea agnitam Pamphilam ducit uxorem. Thraſo diu illuſus, tandem in amoris meretricii partem, Gnathonis paraſiti opera, admittitur.

PROLOGUS.

SI quiſquam eſt, qui placere ſe ſtudeat bonis
Quam plurimis, et minime multos laedere;
In his poeta hic nomen profitetur ſuum.
Tum ſi quis [1] eſt, qui dictum in ſe inclementius
Exiſtimavit eſſe, ſic exiſtimet,
Reſponſum, non dictum eſſe, quia laeſit prior,
Qui bene vertendo [2], et eas deſcribendo [3] male, ex
Graecis bonis Latinas fecit non bonas.
Idem Menandri *Phaſma* [4] nunc nuper dedit,
Atque in Theſauro ſcripſit, cauſam dicere
Prius unde petitur, aurum quare ſit ſuum,
Quam ille, qui petit, unde is ſit theſaurus ſibi [5],

1 *Luſcium Lanuvinum* ſignificat.

2 Cum Sarcaſmo dictum.

3 h. e. ordinando. Adverſarii diſpoſitionem reprehendit, ut in exemplo ſubiecto videre eſt.

4 Hanc fabulam totam damnare ſilentio videtur nonnullis: Theſaurum vero non totum, ſed ex uno loco. Quod cum minus probaret Dacieria, theſaurum voluit eam eſſe partem ſ. Scenam phaſmatis, quo agebatur de theſauro. Ceterum de *Theſauro*, fabula alia, a Philemone ſcripta, & a Plauto verſa, vide hunc in Prologo Trinummi.

5 Senſus eſt: Scripſit in

Aut unde in patrium monumentum pervenerit.
Dehinc ne fruſtretur ipſe ſe, aut ſic cogitet;
Defunctus [1] iam ſum, nihil eſt quod dicat mihi.
Is ne erret, moneo, et deſinat laceſſere.
Habeo alia multa, quae nunc [2] condonabitur;
Quae proferentur poſt, ſi perget laedere
Ita, ut facere inſtituit. quam nunc acturi ſumus
Menandri Eunuchum, poſtquam aediles emerunt,
Perfecit, ſibi ut inſpiciundi eſſet copia.
Magiſtratus cum ibi adeſſet, occepta eſt agi [3].
Exclamat, furem, non poetam, fabulam
Dediſſe, et nihil dediſſe verborum tamen [4].
Colacem eſſe Naevi, et Plauti veterem fabulam,
Paraſiti perſonam inde ablatam, et militis.

Theſauro, eum, unde (h. e. a quo) aurum petitur (reum), prius dicere cauſam, quare aurum ſit ſuum, quam ille, qui petit aurum (h. e. actor), cauſam dixiſſet, unde ſibi ſit iſte theſaurus.

1 Int. reprehenſione. Sic ipſe auctor optime explicat, addendo: *nihil eſt quod dicat mihi* ſc. amplius.

2 MSS. Leid. 3, Lipſ. 2, Bodl. Beocleri omnes, Pal. 4, G. Fabr. Edd. Ven. 1490. Argent. 1496. Iunt. aliaeque vett. habent *condonabuntur*, quod & placuit Iul. Caeſ. Scal. Sed Glarean. maluit *condonabimus*. Vulgatum ferunt, graeciſmum admittentes. Et alias *condonare* accuſativo perſonae iungitur. v. Phorm. V, 7, 54 & Plaut. Perſ. V, 2, 36 *te condono*.

3 Agebantur enim privatim & ſpeciminis cauſa comoediae apud aediles curules, antequam publice agerentur.

4 h. e. neminem feſelliſſe. Furi alias conveniat, caute & latenter artem ſuam exercere. Sed Terentium arguebat ille palam furtum feciſſe ex Lat. poetis.

Si id est peccatum, peccatum imprudentia [1] est
Poetae, non quo furtum facere studuerit.
Id ita esse, vos iam iudicare poteritis.
Colax Menandri est: in ea est parasitus Colax,
Et miles gloriosus: eas se non negat
Personas transtulisse in Eunuchum suam [2]
Ex Graeca: sed eas fabulas factas prius
Latinas scisse sese, id vero pernegat.
Quod si personis iisdem uti aliis [3] non licet:
Qui magis licet currentem servum scribere,
Bonas matronas facere, meretrices malas,
Parasitum edacem, gloriosum militem,
Puerum supponi, falli per servum senem:
Amare, odisse, suspicari [4]? denique
Nullum est iam dictum, quod non sit dictum prius.
Quare aequum est vos cognoscere, atque ignoscere,
Quae veteres factitarunt, si faciunt novi.
Date operam, et cum silentio animum attendite,
Ut pernoscatis, quid sibi Eunuchus velit [5]!

1 Cic. de Invent II, 31. *Imprudentia est, quum scisse aliquid is, qui arguebatur, negat.* Neque Terentius omnes Plautinas viderat.

2 int. fabulam.

3 *Iisdem—aliis* h. e. easdem inducere personas, quibus usi veteres, aliis noc licet.

4 In his enim rebus versantur omnes fabulae, ut vitae hominum imagines.

5 h. e. quodnam argumentum, quae eius exsecutio, quis finis sit.

ACTUS I. SCENA I.

PHAEDRIA, PARMENO.

Ph.[1] Quid igitur faciam? non eam? ne nunc quidem [2],
Cum arcessor ultro? an potius ita me comparem,
Non perpeti meretricum [3] contumelias?
Exclusit, revocat. redeam? non, si me obsecret.
Pa. Si quidem hercle possis, nihil prius, neque fortius:
Verum si incipies, neque pertendes naviter:
Atque [4] ubi pati non poteris, cum nemo expetet,
Infecta pace, ultro ad eam venies, indicans
Te amare, et ferre non posse [5]: actum est: ilicet,
Peristi: eludet [6], ubi te victum senserit.

1 Phaedria amator in scenam ingrediens multa iam ante in animo agitasse videtur de sua ratione: & ingreditur dubitans, ita ut dum de re, quae consilio non regitur, consilium capere velit, ipse mentis non satis compos videatur & servo & spectatoribus. Conclusurus iam deliberationem se ipsum rogat solenni formula, *quid igitur* (deinde) *agam?* qua & Menander usus est: ειτα τι ποιησω. Quinctilianus XI, 3, tres priores versus excitans addit: *Hic enim dubitationis moras, vocis flexus, varias manus, diversos nutus actor adhibebit.* Integrum vero hunc locum pulchre reddit Horat. Serm. II, 3, 259-272. quem lege.

2 int. accedam.

3 Uni (Thaidi) iratus accusat omnes.

4 h. l. statim, continuo.

5 Int. desiderium.

6 Absolute dicitur. Sic gladiator proprie *eludit*, cum victor est. *Eludere aliquem*, est,

Proin tu, dum eſt tempus, etiam atque etiam cogita,
Here, quae res in ſe neque conſilium, neque modum
Habet ullum [1], eam conſilio regere non potes.
In amore haec omnia inſunt vitia, iniuriae,
Suſpiciones, inimicitiae, induciae,
Bellum, pax rurſum. incerta haec ſi tu poſtules
Ratione certa facere, nihilo plus agas,
Quam ſi des operam, ut cum ratione inſanias.
Et quod nunc tute tecum iratus cogitas:
Egone illam [2]? quae illum [3]? quae me [4]? quae non [5]?
ſine modo [6]:
Mori me malim: ſentiet qui vir ſiem.
Haec verba me hercule una falſa lacrimula,
Quam, oculos terendo miſere, vix vi expreſſerit,
Reſtinguet: et te ultro accuſabis, et dabis ei
Ultro ſupplicium. *Ph.* o indignum facinus [7]. nunc ego
et
Illam ſceleſtam eſſe, et me miſerum ſentio:
Et taedet [8]: et amore ardeo: et prudens, ſciens,

arte effugere alicuius ictus; decipere.

1 ſ. cuius non certa ratio modusque fingi poteſt; quod ſibi non conſtet.

2 int. accedam.

3 int. recepit.

4 int. reliquit.

5 int. intromiſit. Ellipſes, quas amat ira, imitatur ſervus.

6 Formula comminantis, (qua & Plaut. utitur. cf. Pſeud. I, 2, 86.) infra IV, 6, 1 plenior: *ſine veniat.*

7 Iis, quae ſervus apte dixerat, percuſſus dolorem ſentit non ferendum, cum fortitudini repugnet amor.

8 Sc. me amoris (quia ſceleſta eſt Thais).

Vivus, vidensque pereo: nec, quid agam, ſcio.
Pa. Quid agas? niſi ut te redimas captum quam queas
Minimo: ſi nequeas paululo, at quanti queas:
Et ne te afflictes. *Ph.* itane ſuades? *Pa.* ſi ſapis:
Neque, praeterquam quas ipſe amor moleſtias
Habet, addas; et illas, quas habet, recte feras.
Sed ecca ipſa egreditur noſtri fundi calamitas [1]:
Nam quod nos capere oportet, haec intercipit.

ACTUS I. SCENA II.

THAIS, PHAEDRIA, PARMENO.

T. Miſeram me! vereor, ne illud gravius Phaedria
Tulerit: neve aliorſum, atque ego feci, acceperit,
Quod heri intromiſſus non eſt. *Ph.* totus Parmeno
Tremo horreoque [2] poſtquam aſpexi hanc. *Pa.* bono animo es:
Accede ad ignem hunc, iam caleſces plus ſatis.
T. Quis hic loquitur [3]? tun' hic eras, mi Phaedria?

1 *Calamitas* Donato proprie eſt *grando*, quae comminuat calamum h. e. culmum ac ſegetem. Quemadmodum calamitas proprie ſpem agri intercipit; ita Thais hereditatem intercipiebat, quae morte patris pervenire debuit ad filium.

2 Uti ex ardore febris (& haec ab horrore incipit); ita aſpectus horrorem incutit amatori.

3 Simulat ſe non providiſſe Phaedriam.

Quid hic ſtabas? cur non recta [1] introibas? *Pa.* ceterum
De excluſione verbum nullum [2]. *T.* quid taces [3]?
Ph. Sane quia vero hae mihi patent ſemper fores [4],
Aut quia ſum apud te primus. *T.* miſſa iſthaec face [5].
Ph. Quid miſſa? o Thais, Thais [6], utinam eſſet mihi
Pars aequa amoris tecum; ac pariter fieret,
Ut aut hoc tibi doleret itidem, ut mihi dolet;
Aut ego iſtuc abs te factum nihil penderem.
T. Ne crucia te, obſecro anime mi, mi Phaedria [7].
Non pol, quo quemquam plus amem, aut plus diligam,
Eo feci: ſed ita erat res: faciundum fuit.
Pa. Credo, ut fit, miſera prae amore excluſit hunc foras.
T. Siccine [8] ais, Parmeno? [9] age. ſed, huc qua gratia
Te arceſſi iuſſi, auſculta. *Ph.* fiat. *T.* dic mihi
Hoc primum, potin' eſt hic tacere [10]? *Pa.* egone? optume.

1 *Recta* mire additur.

2 Servus id dicit, ut Phaedria iniuriae memor non ſtatim victas manus det.

3 Callide: quaſi innocens ne ſuſpicetur quidem, quid ſuccenſeat adoleſcens.

4 Gravius & cum ironia dictum.

5 Haec molliter ridens.

6 Repetit aeque dolens & amans.

7 Haec amplectens adoleſcentem, & cum geſtu, quaſi in eo etiam ipſa crucietur.

8 Al. *agis*.

9 Lindenbr. & Par. ex MSS. citant *age ſis*.

10 Callide commendat, quae dictura eſt.

Verum heus tu [1], hac lege tibi meam aſtringo fidem:
Quae vera audivi, taceo, et contineo optume.
Sin falſum, aut vanum, aut fictum eſt, continuo palam eſt.
Plenus rimarum ſum, hac atque illac [2] perfluo.
Proin tu, taceri ſi vis, vera dicito.
T. Samia mihi mater fuit: ea habitabat Rhodi [3].
Pa. Poteſt taceri hoc. *T.* ibi tum matri parvolam
Puellam dono quidam mercator dedit,
Ex Attica hinc [4] abreptam. *Ph.* civemne? *T.* arbitror:
Certum non ſcimus: matris nomen et patris
Dicebat ipſa: patriam et ſigna [5] cetera
Neque ſcibat, neque per aetatem etiam poterat [6].
Mercator hoc addebat, e praedonibus,
Unde emerat, ſe audiſſe, abreptam e Sunio.
Mater ubi accepit, coepit ſtudioſe omnia
Docere, educere, ita uti ſi eſſet filia.
Sororem plerique eſſe credebant meam.
Ego cum illo, quicum tum uno rem habebam, hoſpite,

1 Aſtute ſervus reponit Thaidi vicem. Unde callide reſpondet ſervus: *Poteſt taceri hoc.*

2 Bentl. emendat *perpluo*; quod nemini probatur.

3 Tacite ſignifiat genus vivendi matris, quae Samia, Rhodi peregrina fuit. Peregrinae habebantur meretrices.

4 *Hinc*, quia Athenis eſt conſtituta ſcena.

5 E quibus colligeretur, qua eſſet familia nata, aut ubi patris habitatio.

6 int. ſcire. Vulgo *potuerat.*

Abii huc: qui mihi reliquit haec, quae habeo, omnia.
Pa. Utrumque hoc falſum eſt: effluet. *T.* qui iſtuc? *Pa.* quia
Neque tu uno eras contenta, neque ſolus dedit:
Nam hic [1] quoque bonam, magnamque partem ad te attulit.
T. Ita eſt; ſed ſine me pervenire, quo volo.
Interea miles [2], qui me amare occeperat,
In Cariam eſt profectus: te interea loci
Cognovi. tute ſcis, poſt illa quam intimum
Habeam te, et mea conſilia [3] ut tibi credam omnia.
Ph. Neque hoc tacebit Parmeno. *Pa.* oh, dubiumne id eſt?
T. Hoc agite, amabo. mater mea illic mortua eſt
Nuper. eius frater aliquantum ad rem eſt avidior.
Is ubi [4] hanc forma videt honeſta virginem,
Et fidibus ſcire [5], pretium ſperans, illico
Producit, vendit. forte fortuna adfuit
Hic meus amicus: emit eam dono mihi,

1 Phaedriam indigitat.

2 Priorem amatorem facit militem, quam Phaedriam, ut peccatum minus videatur, quod eum rurſus admiſerit. Sed vide, quam illa ſtatim, ne offendatur Phaedria, blandimenta ſubiiciat.

3 Quae quidem ipſi nunc aperiat. Sed neque Phaedr. neque Parm. putant, eam *omnia* aperire.

4 Narrat haec, e quibus pateat, quanti pretii ſit munus, ob quod miles praeponi ad tempus meruerit.

5 Subint. canere.

Imprudens harum rerum ignarusque omnium [1]:
Is venit: postquam sensit me tecum quoque
Rem habere, fingit causas, ne det, sedulo:
Ait, si fidem habeat [2], se iri praepositum tibi
Apud me, ac non id metuat; ne, ubi acceperim ab eo,
Sese relinquam, velle se illam mihi dare;
Verum id vereri. sed, ego quantum suspicor,
Ad virginem animum adiecit [3]. *Ph.* etiamne amplius [4]?
T. Nihil: nam quaesivi. nunc ego eam, mi Phaedria,
Multae sunt causae, quamobrem cupio abducere [5]:
Primum, quod soror est dicta: praeterea, ut suis
Restituam, ac reddam. sola sum: habeo hic neminem,
Neque amicum, neque cognatum. quamobrem, Phaedria,
Cupio aliquos parare amicos beneficio meo.
Id, amabo, adiuta me, quo id fiat facilius.

1 Gratificatur Phaedriae, ut quem secretorum faciat arbitrum, quae rivalis nesciat.

2 Sc. sibi a me datam, h. e. si certam spem habeat.

3 An hoc addit, ut Phaedria iam minus oderit militem, a quo non tam ametur, quam ipsa virgo?

4 Int. rei quid fuit illi cum illa? Sed ellipsis magis decora. Quaerere autem videtur, suspicans, a Thaide ob amorem militis expeti tantopere, ut virginem habeat suam, quod aemula sit. Quare illa statim negat, amplius quid fuisse, & causas honestiores subdit, cur eam sibi habere cupiat.

5 Bene *abducere*, quasi praedam ab hoste, vel ab eo, qui custodire nequeat virginem.

Sine illum priores parteis hoſce aliquot dies
Apud me habere. nil [1] reſpondes? *Ph.* peſſuma,
Ego quidquam cum iſtis factis tibi reſpondeam?
Pa. Eu noſter! laudo. tandem perdoluit: vir es [2].
Ph. [3] At ego neſcibam, quorſum tu ires. parvola
Hinc eſt abrepta [4]: eduxit mater pro ſua:
Soror eſt dicta: cupio abducere, ut reddam ſuis.
Nempe omnia haec nunc verba huc redeunt denique:
Ego excludor, ille recipitur: qua gratia?
Niſi quia illum amas plus, quam me: et iſtam nunc times,
Quae advecta eſt, ne illum talem [5] praeripiat tibi?
T. Egon' id timeo [6]? *Ph.* quid te ergo aliud ſollicitat? cedo.
Num ſolus ille dona dat? nuncubi [7] meam
Benignitatem ſenſiſti in te claudier?

1 Al. MSS. & edd. vett. inſerunt *mihi*.

2 int. quod tibi illudi non pateris. cf. ſupra Sc. I, 21 *ſentiet, qui vir ſiem.*

3 Variant MSS. Leid. 3. & Bodl. *aut*; al. *haud*.

4 Amicam reprehenſurus, longam eius narrationem contrahit in brevitatem, qua cuncta, ex ſuſpicione detorta, ab irato celerius dicuntur, ad illam culpandam.

5 Tam excellentem donis ſuis: Ironia ſtomachantis amatoris.

6 Id ita dicit, quaſi magis timeret Phaedriae iram.

7 h. e. num alicubi ſ. num qua in re. Et ineſt C epenthet. ut in *ſicubi*. Sed Donatus praeferre videtur *num ubi*, quod & eſt in ed. 1496. Bentl. vult *num tibi*; male, quamvis ſit in MS. Mark. Noſtro & Varro utitur R. R. II, 5, 2; III, 2, 4.

Nonne [1], ubi mihi dixti cupere te ex Aethiopia
Ancillulam, relictis rebus omnibus,
Quaesivi? porro Eunuchum dixti velle te,
Quia solae utuntur his reginae [2]. repperi:
Heri minas viginti pro ambobus dedi:
Tamen, contemtus abs te, haec habui in memoria [3]:
Ob haec facta abs te spernor. *T.* quid istuc Phaedria?
Quamquam illam cupio abducere, atque hac re arbitror
Id fieri posse maxume; verumtamen,
Potius quam te inimicum habeam, faciam, ut iusseris.
Ph. Utinam istuc verbum ex animo, ac vere diceres,
Potius quam te inimicum habeam: si istuc crederem
Sincere dici, quidvis possem perpeti.
Ph. Labascit, victus uno verbo, quam cito [4]!
T. Ego non ex animo misera dico? quam ioco
Rem voluisti a me tandem, quin perfeceris?
Ego impetrare nequeo hoc abs te, biduum

1 Opponit sua munera, quibus magis tangi debeat Thais, nisi militem pluris faceret. Id certe Phaedria colligit.

2 h. l. divites & potentes feminae.

3 Tamen, contemtus (licet) a te, haec, quae tibi grata forent, efficere non oblitus sum. Nescimus quid sibi velit Westerh. qui verba *abs te. haec*---interpunxit.

4 Victoriam praedixerat servus I, 22. Sed non vicit falsa lacrimula. Verior est Thais verboque vincit. Mox victoria sapienter utitur.

Saltim ut concedas ſolum. *Ph.* ſiquidem biduum.
Verum ne fiant iſti viginti dies.
T. Profecto non plus biduum, aut. *Ph.* aut [1] ? nihil moror.
T. Non fiet [2]. hoc modo ſine te exorem. *Ph.* ſcilicet
Faciundum eſt, quod vis. *T.* merito te amo: bene facis.
Ph. Rus ibo: ibi hoc me macerabo biduum:
Ita facere certum eſt: mos gerundu' eſt Thaidi.
Tu Parmeno huc fac illi adducantur. *Pa.* maxume.
Ph. In hoc biduum, Thais, vale. *T.* mi Phaedria,
Et tu [3]. numquid vis aliud? *Ph.* egone quid velim?
[4] Cum milite iſto praeſens, abſens ut ſies:
Dies, noctesque me ames: me deſideres:
Me ſomnies: me exſpectes: de me cogites:
Me ſperes: me te oblectes: mecum tota ſis:
Meus fac ſis poſtremo animus, quando ego ſum tuus.
T. [5] Me miſeram, forſitan hic mihi parvam habet fidem,

1 Iratus interrumpit, & pro imperante dicit *nihil moror*: h. e. nolo. In iis, quae iucunda ſunt, moramur. cf. Hor. Ep. II, 1, 264. *Nil moror officium quod me gravat: ac neque--nec-- opto.*

2 Quam obſequens videtur, ut conſequatur, quod velit.

3 Elliptice. Oſculans ſc. valedicit.

4 Oratio Phaedriae, amore capti, eum tota ſpirans.

5 Recte Thais poſt diſceſſum amatoris argumenti quod

Atque ex aliarum ingeniis nunc me iudicat.
Ego pol, quae mihi ſum conſcia, hoc certo ſcio,
Neque me finxiſſe falſi quidquam, neque meo
Cordi eſſe quemquam cariorem hoc Phaedria:
Et quidquid huius feci, cauſa virginis
Feci: nam me eius ſpero fratrem propemodum
Iam repperiſſe, adoleſcentem adeo nobilem: et
Is hodie venturum ad me conſtituit domum.
Concedam hinc intro, atque exſpectabo, dum venit.

ACTUS II. SCENA I.

PHAEDRIA, PARMENO.

Ph. FAc ita, ut iuſſi, deducantur iſti. *Pa.* faciam. *Ph.* at diligenter.
Pa. Fiet. *Ph.* at mature. *Pa.* fiet. *Ph.* ſatin' hoc mandatum eſt tibi?
Pa. Ah rogitare [1]? quaſi difficile ſit.
Utinam tam aliquid invenire facile poſſis, Phaedria,
Hoc quam peribit. *Ph.* ego quoque una pereo, quod mi eſt carius.
Ne iſtuc tam iniquo patiare animo. *Pa.* minime: quin
Effectum dabo. ſed numquid aliud imperas?

reliquum eſt exſequitur, quod tacuerat apud Phaedriam ob praeſentem ſervum. Sic facit poeta, ut neſcius rei ſervus audeat ad vitiandam virginem ſubornare Chaeream.

1 Plenius Plaut. Mil. III, 48. *Rogare mirum eſt.*

Ph. Munus noſtrum ornato verbis, quod [1] poteris: et
Iſtum aemulum, quod poteris, ab ea pellito.
Pa. [2] Memini, tametſi nullus moneas. *Ph.* ego rus ibo, atque ibi manebo.
Pa. Cenſeo. *Ph.* ſed heus tu. *Pa.* quid vis? *Ph.* cenſen' poſſe me obfirmare, et
Perpeti, ne redeam interea? *Pa.* tene? non hercle arbitror:
Nam aut iam revertere; aut mox noctu te [3] adigent horſum inſomnia.
Ph. Opu' faciam, ut [4] defatiger uſque, ingratiis ut dormiam.
Pa. Vigilabis laſſus: hoc plus facies [5]. *Ph.* ah, nihil dicis [6], Parmeno.
Eiiciunda hercle haec eſt mollities animi: nimis [7] me indulgeo.

1 h. e. *quoad*, & ſic habent MSS. Mark. Leid. & ed. Argent. 1496. cf. & infra Heaut. III, 1, 7.

2 MSS. Lipſ. & edd. vett. *au* (quod eſt h. l. ſilentium iniungentis, cf. IV, 4, 13) *memini.*

3 Donat. Par. Faern. teſtantur, & legi *adiget*, ut *inſomnia* ſit ſing. Antiquis *inſomnia* dicitur pro vigilia, *αὔπνια*. Inſomnium vero eſt *ενυπνιον*.

4 Donat. quem ſequitur Weſterh. *defetiger*; male.

5 h. e. *πλεονεκτησεις*, lucraberis.

6 h. e. garris.

7 Rectius *mi*. & MSS. quidam & edd. *mihi*. Sed edd. retinent *me*, ut antiquius; uti infra Heaut. V, 2, 35. Terentius alias dativo iungit.

Tandem non ego illa caream, si sit opus, vel totum triduum? *Pa.* hui,
Univorsum triduum? vide, quid agas. *Ph.* stat sententia.
Pa. Dii boni, quid hoc morbi est? adeon' homines immutarier
Ex amore, ut non cognoscas eundem esse? hoc nemo fuit
Minus ineptus, magis severus quisquam, nec magis continens.
Sed quis hic est, qui huc pergit? at at, hic quidem est parasitus Gnatho
Militis: ducit secum una virginem dono huic; papae!
Facie honesta. Mirum, ni ego me turpiter hodie hic dabo
Cum meo decrepito hoc eunucho. haec superat ipsam Thaidem.

ACTUS II. SCENA II.

GNATHO, PARMENO.

G. [1] DI immortales, homini homo quid praestat? stulto intellegens!
Quid interest? hoc adeo ex hac re venit in mentem mihi:

1 Aliquantulum consistit & intuetur spectatores, dum haec secum loquitur gloriose.

Conveni hodie adveniens quendam mei loci hinc atque ordinis [1],
Hominem haud impurum [2], itidem patria qui [3] abligurierat bona [4].
Video sentum, squalidum, aegrum [5], pannis annisque obsitum.
Quid istuc, inquam, ornati est? quoniam miser, quod habui, perdidi: hem,
Quo redactus sum? omnes noti me atque amici deserunt.
Hic ego illum contemsi prae me. quid homo, inquam, ignavissime?
Itan' parasti te, ut spes nulla reliqua in te [6] esset tibi?
Simul consilium cum re amisti? viden' me ex eodem ortum loco?
Qui color, [7] nitor, vestitus [8], quae habitudo est corporis?
Omnia habeo, neque quidquam habeo: nihil cum est, nihil defit tamen.

1 Eugraph. *loci* intelligit pauperem, *ordinis* parasitum.

2 h. e. non avarum, non improbum. Prodigus sui similes honestis nominibus ornat.

3 Al. MSS. & edd. vett. *obligurierat*. Vulgatum fortius.

4 Hoc ioculari vultu dicitur.

5 *Aegrum* ad maciem refertur.

6 Bene sic: nemo enim cum re, quae est fortunae, etiam consilium amittere debet.

7 Cave cum Bentleio coniungas *nitor vestitus*. Inerat in eo *color*, sanitatis index, *nitor* corporis, a cultu. Cic. de Sen. 59. *Tum intuentem eius purpuram & nitorem corporis*.

8 int. decorus.

At ego infelix neque ridiculus esse, neque plagas pati
Possum [1]. quid? tu his rebus credis fieri? tota erras via.
Olim isti fuit generi quondam quaestus apud seclum prius.
Hoc novum est aucupium [2]: ego adeo hanc primus inveni viam [3].
Est genus hominum, qui esse primos se omnium rerum volunt,
Nec sunt. hos consector: hisce ego non paro me, ut rideant,
Sed his ultro arrideo, et eorum ingenia admiror simul.
Quidquid dicunt, laudo: id rursum si negant, laudo id quoque:
Negat quis, nego: ait, aio: postremo imperavi [4] egomet mihi,
Omnia assentari. is quaestus nunc est multo uberrimus.
P. Scitum hercle hominem: hic homines prorsum ex stultis insanos facit.

1 Duplex olim parasitorum genus, unum, quod ridiculis cibum alienum captabat (γελωτοποιοι, *ridiculi*, h. e. faceti, qui risum moverent): alterum, quod verbera aliasque indignitates ultro patiendo victum quaeritabat. Hi Plauto *plagipatidae* nuncupantur. Neutro generi se idoneum dicebat infelix ille. Tertii generis, sc. assentatorum, auctorem se fert statim Gnatho.

2 Sic appellat artem suam, qua venatur homines.

3. int. agendi s. methodum.

4 Gloriose hoc verbo utitur, quasi non tam alteri pareat, quam sibi ipse; quod viri esse videtur, non servilis ingenii.

G. Dum haec loquimur, interea loci ad macellum ubi advenimus [1],
Concurrunt laeti mihi obviam cupedinarii omnes,
Cetarii, lanii, coqui, fartores, piscatores, [2]
Quibus et re salva et perdita profueram, et prosum saepe:
Salutant: ad coenam vocant: adventum gratulantur.
Ille ubi miser, famelicus, videt me [3] tanto honore, et
Tam facile victum quaerere; ibi homo coepit me obsecrare;
Ut sibi liceret discere id de me. sectari iussi:
Si potis est, tanquam philosophorum habent disciplinae ex ipsis
Vocabula, parasiti item ut Gnathonici vocentur.
P. Viden' otium, et cibu' quid faciat alienus. *G*. sed ego cesso

1 *Advenimus*, praesentis temporis est.

2 Vulgo addunt *aucupes*. Sed neque Cic. Off. L. I. nec Donatus, nec liber Bemb. habent; & omittit iubente Faerno Bentleius.

3 Vulg. *me esse in tanto honore, Et tam*--quae lectio nullis libris nititur. Liber Bemb. a prima manu *mihi esse tantum honorem*. Et Iuntae, Rob. Stephanus, Fabrini aliique ediderunt *in tantum hon.* Sed praep. *in* ab omnibus vett. libris abest. Stat. de ultima parte noctis Theb. X, 327. *Cum vacuae nubes & honos* (h. e splendor) *non omnibus astris* sc. est. Bentl. *me esse tanto hon.* Possit placere Bembina lectio, si pro *mihi* legas *mi*, ac dein intelligas *&* (me) *tam f.* Sed melius invenit Faern. *me tanto honore & tam*--quem sequimur.

Ad Thaidem hanc deducere, et rogare ad coenam ut veniat.
Sed Parmenonem ante ostium [1] Thaidis tristem video,
Rivalis servum. salva res est. nimirum hic homines frigent.
Nebulonem hunc certum est ludere. *P.* [2] hice hoc munere arbitrantur [3],
Suam Thaidem esse. *G.* plurima salute Parmenonem
Summum suum [4] impertit Gnatho. quid agitur? *P.* statur. *G.* video:
Numquidnam quod nolis vides? *P.* te. *G.* credo. at numquid aliud?
P. Quid dum [5]? *G.* quia tristi' s. *P.* [6] nil equidem [7]. *G.* ne sis: sed quid videtur

1 Faern. metri causa mutat in *Thaeidis*, Muret. in *meretricis*. Spernit haec Bentl. et quod simul nomine repetito offenditur, rescribit *opperiri*, cf. V, 2, 51. Malimus *contractum tristem* &c. Contrahimur tristitia, metu, frigore, aliorum incommodis: mox *hic hom. frigent.*

2 Al. *hicce--arbitratur*; al. *hisce*. Prisc. *hisce* nomin. plur. esse vult euphoniae causa pro *hice*.

3 Gnathonem deridet Parmeno, ut qui penitus noverat Thaidis consilium.

4 int. amicum. Et est salutatio haec plena parasiticae elegantiae, & simul ironiae.

5 h. e. quare quaeris hoc?

6 Hoc dicens mutat vultum Parm. in laetitiam. Hinc Gnatho facete: *ne sis*. Scil. ridet, quem mox tristitiae reddere vult.

7 int. dixisti, h. e. falsissimus es; l. nil. eq. tristis sum.

Hoc tibi mancupium [1]? *P.* non malum hercle. *G.* uro hominem [2]. *P.* ut falſus animi eſt [3]!
G. Quam hoc munus gratum Thaidi arbitrare eſſe [4]? *P.* hoc nunc dicis,
Eiectos hinc nos, omnium rerum heus viciſſitudo eſt.
G. Sex ego te totos, Parmeno, hos menſes quietum reddam;
Ne ſurſum, deorſum curſites, neve usque ad lucem vigiles.
Ecquid beo te? *P.* men'? papae [5]. *G.* ſic ſoleo amicos. *P.* laudo.
G. Detineo te fortaſſe: tu profectus alio fueras [6]?

1 Puellam dono dandam, eamque formoſam, ſic appellat, ut ſe tanto ſuperiorem oſtendat, quanto viliori nomine utatur. Sed & Parm. mox leviter ſatis laudat, quae magis laudanda fuit; quod Gnatho invidiae tribuit. *Uro* enim h. l. eſt: invidiam incendo.

2 Haec ad ſpectatores converſus, & geſtu vultuque, quo quid ſibi velit, intelligit Parmeno.

3 Parm. ſecum; & geſtu ad Gnathonis deſpicientiam ſuique ſecuritatem apto. Sed plerique Codd. *falſus animo*, h. e. fallitur, quod me valde commotum iri putavit.

4 Inſultare pergit Gnatho Parmenoni, qui adhuc ſat fortis fuit. Sed iam hic aliquantum movetur.

5 Simulat bene ſe mirantem id quod dixerat Gnatho, ut ſibi ſupra ſpem nuntiatum.

6 h. e. alio ire inſtitueras, a me interceptus. Sed & al. Codd. ac vett. edd. *profecturus.* Omni modo tentat Parmenonem, iamque deridet, quod is ad Thaidem iverit, ſed intromiſſus non ſit.

P. Nusquam. *G.* tum tu igitur paululum da mihi operae : fac ut admittar
Ad illam [1]. *P.* age modo [2], nunc tibi patent [3] fores hae, quia istam ducis.
G. Num quem evocari hinc vis foras [4] ? *P.* sine, biduum hoc praetereat.
Qui mihi nunc uno digitulo fores aperis fortunatus,
Nae tu istas, faxo [5], calcibus saepe insultabis frustra.
G. Etiam nunc his stas, Parmeno [6] ? eho numnam tu hic relictus custos,
Ne quis forte internuntius clam a milite ad istam cursitet ?
P. Facete dictum [7]. mira vero, militi quae placeant.
Sed video herilem filium minorem huc advenire.
Miror, quid ex Piraeo abierit : nam ibi custos publice est nunc [8] :

1 Hoc quasi supplicantis vultu ad irrisionem dicit.

2 Et hoc Parm. secum, ac sub lingua murmurans. Sic & proxime sequentia.

3 Bentl. hic & 53 ob metrum reponit sing. *foris haec*, *forem* (quod certe Plautinum est), & dein 54 *istanc* pro *istas*.

4 Haec domum Thaidis ingrediens ironice interrogat servum.

5 h. l. simpliciter ponitur, uti illa *credo*, *opinor*, pro *ut* s. *quod credo*, *quod faxo*.

6 Haec ex aedibus Thaidis regressus dicit.

7 Ironia. dein quasi dicens: nil mirum, te, hominem inficetum, posse placere insulso militi. Tum illo despicienter omisso, aliorsum versus videt ea, quibus propius tangitur.

8 Adversus praedonum incursus illic excubabat iuventus Attica. Poeta ostendit causam, quare ignotus vicinis, dein potuerit pro eunucho deduci.

Non temere eſt: et properans venit. neſcio quid circumſpectat.

ACTUS II. SCENA III.

CHAEREA, PARMENO.

C. Occidi [1].
Neque virgo eſt uſquam, neque ego, qui illam e conſpectu amiſi meo.
Ubi quaeram? ubi inveſtigem? quem perconter? quam inſiſtam viam?
Incertus ſum: una haec ſpes eſt; ubi ubi eſt, diu celari non poteſt.
O faciem pulchram! deleo omnes dehinc ex animo mulieres:
Taedet quotidianarum [2] harum formarum. *P.* ecce autem alterum.
Neſcio quid de amore loquitur. o infortunatum ſenem!
Hic vero eſt, qui ſi occeperit, ludum iocumque dices
Fuiſſe illum alterum, praeut huius rabies quae dabit.
C. Ut illum dii deaeque ſenium [3] perdant, qui me hodie remoratus eſt;

1 Alias *perii;* & eſt h. l. dolentis, quod ſpes ſubito occiderat.

2 h. e. vulgarium; vide dein v. 21 *haud ſimilis virginum noſtrarum,* & 25 *nova figura oris.*

3 Convicii cauſa ſic dicit ſenem incommodum. Sic vero Donat. & ed. 1496. Al. *ſenem;* & *omnes* vel ante l. poſt.

Meque adeo, qui restiterim: tum autem [1] quin illum floccifecerim.
Sed eccum Parmenonem. salve. *P*. quid tu es tristis? quidve es alacris?
Unde is? *C.* egone? nescio hercle, neque unde eam, neque quorsum eam:
Ita prorsus oblitus sum mei.
P. Qui quaeso? *C*. amo. *P*. ehem. *C.* nunc, Parmeno, te ostendes, qui vir sies.
Scis te mihi saepe pollicitum esse; Chaerea, aliquid inveni
Modo, quod ames: in ea re utilitatem ego faciam ut cognoscas meam:
Cum in cellulam ad te patris penum omnem congerebam clanculum.
P. Age inepte [2]. *C*. hoc hercle factum est. fac sis [3] nunc promissa appareant,
Sive [4] adeo digna res est, ubi tu nervos intendas tuos.
Haud similis virgo est virginum nostrarum: quas matres student

1 Sic legendum putamus pro vulg. *qui*, ne cum Donato postulemus *floccif.* esse h. l. non floccifacere, s. unius flocci pretio dignum habere. Tum nostrum metro aptius. & quidam MSS. *qui illum non fl.* Miramur, Bentleium id transmisisse.

2 *Ineptum* dicit, quod rem parvam exaggerat.

3 h. e. si vis (al. *faxis*) ut *prom. app.* quia promisso teneris.

4 *Sive* (quia) *adeo digna* &c.

Demissis humeris esse, vincto pectore, ut gracilae [1] fient.
Si qua est habitior paulo, pugilem esse aiunt: deducunt cibum:
Tametsi bona est natura, reddunt curatura iunceas:
Itaque ergo amantur [2]. *P.* quid tua isthaec [3]? *C.* nova figura oris. *P.* papae!
C. Color verus, corpus solidum, et succi plenum. *P.* anni? *C.* anni sedecim.
P. Flos ipse [4]. *C.* hanc tu mi vel vi, vel clam, vel precario
Fac tradas: mea nihil refert, dum potiar modo.
P. Quid, virgo cuia est [5]? *C.* nescio hercle. *P.* unde est? *C.* tantundem. *P.* ubi habitat?
C. Ne id quidem. *P.* ubi vidisti? *C.* in via. *P.* qua ratione amisisti?
C. Id equidem adveniens mecum stomachabar modo:
Nec quemquam esse ego hominem arbitror, cui magis bonae

1 *Gracilae* antique, uti *imbecillus* & *imbecillis* dicitur. Sic vero legunt Val. Probus, Grammaticus nobilis, Donatus, Eugraphius, pluresque MSS. & edidere Ald. Par. Bentl. probantque alii prae *graciles*.

2 Et sic merito amantur. Iron.

3 int. an formosior?

4 Aetatis, dignus quo quis fruatur; cf. Liv. VIII, 28 & Lucret. IV, 1099. Bentleius nihil h. l. sapit, qui haec verba exsulare velit, ne versus senarium excedat.

5 i. e. cuius est filia, an serva?

Felicitates [1] omnes adverſae ſient.
Quid hoc eſt ſceleris [2]? perii. *P.* quid factum eſt? *C.* rogas?
Patris cognatum atque aequalem Archidemidem
Noſtine? *P.* quid ni? *C.* is, dum hanc ſequor, fit mi obviam.
P. Incommode hercle. *C.* immo enimvero infeliciter;
Nam incommoda alia [3] ſunt dicenda, Parmeno.
Illum, liquet mihi deierare, his menſibus
Sex ſeptem prorſum non vidiſſe proxumis,
Niſi nunc, cum minime vellem, minimeque opus fuit.
Eho, nonne noc monſtri ſimile eſt [4]: quid ais? *P.* maxume.
C. Continuo accurrit ad me, quam longe quidem [5],
Incurvus, tremulus, labiis demiſſis, gemens:
Heus, heus, tibi dico, Chaerea, inquit. reſtiti.

1 Parcae Deae ſunt, a quibus bona aeque ut mala. videatur Index.

2 Meminit cum dolore ſenis illius, quem obviam ſibi in itinere, cauſam dixit amiſſae virginis; & ſupra dixit *ſenium.* Uti Comicis *ſcelus* ſaepe dicitur pro *ſceleſto*, cf. Andr. V, 2, 3. ita h. l. pro *homine ſibi infeſto.* Andr. III, 5, 1 *Ubi illic ſcelus eſt, qui me perdidit.* Alii vero contra ethos dictum iſtud a Parmenone volunt, quem tamen lente haec audire videmus.

3 Sc. quae minus bene conveniunt, corrigi poſſunt; infelicitas vim noſtram ſuperat.

4 Monſtri ſimile dicit, quia occurſum illum ſenis vult eſſe praeter naturam.

5 h. e. eminus.

Scin', quid ego te volebam [1] ? dic [2]. cras est mihi
Iudicium. quid tum ? ut diligenter nunties
Patri, advocatus mane mihi esse ut meminerit.
Dum haec dicit, abiit hora. rogo, num quid velit [3].
Recte [4], inquit. abeo. cum huc respicio ad virginem,
Illa sese interea commodum [5] huc advorterat
In nostram hanc plateam. *P.* mirum, ni hanc dicit, modo
Huic quae data est dono [6]. *C.* huc cum advenio, nulla erat.
P. Comites secuti scilicet sunt virginem ?
C. Verum, parasitus cum ancilla. *P.* ipsa est [7] : ilicet
Desine : iam conclamatum est [8]. *C.* alias res agis [9].

1 Ostendit odiosam tarditatem senis cum festinante Chaerea loquentis.

2 Ipse Chaerea seni respondet *dic—quid tum* & *numquid velit.*

3 int. aliud.

4 h. e. nihil.

5 h. e. ipso eodemque tempore.

6 Haec lente secum loquitur Parmeno.

7 Et haec secum; mox ad Chaeream conversus: *ilicet*&c.

8 Haud apte Donat. Serv. aliique Terentianum hoc traxisse volunt ex conclamatione illa funebri (qua tentabatur, an iis, qui pro mortuis haberentur, aliquid vitae reliquum esset, & qua finita post octo dies cremabantur funera). Conclamabantur enim & alia, vasa, laetaque, (ut victoria.) Melius igitur Eugraphius ad h. l. ex voce *ilicet*, quae conclamabatur causa finita, collegit, *finem quasi cognitionis* significari. Ita exponimus, *Ire licet, desine, conclamatum est*, h. l. vicisti, quod quo abducta sit virgo, iam scio.

9 Me non audis, l. alia credo te cogitare, quam quae mea sunt.

P. Iſtuc ago quidem. *C*. noſtin', quae ſit? dic mihi: aut
Vidiſtin'? *P*. vidi, novi: ſcio, quo abducta ſit.
C. Eho, Parmeno mi, noſtin'? *P*. novi. *C*. et ſcis, ubi ſiet?
P. Huc deducta eſt ad meretricem Thaidem: ei dono data eſt.
C. Quis is eſt tam potens [1] cum tanto munere hoc? *P*. miles Thraſo,
Phaedriae rivalis. *C*. duras [2] fratris partes praedicas.
P. Immo enim, ſi ſcias quod donum huic dono contra comparet [3],
Tum magis id dicas. *C*. quodnam quaeſo hercle? *P*. eunuchum [4]. *C*. illumne obſecro
Inhoneſtum hominem, quem mercatus eſt heri, ſenem, mulierem [5]?
P. Iſtunc ipſum. *C*. homo quatietur certe cum dono foras.

1 int. divitiis. Plaut. Epid. I, 2, 50.

2 Difficiles, quas agat, certando cum rivali tam potente & largo.

3 Quaſi aequum opponat. Locutio a gladiatoribus deducta.

4 Vide, quam molliter, neque advertentibus ſpectatoribus, argumenti propoſiti ordinem poeta eo dirigat, ut ex facta eunuchi mentione conſilium naſcatur ſupponendi Chaereae, neque quaeſita eſſe fallacia, ſed ipſa ſe obtuliſſe videatur.

5 Per convicium ſic dicit, ut mollem, ignavum, fragilem.

Hominem haud impurum [1], itidem patria qui [2] abligurierat bona [3].
Video ſentum, ſqualidum, aegrum [4], pannis annisque obſitum.
Quid iſtuc, inquam, ornati eſt? quoniam miſer, quod habui, perdidi: hem
Quo redactus ſum? omnes noti me atque amici deſerunt.
Hic ego illum contemſi prae me. quid homo, inquam, ignaviſſime?
Itan' paraſti te, ut ſpes nulla reliqua in te [5] eſſet tibi?
Simul conſilium cum re amiſti? viden' me ex eodem ortum loco?
Qui color, [6] nitor, veſtitus [7], quae habitudo eſt corporis?
Omnia habeo, neque quidquam habeo: nihil cum eſt, nihil deſit tamen.

1 h. e. non avarum, non improbum. Prodigus ſui ſimiles honeſtis nominibus ornat.

2 Al. MSS. & edd. vett. *obligurierat*. Vulgatum fortius.

3 Hoc ioculari vultu dicitur.

4 *Aegrum* ad maciem refertur.

5 Bene ſic: nemo enim cum re, quae eſt fortunae, etiam conſilium amittere debet.

6 Cave cum Bentleio coniungas *nitor veſtitus*. Inerat in eo *color*, ſanitatis index, *nitor* corporis, a cultu. Cic. de Sen. 59. *Tum intuentem eius purpuram & nitorem corporis.*

7 int. decorus.

At ego infelix neque ridiculus esse, neque plagas pati
Possum [1]. quid? tu his rebus credis fieri? tota erras via.
Olim isti fuit generi quondam quaestus apud seclum prius.
Hoc novum est aucupium [2]: ego adeo hanc primus inveni viam [3].
Est genus hominum, qui esse primos se omnium rerum volunt,
Nec sunt. hos consector: hisce ego non paro me, ut rideant,
Sed his ultro arrideo, et eorum ingenia admiror simul.
Quidquid dicunt, laudo: id rursum si negant, laudo id quoque:
Negat quis, nego: ait, aio: postremo imperavi [4] egomet mihi,

1 Duplex olim parasitorum genus, unum, quod ridiculis cibum alienum captabat (γελωτοποιοί, *ridiculi*, h. e. faceti, qui risum moverent): alterum, quod verbera aliasque indignitates ultro patiendo victum quaeritabat. Hi Plauto *plagipatidae* nuncupantur. Neutro generi se idoneum dicebat infelix ille. Tertii generis, sc. assentatorum, auctorem se fert statim Gnatho.

2 Sic appellat artem suam, qua venatur homines.

3 int. agendi s. methodum.

4 Gloriose hoc verbo utitur, quasi non tam alteri pareat, quam sibi ipse; quod viri esse videtur, non servilis ingenii.

Omnia assentari. is quaestus nunc est multo ubertimus.

P. Scitum hercle hominem : hic homines prorsum ex stultis insanos facit.

G. Dum haec loquimur, interea loci ad macellum ubi advenimus[1],

Concurrunt laeti mihi obviam cupedinarii omnes,

Cetarii, lanii, coqui, fartores, piscatores,[2]

Quibus et re salva et perdita profueram, et prosum saepe :

Salutant : ad coenam vocant : adventum gratulantur.

Ille ubi miser, famelicus, videt me[3] tanto honore, et

1 *Advenimus*, praesentis temporis est.

2 Vulgo addunt *aucupes*. Sed neque Cic. Off. L. I. nec Donatus, nec liber Bemb. habent; & omittit iubente Faerno Bentleius.

3 Vulg. *me esse in tanto honore, Et tam* -- quae lectio nullis libris nititur. Liber Bemb. a prima manu *mihi esse tantum honorem.* Et Iuntae, Rob. Stephanus, Fabrini aliique ediderunt *in tantum hon.* Sed praep. *in* ab omnibus vett. libris abest. Stat. de ultima parte noctis Theb. X, 327 *Cum vacuae nubes & honos* (h. e splendor) *non omnibus astris* sc. est. Bentl. *me esse tanto hon.* Possit placere Bembina lectio, si pro *mihi* legas *mi*, ac dein intelligas *et* (me) *tam f.* Sed melius invenit Faern. *me tanto honore et tam* - quem sequimur.

Tam facile victum quaerere; ibi homo coepit me obſecrare,
Ut ſibi liceret diſcere id de me. ſectari iuſſi:
Si potis eſt, tamquam philoſophorum habent diſciplinae ex ipſis
Vocabula, paraſiti item ut Gnathonici vocentur.
P. Viden' otium, et cibu' quid faciat alienus. *G.* ſed ego ceſſo
Ad Thaidem hanc deducere, et rogare ad coenam ut veniat.
Sed Parmenonem ante oſtium [1] Thaidis triſtem video,
Rivalis ſervum. ſalva res eſt. nimirum hic homines frigent.
Nebulonem hunc certum eſt ludere *P.* [2] hice hoc munere arbitrantur [3],
Suam Thaidem eſſe. *G.* plurima ſalute Parmenonem

1 Faern. metri cauſa mutat in *Thaeidis*, Muret. in *meretricis*. Spernit haec Bentl. & quod ſimul nomine repetito offenditur, reſcribit *opperiri*, cf. V, 2, 51. Malimus *contractum*, *triſtem* &c. Contrahimur triſtititia, metu, frigore, aliorum incommodis: mox *hic hom. frigent.*

2 Al. *hicce -- arbitratur*; al. *hiſce*. Priſc. *hiſce* nomin. plur. eſſe vult euphoniae cauſa pro *hice*.

3 Gnathonem deridet Parmeno, ut qui penitus noverat Thaidis conſilium.

Summum ſuum [1] impertit Gnatho. quid agitur ?
P. ſtatur. G. video :
Numquidnam quod nolis vides ? P. te. G. credo. at numquid aliud ?
P. Qui dum [2] ? G, quia triſti's. P. [3] nil equidem [4]. G. ne ſis : ſed quid videtur
Hoc tibi mancupium [5] ? P. non malum hercle. G. uro hominem [6]. P. ut falſus animi eſt [7] !
G. Quam hoc munus gratum Thaidi arbitrare eſſe [8] ? P. hoc nunc dicis,
Eiectos hinc nos. omnium rerum heus viciſſitudo eſt.
G. Sex ego te totos, Parmeno, hos menſes quietum reddam ;

1 int. amicum. Et eſt ſalutatio haec plena paraſiticae elegantiae, & ſimul ironiae.

2 h. e. quare quaeris hoc ?

3 Hoc dicens mutat vultum Parm. in laetitiam. Hinc Gnatho facete : *ne ſis*. Scil. ridet, quem mox triſtitiae reddere vult.

4 int. dixiſti, h. e. falſiſſimus es ; l. nil eq. triſtis ſum.

5 Puellam dono dandam, eamque formoſam, ſic appellat, ut ſe tanto ſuperiorem oſtendat, quanto viliori nomine utatur. Sed & Parm. mox leviter ſatis laudat, quae magis laudanda fuit ; quod Gnatho invidiae tribuit. *Uro* enim h. l. eſt : invidiam incendo.

6 Haec ad ſpectatores converſus, & geſtu vultuque, quo quid ſibi velit, intelligit Parmeno.

7 Parm. ſecum, & geſtu ad Gnathonis deſpicientiam ſuique ſecuritatem apto. Sed plerique Codd. *falſus animo*, h. e. fallitur, quod me valde commotum iri putavit.

8 Inſultare pergit Gnatho

Ne surſum, deorſum curſites, neve usque ad lucem vigiles.
Ecquid beo te? *P.* men'? papae [1]. *G.* ſic ſoleo amicos. *P.* laudo.
G. Detineo te fortaſſe: tu profectus alio fueras [2]?
P. Nuſquam. *G.* tum tu igitur paululum da mihi operae: fac ut admittar
Ad illam [3]. *P.* age modo [4], nunc tibi patent [5] fores hae, quia iſtam ducis.
G. Num quem evocari hinc vis foras [6]? *P.* ſine, biduum hoc praetereat.
Qui mihi nunc uno digitulo fores aperis fortunatus,
Nae tu iſtas, faxo [7], calcibus ſaepe inſultabis fruſtra.

Parmenoni, qui adhuc ſat fortis fuit. Sed iam hic aliquantum movetur.

1 Simulat bene ſe mirantem id quod dixerat Gnatho, ut ſibi ſupra ſpem nunciatum.

2 h. e. alio ire inſtitueras, a me interceptus. Sed & al. Codd. ac vett. edd. *profecturus.* Omni modo tentat Parmenonem, iamque deridet, quod is ad Thaidem iverit, ſed intromiſſus non ſit.

3 Hoc quaſi ſupplicantis vultu ad irriſionem dicit.

4 Et hoc Parm. ſecum, ac ſub lingua murmurans. Sic & proxime ſequentia.

5 Bentl. hic & 53 ob metrum reponit ſing. *foris haec*, *forem* (quod certe Plautinum eſt), & dein 54 *iſtanc* pro *iſtas*.

6 Haec domum Thaidis ingrediens ironice interrogat ſervum.

7 h. l. ſimpliciter ponitur,

G. Etiam nunc hic ſtas, Parmeno [1]? eho numnam tu hic relictus cuſtos,
Ne quis forte internuntius clam a milite ad iſtam curſitet?
P. Facete dictum [2]. mira vero, militi quae placeant.
Sed video herilem filium minorem huc advenire.
Miror, quid ex Piraeo abierit: nam ibi cuſtos publice eſt nunc [3]:
Non temere eſt: et properans venit. neſcio quid circumſpectat.

ACTUS II. SCENA. III.

CHAEREA, PARMENO.

C. Occidi [4].
Neque virgo eſt uſquam, neque ego, qui illam e conſpectu amiſi meo.

uti illa *credo*, *opinor*, pro *ut* ſ. *quod credo*, *quod ſaxo*.

1 Haec ex aedibus Thaidis regreſſus dicit.

2 Ironia. dein quaſi dicens: nil mirum, te, hominem inficetum, poſſe placere inſulſo militi. Tum illo deſpicienter omiſſo, alіorſum verſus videt ea, quibus propius tangitur.

3 Adverſus praedonum incurſus illic excubabat iuventus Attica. Poeta oſtendit cauſam, quare ignotus vicinis, dein potuerit pro eunucho deduci.

4 Alias *perii*; & eſt h. l. dolentis, quod ſpes ſubito occiderat.

Ubi quaeram ? ubi inveſtigem ? quem perconter ? quam inſiſtam viam ?
Incertus ſum : una haec ſpes eſt ; ubi ubi eſt, diu celari non poteſt.
O faciem pulchram ! deleo omnes dehinc ex animo mulieres :
Taedet quotidianarum [1] harum formarum. *P.* ecce autem alterum.
Neſcio quid de amore loquitur. o infortunatum ſenem !
Hic vero eſt, qui ſi occeperit, ludum iocumque dices
Fuiſſe illum alterum, praeut huius rabies quae dabit.
C. Ut illum dii deaeque ſenium [2] perdant, qui me hodie remoratus eſt ;
Meque adeo, qui reſtiterim : tum autem [3] quin illum flocciſecerim.
Sed eccum Parmenonem. ſalve. *P.* quid tu es triſtis ? quidve es alacris ?

1 h. e. vulgarium ; vide dein v. 21 *haud ſimilis virginum noſtrarum*, & 25 *nova figura oris.*

2 Convicii cauſa ſic dicit ſenem incommodum. Sic vero Donat. & ed. 1496. Al. *ſenem* ; & *omnes* vel ante l. poſt.

3 Sic legendum putamus pro vulg. *qui,* ne cum Donato poſtulemus *flocciſ.* eſſe h. l. non floccifacere, ſ. unius flocci pretio dignum habere. Tum noſtrum metro aptius. & quidam MSS. *qui illum non fl.* Miramur, Bentleium id transmiſiſſe.

Unde is? *C.* egone! nescio hercle, neque unde eam, neque quorsum eam:
Ita prorsus oblitus sum mei.
P. Qui quaeso? *C.* amo. *P.* ehem. *C.* nunc, Parmeno, te ostendes, qui vir sies.
Scis te mihi saepe pollicitum esse; Chaerea, aliquid inveni
Modo, quod ames: in ea re utilitatem ego faciam ut cognoscas meam:
Cum in cellulam ad te patris penum omnem congerebam clanculum.
P. Age inepte [1]. *C.* hoc hercle factum est. fac sis [2] nunc promissa appareant,
*S*ive [3] adeo digna res est, ubi tu nervos intendas tuos.
Haud similis virgo est virginum nostrarum: quas matres student
Demissis humeris esse, vincto pectore, ut gracilae [4] sient.

1 *Ineptum* dicit, quod rem parvam exaggerat.

2 h. e. si vis (al. *faxis*) ut *prom. app.* quia promisso teneris.

3 *Sive* (quia) *adeo digna* &c.

4 *Gracilae* antique, uti *imbecillus* & *imbecillis* dicitur. Sic vero legunt Val. Probus, Grammaticus nobilis, Donatus, Eugraphius, plurefque MSS. & edidere Ald. Par. Bentl. probantque alii prae *graciles.*

Si qua est habitior paulo, pugilem esse aiunt: deducunt cibum:
Tametsi bona est natura, reddunt curatura iunceas:
Itaque ergo amantur [1]. *P.* quid tua isthaec [2]? *C.* nova figura oris. *P.* papae!
C. Color verus, corpus solidum, et succi plenum. *P.* anni? *C.* anni sedecim.
P. Flos ipse [3]. *C.* hanc tu mi vel vi, vel clam, vel precario
Fac tradas: mea nihil refert, dum potiar modo.
P. Quid, virgo cuia est [4]? *C.* nescio hercle. *P.* unde est? *C.* tantundem. *P.* ubi habitat?
C. Ne id quidem. *P.* ubi vidisti? *C.* in via. *P.* qua ratione amisisti?
C. Id equidem adveniens mecum stomachabar modo:
Nec quemquam esse ego hominem arbitror, cui magis bonae
Felicitates [5] omnes adversae fient.

1 Et sic merito amantur. Iron.

2 int. an formosior?

3 Aetatis, dignus quo quis fruatur; cf. Liv. VIII, 28 & Lucret. IV, 1099. Bentleius nihil h. l. sapit, qui haec verba exulare velit, ne versus senarium excedat.

4 i. e. cuius est filia, an serva?

5 Parcae Deae sunt, a quibus bona aeque ut mala, videatur Index.

Quid hoc est sceleris [1]? perii. *P.* quid factum est? *C.* rogas?
Patris cognatum atque aequalem Archidemidem
Nostine? *P.* quid ni? *C.* is, dum hanc sequor, fit mi obviam.
P. Incommode hercle. *C.* immo enimvero infeliciter:
Nam incommoda alia [2] sunt dicenda, Parmeno.
Illum, liquet mihi deierare, his mensibus
Sex septem prorsum non vidisse proxumis,
Nisi nunc, cum minime vellem, minimeque opus fuit.
Eho, nonne hoc monstri simile est [3]: quid ais? *P.* maxume.
C. Continuo accurrit ad me, quam longe quidem [4],
Incurvus, tremulus, labiis demissis, gemens:
Heus, heus, tibi dico, Chaerea, inquit: restiti.

1 Meminit cum dolore senis illius, quem obviam sibi in itinere, caussam dixit amissae virginis; & supra dixit *senium.* Uti Comicis *scelus* saepe dicitur pro *scelesto*, cf. Andr. V, 2, 3. ita h. l. pro *homine sibi infesto.* Andr. III, 5, 1 *Ubi illic scelus est, qui me perdidit.* Alii vero contra ethos dictum istud a Parmenone volunt, quem tamen lente haec audire videmus.

2 Sc. quae minus bene conveniunt, corrigi possunt; infelicitas vim nostram superat.

3 Monstri simile dicit, quia occursum illum senis vult esse praeter naturam.

4 h. e. eminus.

Scin', quid ego te volebam[1]? dic[2]. cras est mihi
Iudicium, quid tum? ut diligenter nunties
Patri, advocatus mane mihi esse ut meminerit.
Dum haec dicit, abiit hora. rogo, num quid velit[3].
Recte[4], inquit, abeo. cum huc respicio ad virginem,
Illa sese interea commodum[5] huc advorterat
In nostram hanc plateam. *P*. mirum, ni hanc dicit, modo
Huic quae data est dono[6]. *C*. huc cum advenio, nulla erat.
P. Comites secuti scilicet sunt virginem?
C. Verum, parasitus cum ancilla. *P*. ipsa est[7]: ilicet

1 Ostendit odiosam tarditatem senis cum festinante Chaerea loquentis.

2 Ipse Chaerea seni respondet *dic--quid tum* & *numquid velit*.

3 int. aliud.

4 h. e. nihil.

5 h. e. ipso eodemque tempore.

6 Haec lente secum loquitur Parmeno.

7 Et haec secum; mox ad Chaeream conversus: *ilicet* &c.

Desine : iam conclamatum est [1]. *C.* alias res agis [2].
P. Istuc ago quidem. C. nostin', quae sit? dic mihi : aut
Vidistin'? *P.* vidi, novi : scio, quo abducta sit.
C. Eho Parmeno mi, nostin'? *P.* novi. *C.* et scis, ubi siet?
P. Huc deducta est ad meretricem Thaidem : ei dono data est.
C. Quis is est tam potens [3] cum tanto munere hoc? *P.* miles Thraso,
Phaedriae rivalis. *C.* duras [4] fratris partes praedicas.
P. Immo enim, si scias quod donum huic dono contra comparet [5],

1 Haud apte Donat. Serv. aliique Terentianum hoc traxisse volunt ex conclamatione illa funebri (qua tentabatur, an iis, qui pro mortuis haberentur, aliquid vitae reliquum esset, & qua finita post octo dies cremabantur funera). Conclamabantur enim & alia, vasa, laetaque, (ut victoria.) Melius igitur Eugraphius ad h. l. ex voce *ilicet*, quae conclamabatur causa finita, collegit, *finem quasi cognitionis* significari. Ita exponimus, *Ire licet, desine, conclamatum est* h. l. vicisti, quod quo abducta sit virgo, iam scio.

2 Me non audis, l. alia credo te cogitare, quam quae mea sunt.

3 int. divitiis. Plaut. Epid. I, 2, 50.

4 Difficiles, quas agat, certando cum rivali tam potente & largo.

5 Quasi aequum opponat. Locutio a gladiatoribus deducta.

Tum magis id dicas. *C.* quodnam quaeſo hercle? *P.* eunuchum [1]. *C.* illum ne obſecro.
Inhoneſtum hominem, quem mercatus eſt heri, ſenem, mulierem [2]?
P. Iſtunc ipſum. *C.* homo quatietur certe cum dono foras.
Sed iſtam Thaidem non ſcivi nobis vicinam [3]. *P.* haud diu eſt [4].
C. Perii. nunquamne etiam me illam vidiſſe? ehodum dic mihi,
Eſt ne, ut fertur, forma? *P.* ſane. *C.* at nihil ad [5] noſtram hanc. *P.* alia res.
C. Obſecro te hercle, Parmeno, fac ut potiar. *P.* faciam ſedulo,
Dabo operam, adiuvabo [6]. numquid me aliud [7]? *C.* quo nunc is? *P.* domum,

1 Vide, quam molliter, neque advertentibus ſpectatoribus, argumenti propoſiti ordinem poeta eo dirigat, ut ex facta eunuchi mentione conſilium naſcatur ſupponendi Chaereae; neque quaeſita eſſe fallacia, ſed ipſa ſe obtuliſſe videatur.

2 Per convicium ſic dicit, ut mollem, ignavum, fragilem.

3 Sic et Thaidi ignotus Chaerea, ut ſupra ad II, 60 monuimus.

4 int. vicina.

5 *Ad* inſervit comparationi. Sic Cic. pro Deiot. 8. *Nihil ad tuum equitatum.*

6 Mire in promiſſis poſterioribus difficultatem rei oſtendit.

7 MSS. quidam & edd. addunt *vis.* Sed feſtinanti

Ut mancipia haec, ita uti iussit frater, deducam ad Thaidem.
C. O fortunatum istum eunuchum [1], qui quidem in hanc detur domum.
P. Quid ita? *C.* rogitas? summa forma semper conservam domi
Videbit, conloquetur, aderit una in unis aedibus,
Cibum nonnunquam capiet cum ea, interdum propter dormiet.
P. Quid, si nunc tute fortunatus fias [2]? *C.* qua re, Parmeno?
Responde. *P.* capias tu illiu' vestem [3]. *C.* vestem? quid tum postea?
P. Pro illo te deducam. *C.* audio. *P.* te esse illum dicam. *C.* intellego.
P. Tu illis fruare commodis, quibus tu illum dicebas modo:

aptior est ellipsis. Sic & melius omittitur *ac* ante *dabo operam*, & omisit Bentl.

1 Quam molli descensu pervenit ad consilium. Res enim ipsi suggerit potius, quam Parmeno, ne servus illud suadendo nimis temere fecisse videatur.

2 Sic dicit Parm. potius ut iocetur, quam quod fieri posse censeat.

3 Servus iocandi causa loquitur, sed ita paulatim ea profert de supponendo, quae ad libidinem Chaereae apta ab hoc mox in seria vertuntur. Sic ille ab hoc sibi quasi persuaderi passus, non tam ipse se, quam Chaeream auctorem facinoris facere cupit.

Cibum una capias, adſis, tangas, ludas, propter dormias?
Quando quidem illarum neque quiſquam te novit, neque ſcit qui ſies.
Praeterea forma, aetas ipſa eſt, facile ut pro eunucho probes [1].
C. Dixiſti pulchre: nunquam vidi melius conſilium dari.
Age eamus intro: nunc iam orna me, abduc, duc quantum potes.
P. Quid agis [2]? iocabar equidem. *C.* garris. *P.* perii, quid ego egi miſer?
Quo trudis? perculeris iam tu me? tibi equidem dico, mane.
C. Eamus. *P.* pergin' [3]? *C.* certum eſt. *P.* vide, ne nimium calidum hoc ſit modo.
C. Non eſt profecto. ſine. *P.* at enim iſtaec in me cudetur faba [4]. ah

1 int. te. Cic. Verr. V, 30 *Suppoſitum in eius locum, quem pro illo probare vellet.* Frigide & inepte Bentl. corrigit *forma & aetate ipſa es* &c.

2 Quam bene ſimulat ſervus & ſimul incendit iuvenem repugnando!

3 Levius iam reſiſtit.

4 h. e. in me expetet, quicquid hic mali fiet. Locutio ſervilis, quae, unde trahat originem, obſcurum eſt. Forſan alludit ad ſervos ſub furca caedi ſolitos ſcutica, quam in ſummitate nodos in modum *fabae* habuiſſe tradit vetus ſcholion Perſii (quod Geſn. in theſ. voce *faba* lau-

C. Ego ſum Chremes. *P*. o capitulum lepidiſſimum !
C. Dico ego mi inſidias fieri [1] ? *P*. Thais maxumo
Te orabat opere, ut cras redires [2]. *C*. rus eo.
P. Fac, amabo. *C*. non poſſum, inquam. *P*. at tu apud nos hic mane,
Dum redeat ipſa. *C*. nihil minus. *P*. cur, mi Chremes?
C. Malam in rem hinc abi [3] ! *P*. ſi iſtuc ita certum eſt tibi,
Amabo, ut illuc tranſeas, ubi illa eſt. *C*. eo.
P. Abi Dorias, cito hunc deduce ad militem.

1 Blandimentum ancillae ruſticus ad inſidias herae refert, & iam converſus ad ſpectatores, non audiente Pythia, loquitur. Solenni autem formula ruſticis hominibus utitur, *dico, dico ego*.

2 Thais cognito Chremetis ingenio prudens praeparaverat ad haec ancillam ſupra III, 2, 49. Sed haec, ut fit, inverſo ordine primum orat, ut redeat, dein maneat.

3 ſc. cum tuis blanditiis. An & illi palpata ſit, dubitamus. Al. MSS. & edd. variant, l. omittendo praep. *in*, l. legendo *ibis* aut *abis*. Weſterh. male etiam diſpungit *malam rem ! hinc abis ?* Bentl. *malam rem hinc ibis*. Donati turbas praeterimus, & retinemus formulam Latinis & ipſi Ter. alias ſuetam, nec h. l. metro adverſam.

ACTUS III. SCENA IV.

ANTIPHO.[1]

HEri aliquot adolescentuli [2] coimus in Piraeo [3],
In hunc diem ut de symbolis essemus. Chaeream ei rei
Praefecimus [4]: dati annuli: locus, tempus constitutum est.
Praeteriit tempus: quo in loco dictum est, parati nihil est.
Homo ipse nusquam est: neque scio, quid dicam, aut quid coniectem.
Nunc mihi hoc negoti ceteri dedere, ut illum quaeram.

1 Introducitur Antipho, cui narret Chaerea, quae a se post scenam facta sunt, ne unus diu loquatur (ut ap. Menandrum, teste Donato). Et spectatori narranda erant, quae ex oculis tollenda fuere.

2 Sic Codd. plurimi & vulg. Bentl. ex tribus Codd. *coiimus*.

3 Cic. ad Att. VII, 3 errorem grammaticum a se admissum excusaturus provocat ad hunc versum, legendo *in Piraeeum*. Sed is & in defensione memoria lapsus videtur hodie omnibus. Omnes enim MSS. habent casum sextum, & sine *e* superaddito *Piraeo*; & metro adversum quadrisyllabum. Iuvenes autem ex iis, qui Piraeo portui custodes publice dati, aliquot ibi coierunt & convenerunt de symbolis ad epulas postridie ineundas.

4 Donat. quidem exponit: *συμποσιαρχον* fecimus. Sed curator, an idem, qui *magister* vulgo dictus; Varroni *modiperator*; Horatio *arbiter bibendi*; Plauto *dictator* l. *strategus*; Macrobio *rex mensae*: unde ap. Horatium *regna vini*.

Ibo ad eum, visam, si domi est. [1] quisnam hinc a Thaide exit?
Is est? an non est? ipsus est. quid hoc hominis? [2] quid hoc ornati est?
Quid illud mali est? nequeo satis mirari, neque coniicere.
Nisi quidquid est, procul hinc lubet prius, quid sit, sciscitari.

ACTUS III. SCENA V.

CHAEREA, ANTIPHO.

C. NUm quis hic est? nemo est. num quis hinc me sequitur [3]? nemo homo est.
Iamne erumpere hoc mihi licet gaudium [4]? pro Iuppiter!

1 Al. Codd. & edd. *sed quisn.* Faernus *sed* eiecit. Bentl. retinet, & eiicit *hinc*, quod unus Cod. non habeat.

2 Sic Bentl. ex aliquot Codd. rec. & supra II, 2, 6 similiter. Vulg. *quis hic ornatus est* non aeque aptum.

3 Metuit primum & obvios, ob habitum turpem; & insequentes, ob scelus. Mox laetitia victus cupit intervenire sibi, qui sequatur, omniaque sciscitari non desistat, cui sua narret. Ita prae gaudio ex amore insanit, ut sibi non constet.

4 h. e. diu retentum cum vi emittere. Sic & Cic. Att. XVI, 3 transitive: *stomachum erumpere in quem.* Bentl. vexando haec legit *Iamne rumpere hoc mihi licet? pro supreme Iuppiter!* Ex Nonio quidem laudat *rumpere gaudium*, ut sit *retentum proferre.* Tum *gaudium* putat insititium. Sed veremur, ut verum docuerit Nonius, aut potius ipse *erumpere* legerit. *Gaudium rumpere* foret illud quasi abrumpere,

Nunc eſt profecto, interfici cum perpeti me poſſum,
Ne hoc gaudium contaminet vita aegritudine aliqua.
Sed neminemne curioſum intervenire nunc mihi,
Qui me ſequatur, quoquo eam; rogitando obtundat, enecet:
Quid geſtiam [1], aut quid laetus ſim, quo pergam, unde emergam, ubi ſiem
Veſtitum hunc nactus, quid mihi quaeram, ſanus ſim, an ne inſaniam?
A. Adibo, atque ab eo gratiam hanc, quam video velle, inibo.
Chaerea, quid eſt quod ſic geſtis [2]? quid ſibi hic veſtitus quaerit?
Quid eſt, quod laetus [3] es? quid tibi vis? ſatis ne ſanus? quid me
Aſpectas? quid taces [4]? *C.* o feſtus dies hominis [5]! amice,

ſrangere; quod contra ſenſum. h. l.

1 Geſtit totum corpus laetantis, perſultando &c. in vultu eſt laetitia.

2 Iucunde repetit dicta Chaereae, quaſi praeſcriptionem eius ſecutus; permiſcet tamen aliquantum, quaſi ſponte ſua rogans.

3 Vulg. *ſis.* Sed noſtrum rectius, ut ante *quid eſt q. geſtis.*

4 Urget, ut citius narret. Et Chaerea improviſo aſpectu primum ſtupet, ſtatim moras rumpet. Bentl. frigide reſcribit *quid dices?*

5 Longe laetius ſic appellat amicum, qui ipſi hilaritatem (qualem feſtus dies) afferat; quam ſi cum Plauto Caſin. I, 49 blandiendi cauſa dixiſſet: *Sine amabo te amari, meus feſtus dies*; l. ibid. III, 3, 14, *quid agis, mea feſtivitas.* Chaeream

Salve: nemo eſt hominum, quem ego nunc magis cuperem videre, quam te.
A. Narra iſtuc quaeſo, quid ſiet. *C.* immo ego te obſecro hercle, ut audias.
Noſtin' hanc, quam amat frater [1]? *A.* novi nempe [2], opinor Thaidem.
C. Iſtam ipſam. *A.* ſic commemineram. *C.* quaedam hodie eſt ei dono data
Virgo. quid ego eius tibi nunc faciem praedicem, aut laudem, Antipho,
Cum ipſum me noris, quam elegans formarum ſpectator ſiem?
In hac commotus ſum. *A.* ain' tu? *C.* primam dices, ſcio, ſi videris.
Quid multa verba? amare coepi. forte fortuna domi
Quidam erat Eunuchus, quem mercatus fuerat frater Thaidi;

ſc. putamus voluiſſe: Inſtar feſti diei advenis mihi, hodie primum homini. Hominem ſe ſenſit felicem amore, & amore nihil eſt humanius. Nihil igitur ſenſiſſe nobis videntur Critici, qui parum venuſte haec tentant. Guyet. etiam expungi voluit *hominis*. Bentl. pervertit, *o feſtus dies! o meus amicus! ſave.* Alios tacemus.

1 Ex fama, credit Donat. cum nec ipſe frater eam vultu noſſet.

2 *Nempe* reſpondentis eſt; uti Cic. Att. IX, 18 *Scimus nempe.* Alii, & ipſe Donatus, male intercidunt *novi; nempe*—.

Neque is deductus etiam tum ad eam. ſummonuit [1] me Parmeno
Ibi ſervus, quod ego arripui. *A.* quid id eſt? *C.* tacitus [2] citius audies:
Ut veſtem cum illo mutem, et pro illo iubeam me illuc deducier.
A. Pro eunuchon'? *C.* ſic eſt. *A.* quid ex ea re tandem, [3] ut caperes, commodi?
C. Rogas? viderem, audirem, eſſem una, qua cum cupiebam, Antipho.
Num parva cauſa, aut [4] parva ratio eſt? traditus ſum mulieri.
Illa illico ubi me accepit, laeta vero ad ſe abducit domum,
Commendat virginem. *A.* cui? tibine [5]? *C.* mihi. *A.* ſatis tuto tamen.
C. Edicit, ne vir quiſquam ad eam adeat, et mi, ne abſcedam, imperat:

1 h. e. leviter tantum monuit; & int. quid facto uſus eſſet.

2 h. e. ſi taceas. Variant ſcripti & edd. Al. *tace ſis.* al. *tacitus ſis.* al. *tace tu.* Weſterh. mavult *tacedum;* ſed noſtrum melius videtur.

3 *Ut* & a novem Codd. teſte Bentl. & a vett. edd. abeſt. Sed ferri poteſt, ſi intelligas *erat,* & ſic conſtruas: *Quid commodi ex ea re* erat, *ut caperes,* pro *quod caperes.*

4 Bentl. Palmerium ſecutus *prava;* quod placeret, ſi referre liceat ad illud *quid--ut* (quomodo). Prava ratio ſit dolo inepta. Tac. H. I, 47 *pravum induſtrio* opponit.

5 Iocoſe rogat & miratur.

In interiore parte [1] ut maneam solus cum sola [2]: annuo,
Terram intuens modeste [3]. *A.* miser [4]! *C.* ego, inquit, ad coenam hinc eo:
Abducit secum ancillas: paucae, quae circum illam essent [5], manent,
Novitiae, puellae. continuo haec [6] adornant, ut lavet.
Adhortor [7] properent. dum apparatur, virgo in conclavi sedet,
Suspectans tabulam quandam pictam, ubi inerat pictura haec, Iovem
Quo pacto Danaae misisse aiunt quondam in gremium imbrem aureum.
Egomet quoque id spectare coepi. et quia consimilem luserat
Iam olim ille ludum, impendio magis animus gaudebat mihi,

1 Quam Gynaeceum vocat Phorm. V, 6, 23. cf. Nepot. in praef.

2 Dum diligentiam mandantis videtur signare, comice ironiam miscet; ut mox: *adhortor properent.*

3 Quod ipso vultu & gestu denuo adsimulat.

4 Plurimum gratiae inest in eo, quod ironice dicit *innocentem*, quo sensu & vere adhibet Cicero.

5 h. e. praesto essent ad curandam virginem; quod iusserat Thais supra III, 2, 52.

6 *Haec* l. pluraliter pro *hae*, ut saepius ap. Plautum, & sic ad ancillas refertur; l. ad ipsam virginem, *haec ut lavet.*

7 Impatiens desiderii ipse hortator.

Deum ſeſe in hominem [1] convertiſſe, atque in alienas tegulas [2]
Veniſſe clanculum per impluvium, fucum factum mulieri.
At quem deum [3]? qui templa coeli ſumma ſonitu concutit.
Ego homuncio hoc non facerem? [4] ego vero illud faxim lubens.

1 h. e. in humanos affectus. Bentl. licentius, ut ſolet, haec & ſqq. mutat: *Deum ſeſe in pretium convertiſſe, & per al. teg. Veniſſe clanculum; per pluviam fucum factum mulieri.*

2 Unde decideret per impluvium; cf. Phorm. IV, 4, 26. Al. *per al. teg.* quod minus aptum videtur, niſi pro tecto ſ. domo accipias. Noſtrum eſt in pluribus Codd. & ipſi Donato legitur.

3 Subito aſſurgit vox ad exprimendam Iovis maieſtatem; & mox demiſſius ipſe *homuncio*, quo minus dubitaret, ſibi licere, in quo Iupiter praeiviſſet.

4 Laborant multum in hoc verſu, quem & ad ſenſum & ad metrum emendamus. MSS. variant. Ultima vulgo ſic ſe habent: *ego illud vero ita feci ac lubens.* Sed ſex Codd. ap. Bentl. *ego vero illud.* Dein *ita* pridem ut inculcatum omiſerunt Ald. & Heinſ. Ed. Arg. vetus legit *ego vero id ita*; unde ſuſpicamur *id ita* ortum eſſe ex *illut* (ſic ſcribebant *illud*). Inepte autem dici *feci* de eo, quod facturus eſſet, monuit Tan. Faber; neque tamen bene medetur Bentl. vulneri mala imponendo nova: *non fecerim: ego vero illud fecerim ac lubens.* Nos illud *facerem* non tentamus, ſed pro *feci ac* legimus *faxim*, h. e. faciam. Sic noſter Adelph. V, 5, 6, & 6, 8 *Tibi lubens bene faxim*, quocum cf. dictum a Plauto Trin. II, 2, 47 *Bene volo ego illi facere.* Infra Heaut. IV, 5, 15 *faciam tibi boni aliquid pro iſta re, ac lub.* Hinc dimanarunt turbae in hunc verſum; quas ſic componimus.

Dum haec mecum reputo, arcessitur lavatum interea virgo.
It, lavit, redit: deinde [1] eam in lecto illae conlocarunt.
Sto exspectans, si quid mihi imperent. venit una, heus tu, inquit, Dore,
Cape hoc flabellum, et ventulum huic sic [2] facito, dum lavamus:
Ubi nos laverimus, si voles, lavato. accipio tristis [3].
A. Tum equidem istuc os tuum impudens videre nimium vellem,
Qui esset status, [4] flabellulum tenere te asinum tantum.
C. Vix elocuta est hoc, foras simul omnes proruunt se:
Abeunt lavatum, perstrepunt, ita ut fit, domini ubi absunt.
Interea somnus virginem opprimit. ego limis [5] specto
Sic per flabellum clanculum: simul alia circumspecto,
Satin' explorata sint. video esse: pessulum ostio obdo.

1 Sic MS. Graev. & ed. Tarv. melius quam vulg. *illam*.

2 Cum gestu pronuntiat, uti mox v. 54.

3 Supra modeste terram intuens coram Thaide, iam se servabus severum falsus ostendit, ut fallat.

4 Sic Cod. ap. Guyet. & Antesign. Et sic poscit metrum; & voluere Faern. Guyet. Bentl. Vulg. *flabellum*.

5 int. oculis, h. e. venereis.

A. Quid tum? *C.* [1] quid? quid tum? fatue? *A.* fateor [2]. *C.* an ego occasionem
[3] Ostentam, tantam, tam brevem, tam optatam, tam insperatam,
Amitterem? tum pol ego is essem vere, qui simulabar.
A. Sane, hercle, ut dicis. sed interim de symbolis quid actum est [4]?
C. Paratum est. *A.* frugi es: ubi? domin'? *C.* immo apud libertum Discum.
A. Perlonge est. *C.* sed tanto ocius properemus. *A.* muta vestem.
C. Ubi mutem? perii: nam domo exsulo nunc: metuo fratrem,
Ne intus sit: porro autem, pater [5] ne rure redierit iam.

1 In antiquis libris geminatum *quid* sic edidit Faern. Antea semel tantum *quid tum?* Bentl. pro lubitu *quid tum? quid fatue?*

2 int. me fatuum, qui hoc quaesierim.

3 Omittimus *mihi* s. *mi*, quo metrum impeditur ob syll. reman. prioris versus; & praeferimus *ostentam*, quod et Serv. ad Virg. Georg. I, 248 voluisse videtur. Phorm. V, 4, 7 plenius: *ni mi esset spes ostenta huiusce habendae.* -- *Tantam* (h. e. tanti boni) in Cod. Bemb. edd. Iunt. R. Steph. Frob. cett. omissam, sed pluribus scriptis agnitam, retinemus in cumulum, quem struit gaudii nimius Chaer. unde & Faern. & Bentl. legunt *mi ostentam, tantam* &c.

4 Poeta bene memor personae, quam superinduxit, narrato omni gaudio, Antiphonem facit quaerentem de symbolis; et inde invenit suffugium Chaereae; amicis indicium, ubi paratum conv.

5 Praeparatur iam interventus senis.

A. Eamus ad me; ibi proxumum eſt ubi mutes. *C.* recte dicis.
Eamus: et de iſtac ſimul, quo pacto porro poſſim
Potiri, conſilium volo capere una tecum. *A.* fiat.

ACTUS IV. SCENA I.

DORIAS.[1]

ITa me dii [2] ament, quantum ego illum vidi, non nil timeo miſera,
Ne quam ille hodie inſanus turbam faciat, aut vim Thaidi.
Nam poſtquam iſte advenit, Chremes adoleſcens, frater virginis,
Militem rogat, ut eum admitti iubeat. ille continuo iraſci, neque
Negare audere: Thais porro inſtare, ut hominem invitet. id
Faciebat retinendi illius cauſa: quia, illa quae cupiebat
De ſorore eius indicare, ad eam rem tempus non erat.
Invitat triſtis: manſit. ibi illa cum illo [3] ſermonem occipit.

1 Inducitur perſona, quae dum narrat geſta in convivio militis, terribilem facit militem: ut eo magis experiendo vanus et ridiculus exiſtat. Quod bene Donatus annotat.

2 Al. contra metrum & bonos Codd. inſerunt *bene.*

3 int. Chremete, neglecto ſc. Thraſone.

Miles vero sibi putare adductum ante oculos aemulum,
Voluit facere contra huic [1] aegre: heus, inquit, puer, Pamphilam
Arcesse, ut delectet hic nos. illa exclamat: minime gentium!
In convivium illam [2]? miles tendere [3] inde ad iurgium.
Interea aurum [4] sibi clam mulier demit, dat mihi ut auferam.
Hoc est signi, ubi primum poterit, se illinc subducet: scio.

ACTUS IV. SCENA II.

PHAEDRIA. [5]

DUm rus eo, coepi egomet mecum inter vias [6],

1 int. Thaidi. Scilicet memor est praecepti Gnathonis supra III, 1, 50 sqq.

2 int. adducas. Graecorum moribus honestae mulieres a conviviis virorum amovebantur; & Thais virginis famae consultum voluit.

3 Donat. haec a sequentibus distinguit, legendo: *miles tendere: inde ad iurg.*

4 int. annulos, inaures, armillas cett. ornamenta aurea, quae publice gestare non licebat meretricibus.

5 Reducit Phaedriam ex amore aegrum ipse amor, nihilo adhuc saniorem. Et inest in hac scena narratio vere παθη-τικη, oratione, gestu, deliberatione conspicua. Vide nunc luctam supra I, 2, 107 significatam coll. cum I, 1, 27 & 28 *& taedet & amore ardeo: & prudens sciens Vivus vidensque pereo: nec quid agam scio.* Iam intervalla; quo ipsum rapuit curarum & solicitudinis impetus: *praeterii imprudens viam*— quo revocavit memoria capti tanto apparatu consilii: *ubi ad ipsum veni divorticulum, constiti* — quo cupiditas desiderio incitata retraxit: *villam praetereo sciens*; quantum habent l. ἐνεργειας, l. evidentiae, l. affectus l

6 h. e. inter ambulandum.

Ita ut ſit, ubi quid in animo eſt moleſtiae,
Aliam rem ex alia cogitare, et ea omnia in
Peiorem partem. quid opu' eſt verbis? dum haec puto,
Praeterii imprudens villam. longe iam abieram,
Cum ſenſi: redeo rurſum, male vero me habens.
Ubi ad ipſum veni divorticulum, conſtiti:
Occepi mecum cogitare, Hem biduum [1] hic
Manendum eſt ſoli ſine illa? quid tum poſtea?
Nihil eſt [2]? quid nihil? ſi non tangendi copia eſt,
Eho, ne videndi quidem erit? ſi illud non licet,
Saltim hoc licebit, certe extrema linea
Amare, haud nihil eſt. villam praetereo ſciens.
Sed quid hoc, quod timida ſubito egreditur Pythias?

ACTUS IV. SCENA III.

PYTHIAS, PHAEDRIA, DORIAS.

Py. [3] UBi ego illum ſceleroſum miſera atque impium inveniam? aut ubi
Quaeram? hoccine tam audax facinus facere eſſe auſum? perii. *Ph.* hoc quid ſit vereor.
Py. Quin etiam inſuper ſcelus, poſtquam ludificatu' eſt virginem,

Pariter Plaut. Aul. II, 8, 9 & Poen. V, 3, 43. Sic & Hor. *inter vina*, h. e. inter bibendum.

1 Supra I, 2, 107 *ibi hoc me macerabo biduum.* Longiſſimum igitur tempus.

2 Quae ratio contradicebat, ea ſtatim refellit amor.

3 Progreditur Pyth. tanquam perſecutura fugientem.

Veſtem omnem miſerae diſcidit: tum ipſam capillo conſcidit.

Ph. Hem. *Py.* qui nunc ſi detur mihi,

Ut ego unguibus facile illi in oculos involem veneſico!

Ph. Neſcio quid profecto, abſente nobis, turbatum eſt domi.

Adibo. quid iſtuc? quid feſtinas? aut quem quaeris, Pythias?

Py. Ehem Phaedria, egon' quem quaeram? abi hinc, quo dignu' es cum donis tuis

Tam lepidis. *Ph.* quid iſtuc eſt rei?

Py. Rogas me? eunuchum [1] quem dediſti nobis, quas turbas dedit?

Virginem, quam herae dono dederat miles, vitiavit. *Ph.* quid ais!

Py. Perii. *Ph.* temulenta es. *Py.* utinam ſic ſint [2], qui mihi male volunt.

D. [3] Au, obſecro, mea Pythias, [4] quid iſtuc nam monſtri fuit?

1 *Eunuchum* ad verbum proximum refertur, pro is *Eunuchus, quem dediſti nobis, quas turbas dedit.*

2 ſcil. ebrii, non vino; ſed curis.

3 Trepidationem familiae amplius oſtenſurus, poeta iam introducit alteram Thaidis ancillam. Sed & neceſſe erat, intervenire Doriam, quae, Phaedria mox in aedes ſuas ingreſſo, ſubſerviret orationi Pythiae.

4 Al. Codd. *quidnam iſtuc.* Monſtrum vero dicit quod eſt contra nat. eviratum hominem, in quo aliquid ſit viri.

Ph. Inſanis : qui iſtuc facere eunuchus potuit? *Py.* ego illum neſcio
Qui fuerit : hoc, quod fecit, res ipſa indicat.
Virgo ipſa lacrumat, neque, cum rogites quid ſit, audet dicere.
Ille autem bonus vir nuſquam apparet. etiam hoc ſuſpicor,
Aliquid domo abeuntem abſtuliſſe [1]. *Ph.* nequeo mirari ſatis,
Quo ille abire ignavus [2] poſſit longius, niſi ſi domum
Forte ad nos rediit. *Py.* viſe, amabo, num ſit. *Ph.* iam, faxo, ſcies.
D. Perii, obſecro. tam infandum facinus, mea tu, ne audivi quidem.
Py. At pol ego amatores mulierum eſſe audieram eos maxumos,
Sed nil poteſſe [3] : verum miſerae non in mentem venerat :
Nam illum aliquo concluſiſſem, neque illi commiſiſſem virginem.

1 Bene Pyth. tanquam de fugitivo ſervo, furtum factum ſuſpicatur, utpote ex ancillis Thaidis ad rem familiarem attentior, & cui Th. domo digreſſa omnia curanda commendaverat.

2 Sic deſignat Eun. ut hominem non virilem, ſed timidum & inertem.

3 En veram indolem mulierum, praeſertim in domo meretricia, & de quibus rebus loqui ament!

ACTUS IV. SCENA IV.

PHAEDRIA, DORUS, PYTHIAS, DORIAS.

Py. [1] EXI foras ſceleſte! at etiam reſtitas,
Fugitive? prodi, male conciliate. *Do.* obſecro. *Ph.* oh,
Illud vide, os ut ſibi diſtorſit carnufex.
Quid huc reditio [2] eſt? quid veſtis mutatio [3]?
Quid narras? paulum ſi ceſſaſſem, Pythia [4],
Domi non offendiſſem: ita iam adornabat fugam.
Py. Habesne hominem, amabo? *Ph.* [5] quid ni? *Py.* o factum bene!
Dor. Iſtuc pol vero bene. *Py.* ubi eſt? *Ph.* rogitas? non vides?
Py. Videam, obſecro, quem? *Ph.* hunc ſcilicet. *Py.* quis hic eſt homo?
Ph. Qui ad vos deductus hodie eſt. *Py.* hunc oculis ſuis

1 Iucundo ſpectatoribus errore, verus Eunuchus a Phaedria in ſcenam protrahitur.

2 *Huc reditio* ſ. *domum reditio*, uti ap. Caeſ. B. G. I, 5. Verbalia enim nomina iungunt ſibi caſus verbis aptos; uti ap. Plaut. *quid tibi hanc curatio eſt rem? quid tibi hanc digito tactio eſt?*

3 Nam liberi veſtem habebat, utpote Chaereae, quocum ſuam mutaverat.

4 Familiare iratis, notante Donato, ab ea perſona, in quam commoveantur, avertere ſermonem ad aliam.

5 Al. *quidni habeam?*

[1] Noſtrarum nunquam quiſquam vidit, Phaedria.
Ph. Non vidit? *Py.* an tu hunc credidiſti eſſe, obſecro,
Ad nos deductum? *Ph.* [2] namque alium habui neminem. *Py.* au,
Nec comparandus hic quidem ad illum eſt. ille erat
Honeſta facie et liberali. *Ph.* ita viſus eſt
Dudum, quia varia veſte [3] exornatus fuit:
Nunc tibi videtur foedus, quia illam non habet.
Py. Tace obſecro: quaſi vero paulum interſiet.
Ad nos deductus hodie eſt adoleſcentulus,
Quem tu videre vero velles, Phaedria.
Hic eſt vetus, vietus, veternoſus, ſenex,
Colore muſtellino [4]. *Ph.* hem, quae haec eſt fabula?

1 Priſcian. p. 960 legebat *noſtrarum quiſquam*. Cledonius ap. Putſchium p. 1907. *nemo noſtrarum quiſquam*; quod aeque bonum. Noſtrum Donat. & MSS. & edd. vett. habent. *Noſtrarum* (antique pro *noſtrum*) ſ. *nemo* ſ. *quiſquam* etiam feminis adhibetur, uti ſupra II, 3, 82. Plaut. Amph. V, 1, 19 &c.

2 Sic Cod. Bemb. veterrimus Bentl. & Donatus. Sed MS. Lipſ. *nam quem alium? habui nem.* Al. *nam quem? alium h. n.* Commoti autem invertunt ſic pro *quemnam*.

3 ποικιλη ſ. verſicolore, quo utebantur Eunuchi, teſte Eugraphio.

4 h. e. ſublivido. Muſtelae enim in ventre lividae ſunt. Bentl. ex Menandro & Donati mente reponit *ſtellionino*; & Donat. arguit Terentium, qui a Menandro aberrarit, γαλεώτην ſenem dicente; ſed alii defendunt. Nos putamus γαλεώδης, muſtellinus, ſcriptum fuiſſe.

Eo [1] rediges me, ut quid [2] emerim, egomet nesciam?
Eho tu, emin' ego te [3]? *Do.* emisti. *Py.* iube mi denuo
Respondeat. *Ph.* roga. *Py.* venistin' hodie ad nos? negat [4].
At [5] ille alter venit annos natus sedecim:
Quem secum adduxit Parmeno. *Ph.* agedum, hoc mi expedi
Primum: istam, quam habes, unde habes vestem? taces [6]?
Monstrum hominis, non dicturus? *Do.* venit Chaerea.
Ph. Frater ne? *Do.* ita est. *Ph.* quando? *Do.* hodie. *Ph.* quam dudum? *Do.* modo [7].
Ph. Qui cum? *Do.* cum Parmenone. *Ph.* norasne eum prius?
Do. Non: [8] nec, quis esset, unquam audieram dicier.

1 Ita Cod. Bemb. & recepit Bentl. Vulg. *redigis.*

2 Sic legimus cum Cic. Att. I, 19 & ad mentem Donati; & rec. Bentl. pariterque est in ed. Arg. 1496. Vulg. *egerim*, quod non aptum sqq.

3 Iratus interrogat.

4 Cur ipsum Dorum non audimus negantem? Sed nil ausimus, quamvis nec metrum satis in sq. procedat. Putavimus sic rescribi posse; sed nobis non satisfacimus: Do. *Non.* Py. *Negat* &c.

5 Bene instat Pyth. quasi ex parte iam obtinuerit.

6 Metu Chaereae nolebat nisi adactus loqui.

7 *Modo* ad praeteritum respicit, sed num quod vult Donat. significet h. l. *iamdudum*, an potius *non equidem multo ante* (quod affectui hominis metuentis magis conveniat) definire nolumus.

8 Quidam MSS. & edd. loco duorum versum 32 &

Ph. Unde igitur, meum fratrem esse, scibas [1]? *Do.* Parmeno
Dicebat eum esse: is dedit mihi hanc. *Ph.* occidi [2].
Do. Meam ipse induit: post una ambo abierunt foras.
Py. Iam satin' credis sobriam esse me, et nil mentitam tibi?
Iam sati' certum est virginem vitiatam esse? *Ph.* age nunc, bellua,
Credis huic quod dicat [3]? *Py.* quid isti credam? res ipsa indicat.
Ph. Concede istuc paululum, audin'? etiam paululum [4]. sat est.
Dic dum hoc rursum, Chaerea tuam vestem detraxit tibi?

33, unum constituunt, verba: *nec quis esset, unquam audieram dicier* eiicientes.

1 Haec ideo interrogat Ph. ut eludat confessionem eunuchi; fratrique consulat.

2 Hoc secum Phaedr. ancillam celari cupiens, quae ipse nunc sero animadvertit. Sed illa promte arripiens, quae errorem in persona retexerant, arguendo refert, iniuriam sibi factam ante; cum temulentam & insanam adeoque mentitam Phaedria reprehenderit.

3 Rerum argumentis victus Phaedria, fidem testimonio derogare cupiens, mox assimulata fiducia, vultuque ad severitatem composito, denuo interrogat, sed contentius, sic sperans posse Eunuchum terreri, ne perseveret in illa confessione.

4 Ut remotior esset a Pyth. seorsim hoc dicit Eunucho. Ita melius suggerere poterat, quae postea suggerit.

Do. Factum. *Ph.* et ea est indutus? *Do.* factum. *Ph.* et pro te huc deductu' est? *Do.* ita.
Ph. Iuppiter magne, o scelestum, atque audacem hominem [1]! *Py.* vae mihi,
Etiam nunc non credis, indignis nos irrisas modis?
Ph. Mirum ni tu credis, quod iste dicat. quid agam, nescio.
Heus tu, negato rursum [2]: possumne ego hodie ex te exsculpere
Verum? vidistin' fratrem Chaeream? *Do.* non. *Ph.* non potest sine
Malo fateri, video. sequere me hac. modo ait, modo negat.
Ora me [3]. *Do.* obsecro te vero Phaedria. *Ph.* [4] i'n intro nunc iam? *Do.* oi, ei.
Ph. [5] Alio pacto honeste quo modo hinc abeam, nescio:

1 Haec in eunuchum tanquam falsa elocutum.

2 Haec submisse. Instante denuo Pyth. eo flectit Phaedria, ut Eunuchum iubeat negare, quae affimaverit; dein ambiguo Eunucho tormenta minatur, ut ipse sic honeste abeundi causam habeat.

3 Hoc in aures Dori, qui mox clara voce obsecrat herum.

4 Sic Faern. ex Bemb. ut verissimum edidit, & explicat *i'n* pro *isne*. Al. Codd. & edd. omittunt *nunc iam*. Rursus alii *hoi, hei*. Est vero hoc eiulantis, forsan dum introiret, impulsi ab hero.

5 Hoc secum. Mox clare

Actum est, siquidem [1]. tu me hic etiam nebulo ludificabere?
Py. Parmenonis tam scio esse hanc technam, quam me vivere.
Dor. Sic est. *Py.* inveniam pol hodie, parem ubi referam gratiam [2].
Sed nunc quid faciendum censes Dorias? *Dor.* de isthac rogas
Virgine? *Py.* ita: utrum taceam ne, an praedicem? *Dor.* [3] pol, si sapis,
Quod scis, nescis, neque de eunucho, neque de vitio virginis:
Hac re et te omni turba evolves, et illi [4] gratum feceris.
Id modo dic, abisse Dorum. *Py.* ita faciam. *Dor.* sed videon' Chremem?
Thais iam aderit. *Py.* quid ita? *Dor.* quia, cum inde abeo, iam tum coeperat

minas in Eunuchum continuat.

1 Nil sapiunt, qui aliter interpungunt--*nescio. Actum est, si quidem tu me.* Nos putamus dicere voluisse: *actum est, si quidem*... int. hic vera dixit. cf. Andr. III, 1, 7. Sed abrupto sermone, inclamat miserum Eun.

2 Iam praeparatur exitus fabulae. Nam dum ultionem parat Pythias, fit indicium patri Chaereae, & confirmantur nuptiae.

3 Al. *tu pol* praeter metrum. Quare Guyet. & Heins. delent *tu.*

4 int. Thaidi (non ut Don. *virgini*, aut Westerh. *Phaedriae*). Ancillae heram vocant *illam;* unde Pythias dein V, 1 perplexe loquitur.

Turba inter eos. *Py.* tu aufer aurum hoc: ego ſcibo ex hoc, quid fiet.

ACTUS IV. SCENA V.

CHREMES, PYTHIAS.

C. [1] AT at, data hercle verba mihi ſunt: vicit vinum quod bibi.
Ac dum accubabam, quam videbar mihi eſſe pulchre ſobrius:
Poſtquam ſurrexi, neque pes, neque mens [2] ſatis ſuum officium facit.
P. Chreme! *C.* quis eſt? ehem Pythias. vah quanto nunc formoſior
Videre mihi quam dudum [3]? *P.* certe tu quidem pol multo hilarior.
C. Verbum hercle hoc verum erit: ſine Cerere et Libero friget Venus [4].
Sed Thais multo ante venit? *P.* an abiit iam a milite?
C. Iam dudum: aetatem. lites factae ſunt inter eos maxumae.
P. Nil [5] dixit, tu ut ſequerere ſeſe? *C.* nil, niſi abiens mi innuit.

1 Chremes inducitur fere adpotus eoque hilaris; priorum memor, ſed titubans in praeſentibus.

2 Sic Ovid. de Art. am. I, 589.

3 Quantum mutatus ab illo III, 3, 30.

4 Laudatur dictum Cic. de N. D. II, 23. & Ovid. de Art. am. I, 244 *Venus in vinis.*

5 Al. male *dixit tum, ut*

P. Eho, nonne id ſat erat? *C.* at neſcibam id dicere [1] illam, niſi quia
Correxit miles, quod intellexi minus [2]? nam me extruſit foras.
Sed eccam ipſam: miror ubi huic ego antevorterim [3].

ACTUS IV. SCENA VI.

THAIS, CHREMES, PYTHIAS.

T. [4] CRedo equidem illum iam affuturum eſſe, ut illam a me eripiat: ſine veniat.
Atque ſi illam digito attigerit uno, oculi illico effodientur;
Uſque adeo ego illius ferre poſſum ineptias, et magnifica verba,
Verba dum ſint [5]. verum enim, ſi ad rem [6] conferentur, vapulabit [7].

&c. Al. omittunt *tu*, quod reſcribimus Cod. Bemb. nixi cum Bentl. & MS. Lipſ. *ut tu ſeq.*

1 h. e. velle ſ. ſignificare.

2 Sapientiorem fecit ex vino poeta. Ingenium enim facit vinum.

3 Scilicet timor feſtinavit curſum tuum, ſ. fugam.

4 Concitata & recens a litigio Thais, praevidens adverſus militis minas de eripienda virgine ſe parat; timidoque Chremeti mentem iraſque contra militem indere ſtudet, ut defenſorem virginis agat, quam ipſius ſororem eſſe nunc prodit.

5 Plaut. Curc. IV, 4, 22 *Ut ego magnifica tua verba, neque iſtas tuas magnas minas non pluris facio, quam* &c.

6 *Verba*, & *vim* ſ. *rem*, quae eſt in executione, diſtinguit.

7 h. e. miſer erit, eludetur.

C. Thais, ego iam dudum hic adsum. *T.* o mi Chreme, te ipsum exspectabam:
Scin' tu turbam hanc propter te esse factam? et adeo ad te attinere hanc
Omnem rem? *C.* ad me? [1] qui quaeso istuc? *T.* quia dum tibi sororem studeo
Reddere, ac restituere, haec atque huius modi sum multa passa.
C. Ubi ea est? *T.* domi apud me. *C.* ehem [2]! *T.* quid est?
Educta ita, uti teque illaque dignum est. *C.* quid ais [3]? *T.* id quod res est.
Hanc tibi dono do, neque repeto pro illa quidquam abs te pretii.
C. Et habetur, et referetur, Thais, ita uti merita es, gratia.
T. At enim cave, ne prius, quam hanc a me accipias, amittas, Chreme;
Nam haec ea est, quam miles a me vi nunc ereptum venit.
Abi tu, cistellam, Pythias, domo effer cum monumentis [4].

1 Sic Acid. coniecit & Bentl. duobus Codd. firmatum recepit pro vulg. *qui? quasi istuc*, quod parum aptum h. l. & sqq.

2 Extimuit adolescens, quod soror in domo meretricia sit; quare Thais eum statim exsolvit cura.

3 *Quid ais?* percontativum est; uti illud *aisne?*

4 h. e. signis, quibus agnoscatur.

C. Viden' tu illum, Thais [1]? *P.* ubi ſita eſt? *T.* in riſco. odioſa, ceſſas?
C. Militem ſecum ad te quantas copias [2] adducere?
At at. *T.* num formidoloſus obſecro es, mi homo? *C.* apage ſis.
Egon' formidoloſus? nemo eſt hominum, qui vivat, minus [3].
T. Atque ita opu' eſt. *C.* ah, metuo, qualem tu me eſſe hominem exiſtumes.
T. Immo hoc cogitato: quicum res tibi eſt, peregrinus [4] eſt,
Minus potens [5] quam tu, minus notus, minus amicorum hic habens.
C. Scio iſtuc: ſed tu quod cavere poſſis, ſtultum admittere eſt.
Malo ego nos proſpicere, quam hunc ulciſci accepta iniuria.
Tu abi, atque oſtium obſera intus [6], dum ego hinc tranſcurro ad forum:
Volo ego adeſſe hic advocatos nobis in turba [7] hac. *T.* mane.

1 Longe videre timoris eſt indicium, inquit Donat.

2 Timor auget. Sex erant homines, quos ille facit copias.

3 Etiam timidi non volunt videri tales.

4 Peregrinus tranquille agere debebat in civitate aliena; eique ſunt adverſus cives ipſos difficiles lites.

5 int. divitiis.

6 Metui ſuo ſpeciem prudentiae praetendit; eoque dat conſilium. cf. Sc. ſq. v. 14.

7 Ex metu augens dicit *tur-*

C. Melius est. *T.* mane. *C.* omitte, iam adero. *T.* nil opus est istis, Chreme:
Hoc modo dic, sororem illam tuam esse, et te parvam virginem
Amisisse, nunc cognosse: signa ostende. *P.* adsunt. *T.* cape [1].
Si vim faciet, in ius ducito hominem: intellextin'? *C.* probe.
T. Fac, animo haec praesenti [2] ut dicas. *C.* faciam. *T.* attolle pallium [3].
Perii, huic ipsi est opus patrono, quem defensorem [4] paro.

ACTUS IV. SCENA VII. [5]

THRASO, GNATHO, SANGA, CHREMES, THAIS.

Thr. HAnccine ego ut contumeliam tam insignem in me accipiam, Gnatho?

bam, ubi non erit nisi rixa inter paucos. Ubi multitudo rixae caussa confluit, *turba* est.

1 int. signa.

2 Sic cum Donato multi scripti, quos sequitur Bentl. Al. omittunt. *ut*.

3 s. collige; quod erat navi hominis, rem diligentius acturi. Alias in scena pallium demittere solebant Graeci, uti Romani togam. cf. Plaut. Capt. IV, 1, 12 ibique not. Taubm. & 2, 9.

4 Quem non decebat discedere. Sic dicebantur inter milites, qui nunquam ex acie exibant, sed ordines semper servabant.

5 Eluditur hac scena ridiculus miles, qui adversus mulierem quasi cum exercitu ince-

Mori me ſatius eſt. Simalio, Donax, Syriſce, ſequimini.
Primum aedis expugnabo. *G.* recte. *Thr.* virginem eripiam. *G.* probe.
Thr. Male mulcabo [1] ipſam. *G.* pulchre. *Thr.* in medium huc agmen cum vecti Donax [2],
Tu Simalio in ſiniſtrum cornu, tu Syriſce in dexterum.
Cedo alios: ubi centurio eſt Sanga [3], et manipulus furum [4]? *S.* eccum adeſt.
Thr. Quid, ignave? peniculon' pugnare, qui iſthunc huc portes, cogitas?
S. Egone? imperatoris virtutem noveram, et vim militum:
Sine ſanguine hoc fieri non poſſe: qui abſtergerem volnera.

dit, magnas minas ad rem conferre trepidans, a muliere prudenter deluſus, a timido Chremete fortibus verbis impulſus, tandem ab ipſo paraſito, ſuo monitore, illuſus, ſeſe miſſo exercitu recipit, non niſi pacis ſuo ſumtu faciendae cauſa ſub finem fabulae rediturus. Multum autem ineſt delectationis in paratu militari magni militis & geſtis cum eo. Verſ. 1. *Ut*, quod male quidam libri omittunt, indignantis eſt, ut Phorm. IV, 3, 64 & Andr. I, 5, 29. & frequenter ap. Plautum.

1 h. e. proſtratam verberabo. Al. male enim edunt *multabo*.

2 *Donax* (latine arundo) *Simalio* (a ſimo l. ſimia) & *Syriſcus* (fiſtula parva) ridicula nomina ſervorum, qui milites eſſent.

3 *Sanga*, coquus erat.

4 h. e. militum expeditiorum.

Thr. Ubi alii? *S.* qui, malum, alii? ſolus Sannio ſervat domi.

Thr. Tu hoſce inſtrue: hic ego ero poſt principia: inde omnibus ſignum dabo.

G. Illuc eſt ſapere: ut hoſce inſtruxit, ipſus ſibi cavit loco.

[1] *Thr.* Idem hoc iam Pyrrhus factitavit. *C.* viden' tu Thais, quam hic rem agit?

Nimirum conſilium illud rectum eſt de occludendis aedibus.

Tha. Sane, [2] qui tibi nunc vir videtur eſſe, hic nebulo magnus eſt:

Ne metuas. *Thr.* quid videtur? *G.* fundam tibi nunc nimis vellem dari,

Ut tu illos procul hinc ex occulto caederes: facerent fugam.

Thr. Sed eccam Thaidem ipſam video [3]. *G.* quam mox irruimus. *Thr.* mane.

1 Plerique MSS. omittunt nomen Thrafonis, ut totum ſit Gnathonis. Sed conveniunt bene in magnifice ineptum, qui ſummis nominibus ſuum miſcet; & infra V, 8, 3 ſe ad Herculem comparat.

2 Sic e pluribus Codd. & Donati MS. & edd. vett. (in quibus & eſt Argent. 1496) reddidit Bentl. pro vulg. *quod videatur*.

3 Miles vultu geſtuque, tanquam ad certamen compoſito, cum ſtrepitu hoc infert. Hinc paraſitus, *quam mox irruimus?*

[1] Omnia prius experiri, quam armis, ſapientem decet [2].
Qui ſcis, an, quae iubeam, ſine vi faciat? *G.* dii voſtram fidem,
Quanti eſt ſapere! nunquam accedo, quin abs te abeam doctior.
Thr. Thais, primum hoc mihi reſponde [3]: cum tibi do iſtam virginem,
Dixtin' hos mihi dies ſoli dare te? *Tha.* quid tum poſtea? *Thr.* rogitas,
Quae mi ante oculos coram amatorem adduxti tuum?
Tha. Quid? cum illoc agas [4]. *Thr.* et cum eo clam te ſubduxti mihi?

1 Verſus hic, cui ſubveniendum, poſt *armis* intelligendo *experiri*, tentatur varie a Criticis. Nonius poſt *experiri* indit *conſilio*; Aldus, quem ſequitur Heinſius, *verbis*; Bentl. reſcribit *arma*; Guyet. *ſapientem* expungit. Nos putamus, conciliari leniſſime pacem, legendo: *O. p. exp. quam armis, ſapientia, decet.* In *ſapientia* ineſt ratio & lenitas.

2 Quantum delectant in Comoediis ſeverae ſententiae, cum a ridiculis perſonis proferuntur!

3 Non minus nunc inepti litigatoris, quam hactenus inepti militis, ſpecimen dabit Thraſo. Satis quidem ſpecioſe & graviter orditur, ut quae ſub pacto & conditione tradita erat, eam pacto non ſervato repoſcat.

4 h. e. cum ipſo Chrem. loquaris. Vult enim a ſe transſmovere rixam ad eum, qui meliori iure utatur. Vulg. *quid cum illoc agas?* confuſum ſ. nullum ſenſum verum gignit. Unde & vet. ed. Argent. 1496 legebat *quid c. i. agis?* h. e. quid tibi rei eſt cum illo? Al. iſta verba etiam Thraſoni tribuunt, ſed praeter Codd. & ſenſum. Clericus volebat *quin*

Tha. Libuit. *Thr.* Pamphilam ergo huc redde, nisi si mavis eripi.

C. Tibi illam reddat [1]? aut tu illam tangas? omnium [2]. *G.* ah, quid agis? tace [3].

Thr. Quid tu tibi vis? ego non tangam meam? *C.* tuam autem, furcifer?

G. Cave sis: nescis, cui maledicas nunc viro. *C.* non tu hinc abis?

Scin tu, ut tibi res se habeat [4]? si quidquam hodie hic turpe coeperis,

Faciam, ut huius loci, dieique, meique semper memineris [5].

G. Miseret tui me, qui hunc tantum hominem facias inimicum tibi.

C. Diminuam ego caput tuum hodie, nisi abis. *G.* ain' vero canis [6]?

cum illo &c. quod quidem non abludit a sensu nostro; sed & sic oporteat *agis*.

1 Iam sumit animum Chr. contra eum, quem Thais nebulonem dixerat.

2 Aposiopesis; & plus loquitur gestu, quam verbis.

3 Videtur Gnatho ipse sapientia experiri, cum lenius suum defendit.

4 Prius *non tu hinc abis?* parasito; posterius *scin tu* &c. militi Chremes dicit.

5 Ita se ex timore primo collegit Chremes, quum prima ei succederent, ut nunc vehementius minetur ei, quem nebulonem esse, iam viderat. Et dein magis magisque augentur animi.

6 Hoc submissa voce dixisse videtur Gnatho, & audiente magis Thrasone, quam Chremete. Mox clarius exclamat: *Siccine agis?*

Siccine agis? *Thr.* quis tu homo es? quid tibi vis? quid cum illa rei tibi eſt?
C. Scibis. principio eam eſſe dico liberam. *Thr.* hem. *C.* civem Atticam. *Thr.* hui.
C. Meam ſororem. *Thr.* os durum [1]. *C.* miles, nunc adeo edico tibi,
Ne vim facias ullam in illam. Thais, ego eo ad Sophronam
Nutricem, ut eam adducam, et ſigna oſtendam haec. *Thr.* tun' me prohibeas,
Meam ne tangam? *C.* prohibeo, inquam [2]. *G.* audin' tu? hic furti ſe alligat.
Satis hoc tibi eſt. *Thr.* idem hoc tu ais? *Tha.* quaere, qui reſpondeat.
Thr. Quid nunc agimus? *G.* quin redeamus: iam haec tibi aderit ſupplicans
Ultro. *Thr.* credin'? *G.* immo certe: novi ingenium mulierum:
Nolunt, ubi velis: ubi nolis, cupiunt ultro. *Thr.* bene putas.

1 Male hoc dictum explicant docti viri inde a Donato, tanquam conviciando diceret *hominem impudentem.* Tantum non audebat Thraſo: ſed perculſus dictis Chremetis, uti ante exclamaverat *hem-hui*-ita tandem addit *os durum*, h. e. durius eſt id, quam quod molliatur ſ. concoquatur. Et eſt h. l. non *oris* ſed *oſſis* durum.

2 Illudit. Scil. Thraſoni *meam ne tangam?* ſimpliciter reſpondet: *prohibeo*, quaſi *tuam ne tangas.*

G. Iam dimitto exercitum ? *Thr.* ubi vis. *G.* Sanga, ita uti fortes decet
Milites, domi ſocique fac viciſſim ut memineris [1].
S. Iamdudum animus eſt in patinis. *G.* frugi es [2]. *Thr.* vos me hac ſequimini.

ACTUS V. SCENA I.

THAIS, PYTHIAS.

[3] *T.* Pergin', ſceleſta, mecum perplexe loqui ?
Scio, neſcio : abiit : audivi : ego non affui.
Non tu iſtuc mihi dictura aperte es, quidquid eſt ?
Virgo conſciſſa veſte lacrumans obticet [4]:
Eunuchus abiit. quamobrem ? quid factum eſt ? taces ?
P. Quid tibi ego dicam miſera ? illum eunuchum negant
Fuiſſe. *T.* quis fuit igitur ? *P.* iſte Chaerea.
T. Qui Chaerea ? *P.* iſte ephebus frater Phaedriae.
T. Quid ais, venefica ? *P.* atqui certo comperi.
T. Quid is, obſecro [5], ad nos ? quamobrem adductu' eſt ? *P.* neſcio,

1 Feſtive Sangam, coquum, iubet redire ad curam domi ſocique, ſcil. unum ex illis, qui cum pro aris ſociſque pugnare debeant, ad epulas tamen magis facti ſunt.

2 Coqui certe animus in patinis ; uti paraſiti. Ita ille huic *frugi homo* dicitur.

3 Nunc demum virginem, quam defenderat tantopere Thais, vitiatam audit. Sed omnis contumelia ſ. infortunium mox abibit in nuptias.

4 Obticemus, cum pudet.

5 Dolens interrogat.

Nisi amasse credo Pamphilam. *T.* hem, misera occidi,
Infelix, si quidem tu isthaec vera praedicas.
Num id lacrumat virgo? *P.* id opinor. *T.* quid ais, sacrilega?
Istuccine interminata sum hinc abiens tibi?
P. Quid facerem? ita ut tu iusti, soli credita est.
T. Scelesta, ovem lupo [1] commisti. dispudet,
Sic mihi data esse verba. [2] quid illuc hominis est?
P. Hera mea tace, obsecro, salvae sumus:
Habemus hominem ipsum. *T.* ubi is est? hem, ad sinistram,
Vides ne? *T.* video. *P.* comprendi iube, quantum potest.
T. Quid illo [3] faciemus stulta? *P.* quid facias, rogas?
Vide amabo, si non, cum aspicias, os impudens
Videtur [4]. *T.* non est. [5] *P.* tum, quae eius confidentia est.

1 Bentl. *commisi;* male.

2 Conspicata subito Chaeream, sed non statim agnoscens, quaerit *quid illuc* &c.

3 Sic Faern. & alii optimi Codd. cf. Andr. III, 5, 8. IV, 2, 26. Ad. IV, 4, 2. ac Plautus passim *facere* ablativo iungit, ut in Mil. *quid illa faciemus concubina.* Sed multi scripti & edd. *illi*, uti mox V, 2, 10 & supra Andr. I, 1, 85. Itaque nec hoc damnamus.

4 Haud fere habens, quid respondeat, vult, credimus, heram incendere, ut ipsa quaerat, quomodo ulciscendus sit adolescens, cuius intemperantia vel ex ipso vultu conspicua sit.

5 Al. & hoc a Pythia dictum tribuunt Thaidi praeter sensum. *Confidentia* h. l. est audacia. Sed quorsum Thais hanc arguat, cum mitiora consilia iamiam agitet.

ACTUS V. SCENA II.

CHAEREA, THAIS, PYTHIAS.

C.[1] APud Antiphonem uterque, mater et pater,
Quaſi dedita opera, domi erant, ut nullo modo
Introire poſſem, quin viderent me. interim
Dum ante oſtium ſto, notus mihi quidam obviam
Venit. ubi vidi, ego me in pedes [2], quantum queo,
In angiportum quoddam deſertum, inde item
In aliud, inde in aliud. ita miſerrimus [3]
Fui fugitando, ne quis me cognoſceret.
Sed eſt ne haec Thais, quam video? ipſa eſt. haereo
Quid faciam. quid mea autem [4]? quid faciet mihi?
T. Adeamus. bone vir Dore, ſalve [5]: dic mihi,
Aufugiſtin'? *C.* hera, factum. *T.* ſatin' id tibi placet?
C. Non. *T.* credin' te impune habiturum? *C.* unam
hanc [6] noxiam

1 Cauſam reddit poeta, quamobrem habitu Eunuchi, in quo facinus admiſerat, Chaerea reverteretur, adeoque agnoſceretur. Deprehenſus ſic & ad honeſtiora motus, nuptias vitiatae pollicetur.

2 int. conieci.

3 h. l. laſſus omnino.

4 Colligit ſe rurſus ex metu & incertitudine Chaerea.

5 Ironia iraſcentibus familiari orditur; eaque re occaſionem praebet lepori comico. Nam Chaerea, quaſi ſervus eſſet, compellatus, eadem figura ludens, pro ſervo ſe gerit: fatetur, cauſatur, deprecatur in modum ſervilem; cf. Andr. V, 2, 22.

6 MS. Lipſ. & Alciatus legunt male *noxam*. *Noxiam* h. e. culpam poſcit & ſenſus & metrum.

[1] Amitte: si aliam admisero unquam [2], occidito.
T. Num meam saevitiam veritus es? *C.* non. *T.* quid igitur?
C. Hanc metui, ne me criminaretur tibi.
T. Quid feceras? *C.* paululum quiddam. *P.* eho, paululum, impudens?
An paulum esse hoc tibi videtur, virginem
Vitiare civem? *C.* conservam esse credidi.
P. Conservam? vix me contineo [3], quin involem in
Capillum. monstrum! etiam ultro derisum advenit.
T. Abin' hinc insana? *P.* quid ita vero [4]? debeam [5],
Credo, isti quidquam furcifero, si id fecerim;
Praesertim cum se servom fateatur tuum.
T. Missa haec faciamus [6]. non te dignum, Chaerea,

1 MSS. & edd. variant, *mitte*, *amitte*, *dimitte*, *omitte*. Metro quidem adversatur *mitte*; unde prima litera absorpta videtur priori voce *noxam*. Faern. & Bentl. ex Codd. suis dederunt *amitte*; quod & sensum *omittendi* s. *dimittendi* habet. Placeret tamen magis in hac inconstantia *remitte*, quod Plaut. huic nomini iungit Mostel. V, 2, 47. Si malis *amitte*, int. *ex animo*.

2 Al. post *unquam* ingerunt *ullam*, contra Codd.

3 Vide maiores iras Pythiae ob contemtam conditionem suam. Nemo est tam abiectus, quin doleat se ab aliis contemni, derideri. Minas & convicia iacit, dum licebat, h. e. dum Chaerea simulabat servum.

4 *Quid ita vero?* indignantis est, uti illud *itane vero?*

5 Cum ironia dicit, hac vi: an in eum peccem, ut iure suo a me poenas exigat, si id feci praesertim cum &c. Haud satis dissimulat, se Chaeream nosse.

6 int. verborum ludibria, & serio loquamur in re seria.

Fecisti: nam si ego digna hac contumelia
Sum maxime [1], at tu indignus [2] qui faceres tamen.
Neque aedepol, quid nunc consili capiam, scio,
De virgine istac, ita conturbasti mihi
Rationes omnes, ut eam non possim suis,
Ita, ut aequom fuerat, atque ut studui, tradere, ut
[3] Solidum parerem hoc mihi beneficium, Chaerea.
C. At nunc dehinc spero aeternam inter nos gratiam

1 Callide aggreditur Chaeream, perita animos adolescentum tractandi mulier; eumque sublata statim causa contumeliose respondendi, impellit ad nuptias. Poeta vero ore mulieris adolescentes in vulgus monet, ut ne aliis, forsan dignis, contumeliam inferendo, ipsi contra dignitatem suam agant.

2 In laude est h. l. uti Hecyr. III, 5, 27. Hor. Serm. II, 2, 103.

3 Versus, in quo nemo haeret, nobis conturbatus videtur. Sensus quidem non alius, quam quem ipsa Thais supra I, 2, 69 *cupio aliquos parare amicos beneficio meo.* Sed & verba displicent, nec procedit senarius. Ed. vet. c. figg. (quae saepius c. lectt. edd. Tarv. & Mediol. conspirat) habet: *ut solidum hoc pararem mihi benef. Chaerea.* Arridet nobis verbum *parare;* sed *To ut* impeditam efficit constructionem; & nomen *Chaereae* (quod Don. blande additum putat) in blanda & clemente oratione tota supervacuum videtur. Itaque rescribendum putamus: & (quod priorem versum claudat) *Solidam hoc | para | re bene | ficio | mi gra | tiam.* Unde reponit ipse Chaer. *At nunc-aeternam inter nos gratiam.* Gratia *solida* & *aeterna* optime conveniunt; quippe *solidum* opponitur *fragili* Hor. Serm. II, 1, 77. & *gratiam solidam* dicunt Ovid. Met. XII, 576 & Plaut. Curc. III, 35. Sic & totum hoc dictum verius refertur illi, *ut non possim--tradere &-parare.* Iudicent alii, an expellenda sit vulg. ut peregrina, nostraque civitatem mereatur.

Fore [1], Thais. ſaepe ex huiuſmodi re quapiam, et
Malo ex principio magna familiaritas
Conflata eſt. quid, ſi hoc [2] voluit quiſpiam deus?
T. Equidem pol in eam partem accipioque et volo.
C. Immo ita quaeſo. unum hoc ſcito, contumeliae
Non me feciſſe cauſa [3], ſed amoris. *T.* ſcio [4],
Et pol propterea magis nunc ignoſco tibi.
Non adeo inhumano ingenio ſum, Chaerea,
Neque ita imperita, ut, quid amor valeat, neſciam.
C. Te quoque iam, Thais, ita me dii bene ament, amo.
P. Tum pol ab iſtoc, tibi, hera, cavendum intellego [5].
C. Non auſim. *P.* nihil tibi quidquam credo. *T.*
desinas.
C. Nunc ego te in hac re mi oro, ut adiutrix ſies:
Ego me tuae commendo et committo fidei.
Te mihi patronam capio, Thais: te obſecro:
Emoriar, ſi non hanc uxorem duxero.

1 cf. cum dictis Chaereae, ea quae ap. Liv. I, 9. Romulus Sabinas nuptas ambiendo monet: *Mollirent modo iras: & quibus fors corpora dediſſet, darent animos. Saepe ex iniuria poſtmodum gratiam ortam: eoque melioribus uſuras viris, quod annixurus quiſque ſit &c.*

2 Virginis copiam, mihi factam. (cf. Plaut. Aul. IV, 10, 7) Inde ſpem facit nuptiarum, quas ipſe Deus praeiudicaverit.

3 Placatae iam Thaidi ipſe nunc comitatis vices reddit, gratuſque eſſe cupit.

4 Sc. ex eo quod adeo non dubitaverit Chaer. ſervilem induere formam.

5 Comice monet ſerva heram cavere ſibi ab homine, aeque illuſuro, ut Pamph. virgini.

T. Tamen si pater [1]. *C*. quid? ah volet, certo scio,
Civis modo haec sit. *T*. paululum opperirier
Si vis, iam frater ipse hic aderit virginis:
Nutricem arcessitum iit, quae illam aluit parvolam:
In cognoscendo tute ipse aderis, Chaerea.
C. Ego vero maneo. *T*. visne interea, dum venit,
Domi opperiamur potius, quam hic ante ostium?
C. Immo percupio. *P*. quam tu rem actura, obsecro, es?
T. Nam quid ita? *P*. rogitas? hunc tu in aedes cogitas
Recipere posthac [2]? *T*. cur non? *P*. crede hoc meae fidei [3],
Dabit hic aliquam pugnam denuo [4]. *T*. au, tace, obsecro.
P. Parum perspexe eius videre audaciam.
C. Non faciam, Pythias. *P*. non pol, credo, Chaerea,
Nisi si commissum non erit [5]. *C*. quin, Pythias,
Tu me servato [6]. *P*. neque pol servandum tibi
Quidquam dare ausim, neque te servare: apage te.
T. Optime adest ipse frater. *C*. perii hercle: obsecro
Abeamus intro, Thais: nolo me in via
Cum hac veste videat. *T*. quamobrem tandem? an quia pudet?

1 int. non volet.

2 h. e. post ea, quae facta sunt.

3 h. e. mihi, quam veracem nosti.

4 Supra IV, 3, 11 *quas turbas dedit.*

5 int. quidquam facinoris.

6 Comice hoc dicit garrulae, eaque puellariter respondet.

C. Id ipſum. *P.* id ipſum [1]? virgo vero [2]. *T.* i prae,
ſequor.
Tu iſtic mane, ut Chremem introducas, Pythias.

ACTUS V. SCENA III.

PYTHIAS, CHREMES, SOPHRONA.

P. [3] QUid? quid venire in menten nunc poſſit
mihi?
Quidnam, qui referam ſacrilego illi gratiam,
Qui hunc ſuppoſuit nobis? *C.* move vero [4] ocius
Te, nutrix. *S.* moveo. *C.* video, ſed nihil promoves.
P. Iamne oſtendiſti ſigna nutrici [5]? *C.* omnia.
P. Amabo, quid ait? cognoſcit ne? *C.* ac memoriter.
P. Bene aedepol narras: nam illi faveo virgini.

1 Vultum dictumque Chaereae imitatur Pythias.

2 Al. ironice ſic dictum ipſum Chaeream putant, quod tam pudens ſit. Al. rectius, ut credimus, trahunt ad virginem, cui vitium inferre ipſum non puduerit.

3 Cum ad cataſtrophen, ſ. Chaereae nuptias, opus ſit paterna voluntate, illam ita praeparat, ut quos meditatur Pythias, ultionis avida, & ſcena ſq. Parmenoni reddit ludos, delectationi ſpectatorum egregie compoſitos, ii Parmenonem ad indicium patri faciendum impellant; qui filio, ut putabat, periclitanti ſubventurus, ad Thaidem properat, & reſcita veritate in nuptias filii conſentit.

4 *Vero* h. l. indignantis, ob lentum nutricis gradum.

5 Feſtinantius haec ad Chremetem, quem bona brevius renuntiantem aeque ut nutricem amovet, ludendo Parmenoni intenta.

Ite intro : iam dudum hera vos exſpectat domi.
Virum bonum eccum Parmenonem incedere.
Video : viden' ut otioſus it [1], ſi diis placet [2].
Spero me habere, qui hunc meo excruciem modo.
Ibo intro, de cognitione ut certum ſciam :
Poſt [3] exibo, atque hunc perterrebo ſacrilegum.

ACTUS V. SCENA IV.

PARMENO, PYTHIAS.

Pa. REviſo, quidnam Chaerea hic rerum gerat.
Quod ſi aſtu rem tractavit, dii voſtram fidem,
Quantam, et quam veram laudem capiet Parmeno ?
Nam ut mittam, quod ei amorem difficillimum, et
Cariſſimum ab [4] meretrice avara, virginem
Quam amabat [5], eam confeci [6] ſine moleſtia,

1 Uti Davus in Andr. V, 2, 1, quaſi re bene geſta ſecurus animo otioſo eſſe imperabat. Sed Parm. ſtatim perturbabitur, ut illic Davus.

2 Formula indignantis l. aſpernantis, h. l. cum ironia ; vid. Adelph. III, 4, 30. cf. Liv. VI. 40, 6. Cic. in Piſ. 16. Quint. VIII, 3, 44.

3 Bentl. reſcribit *exeo*, ut venuſtius h. l. uti ſupra III, 2.

4 *Ab* h. l. notat principium, l. unde fuerit illa difficultas & caritas. Colum. VIII, 5, 9, *a matre pulli non exiguis pretiis veneunt* : ſic amori ſ. virgini a meretrice eſt caritas ; & Ter. Hec. VI, 4, 45, *neutra in re vobis difficultas a me erit.* Tacemus alia. Audacter vero, nec acute Bentl. edit *a mer. avara virginem quo amabat*, *eum conf.* & vult *a mer. amare*, & huc trahit Plautinum illud : *amare a lenone* h. e. puellam e e domo lenonis.

5 Appoſitio amoris. *Amatae* ſc. & dicuntur *amores.*

6 Plures MSS. & edd. vett.

Sine ſumptu, ſine diſpendio. tum hoc alterum,
Id vero eſt, quod ego mihi puto palmarium,
Me repperiſſe, quo modo adoleſcentulus
Meretricum ingenia et mores poſſet noſcere,
Mature ut cum cognorit, perpetuo oderit [1].
Quae dum foris ſunt, nil videtur mundius,
Nec mage compoſitum [2] quidquam, nec magis elegans.
Quae cum amatore ſuo cum coenant, [3] liguriunt:

addunt *ut potiretur*; quod gloſſema huc ingeſtum ex Phorm. V, 5, 2 *curavi, propria ea ut Ph. potiretur*: atque ea vis ſane ap. noſtrum frequenter verbo *conficere* ineſt, ut ibid. v. 3. Adelph. IV, 5, 9 & paſſim *conficere* l. *efficere nuptias, argentum* &c. cf. & Cic. p. L. Manil. 10 & 20. ad fam. IX, 13, 9. & Suet. Caeſ. 5. pariter uti Graecorum *διαπρᾶττεσθαι*. Invenuſte, pro more ſuo, Donat. & alii verbum trahunt ad virginem deviƈtam & rem in ea confeƈtam, proelium quaſi fuerit gladiatorium.

1 En, quam prudentiae ſpeciem praetendat flagitio. Sunt & hodie magiſtri tam callidi, ut adoleſcentes indulgendo, praeeundo perire ſinant.

2 int. in modum ſ. modeſtiam.

3 Al. *ligurriunt*. Male vero hunc verſum diſpungunt edd. a ſqq. cum pars antecedentis ſit, cui contraria ſunt conſeqq. Stultiſſime autem Bentl. hunc verſum ſtultitiae arguens expungit, ut ingeſtum. *Ligurire* eſt *multo faſtidio ſuaviora quaeque deguſtare*, uti Heaut. III, 1, 48 in coena Bacchidi data, inquit Chremes: *pytiſſando modo mihi quid vini abſumſit*. Sic certe bona facilius abliguriuntur (uti ſupra II, 2, 4 de homine *haud impuro* diƈtum) quam devorando. Inepte hanc vim ſubdit verbo Bentl. quum Cic. in Verr. III, 76 *lucra ligurire* & *pecuniam publ. devorare* diverſa faciat. Eſt noſtrum a λιγυς ſuavis, non a λιχνος guloſus.

Harum videre [1], ingluviem [2], sordes, inopiam;
Quam inhonestae solae sint domi, atque avidae cibi;
Quo pacto ex iure hesterno panem atrum vorent;
Nosse omnia haec, salus est adolescentulis.
Py. Ego pol te pro istis dictis et factis, scelus,
Ulciscar; ut ne impune in nos inluseris [3].

ACTUS V. SCENA V.

PYTHIAS, PARMENO.

Py. PRo deum fidem, facinus foedum [4]! o infelicem adolescentulum,
O scelestum Parmenonem, qui istum huc adduxit! *Pa.* quid est?
Py. Miseret me: itaque, ut ne viderem, misera huc effugi foras.
Quae futura exempla dicunt in eum indigna? *Pa.* o Iuppiter,

1 sc. est salus, quod in fine dicitur.

2 Quod Faern. tuetur. Bentl. edidit *inluviem*, haud recte.

3 Pyth. regressa forsan v. 8 substitisse videtur, & secum loquenti Parm. aures praebuit, auditisque haec ad spectatores dicit; dein exclamans de infortunio Chaereae propius accedit. Unde Bentl. scenam sequenti coniungit. Sed tamen novum metrum incipit a clamore Pythiae.

4 Aptissime simulando perturbatam, Pythias ipsa statim Parm. percellit; & orditur ab implorando Iove, quasi nonnisi eius interventu averti posset summum infortunium a Chaerea.

Quae illaec turba eſt? numnam ego perii? adibo. quid iſtuc Pythias?
Quid ais? in quem exempla fient? *Py.* rogitas audaciſſume?
Perdidiſti iſtum, quem adduxti pro eunucho, adoleſcentulum.
Dum ſtudes dare verba nobis. *Pa.* quid ita? aut quid factum eſt? cedo.
Py. Dicam: virginem iſtam, Thaidi quae hodie dono data eſt,
Scin' eam hinc civem eſſe? et fratrem eius eſſe adprime nobilem?
Pa. Neſcio [1]. *Py.* atqui ſic inventa eſt: eam iſte vitiavit miſer.
Ille ubi id reſcivit factum frater violentiſſimus:
Pa. Quidnam fecit [2]? *Py.* conligavit primum eum miſeris modis.
Pa. Conligavit? *Py.* atque equidem orante, ut ne id faceret, Thaide.
Pa. Quid ais? *Py.* nunc minatur porro ſeſe id, quod moechis ſolet:
Quod ego nunquam fieri vidi, neque velim. *Pa.* qua audacia

1 Potuit dicere *neſciebam*; ſed reſpondet quaſi: *quid haec ego ſciam?*

2 Violentia fratris audita terretur, ſtatimque rogat. Sed ſerva gradibus & dein utitur in torquendo Parmenone.

Tantum facinus audet? *Py.* quid ita tantum? *Pa.* an non hoc maxumum est?

Quis homo pro moecho unquam vidit in domo meretricia

Prendi quemquam? *Py.* nescio [1]. *Pa.* at ne hoc nesciatis, Pythias,

Dico, edico [2] vobis, nostrum esse illum herilem filium. *Py.* hem [3],

Obsecro, an is est? *Pa.* ne quam in illum Thais vim fieri sinat.

Atque-adeo autem cur non egomet intro eo? *Py.* vide Parmeno

Quid agas, ne neque illi prosis, et tu pereas: nam hoc putant,

Quidquid factum est, ex te esse ortum. *Pa.* quid igitur faciam miser [4]?

Quidve incipiam? ecce autem video rure redeuntem senem.

Dicam huic, an non? dicam hercle: etsi mihi magnum malum

Scio paratum: sed necesse est, huic ut subveniat. *Py.* sapis:

Ego abeo intro: tu isti narrato ordine, ut factum fiet.

1 Reddit serva illud *nescio*.

2 *Edico* h. l. Auxesis.

3 Iam secum laeta simulat se aliquantum territam.

4 Iam sibi simul magis timens, & desperans de salute Chaereae, eius liberandi causa periculum adit, haud tamen adeo praesens, quam quod a Thaide timuit. Serva vero, cum sic ultione se explesset, regreditur dissimulans laetitiam.

ACTUS V. SCENA VI.

LACHES, PARMENO.

L.[1] EX meo propinquo rure hoc capio commodi:
Neque agri, neque urbis odium me unquam percipit.
Ubi satias coepit fieri, commuto locum.
Sed estne ille noster Parmeno? et certe ipsus est.
Quem praestolare, Parmeno, hic ante ostium?
P. Quis homo est? ehem[2], salvum te[3] advenisse, here, gaudeo.
L. Quem praestolare? *P.* perii: lingua haeret metu. *L.* hem,
Quid est? quid trepidas? sati' ne salve[4]? dic mihi.
P. Here, primum te arbitrari id, quod res est, velim:
Quidquid huius factum est, culpa non factum est mea[5].
L. Quid? *P.* recte sane interrogasti, oportuit

1 Senis huius nomen, quod ap. Terentium non est, (ap. Menandrum *Simon*) a Grammaticis vett. appositum. Is vero iam otiosus, rus suum laudans, mox in curas coniicietur.

2 Servus quasi de improviso respicit ad herum, iam ante sibi visum.

3 Sic rectius ex Codd. et edd. vett. Bentleius. Vulg. *advenire.*

4 s. recte, int. sunt omnia? s. agitis? Sic Plaut. Trin. V, 2, 53. Liv. I, 58. cf. Andr. IV, 6, 9. & Apul. Met. I *quam salve agit* &c. Al. malunt *salvae*, int. res sunt. Sed Donat. per adv. exponit, laudatque Sallustium, quem v. fragm. L. VI. ed Bip. p. 265.

5 Invertit, sibi timens &

Rem praenarraſſe me. emit quendam Phaedria
Eunuchum, quem dono huic daret. *L.* cui? *P.* Thaidi.
L. Emit? perii hercle, quanti [1]? *P.* viginti minis.
L. Actum eſt. *P.* tum quandam fidicinam amat hic Chaerea.
L. Hem! quid? amat? an ſcit iam ille, quid meretrix ſiet?
An in aſtu venit? aliud ex alio malum.
P. Here, ne me ſpectes [2]: me impulſore haec non facit.
L. Omitte de te dicere. ego te, furcifer,
Si vivo. ſed iſtuc, quidquid eſt, primum expedi [3].
P. Is pro illo Eunucho ad Thaidem deductus eſt.
L. Pro Eunuchon'? *P.* ſic eſt. hunc pro moecho poſtea
Comprehendere intus, et conſtrinxere. *L.* occidi.
P. Audaciam meretricum ſpecta [4]. *L.* numquid eſt
Aliud mali, damnive, quod non dixeris,
Reliquom? *P.* tantum eſt. *L.* ceſſon' huc introrumpere?

ut ſe praemuniat, ordinem, ante ſe excuſando, quam rem narraverit.

1 Senis cura magis in re familiari verſatur, quam in filiorum moribus.

2 Alterum noxiae indicium, quod nec fugit ſenem.

3 Bene differt ſenex punitionem ſervi, cui ex nuptiis gratia erit. Et uterque feſtinant narrationis finem, unde exitum reperiet fabula.

4 Iram ſenis in meretricem avertere ſtudet.

P. Non dubium eſt, quin mihi magnum ex hac re ſit malum,
Niſi quia [1] neceſſum fuit hoc facere; id gaudeo,
Propter me hiſce aliquid eſſe eventurum mali [2]:
Nam iamdiu aliquam cauſam quaerebat ſenex,
Quamobrem inſigne aliquid faceret iis: nunc repperit.

ACTUS V. SCENA VII.

PYTHIAS, PARMENO.

Py. [3] Nunquam aedepol quidquam iam diu, quod magis vellem evenire,
Mi evenit, quam quod modo ſenex intro ad nos venit errans.
Mihi ſolae ridiculo fuit, quae, quid timeret, ſcibam [4].
Pa. Quid hoc autem eſt? *Py.* nunc id prodeo, ut conveniam Parmenonem.
Sed ubi, obſecro, is eſt? *Pa.* me quaerit haec. *Py.* atque eccum video: adibo [5].
Pa. Quid eſt inepta? quid tibi vis? quid rides? pergin'? *Py.* perii.

1 h. e. praeterquam quod.

2 Perditis ex ultione etiam ſolatium. cf. Adelph. III, 2, 15.

3 Cachinnans ingreditur Pythias, & laeta ex ultione, quae ipſi evenerat, & narratura, quae intus in melius acta.

4 Denuo in riſum effunditur.

5 Cachinnans rurſum.

Defeſſa iam ſum miſera te ridendo. *Pa.* quid ita? *Py.* rogitas?
Nunquam pol hominem ſtultiorem vidi, nec videbo. ah,
[1] Non poteſt ſatis narrari, quos ludos praebueris intus [2].
[3] At etiam primo callidum [4] et diſertum [5] credidi hominem.
[6] Quid? illicone credere ea, quae dixi, oportuit te?
An poenitebat flagitii [7], te auctore quod feciſſet
Adoleſcens, ni miſerum inſuper etiam patri indicares?
Nam quid illi credis animi tum fuiſſe, ubi veſtem vidit
Illam eſſe eum indutum pater? quid eſt? iam ſcis, te periſſe?

1 Al. *non poſſum ſatis narrare;* quod Bentl. praefert. Al. *non ſatis pote.*

2 Quos dicit intus ludos praebitos, eos magis conficit in ſcena, Parmenonem eludens. Facta intus erat cataſtrophe, mox proferenda in ſcenam.

3 Haec pronuntiantur inter cachinnos.

4 Quo minus temere crederes.

5 h. e. nec tam futilem, ut quaevis accepta narrares.

6 Reddimus cum libb. ant. & edd. *To quid* Pythiae, ut inſerviat quaeſtioni irriſoriae; uti dein: *nam quid -- credis;* & alibi *quid itane* &c. Vulg. hoc Parmenoni excidiſſe volunt.

7 h. e. an parvum tibi videbatur flagitium. Sic Heaut. I, 1, 10 *me, quantum hic operis fiat, poenitet.* Antea ſtultum deriſit, nunc & malum increpat.

Pa. Ehem, quid dixiſti peſſuma? an mentita es? etiam rides?
Itan' lepidum tibi viſum eſt, ſcelus, nos irridere? *Py.* nimium.
Pa. Siquidem iſtuc impune habueris [1]. *Py.* verum [2]. *Pa.* reddam hercle. *Py.* credo:
Sed in diem [3] iſtuc, Parmeno, eſt fortaſſe, quod [4] minare:
Tu iam pendebis, qui [5] ſtultum adoleſcentulum nobilitas [6]
Flagitiis, et eundem [7] patri indicas. uterque in te exempla [8] edent.

1 Supple ex Eun. IV, 7, 2 *emoriar.* Apoſiopeſis comminantium frequens.

2 *Verum* irridentis eſt, uti dein *credo.*

3 int. futurum eumque remotum. Sic Phorm. V, 2, 12. *In diem abiit malum, quod praeſens fuerat.* Cic. pro Cael. c. 24 *in diem poenas praeſentis fraudis dii reſervant.*

4 Quod ex antiquis libb. ap. Faern. & ex pleriſque ſuis reddidit Bentl. pro vulg. *minitare*, quod metro adverſum.

5 Bentl. refingit *ſtulte quid ad.* Sed iam ſatis ſtultitiam ſervo obiecerat: & credas *ſtultum* hic dici ex amore & ex prima aetate imprudentem Chaeream, nonniſi auctore ſervo ad haec impulſum.

6 h. e. inſignem facis, h. l. in peiorem partem, uti Cic. Off. II, 7 Phalaridis *nobilitata crudelitas*, & Plaut. Rud. III, 2, 5 *qui ſe ſcelere fieri nolunt nobiles.* Quod quidam MSS. & edd. vett. *denobilitas* habent, a Grammaticis foedum eſt.

7 Sic duo Codd. Reg. & Acad. ap. Bentl. Vulg. omittit *patri*; unde vero ſic *uterque* (& filius & pater)? Bentl. vero expungit *eundem*, in quo & omnes libb. conveniunt; nec metrum laeditur.

8 h. e. poenas graviſſimas; quae ſint ad exemplum.

Pa. Nullus sum. *Py.* hic pro illo munere tibi honos est habitus, abeo.

Pa. Egomet meo indicio miser, quasi sorex, hodie perii [1].

ACTUS V. SCENA VIII.

GNATHO, THRASO.

G. [2] Quid nunc? qua spe, aut quo consilio huc imus? quid inceptas, Thraso?

T. Egone? ut Thaidi me dedam [3], et faciam quod iubeat. quid est,

Qui minus [4] huic, quam Hercules servivit Omphalae? *G.* exemplum placet.

1 cf. August. Ep. de ordine L. I, c. 3. ubi dictum hoc Ter. sibi congruere dicit.

2 Inanis consilio miles tentat redire ad Thaidem cum assecla suo, cuius ingenio utitur, quando se expedire nequit. Nec sane miles placeat spectatoribus absque comite & derisore suo.

3 *Dedam-iubeat.* Militariter usque loquitur. Deditis iubet victor.

4 int. *id faciam--quam*; & est *qui* antiquus ablat. Vulg. autem *Io quid est?* quasi miranti Gnathoni tribuunt. Sed rectius sic quaesisset *quid ais?* quod Bentl. pro lubitu rescripsit. Rectius vero Westerhovii sententiam amplectimur, qua is persona Gnathonis omissa, Thrasoni & haec cum sqq. tribuit. Thraso nimirum viso mirantis Gnathonis vultu quaerit *quid est* (uti supra III, 1, 37) statimque stultitiae suae munimentum quaerit ab exemplo Herculis, uti supra se ad Pyrrhum comparavit IV, 7, 13. Gloriosa sunt a milite, ioci a Gnathone. Quare miramur, G. Fabr. haec omnia *quid est--Omphalae* dicta voluisse a Gna-

Utinam tibi commitigari videam ſandalio caput !
Sed fores crepuerunt ab ea. *T*. perii. quid hoc autem eſt mali ?
Hunc [1] ego nunquam videram etiam : quidnam properans hinc proſilit ?

ACTUS V. SCENA IX.

CHAEREA, PARMENO, GNATHO, THRASO.

C. [2] O populares, ecquis me vivit hodie fortunatior ?
Nemo hercle quiſquam. nam in me plane dii [3] poteſtatem ſuam
Omnem oſtendere [4], cui tam ſubito tot [5] contigerint commoda.

thone, quomodo & ed. recuſa 1580 ad rationem Melancht. & Eraſmi habet. Et iidem tribuunt verba *ex. pl.* Thraſoni; quod ineptum. Sunt verba adulantis in os ſtulti; ſed idem Gn. ad ſpectatores converſus & ſummiſſiori voce exemplum ad irriſionem militis exſequitur *Utinam* &c.

1 Chaeream miratur.

2 Cataſtrophen intus factam nuntiat, iam de nuptiis etiam magis & iuſtius exultans Chaerea, quam olim ſtulte laetus, cum virgine potitus eſſet. Unde & Parm. gaudio redditus. Sed & fratri Phaedriae amor Thaidis iam ſecurior evaſit a patre. Denique poeta Thraſonem intermedio Gnathone cum illis conciliat, quomodo dignus erat pro ſtultitia ſua. Sic tandem omnibus laeta evenerunt.

3 Quam h. l. diis tribuit, eam dein Fortunae Deae adſcribit, in qua omnis videtur Deorum poteſtas.

4 Deſcriptio ſummae felicitatis, qualis Andr. V, 5.

5 Al. Codd. & edd. Me-

Pa. Quid hic laetus est? *C.* o Parmeno mi, o mearum voluptatum omnium
Inventor, inceptor, perfector [1], scin' me in quibus sim gaudiis?
Scis Pamphilam meam inventam civem? *Pa.* audivi. *C.* scis, sponsam mihi?
Pa. Bene, ita me di ament, factum [2]. *G.* audin' tu, hic quid ait? *C.* tum autem Phaedriae,
Meo fratri, gaudeo esse amorem omnem in tranquillo: una est domus:
Thais patri se commendavit, in clientelam et fidem
Nobis dedit se. *Pa.* fratris igitur Thais tota est? *C.* scilicet.
Pa. Iam hoc aliud est, quod gaudeamus [3]: miles [4] pelletur foras.
C. Tum tu, frater, ubi ubi est, fac quamprimum haec audiat. *Pa.* visam [5] domum.

diol. & vetus nobis ed. *contigere*, quod placet. Faern. praeter Codd. fecerat *congruerint*; quod huc non congruit.

1 Plene laudat Parmenonem ob sapientiam *inv.* audaciam *inc.* constantiam *perf.* Ita cum malum istud Dii in tanta bona convertissent, honos melior redit illi, quam antea tribuerat Pythias.

2 Iam in veri gaudii societatem se venire intelligit Parmeno.

3 Securo iam e primo gaudio accedit alterum ex felicitate Phaedriae sui hoc maius, quod sibi iam pro iniuriis a milite eiusque comite factis satisfieri videt.

4 Al. *pellitur.*

5 Glarean. G. Fabr. & Guyet. praeferunt *domi*, quod & est in Codd. vett. & edd. quibusdam. Sed & dicitur *visere ad aliquem*, & supra III, 1, 4 *huc proviso.* Abitio sic Parmenonis mutat scenam. Re-

ACTUS V. SCENA X.

THRASO, GNATHO, CHAEREA.

T. NUmquid, Gnatho, dubitas, quin ego nunc perpetuo perierim [1]? *G.* ſine
Dubio, opinor. *C.* quid commemorem primum, aut laudem maxume [2]?
Illumne, qui mihi dedit conſilium ut facerem; an me, qui id auſus ſim
Incipere? an Fortunam collaudem, quae gubernatrix fuit,
Quae tot res, tantas, tam opportune in unum concluſit diem? an
Mei patris fèſtivitatem [3] et facilitatem? o Iuppiter,
Serva, obſecro, haec nobis bona

ſtant ab altera parte Thraſo cum Gnathone, ab altera Chr. ſecum loquentes.

1 h. e. certiſſime exciderim ex domo Thaidis. Corrigit certe ſic Gnatho illud *perpetuo*.

2 Laudabit Parmenonis conſilium, ſuam audaciam, Fortem, quae eventum dat, & facilitatem patris annuentis.

3 Donat. eam eſſe ait in dictis, uti *facilitatem* in animo & factis. Sed non *feſtivitas* in dictis ſola verſatur; ſed generatim ea ineſt in homine, qui alios iucunditate perfundit. Sic Ad. V, 9, 26 *o mi pater feſtiviſſime*, & II, 3, 8 *illius opera nunc vivo. feſtivum capitulum.* Sic ſupra III, 5, 12 Antipho certe non ob ſermonem, ſed ob adventum opportunum Chaereae vocatur *feſtus dies hominis.*

ACTUS V. SCENA XI.

PHAEDRIA, CHAEREA, PARMENO, GNATHO, THRASO.

Ph. Dii vostram fidem, incredibilia
Parmeno modo quae narravit [1]. sed ubi est frater? *C.* praesto adest. *Ph.* gaudeo.
C. Satis credo. nihil est Thaide hac, frater, tua dignius,
Quod ametur: ita nostrae omni est fautrix familiae. *Ph.* hui,
Mihi illam laudas [2]? *T.* perii, quanto minu' spei est, tanto magis amo [3].
Obsecro, Gnatho, in te spes est. *G.* quid vis faciam? *T.* perfice hoc
Precibus, pretio, ut haeream, in parte aliqua tandem, apud Thaidem.
G. Difficile est. *T.* si quid conlibuit, novi te [4]. hoc si effeceris,
Quodvis donum, praemium a me optato; id optatum feres.

1 Ellipsis mirum quantum affecti; int. *gaudeo*; quod fratri dein dicit.

2 Scil. quae nisi tam laudata sit, tantopere profecto non a me ametur.

3 s. quod spei decedit, accedit amori. Sperat tamen aliquantulum, se intermedio Gnathone recipi posse: & haec spes ipsi est a pecuniae potentia. In eo quidem aeque sapit ac stultus est. Et ipsum Gnathonem praemiis elicit.

4 int. id effecturum.

G. Ita ne? *T.* sic erit. *G.* si efficio hoc, postulo, ut tua mihi domus
Te praesente, absente, pateat, invocato ut sit locus
Semper [1]. *T.* do fidem, futurum. *G.* accingar [2]. *Ph.* quem ego hic audio [3]?
O Thraso. *T.* salvete [4]. *Ph.* tu fortasse quae facta hic fient,
Nescis [5]. *T.* scio. *Ph.* cur te ergo in his ego conspicor regionibus [6]?
T. Vobis fretus [7]. *Ph.* scis quam fretus [8]? miles, edico tibi,
Si te in platea offendero hac post unquam, [9] quod dicas mihi,
Alium quaerebam, iter hac habui: periisti. *G.* eia [10], haud sic decet.
Ph. Dictum est [11]. *G.* non cognosco vostrum tam superbum [12]. *Ph.* sic erit.

1 Dignas se conditiones paciscitur parasitus; qui uni sui studio obtendit speciem obsequii erga illum.

2 ut operi magno.

3 Superba voce; & mox minante: *o Thraso*.

4 Quam supplex est sine gratia magnus olim miles!

5 Contemtius; & minae crescunt perinde, ut timidus agit Thraso.

6 h. e. in hac platea, a qua te longe abesse volo. Magnificis verbis utitur adv. gloriosum.

7 int. huc venio; cf. Plaut. Aul. III, 6, 50.

8 h. e. quam parum tibi a nobis sperandum sit.

9 Apodosis sit: nil tibi proderit, *quod dicas* &c. sed *periisti*.

10 *Eia* blande reprehendentis.

11 *Dictum est* minantis, quasi statim facturi, quod dixerit.

12 Cave, cum interpreti-

G. Prius audite paucis: quod cum dixero, si placuerit,
Facitote. *Ph.* audiamus. *G.* tu concede paulum istuc, Thraso [1].
Principio ego vos ambos credere hoc mihi vehementer velim,
Me, huius quidquid faciam, id facere maxume causa mea [2]:
Verum si idem vobis prodest, vos non facere inscitia [3] est.
Ph. Quid est? *G.* militem ego rivalem recipiendum censeo. *Ph.* hem!

bus putes, id ita dictum, ut arrogantem & contemtorem animum Phaedriae obiiceret. At blandiri pergit Gnatho ei, quem sibi adiungere cupit. Nos exponimus: *in eo quod sic agis non agnosco s. video vestrum tam magnificum, excellentem animum, olim in vobis perspectum, quo facile vos militem rivalem patiamini, si quidem rem rectius putaveritis.* Hanc vim vocis *superbum* cognoscas ex Plaut. Amph. I, 1, 59. Sil. x, 513 *superbas virtute & factis animas* dicit. Tacitus autem Hist. III, 66 apposite: *nec tantam Vespasiano superbiam, ut privatum Vitellium pateretur.* Ita vero magis laudat (quod innuit Don.) Phaedriam Gnatho, quam si cum Bentl. exponas: *hoc tam superbum, non vestrum est, non vestri moris.* Phaedria mox mitius confirmat, tandem cedet Gnathonis consiliis.

1 Abire iubet quasi volentem, qui cum precibus & pretio rem sibi confici velit, nolit tamen interesse.

2 Bene militi odioso se minus ingratum substituit, & iucunde prodit suam agendi rationem, quam plerique omnes homines libenter sequuntur. Utilitas ipsis pro honesto; illiusque studium pro sapientia.

3 Non sapientia.

Recipiendum? *G.* cogita modo. tu hercle cum illa, Phaedria,
[1] Et libenter vivis, et enim bene libenter victitas,
[2] Quod des paululum est, necesse est multum accipere Thaidem,
[3] Ut tuo amori suppeditare possit sine sumptu tuo ad
Omnia haec, magis opportunus, nec magis ex usu tuo
Nemo est: principio et habet quod det, et dat nemo largius:
Fatuus est, insulsus, tardus, stertit noctesque et dies:
Neque istum metuas ne amet mulier: facile pellas, ubi velis.
Ph. Quid agimus [4]? *G.* praeterea hoc etiam, quod ego vel primum puto:
Accipit homo nemo melius prorsum, neque prolixius.
Ph. Mirum, ni illoc homine quoquo pacto opus est. *G.* idem arbitror [5].

1 Bentl. ex uno Cod. contra ceteros omnes rescribens *ut*, dein (*& enim-victitas*) intercludens, sermonem interficit sensu, & ipse Harii libita ad h. l. reprehendit. Sapientius disiungi vult Faern. *& enim*, ut respondeat hoc & priori. *Enim* h. l. *sane*; quod rem eleganter auget. Iam versum sic exponimus: Non solum cum illa iucunde esse s. ea uti cupis, sed & sane laute ac large s. prolixe coenare amas. Sic Gn. dein de Thras. *accipit nemo melius, neque prolixius.*

2 *Et* quod male h. l. recepit Heins. abest a libb. antiquis, & a metro respuitur. Al. mox *paulum*.

3 Omissis nugis s. ausis Bentleii, subvenimus potius sqq. aptius intercidendo.

4 Iam impellitur Phaedria, dum sententiam quaerit a fratre. Bentl. frustra id Chaereae tribuit.

5 Profligata iam dubitatio.

G. Recte facitis. unum etiam hoc vos oro, ut me in vostrum gregem
Recipiatis: satis diu hoc iam saxum [1] volvo. *Ph.* recipimus.
C. Ac libenter. *G.* at ego pro istoc, Phaedria, et tu Chaerea,
Hunc comedendum et [2] deridendum vobis propino. *C.* placet.
Ph. Dignus est [3]. *G.* Thraso, ubi vis, accede. *T.* obsecro te, quid agimus [4]?
G. Quid? isti te ignorabant. postquam eis mores ostendi tuos,

1 Quidam MSS. *verso*, quod nec displicet; cf. Cic. Tusc. quaest. I, 5.

2 MS. Lips. *bibendum* (quod Fabrini edidit) sed suprascriptum *deridendum*. Utrumque Nonius legit in voce *propinare*. Sed sic vers. ultra terminos excurrit. Solum *deridendum* est a cett. Codd. omnibus & ed. pr. ceteraeque omnes servant, (& Lindenbr. bene illustrat) praeter Bentl. qui dedit pro lubitu *ebibendum*. Sed illud *bibendum* sine dubio est a Grammaticis, quibus suavius fuerat *bibere*, quam *deridere*; neque intellecta satis vis verbi προπινειν, *propinare*, h. e. proprie: poculum alicui tradere ebibendum, dein metaph. ut h. l. aliquem in alterius gratiam tradere perdendum. Schol. ad Pind. Ol. 7 προπινειν αντι του χαριζεσθαι Graecis dici testatur. Demosth. προπινειν την πατριδα τοις εχθροις. Tandem *comedere* & ad vina refertur Comicis & al. auctt. cf. nostrum Heaut. III, 1, 45-55.

3 Tractata re pronuntiat sententiam clariori voce, ut audiret Thr. se laudari: dignus est, quem recipiamus.

4 Minuti & anxii hominis quaestio.

Et collaudavi secundum facta et virtutes tuas,
Impetravi. *T.* bene fecisti. gratiam habeo maxumam [1].
Nunquam etiam fui usquam, quin me omnes amarent plurimum.
G. Dixin' ego [2] vobis, in hoc esse Atticam elegantiam [3]?
Ph. [4] Nil praeter promissum est. ite hac. vos valete, et plaudite.

1 Gnathoni suo gratias agit, quas civilius agere decuit Phaedriae & Ch. Tum ad suas laudes redit, nemini nisi sibi idoneus; merito suo eludendus.

2 Al. *vobis* remittunt post *esse* (Westerh. *inesse*). Nos sequimur MS. Mark. cett. & edd. Tarv. Mediol. nostram veterem, aliasque.

3 *Elegantiam* (morum & sermonis) *Atticam*, quae erat summa (uti Romanis *urbanitas*) ironice dicit pro ruditate hominis ineptissimi. Ex antiquis Codd. autem rectius suasit Faern. *elegantiam* pro *eloquentiam*, quod in recc. MSS. est, & cum Donato edd. vett. habuerant.

4 Sic antiqui MSS. ap. Faern. & Bentl. plurimique edd. meliorum legunt. Al. MSS. & edd. vett. *nihil praetermissum est*, quod dedit Westerh. Iocose autem & ambigue firmat dictum a Gnathone. Quod Thraso sibi laudi dictum putat, se praestitisse omnia, quae promiserit h. e. praedixerit ille: id spectatores ridere debent. Ita quisque pro suo ingenio & more gaudens discedit, nec minus laeti abeunt spectatores.

P. TERENTII

HEAUTONTIMORUMENOS.

ACTA LUDIS MEGALENSIBUS, L. CORNELIO LENTULO, L. VALERIO FLACCO, AEDILIBUS CURULIBUS. EGIT AMBIVIUS TURPIO. MODOS FECIT FLACCUS CLAUDII. GRAECA EST MENANDRU. ACTA PRIMUM TIBIIS IMPARIBUS, DEINDE DUABUS DEXTRIS. ACTA ETIAM TERTIO, TI. SEMPRONIO, M. IUVENTIO, COSS.

PERSONAE.

PROLOGUS.
CHREMES, ſenex.
MENEDEMUS, ſenex.
CLITIPHO, adoleſcens.
CLINIA, adoleſcens.
SYRUS, ſervus.
DROMO, ſervus.
SOSTRATA, matrona.
PHRYGIA, ancilla.
BACCHIS, meretrix.
ANTIPHILA, Chremetis filia.
NUTRIX.

M. ANT. MURETI

ARGUMENTUM.

CHremes Sostratae uxori gravidae imperat, si puellam pareret, ut eam statim interficeret. Fuit haec immanitas in veterum moribus, ut, cum fera nulla sit, quae foetus suos non diligat, ipsi quos alere nollent liberos, eos recens natos aut interficere, aut exponere fas putarent. Sostrata puella enixa (ut est maternus semper animus clementior) vitam ei adimere non sustinuit: sed paupercula cuidam anui Corinthiae, Philterae nomine, exponendam dedit: etiamque muliebri quadam superstitione, annulum de digito detractum suo, iussit, ut una cum puella exponeret. id, quod tum stulte factum videri poterat, postea puellae saluti fuit; eius enim annuli ope tandem agnita est a suis. Anus acceptam puellam, Antiphilam nominat, educatque ut suam. Eam, cum adolevisset, anusque illius filia putaretur, Menedemi filius Clinia perdite amare coepit, prope iam ut pro uxore haberet. quod ubi rescivit pater, ita violenter tulit, ut filium, assiduitate iurgandi, clam militatum in Asiam abire coegerit. Tum vero qui filii amorem iniquo animo tulerat, multo iniquiore eiusdem absentiam ferre coepit. Itaque ut de se supplicium absenti filio daret, qui eum saevitia sua exegisset ex aedibus, aedes, supellectilem, familiam vendit, praeter, qui servi ad opus ruri faciundum, utiles erant, ingentemque sibi agrum com-

parat, ubi a prima luce ad noctem non servos modo exerceret, verum etiam homo sexagenarius, senectutem miseris modis excruciaret suam. Profecto Clinia, Philtera, quae, ut dixi, Antiphilae putabatur mater, extremum vitae diem morte confecit. Clinia, cum iam menses tres abfuisset, amicae desiderio reversus, non ausus est patri se in conspectum dare, antiquam illius asperitatem veritus: sed ad Clitiphonem, Chremetis filium, divertit, quicum magna ipsi a puero familiaritas intercesserat. Clitipho, sodalis reditu laetus, Syrum & Dromonem servos (iam autem advesperascebat) in urbem, ad arcessendam Antiphilam, mittit. Exposuerat eo ipso die Menedemus Chremeti, quanto sibi desiderio esset filius: parum ut abfuerit, quin Chremes, cum primum de reditu Cliniae accepit, mitteret qui ei nuntiaret. Continuit tamen se in diem posterum; quod ita magis e re illius fore censeret Syrus, summa servus & audacia & astutia, qui cum Antiphilam tantum arcessere iussus esset, etiam Bacchidem adduxit. erat haec meretrix, procax, potens, sumptuosa, nobilis, cuius se amore haud ita pridem irretierat Clitipho. Quo autem res Chremetem lateret, hoc consilium capiunt, ut Bacchidem quidem amicam Cliniae, Antiphilam vero unam de illius ancillis esse simularent. Postridie mane Chremes ad Menedemum diluculo proficiscitur; & rediisse Cliniam nuntiat. ille gaudio amens, filium iamiam videre, iamiam amplecti, iamiam ei se suaque omnia permittere cupiebat. at Chremes, cave, inquit, faxis: istoc enim modo &

te & eum, & rem una perdideris tuam. ſimul ei oſtendit, quot incommoda capturus ſit, ſi tam molli eſſe ſe, tamque infracto animo oſtenderit. Cliniae amicam (eam enim Bacchidem exiſtimabat) non iam pauperculam eſſe, aut parvo contentam, ut antea; ſed ſumptuoſam, gemmis atque auro collucentem, cum familia numeroſiſſima. Una, inquit, mihi nox tantum non paupertatem attulit, nedum tu te cenſeas oneri ferundo fore, ſi te illi perpetuo ſumptibus ſuppeditare oporteat. quin tu ita potius agito, humane quidem & comiter excipito filium: iſtud tamen tam impotens illius deſiderium occultum habeto. tum ſi ille, quod amicae det, ut habeat, machinam adverſum te aliquam ſtruet, falli te ſinito. ita & eum commodius retinebis apud te, & ſumptuum facies minus. Haec Chremes, neſcius (ut ſunt humana) oculatum foris eſſe ſe, caecum domi. Interea enim meditabatur Syrus, decem minas, quas Bacchidi pollicitus erat dare, eas quomodo illi a Chremete ipſo conficeret: iamque inibi erat, cum eum Chremes arreptum blande compellat, hortaturque, aliquam ad Menedemum fallaciam moliatur. Iniecit in ſermone Syrus mendacium a ſe pro tempore confictum: anum Corinthiam, Antiphilae (ita enim putabatur) matrem, mille drachmarum mutuo accepiſſe a Bacchide: ea mortua, puellam pro pecunia illa arrhaboni relictam. Dum haec aguntur, annulum ſuum agnovit Soſtrata, eiusque indicio, Antiphilam filiam ſuam eſſe cognovit. gaudio exſiliens, omnem rem defert ad virum; qui, ea leviter obiurgata,

repertam tamen filiam, ipse quoque gavisus est. iam omnia in tranquillo erant; absque Bacchide fuisset. sed & illi quoquo modo decem excudendae erant argenti minae, & periculum erat, ne aliqua eam Chremes filii amicam esse rescisceret. Ibi Syrus audax consilium init, quomodo & utrique seni rem, ut erat, patefaceret, & commode se tam impedito negotio expediret. Primum igitur Chremeti, Reperi, inquit, quomodo argentum a Menedemo eripiam. dicemus ei, Bacchidem hanc tui Clitiphonis amicam esse: orabimusque, ut eam domi suae dies aliquot esse patiatur, teque id celatum velit. porro Clinia filiae tuae, quae modo reperta est, formam sibi complacitam esse dicet, eamque petet uxorem. Quid tum? pecuniam, inquit, petet a patre suo, qui novae nuptae ornamenta coemat. eam pecuniam numeraturus est Bacchidi. Iam autem ad Menedemum, Syri hortatu, transierat Bacchis, & eo pompam omnem suam transduxerat. Chremes, primo non satis consilium illud probare: at illam certe, inquit Syrus, pecuniam, pro qua filia tua opposita erat pignori, quin dissolvas, facere honeste non potes. Ego vero, inquit Chremes, & libenter quidem. Immo vero, infit Syrus, dato eam Clitiphoni, qui ad Bacchidem deferat: ita enim facilius credet Menedemus, eam illius esse. Sit ita sane. numeratur a patre Clitiphoni pecunia, quam ad meretricem perferret. Interea tota res detegitur: indignari Chremes, & fremere, & minitari se omnia atrocissima exempla editurum tandem, cum prius Antiphilam Cliniae col-

locasset, partim Menedemi, partim uxoris precibus delenitus, ignoscit. Clitipho se, relictis meretriciis amoribus, uxorem ducturum pollicetur. Cum autem ceterarum fabularum argumentum uno die contineri soleat, huius non nisi biduo explicari potest.

PROLOGUS.

NE cui sit vostrum mirum, cur parteis [1] seni
Poeta dederit, quae sunt adolescentium:
Id primum dicam [2]: deinde, quod veni, eloquar [3].
Ex integra Graeca [4] integram [5] comoediam
Hodie sum acturus Heautontimorumenon;
Duplex quae ex argumento facta est [6] duplici.

1 Quae *Prologi* alias videntur.

2 Dicit statim a v. 4 narrationem praemittendo, ex qua intelligatur, cur partes oratoris, non prologi, habeat.

3 a v. 16 orationem a poeta praescriptam recitando. Bentl. h. l. nihil intelligit, qui id demum fieri putat ipsa fabula peragenda (haud certe ab uno sene).

4 h. e. ex Menandri comoedia integra, h. e. (quod antiquissimum glossema ex Donato in margine Cod. Bemb. adscriptum habet) *a nullo* (Latinorum, Plauto, Naevio &c.) *tacta.* Itaque furti immunis, quod obiecerat Lanuvinus de Eunucho.

5 h. e. non contaminatam (uti *Eun.* ex duabus Menandri, Colace & milite glorioso cf. Prol. *Andria* ex Menandri Andr. & Perinth. *Adelphi* ex eiusdem Adelphis & alia Diphili, cf. Prol.); sed erat velut integrae matris filia integra. Alio tamen modo integra intelligitur fabula Menandri ut exemplum, alio quae inde desumta erat Latina.

6 Novam, sed antiquiorem omnibus veramque lect. (libri sc. Bemb. a prima manu) da-

Novam esse ostendi, et quae esset. nunc qui scripserit,
Et cuia Graeca sit, ni partem maxumam

mus, eamque a nemine adhuc expressam. Menander nimirum (non Ter.) ex duplici argumento (h. e. amore, altero Cliniae, altero Clitiphonis) geminas fecerat personas senum, iuvenum, amicarum, servorum. Quae quidem duplicatio, tum quod ratio cuiusque partita lenius miscere possit spectantium animos, tum in variandis characteribus personarum, quarum aetas, conditio, studiaque alias conveniunt, maiorem ingenii vim postulat. Quum Donati Commentarius in hanc fabulam interciderit, nutant magis, & in lect. ancipiti, & in interpretatione, recentiores inde ab Eugraphio & Calpurnio omnes. Hi vero inepte hunc versum ad Terentii Latinam referentes varie errant. Cum sic secunda manus interpretis alicuius in Bemb. illud *duplici* mutasset in *simplici*, ex hoc falsa fuit vulg. & credidere interpretes, simplex fuisse Menandri argumentum, sed inde Terentium fecisse duplicem fabulam, s. duplicasse personas; quod si fecisset, certe non integram dedisset latinam, sed suo ingenio contaminatam. Tan. Faber emendans *Simplex—duplici*, (quod rec. Bentl.) verum falso miscet. Habet quidem fabula unitatem e contextu; sed e duplici argumento s. geminato amore non potest non existere duplex personarum ratio. Ita vero contextus est Clitiphonis amor amori Cliniae, ut intelligi nequeat, quomodo Menander absque Clitiphone et Chremete fabulam Cliniae exequi potuerit. Unde & Menandro, non demum Terentio, auctore factam esse utriusque contextionem, bene vidit summus in hac re Lessingius, Dramaturg. Hamb. T. II, n. 87. sed idem nihilo magis a vera lect. latinaque ratione descivit, contra omnes Codd. faciens: *simplex quae ex arg.. est simplici.* Confundit nimirum simplicitatem cum unitate. Hecyra quidem argumentum simplex habet ex amore unius adolescentis: Heautontimorumenos duplex ex duplici amore; neque minus unitatem habet, quam illa. *Duplex* dicitur, cui aliud admistum est s. copulatum s.

Exiſtimarem ſcire voſtrum, id dicerem.
Nunc, quam ob rem has parteis didicerim, paucis dabo.
Oratorem [1] eſſe voluit me, non prologum:
Voſtrum iudicium fecit: me actorem dedit.
[2] Sed hic actor tantum poterit a facundia,
Quantum ille potuit cogitare commode,
Qui orationem hanc ſcripſit, quam dicturu' ſum.
[3] Nam quod rumores diſtulerunt malevoli,
Multas contaminaſſe Graecas, dum facit
Paucas Latinas [4]: factum hic eſſe id non negat,

concretum &c. (cf. Cic. Tuſc. I, 71 c. 29) Oſte[illegible] poeta h. l. primum, eſſe *novam* (int. Romanis), quam Aedilibus propoſuiſſet, dein *quae eſſet*, ſc. ex duplici argumento duplex. Ire iam licet.

1 int. cauſae, ſ. actorem. Prologus h. l. ipſa perſona eſt, quae praeloquitur fabulae, ut Hecyr. prol. alter v. 1. Alias ipſum proloquium ſic dicitur. Andr. prol. 5. Phorm. 5. Prologi vero erat commendare fabulam, quod demum fit a v. 35.

2 Oratoris cuiuſque duae ſunt partes, 1) ſcribere orationem, 2) eam memoriter cum actionis dignitate dicere; cf. Cic. de Or. 64. Eae h. l. facete dividuntur, ut cogitandi partes habeat poeta, alteras facundiae agat ipſe actor. Proterve autem & praeter ſenſum Bentl. reſcripſit *Si* pro *Sed.*

3 Incipit oratio. Iſtud *nam* enim vim habet incipiendi, ut in Ad. Prol. 12; Andr. I, 1, 23.

4 int. vertendo, cf. Eun. Prol. 7, 8. Aliud eſt ſcribere ſ. facere Comoedias, aliud facere Latinas. Contaminatio vertebatur vitio, non verſio integrarum integra.

Neque se [1] pigere, et deinde facturum autumat.
Habet bonorum exemplum [2]: quo exemplo sibi
Licere id facere, quod illi fecerunt, putat.
Tum quod malevolus vetus poeta dictitat,
Repente ad studium hunc se applicasse musicum,
Amicum [3] ingenio fretum, haud natura sua:
Arbitrium [4] vostrum, vostra existimatio
Valebit. [5] quare omnes vos oratos volo,
Ne plus iniquum [6] possit quam aequum oratio.
Facite, aequi sitis, date crescendi [7] copiam,
Novarum qui spectandi faciunt copiam
Sine vitiis [8]: ne ille pro se dictum existumet,
Qui nuper fecit servo currenti in via
[9] Dixisse populum: cur insano serviat?

1 Delemus *id* ante *pigere* cum Bentl. quod abest a Cod. Bemb. atque ex priori versu frustra repetitum.

2 cf. Andr. Prol. 18 & 19.

3 Amicorum, scil. Scipionis & Laelii. cf. Ad. Prol. 15-21.

4 Quorum antea *iudicium* fecerat, eorum iam vult esse *arbitrium*. In priori, ut in certa causa, ex formula iudicare debebant spectatores: in hac (quam comiter incertam facit) ex aequo & bono. Unde v. 28 *aequi sitis*, qua quidem ratione se defendens verecunde cum summis viris agit.

5 Sic melius Bemb. quam vulg. *quam ob rem.*

6 *Iniqui* sunt h. l. invidi, *aequi* faventes, maxime ipsi Scipio & Laelius, qui Terentio nil detractum volebant.

7 Laude & fortuna; l. uti Ad. Prol. 25 augendae ad scribendum industriae. cf. Hor. Carm. III, 30, 7. & Nep. XXV, 21.

8 Quae nihil absurdi, a moribus alieni, aut monstri habent, quomodo illae Lanuvini.

9 Vulg. *decesse* pro *decessisse*, quod & edd. priscae habent.

De illius peccatis plura dicet, cum dabit
Alias novas, niſi finem maledictis facit.
[1] Adeſte aequo animo: date poteſtatem mihi,
Statariam agere ut liceat per ſilentium [2];
Ne ſemper ſervus currens, iratus ſenex,
Edax paraſitus, ſycophanta autem impudens,
Avarus leno, aſſidue agendi ſint mihi
Clamore ſummo, cum labore maxumo.
Mea cauſa, cauſam hanc iuſtam eſſe, animum inducite,
Ut aliqua pars laboris minuatur mihi:
Nam nunc novas qui ſcribunt, nil parcunt ſeni:
Si quae laborioſa eſt, ad me curritur:
Si lenis eſt, ad alium defertur gregem.
In hac eſt pura oratio: experimini,
In utramque partem [3] ingenium quid poſſit meum.
Si nunquam avare pretium ſtatui arti meae,
Et eum eſſe quaeſtum in animum induxi maxumum,

Sed nihil in eo vitii eſt, quod & Plaut. ſaepe fecerat, cf. Amph. III, 4, 1. Capt. IV, 2, 11. Itaque haerent interpretes. Bentl. vero pulchre coniecit, neque recepit ipſe verum *dixiſſe*. Populus certe non inducendus erat in ſcenam, qui rogaret ſervum curr. *cur inſano* (int. Domino) *ſerviat*. Ex vulgata hoc explicant: *cur inſano* (poetae Lanuvino) *ſerviat* (Terentius)?

1 Defunctus iam partibus oratoris, ſumit pro ſe partes prologi ad gratiam ſibi exorandam.

2 h. e. ne tumultus fiat, quo actores moveantur loco; cf. Phorm. Prol. 33.

3 Et quietae & laborioſae.

Quam maxume ſervire voſtris commodis:
Exemplum ſtatuite in me, ut adoleſcentuli [1]
Vobis placere ſtudeant potius, quam ſibi [2].

ACTUS I. SCENA I.

CHREMES, MENEDEMUS.

C. [3] QUamquam haec inter nos nuper notitia admodum eſt [4],
Inde adeo quod agrum in proxumo hic mercatus es,
Nec rei [5] fere ſane amplius quidquam fuit:
Tamen vel virtus [6] tua me, vel vicinitas,
Quod ego in propinqua parte amicitiae [7] puto,
Facit, ut te audacter moneam, et familiariter,

1 int. actores.

2 Quod eſt adoleſcentium. Sed haec eorum arrogantia alios offendit.

3 Senes primi veniunt, quorum alter Mened. dolori ex abſentia filii, a ſe abire coacti, remedium quaerens perpetui laboris, l. filii labores ulciſcens ſuis, ut aperiret primam ex argumento duplici partem, ab altero ſene vicino, Chreme, varia oratione provocatur; cuius ſtatim repulſi humanitate ac miſeratione tandem victus prodit cauſam ſuae miſeriae, ſimul filii amorem. Inſignis vero eſt ſcena tota artificio ad naturam compoſito & ſenſibus humanitatis, ad audientium animos validis. Inde ſenum ſermones, quamvis longiores, ipſi ſibi faciunt audientiam. Exordio Chr. parare ſtudet ſibi gratiam.

4 cf. Cic. de fin. II, 4.

5 E qua coniunctiores eſſemus.

6 Sic blande dicit laborioſum vitae genus.

7 In propinquo amicitiae, ſ. ab ea proximum. Bentl. perperam reſcribit *in aliqua parte am.* Neque enim amicitiae pars eſt vicinitas; ſed

Quod mihi videre praeter aetatem tuam
Facere et praeter quam res te adhortatur tua:
[1] Nam pro deum atque hominum fidem! quid vis tibi?
Quid quaeris? annos ſexaginta natus es,
Aut plus eo, ut coniicio. agrum in his regionibus
Meliorem neque pretii maioris nemo habet:
Servos complureis [2]: proinde quaſi nemo ſiet,
Ita tute attente illorum officia fungere.
Nunquam tam mane egredior, neque tam veſperi
Domum revortor, quin te in fundo conſpicer
Fodere, aut arare, aut aliquid ferre [3]. denique
Nullum remittis tempus, neque te reſpicis.
Haec non voluptati [4] eſſe, ſatis certo ſcio.

haec illi eſt propinqua. cf. Cic. de fin. V, 23. de Off. I, 18.

1 Exordio finito contollit orationem, velut iam familiarius illum reprehenſurus.

2 int. habes. Neque enim *complures* vim comparandi habet. Guyet. tentabat *ſervi complures* int. *tibi ſunt.* Bentl. reſcribit *ſervos non plures.* Quis hoc credat dicere voluiſſe.

3 int. ſ. oneris ſ. laboris ſervilis; cf. Cic. de fin. I, 1. qui totum verſum laudat; inde alii *to denique* ad *ferre* referunt; & Donatus ad Phorm. I, 2, 71 legit *al. facere denique* quod Bentl. praefert. Sed *al. facere* non augendi cauſa dicitur, cf. Andr. I, 5, 24. Quare maluimus *ferre*, idque cum MSS. (ap. Weſterh.) ed. pr. Tarviſ. Mediol. Argent. c. figg. R. Steph. Fabrini, Rivio, Eraſmo, Mel. Heinſ. Weſterh. diſpungimus a *denique*; uti Eun. III, 1, 42.

4 Al. indunt *tibi*, quod e gloſſa in MSS. irrepſiſſe videtur; certe ſenarium interficit.

[1] At enim te, quantum hic operis fiat, poenitet.
Quod [2] in opere faciundo operae consumis tuae,
Si sumas in illis exercendis, plus agas.
M. [3] Chreme, tantum ne ab re tua est otii tibi,
Aliena ut cures, eaque, nihil quae ad te attinent?
C. Homo sum: humani nihil a me alienum puto [4].
Vel me monere hoc, vel percontari puta:
Rectum est? ego ut faciam: non est? te ut deterream [5].

1 Sic e MSS. quibusdam recipimus: sic salvus est senarius: sic & noster infra IV, 3, 35. Ad. V, 3, 44 & sic Cic. formulam *at enim* adhibet in obiectione, cui statim respondeat. Pro glossa igitur nobis est, quod vulgo ingeritur *at enim dices me*. Sed liber Bemb. & Don. ad Eun. V, 7 non habent *me*, quod proinde omisit Faern. alii intercludunt. Bentl. cum Mur. omittit *dices*, & retinet *me*. In hac inconstantia nostrum magis placet.

2 Metri causa malimus abesse *in*.

3 Menedemus de filio tristis, unique adhuc labori intentus, satis morose Chremem, qui pro amico agit, refutat ut alienum & nimis curiosum. Cic. ad Att. XII, 6 versum iocose transfert in Atticum.

4 Huic sententiae theatra tota applausisse refert Augustin. ep. 51. Interpretes adsunt Cic. de legg. I, 12. Off. I, 9 & Seneca ep. 95. Natura sc. homines facti ad participandum alium ab alio communicandumque inter omnes. Iubet ratio, in qua est humanitatis vis, ut nemo hominum alterius res a se alienas putet, sed quivis afficiatur iis perinde, ut bene maleve eveniant. Utinam & iudicio tales essemus! Sed prava consuetudo homines facit utilitatis suae callidos, & sic disiungit, quos natura coniunxit. Omittimus falsam rationem, qua vulgus dicto Terentiano abutitur ad errores l. vitia excusanda.

5 Sic distinguunt Faern. Westerh. Bentl. alii; & ex-

M. Mihi ſic eſt uſus: tibi ut opus facto eſt, face [1].
C. An cuiquam eſt uſus homini, ſe ut cruciet [2]? *M.* mihi [3].
C. Si quid laboris eſt, nollem [4]: ſed quid iſtuc mali eſt?
Quaeſo, quid de te tantum meruiſti? *M.* [5] heu hoi.
C. Ne lacruma, atque iſtuc, quidquid eſt, fac me ut ſciam.
Ne retice: ne verere: crede [6], inquam, mihi:
Aut conſolando, aut conſilio, aut re iuvero [7].
M. Scire hoc vis [8]? *C.* hac quidem cauſa, qua dixi tibi.
M. Dicetur. *C.* at iſtos raſtros interea tamen
Adpone; ne labora. *M.* minime [9]. *C.* quam rem agis?

pone: Si rectum eſt, quod facis, puta me percontari, ut te ſequar; ſi non eſt, puta me monere, te ut deterream.

1 Lege Cic. de fin. V, 10.

2 Quam humane fert moroſitatem dolentis!

3 Cum ſuſpirio dicit.

4 Si quis tibi magnus labos (ex malo) domi obiectus eſt, cf. Andr. V, 2, 29, Hec. III, 1, 6, nollem, h. e. l. id doleret mihi, l. poeniteret me, tibi moleſtus eſſe monendo; unde ſtatim humane percontatur. Sed & verſus laborat; unde Bentl. omiſit *eſt*.

5 Vulg. *eheu*, non ſufficit metro. Lacrimans iam inter laborem exuit feritatem, faciliorque erit ad reſpondendum; quare Chr. ipſe permotus humaniſſime inſtat.

6 int. tua ſecreta, l. tuum animum.

7 Utitur verſu Cic. ad fam. VII, 10.

8 Mitior iam rogat dicturus. Chremes addit momentum ex ſua miſeratione. Mox in *qua* ineſt Graeciſmus.

9 Et in hoc cedet inſtanti Chremeti.

M. Sine me, vacivom tempus ne quod duim mihi
Laboris. *C.* non ſinam, inquam [1]. *M.* ah, non aequom facis.
C. Hui tam graveis hos quaeſo [2]? *M.* ſic meritum eſt meum.
C. Nunc loquere. *M.* filium unicum adoleſcentulum
Habeo. ah quid dixi habere me [3]? immo habui, Chreme.
Nunc habeam, nec ne, incertum eſt. *C.* quid ita iſtuc? *M.* ſcies.
Eſt e Corintho hic advena anus paupercula:
Eius filiam ille amare coepit perdite,
Prope iam ut pro uxore haberet: haec clam me omnia.
Ubi rem reſcivi, coepi non humanitus,
Neque ut animum decuit aegrotum adoleſcentuli,
Tractare, ſed [4] via pervolgata patrum.
Quotidie accuſabam: hem, tibine haec diutius
Licere ſperas facere me vivo patre,
Amicam ut habeas prope iam in uxoris loco?
Erras, ſi id credis, et me ignoras, Clinia.

1 Simul aufert ei raſtros.

2 int. tractas?

3 Lacrimabile eſt *habuiſſe & nihil habere*, l. *dubitare*, *an adhuc habeas*. Videtur amans filii, ſed magis eſt ſui. quod oſtendit Cic. de fin. I, 10. ex ipſius labore, & ex hac narratione magis colligimus; vid. v. 58 ſq. & 63 ſq.

4 Vulgata *vi & via* excedit ſenarium; & quid opus eſt *vi* ad accuſandum. Ortum nobis videtur *vi* ex ambigue lecto *via*. cf. vero Plaut. Merc. I, 1, 46 quem noſter imitatus eſt.

Ego te meum eſſe dici tantiſper volo ,
Dum , quod te dignum eſt , facies : ſed ſi id non facis ,
Ego , quod me in te ſit facere dignum , invenero.
Nulla adeo ex re iſtuc fit , niſi ex nimio otio.
Ego iſtuc aetatis non amori operam dabam ,
Sed in Aſiam hinc abii propter pauperiem , atque
[1] Ibi ſimul rem , et gloriam armis repperi.
Poſtremo adeo res rediit : adoleſcentulus
Saepe eadem et graviter audiendo victus eſt :
Putavit me et aetate et benevolentia
Plus ſcire , et providere , quam ſe ipſum ſibi :
In Aſiam ad regem [2] militatum abiit , Chreme.
C. Quid ais ? *M.* clam me profectus, menſes treis abeſt.
C. Ambo accuſandi [3] : etſi illud inceptum tamen
Animi eſt pudentis ſignum , et non inſtrenui.
M. Ubi comperi ex his , qui ei fuere conſcii ,
Domum revortor moeſtus [4] , atque animo fere

1 Vulg. *ibi* iungitur verſui priori , qui ſic excedit. Igitur illud ſeq. initium eſſe iubemus, delendo *belli* , quod ſupervacuum. Vett. ſcr. & edd. habent *armis belli ;* manifeſtum gloſſema , e quo Goveanus & Faern. perperam fecere vulgatum.

2 cf. ad Eun. III , 1 , 7.

3 Bene dividit culpam Chremes , ut pater parte moleſtiae exoneretur : ſimul culpam in laudem filii vertit.

4 Primum dolorem exprimit ad naturam ; & quomodo inde novam vitae rationem eamque duram in animum induxerit , ita deſcribit, ut amare magis crederes filium , in quo ſe ipſe amat , non tam rationem , quam animi impetus ſequens. Ipſe ſuo ingenio pronus ad ſaevitiam , quam nunc

Perturbato atque incerto prae aegritudine.
Adsido, accurrunt servi: soccos detrahunt:
Video alios festinare, lectos sternere,
Coenam apparare: pro se quisque sedulo
Faciebat, quo illam mihi lenirent miseriam.
Ubi video haec, coepi cogitare, hem, tot mei
Solius solliciti [1] sint causa, ut me unum expleant?
Ancillae tot me vestiant? sumptus domi
Tantos ego solus faciam? sed gnatum unicum,
Quem pariter uti his decuit, aut etiam amplius,
Quod illa aetas magis ad haec utenda idonea est,
Ego eum hinc eieci miserum iniustitia mea.
Malo quidem me dignum quovis deputem,
Si id faciam. nam usque dum ille vitam illam colet
Inopem, carens patria ob meas iniurias,
Interea usque illi de me supplicium dabo,
Laborans, quaerens, parcens, illi serviens [2].
Ita facio prorsus: nihil relinquo in aedibus,
Nec vas, nec vestimentum [3]: conrasi omnia:
Ancillas, servos, nisi eos, qui opere rustico
Faciundo facile sumptum exercerent suum,
Omneis produxi ac vendidi: inscripsi illico
Aedeis mercede. quasi talenta ad quindecim
Coëgi: agrum hunc mercatus sum: hic me exerceo.

in se vertit absente filio.

1 Al. *sunt.*

2 cf. aliam laboriosi senis descriptionem Ad. V, 3, 26 sq.

3 h. l. non vestes solas, sed & stragulas, tapetas &c. cf. infra V, 1, 30.

Decrevi tantisper me minus iniuriae,
Chreme, meo gnato facere, dum fiam miser:
Nec fas esse ulla me voluptate hic frui,
Nisi ubi ille huc salvus redierit meus particeps.
C. Ingenio te esse in liberos leni puto [1], et
Illum obsequentem, si quis recte aut commode
Tractaret [2]. verum neque tu illum sati' noveras,
Nec te ille. hocque fit, ubi non vere [3] vivitur.
Tu illum nunquam ostendisti quanti penderes,
Nec tibi ille est credere ausus, quae est aequom patri.
Quod si esset factum, haec nunquam evenissent tibi.
M. Ita res est, fateor: peccatum a me [4] maxumum est.
C. Menedeme, at porro recte spero [5]: illum tibi
Salvum affuturum esse hic confido propediem.

1 Chreme, non satis prudenter ex te iudicas de homine, qui non amare videtur filium, nisi sui causa, neque alium participem suum habet. Inhumanus nobis est, qui non homines generatim habet participes.

2 Reprehensionem absolvit, sed eam iterum miscet laude aliqua. Laudat ingenium & patris & filii, accusat mores.

3 h. e. non cum ratione, quae princeps sit vitae & magistra; sed ex instinctu & affectu animi inconsiderato.

4 Sic MSS. Bemb. & Vat. cett. Vulg. *maxime* est e Victoriano.

5 h. e. bona omnia spero. Delemus dein & ante *illum*, quod & metro adversum, nec opus est. Praedicit vero Chremes, solatii causa, adventum. Et mox grata supervenit, quae non sperabatur, hora.

M. Utinam ita di faxint! *C.* facient. nunc si commodum est [1],
Dionysia [2] hic sunt, hodie apud me sis volo.
M. Non possum. *C.* cur non? quaeso tandem aliquantulum
Tibi parce: idem absens facere te hoc volt filius.
M. Non convenit, qui illum ad laborem [3] impulerim,
Nunc me ipsum fugere. *C.* siccine est sententia?
M. Sic. *C.* bene vale. *M.* et tu. *C.* lacrumas excussit mihi [4],
Miseretque me eius: sed, ut diei tempus est,
Monere [5] oportet me hunc vicinum Phaniam,
Ad coenam ut veniat: ibo, visam, si domi est.
Nil opus fuit monitore: iamdudum domi
Praesto apud me esse aiunt [6]. egomet convivas moror.
Ibo adeo hinc intro. sed quid crepuerunt fores?
Hinc a me [7] quisnam egreditur? huc concessero.

1 Bonus usque Chremes distrahere vult Menedemum a laboribus.

2 int. in agris, quae celebrabantur autumno, neque tamen uno die per pagos ubique. Scena est in suburbano, ubi uterque senex vicini erant; cf. Dacieriam ad h. l.

3 Sic plura MSS. sed verbi antepenultima laborat versus. Et MS. Vat. habet a prima manu *impellerim*, quod cum Faernus ut antiquum propugnasset, non evicisset, nihilominus in vulg. abiit. Antesig. voluit *impullerim*; quae epenthesis probatur Glar. & Westerh.

4 Humanus vere est Chremes.

5 Iam ante invitatum.

6 int. servi.

7 Al. interponunt h. l. sig-

ACTUS I. SCENA II.

CLITIPHO, CHREMES.

Cl. [1] NIhil adhuc eſt, quod vereare, Clinia: haudquaquam etiam ceſſant:
Et illam ſimul cum nuntio tibi hic ego affuturam
Hodie ſcio. proin tu ſollicitudinem iſtam falſam, quae te
Excruciat, mittas. *Ch.* quicum loquitur filius? *Cl.* pater adeſt,
Quem volui. adibo. pater opportune advenis.
Ch. Quid id eſt? *Cl.* hunc Menedemum noſtin' noſtrum vicinum? *Ch.* probe.

num rogandi, & referunt *hinc a me* ad *crep. fores.* Nos ſequimur praeter Iuntinam, Aldinam & Steph. Dacier. Weſterh. &c. Et ſic iubent quaedam MSS. ac mos Terentianus.

1 Redux Clinia, Menedemi filius, in vicinam domum Chremis ad huius filium Clit. familiarem, diverterat, de amore ſuo ſollicitus ac de patre etiamnum timens in urbem ad ſuam miſerat ſervum, qui arceſſeret. Inde eius exſpectatio curarum plena, quas amor habet. Quum ipſe ſuos latere cupiat, prodit Clit. ad videndum, in patrem ſuum incidit, cui narrat Cliniae adventum. Chremes eo laetus ſe tamen reprimit, quo minus Menedemi animum prodat; utiliuſque putans Cliniam in metu eſſe, ſimul ſui cauſa filium ex illo monens, ipſe alienis intentus, amoris filii ſui ignarus connectit alterum argumentum, cuius partem aperiet in ſqq. ipſe Clit. Is vero iam Cliniam, egredi non auſum, alloquitur.

O

Cl. Huic filium ſcis eſſe? *Ch.* audivi eſſe in Aſia. *Cl.* non eſt, pater: apud
Nos eſt. *Ch.* quid ais? *Cl.* advenientem, e navi egredientem illico
Adduxi ad coenam: nam mihi magna cum eo iam inde uſque a pueritia
Fuit ſemper familiaritas. *Ch.* voluptatem magnam nuntias.
Quam vellem Menedemum invitatum, ut nobiſcum eſſet hodie amplius,
Ut hanc laetitiam nec opinanti primus obiicerem domi:
Atque etiam nunc tempus eſt [1]. *Cl.* cave faxis: non opus eſt, pater.
Ch. Quapropter? *Cl.* quia enim incertum eſt etiam, quid ſe faciat: modo venit.
Timet omnia, patris iram, et animum amicae, ſe erga ut ſit, ſuae.
Eam miſere amat. propter eam haec turba, atque abitio evenit. *Ch.* ſcio.
Cl. Nunc ſervolum ad eam in urbem miſit, et ego noſtrum una Syrum.
Ch. Quid narrat? *Cl.* quid ille? ſe miſerum eſſe. *Ch.* miſerum? quem minu' credere eſt?
Quid reliqui eſt, quin habeat, quae quidem in homine dicuntur bona,

1 int. ad eam rem ſ. ad invitandum. Bentl. temere corrumpit *ſatis tempori eſt.*

Parenteis, patriam incolumem, amicos, genus, cognatos, divitias?
Atque haec perinde sunt, ut illius animus, qui ea possidet [1]:
Qui uti scit, ei bona; illi, qui non utitur recte, mala.
Cl. Immo [2] ille senex [3] fuit importunus semper: et nunc nihil magis
Vereor, quam ne quid in illum iratus plus satis faxit pater.
Ch. Ille ne [4]? sed reprimam me: nam in metu esse hunc, illi est utile.
Cl. Quid tute tecum? *Ch.* dicam [5]. ut ut erat, mansum tamen oportuit.
Fortasse aliquanto iniquior erat [6] praeter eius lubidinem:
Pateretur. nam quem ferret, si parentem non ferret suum?
Hunccine erat aequom ex illius more, an illum ex huius vivere? et

1 Inest accusatio Cliniae; simul admonitio paterna.

2 Respondet pro amico, ab eoque culpam in huius patrem transmovet. Et est communis filiorum causa, uti patrum.

3 Non reverenter sic illum vocat.

4 Paene proditurus fuit animum Menedemi in filium. Sed se reprimens secum sqq. dicit. Inde erunt ludi.

5 Quae pro Menedemo dicet, ea & pro se dicit filio, saepe monendo.

6 h. e. adversabatur.

Quod illum insimulant [1] durum, id non est: nam parentum iniuriae [2]
Unius modi sunt ferme: paulo qui est homo tolerabilis [3],
Scortari crebro nolunt: nolunt crebro convivarier:
Praebent exigue sumptum: atque haec [4] sunt tamen ad virtutem omnia.
Verum ubi animus semel se cupiditate devinxit mala,
Necesse est, Clitipho, consilia consequi consimilia [5]. hoc
Scitum est, periculum ex aliis facere, tibi quod ex usu siet.

1 int. Clinia cum amicis. Sic Cod. Bemb. & Bentl. Vulg. *insimulat*.

2 Ex opinione filiorum. Sunt vero irae paternae ob filiorum peccata. cf. infra V, 2, 37-39.

3 Qui prioribus haec iungunt, singularem pro plurali sumunt: *qui sunt tolerabiles*. Sed illud *uniusmodi* fecit, ut al. MSS. & edd. vett. ex iisque Argent. nostra haec sqq. coniungerent, dein legendo *sc. crebro non vult, crebro convivarier: praebet* &c. Sed vulg. Bembino firmatur. Loquitur vero indulgentes in multis patres, qui tamen filios non plane perdi volunt. Illi quidem multa patiuntur, quae fert aetas & libido filiorum, sed nolunt *crebro* ea fieri; cf. Adelph. I, 2, 23 sq.

4 Scil. τὸ *nolle* & *exigue praebere sumptum*.

5 En usum sermonis, quem capere suum filium iubet pater, quamvis rerum eius ignarus. Repetit vero dicta v. sq. cum derisione filius Sc. sq. v. 9.

Cl. Ita credo [1]. *Ch.* ego ibo hinc intro, ut videam, nobis quid coenae fiet,
Tu, ut tempus est diei, vide sis, ne quo hinc abeas longius [2].

ACTUS I. SCENA III.

CLITIPHO.

[3] QUam iniqui sunt patres in omneis adolescenteis iudices:
Qui aequom esse censent, nos a pueris illico nasci senes,
Neque illarum affines rerum esse, quas fert adolescentia.
Ex sua libidine moderantur, nunc quae est, non quae olim fuit.
Mihi si unquam filius erit, nae ille facili me utetur patre [4];
Nam et cognoscendi et ignoscendi dabitur peccati locus:

1 Leviter & cunctanter respondet, qui ista invitus audiit.

2 In fine quidem scenae prioris Chr. iam dixerat, se convivas morari. Sed ante ipsam coenam sacrificium fiebat, & convivae sermone trahebant horam, donec accumberent. Supererat igitur tempus, quo abesse liceret filio, maxime amici causa, cui serviebat.

3 Clitipho patri monitori asper ob amorem clandestinum, quem prodit; quod est alterum ex argumento duplici.

4 Qualis Micio in Adelph. cuius dicta I, 1, 23 sqq. cf. ad vers. sq.

Non ut meus, qui mihi per alium ostendit suam sententiam.
Perii: is mihi, ubi adbibit plus paulo, sua quae narrat facinora [1]?
Nunc ait, periclum ex aliis facito [2], tibi quod ex usu fiet.
Astutus. nae ille haud scit, quam mihi nunc surdo narret fabulam [3].
Magis nunc me amicae dicta stimulant: *da mihi* atque *affer mihi*:
Cui quid respondeam, nil habeo: neque me quisquam est miserior;
Nam hic Clinia, etsi is quoque suarum rerum satagit, attamen
Habet bene ac pudice eductam, ignaram artis meretriciae.
Mea est potens [4], procax, magnifica, sumptuosa, nobilis [5].

1 En causam, cur filii saepius parentibus minus dicto audientes sint, impieque iis irrideant.

2 In ludibrium cadit sententia patris.

3 *Turpis amor surdis auribus esse solet.* Propert. II, 16, 35.

4 Bentl. Terentio illudens contra Codd. dedit *petax*, *procax*. Et *procax* est assidue poscens. *Potens* int. arte meretricia. Fuit vero & *potans*, v. infra III, 1 imaginem Bacchidis 40--52.

5 Moribus nobilium utitur, qui solent quos spernere? s. ferox, cf. Plaut. Mil. IV, 8, 14.

Tum, quod dem ei, *recte* est [1]: nam *nihil* esse mihi, religio est dicere.

Hoc ego mali non pridem inveni: neque etiam dum scit pater.

ACTUS II. SCENA I.

CLINIA, CLITIPHO.

Clin. [2] SI mihi secundae res de amore meo essent, iam dudum scio

Venissent: sed vereor, ne mulier me absente hic corrupta sit.

Concurrunt multae opiniones [3], quae mihi animum [4] exaugeant;

1 h. e. bona verba sunt, blanda promissa, quibus eam morer l. traham, cf. II, 2, 88. Vocem ipsam *recte* Don. ad Adelph. IV, 3, 18 ad *verba* refert, uti *verum* ad rem. *Non recte dicere*, pro maledicere alicui, Plautinum est. Andr. II, 2 *Recte dicis* h. e. laeta promittis. Et sic forsan Eun. II, 3, 50 *Recte inquit* interpreteris: fausta precatus s. valedixit. Cum sic vox *recte* abiisset in formulam, ex consuetudine inanem, idem fere sonabat ac *nihil*. Unde & saepe adhibitum ab iis, qui absque iniuria interrogantis s. poscentis reticere cupiebant quae dicere nollent. Quem sensum & alii h. l. sequuntur. Mox *rel. est dicere* h. e. ne dicam, cautio est. Nihil enim inde certius esset, quam me excludi. Ergo *Nihil* mali ominis verbum mihi sit ap. illam.

2 Mire sollicitus inducitur Clit. cui exspectanti hora videtur aetas, annus. Amor eius suspiciosus, & ad se torquendum ingeniosus est.

3 s. multa verisimilia (h. e. verisimilem suspicionem facientia) uti Ad. IV, 4, 18. Neque igitur *opiniones* offendere debuerunt Bentleium.

4 Sic Cod Bemb. (quocum faciunt omnes scripti) idem-

Occaſio, locus, aetas, mater cuius ſub imperio eſt mala;
Cui nihil praeter pretium iam dulce eſt. *Clit.* Clinia. *Clin.* hei miſero mihi!
Clit. Etiam caves, ne videat forte hinc te a patre aliquis exiens?
Clin. Faciam: ſed neſcio quid profecto mihi animus praeſagit mali.
Clit. Pergin' iſtuc prius diiudicare, quam ſcis, quid veri ſiet?

que gloſſam adſcriptam habet, *quae me terreant. animum autem dicit, quam illi praeſens efficit metus ſollicitam cogitationem.* Neque ſemper *animus augeri* dicitur ſpe, & re laeta. Etiam in re dubia Cic. ad Att. X, 14 adhibuit: *verum ea non animum eius* (in exilium abeundi) *augebant, ſed timorem.* Augentur, credimus, animi, perinde ut affectus fuit aut res eſt. Animus Cliniae praeſagus mali erat ob moram, & nunc augetur multis opinionibus. Plaut. Capt. IV, 2, 1 ſq. *Quanto in pectore hanc rem meo magis voluto, Tanto mihi aegritudo auctior eſt in animo.* Sed aegritudine auctiori augeri ipſe animus videtur: quomodo & Galli dicunt *j'ai le cœur gros de dépit.* Itaque miramur, Gallis, maxime Palmerio, Guyeto & Daciériae, verbum *exaugere*, valde augere, diſplicuiſſe, uti Acidalio Germano; & pro eo viſum *exangeant*, verbum novum, quod loco dubio ap. Plaut. Stich. I, 1, 54 parum firmetur. Bentl. noſtrum probans cetera ſic legi cupit: *concurrunt multa, opinionem hanc quae mihi animo exaug.* mollius fuiſſet *mi in animo.* Sed faceſſant haec. MS. Leid. 1 voci *exaug.* ſuperſcriptum habet *diminuant*, tanquam *ex* eſſet privativum. Nobis, ſi quid emendandum ſit, placeret *metum* pro *animum.* Sed feramus vulg.

Clin. Si nihil mali esset, iam hic [1] adesset. *Clit.* iam aderit. *Clin.* quando istuc erit?
Clit. Non cogitas hinc longule esse? et nosti mores mulierum:
Dum moliuntur, dum [2] comuntur, annus est [3]. *Clin.* o Clitipho,
Timeo. *Clit.* respira: eccum Dromonem cum Syro: una adsunt tibi.

ACTUS II. SCENA II. [4]

SYRUS, DROMO, CLINIA, CLITIPHO.

S. AIn' tu? *D.* sic est. *S.* verum interea dum sermones caedimus,

1 Sequimur plurimos Codd. & edd. vett. Al. *adessent-aderunt.* Nostrum Cliniae amori magis convenit.

2 Nutant edd. in hoc verbo, quod Donato ad Hec. IV, 3, 5 & Servio ad Virg. Aen. IV, 133 debemus. Nullus enim MSS. sic habet, sed l. *conantur*, l. *comantur.* Illud quidem ex suis reposuit pro *comuntur* Faernus, nescimus quam bene, ut synonymum τῷ *moliuntur*, probatque Lindenbr. ac novissime revocat Bentl. Priscae edd. Tarv. & Arg. c. figg. ex MSS. dedere *comantur*; unde facilis transitus ad *contantur*, librariis sollenne pro *cunctantur.* Virgil. l. c. *Reginam thalamo cunctantem -- exspectant.* Sed & in itinere dum movent, nihil promovent; quod aptum illi *moliuntur* h. e. parant egressum. Et sic esset inter utrumque verbum quaedam varietas, quae ex τῷ *moliri* s. parare se & *conari* l. *com.* non apparet. Sed feramus vulg.

3 Pulchre Plaut. Mil. IV, 7, 9--11 *Mulier profecto nata est ex ipsa mora. Nam quaevis alia, quae mora est aeque, mora Minor ea videtur, quam quae propter mulierem est. Hoc adeo credo fieri consuetudine.*

4 Scena hac argumentum

Illae sunt relictae. *Clit.* mulier tibi adest; audin' Clinia?

Clin. Ego vero audio nunc demum, et video, et valeo Clitipho [1].

D. Minime mirum: adeo impeditae sunt: ancillarum gregem

Ducunt secum. *Clin.* perii! unde illi sunt ancillae [2]? *Clit.* men' rogas [3]?

S. Non oportuit relictas: portant quid rerum [4]! *Clin.* hei mihi!

S. Aurum, vestem: et vesperascit, et non noverunt viam.

duplex miscetur in unum dolo Syri servi, qui effecerat, ut evocatam Cliniae amicam Antiphilam comitaretur potens illa et magnifica Bacchis, quam deperierat Clitipho, quasi ipsa esset Antiphila. Inde mora itineris, e qua metus erat Cliniae; cui vix ob auditum suae adventum recreato redeunt graviores suspiciones ex comitatu Bacchidis magnifico, quem putat esse Antiphilae, a virtute ad quaestum delapsae. Subvenit tandem errori Syrus, dolumque suum aperit; unde cum sibi metuat Clit. varii dantur ludi; quos claudit Syrus admonitione Clit. ne is intemperantia sua rem prodat omnem.---Servi in fronte Scenae ex abrupto colloquuntur, tanquam pergentes in colloquio, quod ultro citroque in via conferebant; haec Calphurn.

1 De adventu suae iam certus, reficitur, qui ante defecerat animo & sensibus; sed superveniet nova suspicio.

2 Quaestum suspicatur ex amore promiscuo. Alias honestae & potentes feminae non sine comitatu tali in publicum prodibant. Sed unde illi pauperi tantum?

3 Quasi ego haec sciam.

4 Crescit suspicio ex iis, quae servus fortuito dicit.

Factum a nobis ſtulte eſt. abi dum tu, Dromo, illis obviam.
[1] Propera: quid ſtas? *Clin.* vae miſero mihi, quanta de ſpe decidi [2].
Clit. Quid iſtuc? quae res te ſollicitat autem? *Clin.* rogitas quid ſiet?
Viden' tu ancillas, aurum, veſtem? quam ego cum una ancillula
Hic reliqui. unde [3] eſſe cenſes [4]? *Clit.* vah, nunc demum [5] intellego.
S. Dii boni, quid turbae eſt [6]? aedes noſtrae vix capient, ſcio.
Quid comedent? quid ebibent? quid ſene erit noſtro miſerius?
Sed video, eccos, quos volebam. *Clin.* o Iuppiter, ubinam eſt fides?
Dum ego propter te errans patria careo demens, tu interea loci
Conlocupletaſti te, Antiphila, et me in his deſeruiſti malis,

1 Al. *propere.*

2 Iam deturbatur mens.

3 Al. ingerunt *ea* poſt *unde.*

4 Niſi ex quaeſtu ſ. meretricio amore.

5 Tardus ſane ad intelligendum, ut quem nihil eius rei tetigerat, in alio occupatum amore.

6 Ex ſermonibus Syri maior uſque fides opinioni, quae Cliniam urget. Is vero haec non dicit, tanquam hero ſuo timeat, ipſe horum artifex; ſed gaudet in ludis, quos ſeni reddet. Servi enim plerique magis faciunt cum herilibus filiis, quam cum ipſis heris.

Propter quam in ſumma infamia [1] ſum, et meo patri minus obſequens [2]:
Cuius nunc pudet me, et miſeret, qui harum mores cantabat mihi,
[3] Monuiſſe fruſtra; neque potuiſſe eum unquam me ab hac expellere.
Quod tamen nunc faciam: tum, cum gratum mihi eſſe potuit [4], nolui.
Nemo eſt miſerior me. *S.* hic de noſtris verbis errat videlicet,
Quae hic ſumus locuti. [5] Clinia, aliter tuum amorem, atque eſt, accipis:
Nam et vita eſt eadem, et animus te erga idem ac fuit [6],

1 ſ. infamis, ſc. amore puellae, quae peregrina habebatur. Flagitia ſc. inſequitur ſermo & fama.

2 Significatio pietatis nunquam ex animo dimiſſae. Supra & Andr. I, 5, 28 Pamphilo *patris pudor* eſt.

3 Infinitivi reguntur a *pudet*, *miſeret.*

4 cf. ſupra not. ad Eun. III, 1, 6.

5 Satis iam explorato amore vero Cliniae per credibiles ſuſpiciones, ſed falſas; ſubvenit iam ſervus errori Cliniae, eumque iam vere recreat narrando mores Antiphilae, etiam nunc integrae; & ſic, quaſi praeteriens, ſignificat, omnem iſtum paratum non eſſe Antiphilae. Exhilarato viciſſim tanto magis Clinia, quanto ante ſollicitior fuit, Syrus ſe convertit ad Clitiphonis amorem clandeſtinum, cui et hodie auxilium ferre cupit; de quo dein.

6 Haec eſt quaſi propoſitio; & bene ſibi conſtabit Syr. probando primum vitam parcam & pudicam, dein eundem animum ſ. amorem illius in Cliniam.

Quantum ex ipſa re coniecturam [1] fecimus.
Clin. Quid eſt obſecro? nam mihi nunc nihil rerum omnium eſt,
Quod malim, quam me hoc falſo ſuſpicarier.
S. Hoc primum, ut ne quid huius rerum ignores: anus [2],
Quae eſt dicta mater eſſe ei antehac, non fuit:
Ea obiit mortem: hoc ipſa in itinere alterae [3]
Dum narrat, forte audivi. *Clit.* quaenam eſt altera?
S. Mane; hoc, quod coepi, primum enarrem, Clitipho:
Poſt iſtuc veniam. *Clit.* propera. *S.* iam primum omnium,
Ubi ventum ad aedes eſt, Dromo pultat fores:
Anus quaedam prodit: haec ubi aperuit oſtium,
Continuo hic ſe coniecit intro: ego conſequor:

1 Vulg. *cepimus*. Noſtrum cum Bemb. voluit Faern. ac rec. Bentl.

2 Bene Syr. probationem primam coeptat ab anu illa, quae dicta antehac mater Antiphilae credibilem fecerat ſuſpicionem. Scrupulo maximo exemto, ceteros tollit enarrandis vere & diſtincte eoque pulchre, quae viderat & e quibus caſtius ingenium & vitam laborioſam ipſe ſtatim collegerat.

3 *Alterae* antique pro *alteri*. Sic vero minus ambigue mulierem comitem innuens, & Cliniae ſcrupulum evellit de comitatu illo ancillarum, & ſibi viam quaſi praeſtruit ad alteram narrationis ſuae partem. Curioſi Clitiphonis animum ſuſpendit, donec Cliniae, de ſua potius quam de illa curioſo, ſatisfecerit. Et eius amor omni ex parte prior eſt.

Anus foribus obdit peſſulum, ad lanam redit.
Hic ſciri potuit, aut nuſquam alibi, Clinia,
Quo ſtudio vitam ſuam te abſente exegerit [1]:
Ubi de improviſo eſt interventum mulieri.
Nam ea res dedit tum exiſtumandi copiam,
Quotidianae vitae conſuetudinem;
Quae, cuiuſque ingenium ut ſit, declarat maxume.
Texentem telam ſtudioſe ipſam offendimus,
Mediocriter veſtitam veſte lugubri,
Eius anuis cauſa, opinor, quae erat mortua:
Sine auro: tum ornatam, ita uti quae ornantur ſibi [2]:
Nulla mala re [3] interpolatam muliebri.
Capillus [4] paſſus, prolixus, circum caput

1 cf. Liv. I, 57. ſq. quibus nihil verius eſt & pulchrius. Collatinum, Lucretiae virum, ſic loquentem facit: *Quin inviſimus praeſentes noſtrarum ingenia. Id cuique ſpectatiſſimum ſit, quod inopinato viri adventu occurrerit oculis.*

2 Hoc ipſo ornatam, quod aſcititia ornamenta neglexerat. At quae aliis placere geſtiunt, ſuperbius aut laſcivius ſe ornant.

3 Vulgo inepte *eſſe expolitam*; neque enim *Io eſſe* convenit cum ſuperiori *oſtendimus*, & abeſt a Bemb. aliisque Codd. & edd. vett. unde & Faern. delevit. Sed ſic ſyllaba deeſt verſui, quam tandem bene explevit Bentl. ex Plautino illo in hac re *interpolatam*; v. Moſt. I, 3, 105 & 117. cf. Amph. I, 1, 116. Nonius inquit: *Interpolare* eſt *immittere, interponere*, et *novam formam e vetere fingere. Mala res* eſt venenum ſ. pigmentum; cf. Plaut. Trin. II, 4, 153.

4 Sic MSS. complures legitque Don. ad Phorm. I, 2, 56 & crines paſſi erant lugentium, cf. Virg. Aen. I, 480. Gellio XV, 15 *capillus paſſus* eſt porrectus & expanſus. Al. tamen MSS. *ſparſus*;

Reiectus neglegenter: pax [1]! *Clin.* Syre mi, obsecro,
Ne me in laetitiam frustra coniicias. *S.* anus
Subtemen nebat: praeterea una ancillula
Erat: ea texebat una pannis obsita,
Neglecta, immunda illuvie. *Clit.* si haec sunt, Clinia [2],
Vera, ita uti credo, quis te est fortunatior?
Scin' tu hanc, quam dicit sordidatam et sordidam?
Magnum hoc quoque signum est, dominam esse extra noxiam,
Cum eius tam neglegunt internuntii [3]:
Nam disciplina est eisdem, munerarier

quod nec inde abludit, & Auson. Idyll. 12 firmare videtur; *Totum opus hoc sparsum, crinis velut Antiphilae: pax.* unde id rec. Bentl. frustra vero idem mutat *prolixus* in *promissus.* Nos exponimus: qui ipsi erat capillus fluitans, multus longusque capillus, is circum caput, a fronte neglegenter reiectus, suo ingenio flexus per humeros sese effundere videbatur.

1 Non longius audens progredi in pulchritudine describenda, silentium sibi indicit. Nec decebat servum, porro verbis exsequi, quae viderat. Hoc potius sit elegantis alicuius formarum spectatoris l. amantis. Et quid opus huic illa laudare, qui iam satis admiratur, & dictis servi laetatur. Terentio nil prius decoro & oratione pura s. casta.

2 Abrumpit in tempore Clit. narrationem de ingenio & vita, de qua satis dictum, & ipse addit momentum ex suo sensu, quo discrimen inter verum honestumque amorem illius & suum malum clandestinum intelligit.

3 Glossa Bembini: *internuntios pro servis posuit, sed sententia haec ita est: qui non neglegerentur, si essent internuntii* int. amatorum; cf. Eun. II, 2, 56. Plaut. Asin. I, 3, 30. Mil. IV, 1, 40.

Ancillas primum, ad dominas qui affectant viam.
Clin. Perge, obsecro te [1], et cave ne falsam gratiam
Studeas inire. quid ait, ubi me nominas?
S. Ubi dicimus rediisse te, et rogare, uti
Veniret ad te; mulier telam desinit
Continuo, et lacrumis opplet os totum sibi [2], ut
Facile scires desiderio id fieri tuo [3].
Clin. Prae gaudio (ita me dii ament) ubi sim nescio.
Ita timui [4]. *Clit.* at ego nil esse [5] scibam, Clinia.
Agedum vicissim, Syre, dic quae illa est altera.
S. Adducimus tuam Bacchidem [6]. *Clit.* hem, quid
Bacchidem?

1 Securus de castitate Antiphilae redire iubet Clinia Syrum ad narrandum vere, quomodo Antiphila affecta fuerit nuntio sui adventus, unde sciat, an eundem animum erga se habeat etiamnum. Quamvis autem ex ingenio eius & adventu de animo eiusdem bene speret, primam tamen animi significationem audire vehementer cupit, Syrumque obtestatur, ut ea fideliter narret.

2 Nam lacrimae saepicule de gaudio prodeunt, Apul. Met. I.

3 Quid opus est aliis testimoniis? Quanto autem brevius dixit unum id, tanto citius in affectum dulcissimum movet Antiphonem.

4 Timor mollit animum. Mollitus pertentatur fortius gaudio.

5 int. quod timeres. Satis frigide haec addit Clit. qui iamdiu suspensus nunc sibi satisfieri cupit de altera. Quamvis vero Syr. curaverit, ut is & sua hodie potiatur; ex hoc ipso dolo, qui simul intenditur in patrem, non est verum gaudium, quale ex vero & honesto amore habuit Clinia: sed cum cupidine varia sollicitudo Clitiphonem tenet, donec illam omni dubitatione superiorem callidus efficit servus.

6 Brevius respondebit ad

Eho, ſceleſte, quo illam ducis [1]? *S*. quo ego illam? ad nos ſcilicet.
Clit. Ad patremne? *S*. ad eum ipſum. *Clit.* o hominis impudentem audaciam [2]! *S*. heus
Tu [3], non fit ſine periclo facinus magnum et memorabile.
Clit. Hoc vide [4]: in mea vita tu tibi laudem is quaeſitum, ſcelus,
Ubi ſi paululum modo quid te fugerit, ego perierim.
Quid illo [5] facias? *S*. at enim [6]. *Clit.* quid enim [7]? *S*. ſi ſinas, dicam. *Clin.* ſine.

omnia Syr. ſuperbus de ſuo conſilio; neque tempus ſupereſt narrandi plura. Addit vero *tuam*, ut hoc blandius alliciat Clitiphonis aſſenſum.

1 Non tam iratus expoſtulare videtur, quam timorem prodere. Sed eo quod ipſe Syrus non ſtatim ediſſerat conſilium, idque probari curet, creſcit indignatio in ſervum.

2 Exclamatio magis mirantis quam indignantis.

3 *Heus tu* revocantis ad conſiderandam ſententiam, quam a fortiter in bello audentibus mutuatur. Ea utitur Xerxes reſpondens Artabano ap. Herod. VII, 50.

4 *Μιμησις τȣ heus tu.*

5 Haerent in *illo* interpp. & Bentl. id temere mutat in *illa.* Hoc ſane ſervo non aptum. Neque illi aptius, qui ad Cliniam hoc dici volunt: *quid* (de) *illo* (Syro) *f.* Nos exponimus *illo* cum Eugraphio, Fabrini & Dacieria, *quid tum ſ. deinde facias, ubi praeter ſpem evenerint.* Quid enim *illo* non perinde ſit adv. temporis ac loci? cf. Eun. V, 1, 21. Sic & *illi* dicitur pro *illic.*

6 Additurus forſan, niſi interpellaret Clit. tutum eſt conſilium meum; ita mox v. 86.

7 Ex ambagibus Syri ſubit

Clit. Sino. *S.* ita res eſt, haec nunc quaſi cum --- [1]. *Clit.* quas, malum, ambages mihi
Narrare occipit? *Clin.* Syre, verum hic dicit. mitte: ad rem redi.
S. Enim vero reticere nequeo [2]: multimodis iniurius
Clitipho es: neque ferri potis es. *Clin.* audiendum hercle eſt: tace.
S. Vis amare: vis potiri: vis, quod des illi, effici.
Tuum eſſe in potiundo periclum non vis. haud ſtulte ſapis:
Siquidem id ſapere eſt, velle te id, quod non poteſt, contingere.
Aut haec cum illis ſunt habenda, aut illa cum his mittenda ſunt.
Harum duarum conditionum nunc utram malis, vide:
Etſi conſilium, quod cepi, rectum eſſe et tutum ſcio [3].
Nam tua apud patrem amica tecum ſine metu ut ſit, copia eſt:

ira Clitiphonem. Inde novae morae.

1 Ità ambit ſervus rem ipſam, quaſi cum eam illuſtrare velit prius ſimili aliquo, (ut Ad. IV, 7, 21) quam ediſſerat. Inde rumpitur Clit. Difficile vero ſit, explere ſententiam non quidem inchoatam.

2 Indignantem ſe ſimulat, & ferocius reſpondendo callide adoritur Clitiphonem, quo eius metum a patre pellat alio metu, ne a Syro deſeratur, immo ipſa Bacchide excidat. Tum cupido incenſa ſuperabit omnem metum.

3 Callide ſuum conſilium laudat, & in id inducit Clitiphonem duplici illecebra.

Tum quod illi argentum es pollicitus, eadem hac inveniam via:
Quod ut efficerem, orando surdas iam aureis reddideras mihi.
Quid aliud tibi vis? *Clit.* siquidem hoc fit [1]. *S.* siquidem [2] experiundo scies [3].
Clit. Age, age, cedo, istuc tuum consilium quid id est? *S.* assimulabimus [4],
Tuam amicam, huius esse. *Clit.* pulchre: cedo quid hic faciet sua?
An ea quoque dicetur huius, si una haec dedecori est parum?
S. Immo ad tuam matrem abducetur. *Clit.* quid eo [5]? *S.* longum est, Clitipho,
Tibi si narrem, quam ob rem id faciam: vera causa est. *Clit.* fabulae:
Nihil sati' firmi video, quam ob rem accipere hunc mihi expediat metum.
S. Mane, habeo aliud, si istuc metuis [6], quod ambo confiteamini

1 Impulsus iam Clit. parum firme dein resistit.

2 Vide quam irrideat repetendo eius verba.

3 Haud prius scias, quomodo proveniat consilium, quam id ipsum ineas & experiaris.

4 Tantum de consilio suo vix tandem aperit, quantum ab utroque iuvene in ea re fieri vult; cetera secum servat.

5 Calph. recte exponit: *quid tum?* uti nos supra *quid illo f.*

6 Iam profligaturus est omnem dubitationem Clitiphonis, & quidem iocose satis.

Sine periclo esse. *Clit.* huiusmodi, obsecro, aliquid reperi [1]. *S.* maxume:
[2] Ibo obviam hinc: dicam, ut revortatur domum. *Clit.* hem,
Quid dixti? *S.* ademptum tibi iam faxo omnem metum,
In aurem utramvis otiose ut dormias [3].
Clit. Quid ago nunc? *Clin.* tu ne? quod boni [4]. --- *Clit.* Syre, dic modo
Verum. *S.* age modo hodie: sero ac nequidquam voles.
Clin. Datur: fruare dum licet: nam nescias ---
Clit. [5] Syre, inquam. *S.* perge porro, tamen istuc ago.

Bentl. frustra fecit *si iste est metus.*

1 Quam stulte amans credit Syro iocanti, & potiri gestit sua sine periculo!

2 Sic Bentl. edidit Cod. Mead. firmatum. Vulg. *ibo obv. hinc, d. u. revertantur.* Antiphila non reditura erat; neque Clin. tam patienter id audisset.

3 Prov. graec. ex Menandro; in quo & Plaut. ludit Pseud. I, 1, 121. Elliptice Cic. ad Attic. XIII, 24 *in alteram aurem* int. dormio, h. e. securus sum.

4 Clinia continuat sermonem v. 104 interea dum Clit. perturbatus cum Syro simul agit. Atque perturbatio Clitiphonis fere fecit, ut & in vulgg. disturbarentur & divellerentur verba. Itaque verbis *quod boni*, interruptis quidem, sed non disiungendis, male additum *est*, quod Mur. delendum esse vidit, recteque omittunt Bentl. & Millerus, cum verbum ipsum mox sequatur, *quod boni--datur.*

5 Vulg. seqq. duos versus transposite reddit. Sed quod pridem edixerat Eugr. iterum

Clin. Eiu' ſit poteſtas pòſthac, an nunquam tibi.
Clit. Verum hercle iſtuc eſt: Syre, Syre, inquam, heus, heus Syre[1]!
S. Concaluit[2]: quid vis? *Clit.* redi, redi. *S.* adſum, dic quid eſt,
Iam hoc[3] quoque negabis tibi placere. *Clit.* immo, Syre,
Et me, et meum amorem, et famam permitto tibi.
Tu es iudex: ne quid accuſandus ſis, vide.
S. Ridiculum eſt, te iſtuc me admonere, Clitipho:
Quaſi iſtic minor mea res agatur, quam tua.
Hic ſi quid nobis forte advorſi evenerit,
Tibi erunt parata verba, huic homini verbera.
Quapropter haec res neutiquam neglectui eſt mihi.
Sed iſtunc exora, ut ſuam eſſe adſimulet. *Clit.* ſcilicet

ſermo per Clit. anxii & Syr. ludentis ſermonem praeciditur; id quod inter omnes edd. unus Bentl. ſequitur. Eius exemplo quae Clit. & Syr. inter ſe iecerint: Cl. *Syre iſtuc ago* interponimus, deinde eorum, quae Clin. dixit, finem reddimus *Eius ſit* &c. Ea tantum ratio eſt, qua Clit. iam aurem praebens Cliniae alteram, illi reſpondeat *verum hercle* &c. ac proinde Syrum anxius revocet *Syre, Syre.*

1 Omnis adeo confecta eſt haeſitatio, vincitque omnia amor ſ. Clit. cupido. Syrus vero ſimulans iam diſceſſerat, quaſi Bacchidi dicturus, ut reverteret.

2 Hoc ſecum ſervus, cui ſimulatio bene proceſſerat. Nunc ad Cliniam reſpiciens: *quid vis?*

3 int. de remittenda Bacchide.

Facturum me esse. in eum iam res rediit locum,
Ut sit necessum. *Clit.* merito te amo, Clinia.
Clin. Verum illa ne quid titubet. *S.* perdocta est
probe.
Clit. At hoc demiror [1], qui tam facile potueris
Persuadere illi, quae solet quos spernere [2].
S. In tempore ad eam veni, quod rerum omnium est
Primum: nam quendam misere offendi ibi militem
Eiu' noctem orantem. haec arte [3] tractabat virum,
Cupidum ut illius animum inopia incenderet,
Eademque ut esset apud te hoc quam gratissima.
Sed heus tu [4]: vide sis, ne quid imprudens ruas.
Patrem novisti, ad has res quam sit perspicax:
Ego te autem novi, quam esse soleas impotens:
Inversa verba, eversas cervices tuas,
Gemitus, screatus, tussis, risus, abstine.
Clit. Laudabis. *S.* vide sis. *Clit.* tutemet mirabere.
S. Sed quam cito sunt consecutae mulieres?
Clit. Ubi sunt? cur retines [5]? *S.* iam nunc haec non
est tua.

1 Securus iam Clit. rogat quae ad amorem suum pertineant. Gratum sc. ipsi, quod nobilis s. ferox illa & magnifica mulier induxerit ad ipsum venire.

2 Eleganter & fortius pro: quae solet potentes amatores spernere.

3 Arte meretricia sc. potens.

4 Concludit Syr. admonitione prudenti, quam patris filiique ingenia suppeditant.

5 Quam immodesta est huius cupido, & decorus contra

Clit. Scio, apud patrem : at nunc interim. *S.* nihilo magis.
Clit. Sine. *S.* non ſinam, inquam. *Clit.* quaeſo paulisper. *S.* vero.
Clit. Saltim ſalutare. *S.* abeas, ſi ſapias. *Clit.* eo. quid Iſtic? *S.* manebit. *Clit.* o hominem felicem! *S.* ambula.

ACTUS II. SCENA III.

BACCHIS, ANTIPHILA, CLINIA, SYRUS.

B. [1] AEdepol, te, mea Antiphila, laudo, et fortunatam iudico,
Id cum ſtuduiſti, iſti formae ut mores conſimiles forent :
Minimeque (ita me dii ament) miror, ſi te ſibi quiſque expetit.
Nam mihi, quale ingenium haberes, fuit indicio oratio.
Et cum egomet nunc mecum in animo vitam tuam conſidero,

amor Cliniae! Immemor monitorum ſtatim repellendus a Syro.

1 Oſtenſo, quae ſit inter amorem Cliniae verum honeſtumque, & malum Clitiphonis amorem diverſitas, poeta etiam mores amicarum, alterius bonae, alterius procacis componit hoc pulchrius, quod ipſa procax velut convicta, ſuos confitetur mores, & ſimul innocentes alterius laudat. Loquuntur in itinere, ſed iam appropinquantes.

Omniumque adeo voſtrarum [1], volgus quae ab ſe ſegregant [2]:
Et vos eſſe iſtiuſmodi, et nos [3] non eſſe, haud mirabile eſt.
Nam expedit bonas eſſe vobis: nos, quibus cum eſt res, non ſinunt.
Quippe forma impulſi noſtra nos amatores colunt [4]:
Haec ubi imminuta eſt, illi ſuum animum alio conferunt.
Niſi ſi proſpectum eſt interea aliquid [5], deſertae [6] vivimus.
Vobis cum uno ſemel ubi aetatem agere decretum eſt viro,
Cuius mos maxume eſt conſimilis veſtrum, hi ſe ad vos applicant [7]:
Hoc beneficio, utrique ab utriſque vero [8] devincimini;

1 h. e. tui ſimilium.

2 Non vulgarium, ſ. a quaeſtu alienarum.

3 Male tuetur cauſam; quare enim non moribus bonis formam ornare didicit?

4 Non vere; ſed conferendo in nos ſtudium ſuum & pecuniam.

5 int. rei, ſ. rem fecerimus. Sic autem ex Codd. optimis Faern. reddidit verſum. Bentl. deſciſcit: *niſi proſp. int. a nobis eſt.*

6 Adeoque in egeſtate. Sic Phorm. V, I, 24. Virg. Aen. 384 coniungit *Ipſe ignotus, egens Lybiae deſerta pererro.* Reſpondent ſibi *colunt* & *deſertae.* Nihil eſt damnoſius agro deſerto.

7 Imitatur Cic. in Lael. 9 & 14. In amore laſcivo eſt nonniſi applicatio oſculorum; in vero bonoque etiam & maxime animorum.

8 h. e. amore, quem ani-

Ut nunquam ulla amori vestro incidere possit calamitas.
A. Nescio alias [1] : me quidem semper scio fecisse sedulo,
Ut ex illius commodo meum compararem commodum. *C.* ah [2].
Ergo, mea Antiphila, tu nunc sola reducem me in patriam facis [3].
Nam, dum abs te absum, omneis mihi labores fuere, quos cepi, leves,
Praeterquam tui carendum quod erat. *S.* credo [4]. *C.* Syre, vix suffero [5].

morum similitudo virtusque coniungit. Sunt vero beneficia ab alienis, qui cessare potuerunt, nec volunt, uti officia tribuuntur a necessariis.

1 Applaudat tibi, optima virgo, aut poetae verissimo, omne theatrum! Admirabili brevitate, uno quasi ductu, lineam virtutis, innocentiam expressit. Vitia aliarum haud nosse, iam virtus est. Sed & ipsa peragit, quae sint feminae proposita, inservire non sibi, sed bono viro.

2 Audivit certe quae Ant. respondit Bacchidi. An quidquam blandius & verius ab ipsa desiderare potuit?

3 Quam iure, & cum affectu aeque tenero ac vero exclamans sibi! Nec dum enim illa ipsum viderat.

4 Credimus tecum omnes, Syre.

5 Tan. Faber post Calph. haec, quae Clin. pergit, Clitiphoni cum tribuisset, secuti eum male filia Dacieria & Harius, aberrant a vero. Eugr. vero ad Cliniam refert. Clit. certe amandatus a Syro alibi deambulabat. Neque dicta sunt ad licentiam salutandi; neque Clit. nisi forma Bacchidis impulsus eam colebat. Sed Cliniae dolet, patrem obstare, quo minus suo modo h. e.

[1] Hoccine me miserum non licere meo modo [2] ingenium frui?
S. Immo, ut patrem tuum vidi esse habitum [3], diu etiam duras [4] dabit.
B. Quisnam hic adolescens est, qui intuitur nos [5]? *A.* ah! retine me obsecro.
S. Amabo, quid tibi est? *A.* disperii, perii misera [6]! *B.* quid stupes,
Antiphila? *A.* videon' Cliniam, an non? *B.* quem vides? *C.* salve, anime mi.
A. O mi exspectate Clinia, salve [7]: *C.* ut vales?

---

honesto connubio devinctus & secure fruatur ingenio bono amicae, quod vult Eugr. an suo.

1 Construe: me mis. n. licere frui hoc ing. meo m. Alii velint: hoccine (adeone) me mis. &c. Illud honestius videtur: & cum gemitu dicitur.

2 Sic opt. Codd. Faern. & qui eum sequuntur. Al. MSS. veteresque edd. *ingenio.* Neque hodie omnibus probatur casus quartus. Quidni vero pariter liceat *ingenium frui*, uti *operam abuti?* Noster certe Phorm. I, 3, 13 *liceat quod amo frui.*

3 h. e. parce ac duriter se habentem, eoque & te durius habiturum. Sic Sall. Cat. 6 passive *Sicut pleraque mort. habentur*, h. e. se habent. Bentl. misere cupiens omnia emendare l. vertere, non intelligens verba *esse hab.* delet, & iis supponit *partes.*

4 int. partes, tibi agendas; cf. Eun. II, 3, 62.

5 Prior circumspectat meretrix. Et solus adest Clin. quo repens viso prae amore & gaudio linquitur Ant. & excipienda cadit. Inde maior eloquentia apparet, quam in multis verbis. Cuncta modestam decent & egregie ad commovendum.

6 Sunt verba pereuntis ab animo; neque diu peribit.

7 Iam animum colligit ex alloquio amici.

A. Salvom veniſſe gaudeo. *C.* teneone te [1],
Antiphila, maxume animo exoptatam meo?
S. Ite intro [2]: nam vos iam dudum exſpectat ſenex.

ACTUS III. [3] *SCENA I.*

CHREMES, MENEDEMUS.

C. [4] LUciſcit hoc [5] iam: ceſſo pultare oſtium
Vicini? primum ex me ut ſciat, ſibi filium
Rediiſſe. etſi adoleſcentem hoc nolle intellego.
Verum, cum videam miſerum hunc tam excruciarier
Eiu' abitu, celem tam inſperatum gaudium,
Cum illi [6] pericli nihil ex indicio ſiet?

1 Amplexam tenet.

2 Id tum amplexantibus ſe praeter modum Cliniae & Ant. tum Bacchidi, otioſae ſpectatrici, dicit.

3 Bene Dacieria monet, prolationem huius actus, ex ipſis Dionyſiis, (uti in Pluto Ariſtoph. ex itinere ad Aeſculap.) eſſe natum; & quod licuerit Menandro, Terentium in fab. tempore ludi agenda recte ita ſecutum, ut ea per noctem divideretur: neque id eſſe contra artem, cum fabula incipiat veſperi ab hora VIII, & poſt coenam ac quietem intermediam a luciſcente coelo continuata tribus poſt horis abſolvatur; neque ſic XII hor. egrediatur: verum nec eo hiare comoediam, quod quidam putarunt, cum e geſtis inter coenam ludi reddantur per totum Act. 3.

4 Redit ad curam humaniter pro Men. ſuſceptam Chremes. Ab illius rebus neque convivii voluptate avocatus, neque ſomno retardatus, inſperatum nuntium afferet; multa quidem, quod ſenum eſt, ſed non minus bona ex animo humano & cum conſilio depromturus.

5 int. coelum, quod domo egrediens ſuſpicit, circumſpicit.

6 int. filio.

Haud faciam : nam [1], quod potero, adiutabo ſenem.
Item ut filium meum amico atque aequali ſuo
Video inſervire, et ſocium eſſe in negotiis :
Nos quoque ſenes eſt aequom ſenibus obſequi.
M. Aut ego profecto ingenio egregio ad miſerias
Natus ſum [2], aut illud falſum eſt, quod volgo audio
Dici, diem adimere aegritudinem hominibus.
Nam mihi quidem quotidie augeſcit magis
De filio aegritudo : et quanto diutius
Abeſt, magis cupio tanto, et magis deſidero.
C. Sed ipſum foras egreſſum video : ibo, alloquar.
Menedeme, ſalve : nuntium apporto tibi,
Cuius maxume te fieri participem cupis.
M. Num quidnam de gnato meo audiſti, Chreme?
C. Valet atque vivit. [3]. *M.* ubinam eſt, quaeſo?
C. [4] hic domi.

1 *Nam* adverſativum h. l.

2 Cantat primo mane ſenex labores ſuos ex deſiderio filii; quod tam impatienter fert, ut ad extremum e diverſo labens, etiam corruptis moribus filium habere, ſibique dolos pecuniae cauſa parari cupiat. Ineſt his praeparatio ad ipſos dolos, quibus Chr. facilius circumveniatur a Syro ſuo.

3 h. e. laetus agit--*hic domi.* (Sed interrumpit Men. quaerendo) Sic Andr. V, 3, 18 *habeat, valeat, vivat cum illa.* Plaut. Mil. IV, 8, 38 *Bene valete & vivite.* Et notum eſt *amici dum vivimus, vivamus;* quod plenius Hec. III, 5, 10 *vixit, dum vixit, bene.* Amatores autem cum amicabus vere vivere ſibi videntur; Catull. V, 1. Sic & *vita* ſaepius eſt *vitae tranquillitas, beatitudo;* Andr. V, 1, 3; V, 5, 3. Heaut. II, 3, 74 &c. Neque igitur Eugr. & Calph. bene exponunt h. l. *ſpiritum ducit;* neque cum Dacieria ὕστερον πρότερον quaſi ſapienter factum ſapimus.

4 Plerique MSS. & edd.

M. Meus gnatus? *C.* ſic eſt. *M.* venit? *C.* certe.
M. Clinia
Meus venit? *C.* dixi [1]. *M.* eamus, duc me ad eum, obſecro.
C. Non volt te ſcire ſe rediiſſe etiam: et tuum
Conſpectum fugitat ob peccatum: tum hoc timet,
Ne tua duritia antiqua illa etiam adaucta ſit.
M. Non tu ei dixiſti, ut eſſem [2]? *C.* non. *M.* quam ob rem, Chreme?
C. Quia peſſume iſtuc in te atque in illum conſulis,
Si te tam leni et victo [3] animo eſſe oſtenderis.
M. Non poſſum: ſatis iam, ſatis pater durus fui.
C. ah [4].
Vehemens in utramque partem, Menedeme, es nimis,
Aut largitate nimia, aut parſimonia.
In eandem fraudem ex hac re atque ex illa incides.
Primum olim potius, quam paterere filium
[5] Commetare ad mulierculam, quae paululo

vett. redundantius *hic ap. me domi*. Faern. omiſit *hic*, nec ſic verſus conſtat. Nos retinemus illud, & reiicimus gloſſema *ap. me* ex Eun. IV, 6, 9 ingeſtum. Demonſtrando domum ſuam dicit --- *hic domi*; ut *hic intus* Hec. I, 2, 23. Plaut. Bacch. III, 6, 39.

1 Finem ſic facit quaerendi & reſpondendi eadem.

2 int. nunc animo erga ipſum.

3 Rationem primo dicit ſedatius; ſed non afficiet rudem.

4 Vehementius iam adoritur hominem vehementem. Simul praeparatio ineſt ad ea, quae Men. temere decernet v. 55.

5 Vulg. *commeare*. Sed frequentativum Bentl. verſus cau-

Tum erat contenta, cuique erant grata omnia,
Proterruiſti hinc [1]. ea coacta ingratiis [2]
Poſt illa coepit victum volgo quaerere.
Nunc, cum ſine magno intertrimento non poteſt
Haberi, quidvis dare cupis. nam, ut tu ſcias,
Quam ea nunc inſtructa pulchre ad perniciem ſiet:
Primum, iam ancillas ſecum adduxit plus decem,
Oneratas veſte atque auro. [3] ſatrapa ſi ſiet
Amator, nunquam [4] ſufficere is ſumptui queat,
Nedum tu poſſis. *M.* eſt ne ea intus? *C.* [5] ſit, rogas?
Senſi [6]: nam unam ei coenam atque eius comitibus
Dedi. quod ſi iterum mihi ſit danda, actum ſiet:

ſa reſcripſit, ex Non. Marc. II, 163 in eadem re uſo firmat, & ab Hario defendit; cf. eundem ad Hor. Serm. II, 5, 79. Eandem vocem rec. Pareus Plaut. Capt. I, 2, 82 ex compluribus MSS. Pal. Pro antiqua voce librarii notiorem ediderunt; ſed illa ſane h. l. fortior.

1 int. clamoribus tuis, ſ. quotidie accuſando.

2 ſc. Bacchidem per errorem credit Cliniae amicam.

3 Vulg. *ſatrapes.* Vox Perſ. Erant praeſides provinciis iique opulentiſſimi in Oriente.

4 Vulg. *ſuffere eius ſumptus.* Sed diſplicet τὸ *eius*, e quo verſus laborat. Tum ſine dubio imitatus Cic. ad fam. X, 10 extr. ſcribit: *non ſi Varronis theſ. haberem, ſufficere ſumptui poſſem.* Sic enim cum P. Man. ex duobus vetuſtis verius ibi legimus, quam vulg. *ſubſiſtere ſumptui*, quod perperam tuetur Gron. ad Liv. XXVII, 7. Sed & h. l. ap. Ter. in ed. vet. c. figg. eſt *ſufficere eius ſumptus.* Verba *ſufficere*, *ſufferre*, *ſubſiſtere*, ſaepius permixta. Noſtra ratio Cic. & Ter. reconciliat. Cf. infra ad ſcen. II, 34.

5 Al. MSS. & edd. *ſi ſit*, repugnante metro.

6 Cum gemitu pronuntiat.

Nam, ut alia omittam, pitiſſando modo mihi
Quid vini abſumpſit? ſic [1], *hoc*, dicens, *aſperum*,
Pater [2], *hoc eſt: aliud lenius, ſodes, vide.*
Relevi dolia omnia, omnes ſerias:
Omnes habui ſollicitos: atque haec una nox.
Quid te futurum cenſes, quem aſſidue exedent?
Sic me dii amabunt, ut me tuarum miſeritum eſt,
Menedeme, fortunarum. *M.* [3] faciat, quod lubet:
Sumat, conſumat, perdat: decretum eſt pati,
Dum illum modo habeam mecum. *C.* [4] ſi certum eſt tibi
Sic facere, illud permagni referre arbitror,
Ut neſcientem ſentiat te id ſibi dare.
M. Quid faciam? *C.* quidvis potius, quam quod cogitas:
Per alium quemvis ut des; falli te ſinas

1 Cum emphaſi dicit, ſed exaggerat percellendi cauſa; an quod ipſe ſenex eſt tenacior.

2 Honorifice ſenem ſic appellans. Et mox *ſodes* blandientis. Imitando haec pronuntiaſſe videtur Chremes.

3 En partem, cui ille fuit unicus, l. potius qui ſe in unico unice amabat! Et ingenio ſuo vehemens in utramque partem neque olim, neque nunc, in filium conſulere curans. Alii patres prius iuſto ſunt indulgentiores in filios, dein peccantibus nimis quam ſuccenſent, cum ſe laeſos putant. Scil. quamplures non cum ratione agunt, ſed prouti feruntur caeco impetu.

4 Tertium iam conſilium depromit: quod cum decreto Menedemi miſceat, ut ſaltem non plane cum filio pereat Menedemus; hic magis audiet.

Technis per servolum: etsi subsensi id quoque [1],
Illos ibi esse, et id agere inter se clanculum.
Syru' cum illo vostro consusurrant: conferunt
Consilia [2] ad adolescentes: et tibi perdere
Talentum hoc pacto satius est, quam illo minam.
Non nunc [3] pecunia agitur, sed illud, quo modo
Minimo periclo id demus adolescentulo.
Nam si semel tuum animum ille intellexerit,
Prius proditurum te tuam vitam, et prius
Pecuniam omnem, quam abs te amittas filium: hui,
Quantam fenestram ad nequitiam patefeceris?
Tibi autem porro ut non sit suave vivere.
Nam deteriores omnes sumus licentia.
Quodcunque inciderit in mentem, volet: neque id
Putabit, pravumne an rectum sit, quod petet.
Tu, rem perire, et ipsum, non poteris pati.
Dare denegaris; ibit ad illud illico,
Quo maxume apud te se valere sentiet:
Abiturum se abs te esse illico minabitur.

1 Neque tamen sensit recte s. verum. Ipsi enim, non Menedemo, parat insidias Syrus suus. Magis comicum, maiorque ars, fallere eum, qui dum alteri suadet, ut se falli sinat, egregie sibi callidus videtur, rem alienam sapiens, non suam. Praeparatio igitur inest ad ipsos Syri dolos, quos hic scena sq. molitur.

2 Vulg. non habet *ad*, quod post Bentl. reponimus, ut versus integer sit.

3 Vulg. *de pecunia*. Sed Bentleium sequimur.

M. Videre verum, atque ita uti res eſt, dicere.
C. Somnum hercle ego hac nocte oculis non vidi meis,
Dum id quaero, tibi qui filium reſtituerem,
M. Cedo dextram: porro te idem oro ut facias,
 Chreme.
C. Paratus ſum. *M.* ſcin', quid nunc facere te
 volo?
C. Dic. *M.* quod ſenſiſti illos me incipere fallere,
Id ut maturent facere. cupio illi dare,
Quod volt: cupio ipſum iam videre. *C.* operam dabo.
Syrus eſt prehendendus atque adhortandus mihi.
A me neſcio quis exit [1]: concede hinc domum,
Ne nos inter nos congruere ſentiant.
Paulum hoc negoti mihi obſtat: Simus et Crito
Vicini noſtri hic ambigunt de finibus:
Me cepere arbitrum: ibo, ac dicam, ut dixeram
Operam daturum me, hodie non poſſe his dare.
Continuo hic adero. *M.* [2] ita quaeſo, dii voſtram
 fidem,

1 Specioſam inde Chr. ſumit cauſam monendi Menedemum, ut labori finem faciat, haud quidem nunc invitus, domumque concedat ad agendum reditum. Eſt vero ſcena ita inſtructa, ut utriuſque & Chremetis & Men. tum & vicinae Simi & Critonis aedes appareant. Simul vero iſtis verbis praeparatur adventus Syri in ſcenam, ne abeunte primum Chremete, dein & Menedemo, theatrum vacuum fiat ab actoribus.

2 Menedemus haec eloquitur ad ſpectatores ab una parte theatri ſtans, cum in diverſam diſceſſiſſet Chremes ad vicinos.

[1] Ita comparatam esse hominum naturam omnium,
Aliena ut melius videant et diiudicent,
Quam sua? an eo fit, quia in re nostra aut gaudio
Sumus praepediti nimio, aut aegritudine?
Hic mihi nunc quanto plus sapit, quam egomet mihi [2]?

ACTUS III. SCENA II.

CHREMES, SYRUS.

C. [3] DIssolvi me, otiosus operam ut huic darem.
S. Hac illac circumcursa [4], inveniendum es tamen
Argentum. intendenda in senem [5] est fallacia.
C. Num me fefellit, hosce id struere? videlicet
Ille Cliniae servus tardiusculus est:

1 Nunc sapit fere, qui se nil sapere intelligit, senex a tristia reductus ad gaudium sensumque aliquem. Dictum sequens laudat & Lactant. de falsa sap. c. 4.

2 Is quoque concedit domum, Syro iam ingrediente scenam.

3 Versum hunc in omnibus edd. priori scenae male additum transferimus in hanc novam, qua ab altera parte sibi loqui coepit Syr. ab altera redit Chr. secum loquens. Sic vero cum Dacieria legimus *ut huic dar.* Vulg. enim *ut tibi dar.* male supponit praesentem Mened. quem abire iusserat. Credimus, utrumque & Chr. & Syrum, illius ignarum, simul & e diverso loqui.

4 Facete alloquitur argentum, tanquam illud persequens; & infra IV, 2, 11 *fugitivum* dicit. Itaque & cum Bentl. mox legimus *es* pro vulg. *est.*

5 Ambigue. Syr. intelligit Chremetem, visoque mox Chr. territus; sed hic accipit de Men. Inde hic ipse se fallens, adeo Syrum, dolo intentum, iuvabit. Iucundus error.

Idcirco huic noſtro tradita eſt provincia.
S. Quis hic loquitur? perii! numnam haec audivit?
C. Syre. *S*. hem.
C. Quid tu iſtic? *S*. recte equidem [1]: ſed te miror, Chreme,
Tam mane, qui heri tantum biberis. *C*. nihil nimis.
S. Nihil, narras? viſa vero eſt, quod dici ſolet,
Aquilae ſenectus [2]. *C*. eia [3]. *S*. mulier commoda [4], et
Faceta haec meretrix. *C*. ſane [5]. *S*. itan' [6] viſa eſt tibi?
Et quidem hercle forma luculenta. *C*. ſic ſatis [7].
S. Ita non ut olim [8]; ſed uti nunc, ſane bona:

1 In dubia re belle reſpondet quaſi *nihil;* cf. ſupra not. ad I, 3, 16. Statim ſermonem ad ipſum ſenem vertit aſtute.

2 Prov. quod ipſe Pſalmiſta CIII, 5 adhibet de *ſemper iuvene.* Putabatur enim aquila bibendo uſque & ſe mergendo in fontem redire ad iuvenilem vigorem; cf. Eſai. XL, 31. Melius haec ex opinione vulgari, quam ex Phyſicorum rationibus illuſtrantur.

3 *Eia* blande reprehendentis. Neque enim bibax videri vult, ſed tamen gaudet eo, quod adhuc vigens putetur.

4 Ad iucunda vertere viſus ſermonem, ſimul callide expiſcari cupit, num ſenex quidquam de dolo ſuſpicetur.

5 Ex hoc reſponſo ſecure agit Syrus.

6 Primum ex Cod. Bemb. recipimus, haec dici a Syro, dein *tibi.* Sed nos *itan'* ex *idem* invenimus. Vulgo enim haec tribuuntur & Chremeti, ſic expreſſa: *idem viſa eſt mihi.*

7 Minutius quam antea *ſane* laudat.

8 Vide, quam calleat ſervus morem ſenum; quibus ea magis laudantur, quae iuvenes videre.

Minimeque miror [1], Clinia hanc si deperit:
Sed habet patrem quendam avidum, miserum, atque aridum,
Vicinum hunc: nostin'? at quasi is non divitiis
Abundet, gnatu' eius profugit inopia.
Scis esse factum, ut dico? *C.* quid ego nesciam?
Hominem pistrino dignum. *S.* quem [2]? *C.* istunc servolum
Dico adolescentis. *S.* Syre tibi timui male [3].
C. Qui passus est id fieri. *S.* quid faceret? *C.* rogas?
Aliquid reperiret, fingeret fallacias,
Unde esset adolescenti, amicae quod daret,
Atque hunc difficilem [4] invitum servaret senem.
S. Garris [5]. *C.* haec facta ab illo oportebat, Syre.
S. Eho! quaeso laudas qui heros fallunt [6]? *C.* in loco [7],
Ego vero laudo. *S.* recte sane. *C.* quippe quia [8]
Magnarum saepe id remedium aegritudinum est.
Iam huic mansisset unicus gnatus domi.
S. Iocone, an serio illaec dicat, nescio;

1 Acrius iam explorat simulandi auctor.

2 Ambigue dictis statim terretur Syr. & interrumpit quaerendo Chremetem. Mala conscientia.

3 Haec seorsim sibi dicit; uti mox v. 31 & 32.

4 Sic minuendo vocat, quem servus ante peius depinxerat.

5 Haud serio loqueris, cum peccare doces.

6 Admirabundus rogat.

7 Repete, qui fallunt.

8 An *quod*? certe vulg. *quia* redundat syllaba.

Niſi mihi quidem addit animum, quo lubeat magis.
C. Et nunc quid exſpectat, Syre? an, dum hinc denuo
Abeat, cum tolerare illius ſumtus [1] non queat?
Nonne ad ſenem aliquam fabricam fingit? *S.* ſtolidus eſt.
C. At te adiutare oportet adoleſcentuli
Cauſa. *S.* facile equidem facere poſſum, ſi iubes:
Etenim, quo pacto id fieri ſoleat, calleo.
C. Tanto hercle melior [2]. *S.* non eſt mentiri meum [3].
C. Fac ergo. *S.* at heus tu [4], facito dum eadem haec memineris,
Si quid huius ſimile forte aliquando evenerit,
Ut ſunt humana, tuus ut faciat filius.
C. Non uſus veniet, ſpero. *S.* ſpero hercle ego quoque:

1 h. e. alere amicae luxuriam. Habet enim verbum iſtud vim *alendi*. Caeſ. B. C. III, 58 iungit *alere* & *tolerare equitatum*: & *ſumtus* ſaepius *luxuriem* innuit. Supra *ſufficere ſumtui*. Cave igitur verſum vexes cum Bentl. nec ab aliis bene expoſitum. Primo abiit ob duritiam patris; dein abire cogatur ob amicae, iam corruptae, luxuriam, cui non ſufficere poſſit.

2 Formula laudandi. Et laudat, ut incendat.

3 Haud falſa promitto.

4 Servus heri commoditate, quae hodie erat ex ſtudio in Menedemum, inductus, ſatis libere & ſimul facete ipſum monet, ſi quid in ipſum intenderit ſimilis fallaciae, ne tum gravius ferat. De ſe incautus ſenex pro ioco accipit, quae tamen ſic praeparantur in ipſum.

Neque eo nunc dico, quo quidquam illum ſenſerim:
Sed ſi quid [1], ne quid [2]; quae ſit eius aetas, vides [3]:
Et nae ego te, ſi uſus veniat, magnifice, Chreme,
Tractare poſſim [4]. *C.* de iſtoc, cum uſus venerit,
Videbimus quid opus ſit: nunc iſtuc age [5].
S. Nunquam commodius unquam herum audivi loqui,
Nec, cum maleſacere crederem, mi impunius
Licere. quiſnam a nobis egreditur foras?

ACTUS III. SCENA III.

CHREMES, CLITIPHO, SYRUS.

Ch. [6] QUid iſtuc, quaeſo? qui iſtic mos eſt, Clitipho? itane fieri oportet?

1 int. evenerit.

2 int. ſuccenſeas.

3 Immo probabile facit, id eventurum.

4 Ridens haec ad Chremetem, an ab ipſo hero averſus ad ſpectatores ſibi dicit?

5 Domum concedit Chr. ibique viſo filio cum Bacchide impudentius agere, iratus evocat filium in ſcenam, quem obiurget. Itaque Syr. tres ſqq. verſus pronuntiat ſolus in ſcena verſans, donec illi exierint. Vidit haec bene Bentl.

6 Iratus cum filio redit Chremes, quem Bacchidi palpantem invenerat. Magna inde ſuſpicio doli ſuboriri debuit Chremeti; & Syr. iam omnia prodita timet. Sed bonus Chr. nil eius ſuſpicans, verensque, ne Cliniam eo offenderit filius, eo nomine obiurgat filium. Et Syrus reprehendit Clitiphonem, ut parum memorem praeceptorum. (Sed ſimulationem praeceperat.) Ita pater in ſervo magis acquieſcit.

Cl. Quid ego feci? *Ch.* vidin' ego te modo manum in ſinum huic meretrici
[1] Ingerere? *S.* acta haec res eſt! perii [2]. *Cl.* mene [3]? *Ch.* hiſce oculis, ne nega.
Facis adeo indigne iniuriam illi, qui non abſtineas manum:
Nam iſtaec quidem contumelia eſt,
Hominem amicum recipere ad te, atque eius amicam ſubagitare.
Vel heri in vino, quam immodeſtus fuiſti? *S.* factum [4]. *Ch.* quam moleſtus?
Ut equidem, ita me dii ament, metui, quid futurum denique eſſet.
Novi ego amantium animum: graviter advortunt, quae non cenſeas.
Cl. At mihi fides apud hunc eſt, nihil me iſtius facturum, pater.
Ch. Eſto; at certe concedas aliquo ab ore eorum aliquantiſper.
Multa fert libido: ea facere prohibet tua praeſentia.
Ego de me facio coniecturam [5]. nemo eſt meorum hodie,

1 Sic Cod. Bemb. melius, quam vulg. *inſerere.* Putat enim pater, filium id, obtrudendo ſe, cum iniuria amici feciſſe.

2 Syrus deſperat, dolum procedere poſſe.

3 Negans ſic rogat.

4 Conſentit ſervus patri, ap. quem ſibi fidem eſſe cupit, ut facilius fallat.

5 Iterum ſurdo narrabit fabulam monitor; cf. ſupra II, 1, 10.

Apud quem expromere omnia mea occulta, Clitipho, audeam.

Apud alium prohibet dignitas: apud alium ipſius facti [1] pudet,

Ne ineptus, ne protervus videar. quod illum facere credito [2].

Sed noſtrum eſt intelligere, utcunque, atque ubicunque opus ſit, obſequi.

S. Quid iſtic narrat [3]? *Cl.* perii. *S.* Clitipho, haec ego praecipio tibi [4]?

Hominis frugi et temperantis functus officium [5].

Cl. tace,

1 Sic ex Bemb. Faern. Al. ſcripti & edd. *piget*. Melius tamen fuerit, ſenem nil facere, quod pudeat, aut in quo intemperans videatur. Sed ſenex, nunc ſe ſubſtituens Cliniae adoleſcenti, facilius perſuaſum iri putat filio, ut relinquat amico liberum, agere apud amicam. Humane quidem in eo agit, ſed non aeque prudenter.

2 h. e. ſibi ob tuam praeſentiam invitum temperare in amore.

3 Mire diſſentiunt interpretes in his verbis. Nos ab omnibus diſcedimus, & putamus, haec dici in Clitiphonem. Ut Phorm. V, 8, 6 Nauſiſtrata poſt clamores mariti ſcire tandem cupiens, quid dicere habeat Phormio, hunc provocat *quid ergo eſt? quid iſtic narrat*: ſic h. l. Syr. oblique Clitiphonem provocat ad dicendum, ſi quid habeat. Sed cum Clit. nil regerat, niſi *perii*, iam eum ſervus ſimulator fortius, quam pater, increpat.

4 Relege, quae praeceperit impotenti, ut ſibi caveat adverſus patrem, ad haec perſpicacem II, 3, 128--132 longe alia, quam pater monuit. Ita hic decipitur; & filium obiurgat, ſeque cum illo ab omni veri ſuſpicione liberare ſtudet.

5 Ironia reprehendentis, eoque iraſcitur Clit.

Sodes. *S.* recte sane [1]. *Ch.* Syre, pudet me [2]. *S.* credo: neque id iniuria.
Quin mihi molestum est [3]. *Cl.* Pergin'? *S.* hercle verum dico, quod videtur.
Cl. Nonne accedam ad illos [4]? *Ch.* eho quaeso, una accedendi via est?
S. Actum est: hic prius se indicarit, quam ego argentum effecero.
Chreme, vin' tu homini stulto mihi auscultare [5]? *Ch.* quid faciam? *S.* iube hunc
Abire hinc aliquo. *Cl.* quo ego hinc abeam? *S.* quo? quo libet: da illis locum:
Abi deambulatum. *Cl.* deambulatum, quo? *S.* vah [6], quasi desit locus.
Abi sane istac, istorsum, quo vis. *Ch.* recte dicit: censeo.
Cl. Dii te eradicent, Syre, qui me hinc extrudis. *S.* at tu pol tibi istas
Posthac comprimito manus.

1 Ironiam continuat.

2 Iam fidit senex servo doloso.

3 Qui non sum pater, sed servus.

4 Prae libidine sua & ira in servum, cuius consilium non assequitur, stolide suam imprudentiam defendit, ita ut pater denuo ipsum monere suscipiat. Itaque prius abigendus est, quam rem prodiderit.

5 Neque aliud consilium dabit, quam quod Chr. monuerat filium v. 11 & 12. Seni igitur in eo assentatur.

6 *Vah* insultantis h. l.

ACTUS III.[1] SCENA IV.

SYRUS, CHREMES.

S. CEnſen' vero [2]? quid illum porro credis factu-rum, Chreme,
Niſi eum, quantum tibi opis Dii dant, ſervas, caſtigas, mones?
Ch. Ego iſtuc curabo. *S.* atqui nunc here hic tibi aſſervandus eſt.
Ch. Fiet. *S.* ſi ſapias: nam mihi iam minu' minusque obtemperat.
Ch. Quid tu? ecquid de illo, quod dudum tecum egi, egiſti, Syre? aut
Reperiſti quod placeat, an nondum etiam [3]? *S.* de fallacia
Dicis [4]? ſt. inveni quandam nuper. *Ch.* frugi es: cedo, quid id eſt?
S. Dicam [5]: verum, ut aliud ex alio incidit. *Ch.* quidnam, Syre?

1 Non modo cum Dacieria novam inimus ſcenam, ob Clitiphonis abitum, ſed & totam male adhuc intellectam, in melius explicare, & lectionem affectam reſtituere tentamus.

2 Vide, quam is probum ſervum & cuſtodem filii ſimulando, ſenem ſibi devinciat, ut facilius ipſum argento emungat; a quo ad fallendum Menedemum illectus, denuo moneri cupit.

3 Senex maturare cupiens dolum, e quo Men. (ex condicto) pecuniam filio largiri debeat cupiatque, ipſe ſibi fallaciam praeparat.

4 Quaerit, velut qui ante in eiusmodi re animum non habuerit.

5 int. quid excogitaverim

S. Peſſuma [1] haec eſt meretrix. *Ch.* ita videtur. *S*. immo, ſi ſcias [2].
Vah [3]! quod inceptat facinus. Fuit quaedam anus Corinthia
Hic: huic [4] drachmarum haec [5] argenti mille dederat mutuum.
Ch. Quid tum? *S*. ea mortua eſt: reliquit filiam adoleſcentulam:
Ea relicta huic arrhaboni eſt pro illo argento. *Ch.* intellego.
S. Hanc ſecum huc adduxit, eaque eſt nunc ad [6] uxorem tuam.
Ch. Quid tum? *S*. [7] Cliniam orat, ſibi uti id nunc det: illam illi tamen

fallaciae. Sed antequam id dicat, aliud, quod ipſi modo ſuccurrat, quaſi verum, narrare inſtituit, e quo tanquam id non agens, in ſpem lucri inducat ſenem, rei augendae intentum. Similis igitur haec erit narratio a v. 10 lineis ab aranea telae ſuae praetenſis, tenuibus & quaſi derelictis; quae ubi offenduntur, in medium ſinum rapiunt.

1 Sic dicit callidam valde quaeſtus meretricii; eamque vituperat, ut ipſe bonus videatur.

2 int. rem, magis id dicas.

3 *Vah* h. l. improbantis factum.

4 int. anui.

5 int. meretrix.

6 h. e. apud. Inde agnitio Antiphilae, & ſequens ſcena praeparatur.

7 Sqq. olim male in omnibus edd. affecta & in MSS. varia ex Cod. Bemb. & Vat. bene emendata dedit Faern. ſenſumque bene vidit, ſed in ultimo verbo reſtituendo defecit cum Codd. de quo vid. not. ſq. unde alii interpretes verum non viderunt, & ipſa Daciera poſt *daturam* interpungen-

Post daturam mille nummum [1] spondet. *Ch.* et spondet quidem? *S.* hui,

Dubium id est? [2] ego sic putavi. *Ch.* quid nunc facere cogitas?

S. Egone? ad Menedemum ibo [3]: dicam hanc esse captam e Caria,

Ditem, et nobilem: si redimat, magnum inesse in ea lucrum.

do aberravit a sensu. Sensus autem hic: *a Clinia poscit id argentum* (sc. mille drachmas s. nummos) *seque illam* (adolescentulam, Antiph.) *illi* (Cliniae) *daturam* s. *addicturam esse mille nummum* (int. pretio s. causa) *spondet.*

1 Vulg. *nummum poscit*; al. MSS. & edd. vett. *numos poscit*, uti & dein *& poscet quidem*, al. *exposcit quidem.* Scriptum primitus credas *numum spondet*; ac dein *& spondet quidem*: hinc illi errores. Viderat quidem sensum, neque vero verbum rescribit verum Faern. Ita ille: *Quid vero hic significet verb.* poscit, *non sane ex grammaticis liquet. Ratio tamen sensusque cogit, id intelligi pro* pollicetur *aut* offert. Bentl. post Faern. verba praestiturus cuncta denuo corrumpit legendo: *illa illi--datum iri--praes sit*; ac deinde *& praes sit quidem?* Quam distant haec a latina ratione & a Terentii ingenio? Nannius inepte huc trahit locum Plauti Merc. II, 3, 101.

2 Falso his verbis vulg. personam Chr. praescribit, quam Cod. Bemb. annotat post *putavi*, & sic edidit Bentl. Dicturum, quae putabat, Chremes interpellat. Sed ille dein dicit respondendo.

3 Haec se cogitare simulat, nec vere dicit, qui in Chremetem intendit fallaciam.

Ch. Erras [1]. *S.* quid ita [2]? *Ch.* pro Menedemo nunc tibi ego respondeo:
Non emo. *S.* quid ais? optata loquere. *Ch.* atqui non est opus.
S. Non opus est? *Ch.* non hercle vero. *S.* qui istuc? miror. *Ch.* iam scies [3].
Mane, mane; quid est, quod tam a nobis graviter crepuerunt fores [4]?

ACTUS III. SCENA V. [5]

CHREMES, SYRUS, SOSTRATA, NUTRIX.

So. NIsi me animus fallit, hic profecto est annulus, quem ego suspicor,

1 Habet Chremes, certe captus est spe lucri faciendi ex adolescentula, quam viderat pulcherrimam, liberalem & honestam. Nondum tamen consilium suum de redimenda Antiph. suo argento prodit.

2 Simulat servus, se nihil in eo intelligere, sed perculsum responso.

3 Ingressurus erat domum suam, petendi argenti caussa, quod ipse pro Antiph. sibi danda redderet. Sed iam alia incidunt.

4 Versus hic coniungit scenam sq. qua superveniet Chremetis uxor cum nutrice. Contra omnem sensum edd. plerique eam ab hoc Actu dividunt, & quarti Actus principium esse iubent. Nos cum Dacieria ad Act. III retrahimus; additam habet ed. vet. c. figg.

5 Scena hac nodus fabulae ita adstringitur, ut quomodo ex agnita Antiphila bene procedere possit amor Cliniae honestus, ita inexplicabili difficultate laborare incipiat & Clitipho cum sua Bacchide, et dolus Syri, qui senem emuncturus erat argento. Scil. Antiphilam

Is, qui cum expoſita eſt gnata. *C.* quid volt ſibi, Syre, haec oratio?
So. Quid eſt? iſne tibi videtur? *N.* dixi equidem, ubi oſtendiſti, illico,
Eum eſſe. *So.* at ut ſati' contemplata modo ſis, mea nutrix. *N.* ſatis.
So. Abi nunc iam intro: atque, illa ſi iam laverit, mihi nuntia.
Hic ego virum interea opperibor. *Sy.* te volt: videas, quid velit.
Neſcio quid triſtis [1] eſt: non temere eſt: metuo, quid ſit. *C.* quid fiet [2]?
Nae iſta hercle magno iam conatu magnas nugas dixerit.

Soſtrata, Chremetis uxor, ex annulo ſuam filiam cognoſcit, quam cum recens nata eſſet; iuſſu paterno occidendam, miſericors mater exponendam dederat. Inde primum Chr. obiurgat uxorem, maxime ob imprudentiam, qua gnatam turpis vitae periculis potius, quam morti obiecerit, dein in reditura ſibi filia gaudens feſtinat ad certius agnoſcendam. Soſtrata ob bonitatem & obſequium placebit multum, ſed Chr. in hac re ſatis ſevere, ſed pro mariti iure, ex moribus Athenienſium iudicando, agere videtur, tandem ipſe ad humanitatem ſuam redit.

1 Scil. in re ſibi alias laeta angebatur exſpectatione eius, quomodo maritus accepturus eſſet nuntium de filia olim ipſo invito ſervata, nunc inventa.

2 Cum impetu loquitur; ſed morem mulierum contemnens praeter ſpem afficietur.

So. Ehem mi vir [1]. *C.* ehem mea uxor [2]. *So.* te ipſum quaero. *C.* loquere, quid velis.
So. Primum hoc te oro [3], ne quid credas me adverſum edictum tuum
Facere eſſe auſam. *C.* vis me iſtuc tibi, etſi incredibile eſt, credere?
Credo. *Sy.* Neſcio quid peccati portat haec purgatio [4].
So. Meminiſtin' me [5] gravidam, et mihi te maxumo opere dicere,
Si puellam parerem, nolle tolli? *C.* ſcio quid feceris:
Suſtuliſti. *So.* ſic eſt factum. *C.* domin' [6]? *Sy.* ergo herus damno auctus eſt [7].
So. Minime: ſed erat hic Corinthia anus haud impura: ei dedi
Exponendam. *C.* o Iuppiter [8], tantam eſſe in animo inſcitiam?

1 Commota, ſed blande alloquitur.

2 Repetitio irridentis eam, quae magnas nugas dicere modeſte coeperit ea commotione.

3 Primum a purgatione incipit, ut praeveniendo leniat indignationem mariti, quam timet.

4 Eodem tempore, quo Chremes, ſecum ad ſpectatores loquitur.

5 Alii ingerunt h. l. *eſſe.*

6 Clam, aut in familia ſervili? Al. *domina*; idque & a Syro dictum voluere; unde magnae nugae ab editoribus datae ob MSS. inconſtantiam. Noſtrum invenit Heinſius.

7 Facete Syrus abutitur verbo *augeri*, quaſi herus auctus eſſet non tam filia, quam damno ob dotem ei aliquando dandam.

8 Nihil adhuc ſuccenſuit, ſed nunc cogitans, vitam puel-

So. Perii, quid ego feci? *C.* at rogitas? *So.* si peccavi, mi Chreme,
Insciens feci. *C.* id quidem ego, etsi tu neges, certo scio,
Te inscientem atque imprudentem dicere ac facere omnia:
Tot peccata in hac re ostendis. nam iam primum, si meum
Imperium exequi voluisses, interemtam oportuit,
Non simulare mortem verbis, re ipsa spem vitae dare.
At id omitto: misericordia, animus maternus [1]: sino.
Quam bene vero abs te prospectum est! quid voluisti? cogita.
Nempe anui illi prodita abs te filia est planissume,
Per te vel uti quaestum faceret, vel uti veniret palam.
Credo id cogitasti: quidvis satis est, dum vivat modo.
Quid cum illis agas [2], qui neque ius, neque bonum atque aequum sciunt?
Melius, peius, prosit, obsit, nil vident, nisi quod lubet [3].

lae ingeniis inhonestis, fortemve eius servituti expositam fuisse, irascitur uxori, quod prodiderit filiam; sed irasci desinet, cum illam conservatam esse intellexerit.

1 int. impulerunt te ad vitam illi relinquendam.

2 Cave putes cum Eugr. Calph. cett. alios dici, quam uxorem. Uni suae iratus omnes accusat mulieres; uti Phaedria in Eun. I, 1, 3. Quae ipsa communicatio deminuit de unius culpa.

3 Quomodo celeri brevitate haec ab irato Chremete dicuntur, ita nil pulchrius &

So. Mi Chreme, peccavi: fateor [1]: vincor: nunc hoc te obſecro,
Quanto tuus eſt animus [2] natu gravior, ignoſcentior,
Ut meae ſtultitiae [3] in iuſtitia [4] tua ſit aliquid praeſidi.
C. Scilicet equidem iſtuc factum ignoſcam: verum Soſtrata
Male docet te mea facilitas multa. ſed iſtuc, quidquid eſt,
Qua hoc occeptum eſt cauſa, eloquere. *So.* ut ſtulte et miſere omnes ſumus

verius eſſe iudicant omnes, qui mulierum ingenia norunt. Pauciſſimis datum, ut ex honeſto res ſuas metiantur, utilia provideant. Pleraeque omnes ſenſum motumque animi repentinum ſequuntur.

1 Praeſtat tamen Soſtrata ab obſequio et manſuetudine. Hinc eo faciliorem habet maritum.

2 Mendum hic verſus habere videtur a *natu;* ſed id certe antiquum, quod iam Serv. ad Virg. Aen. IX, 201 refert. Guyetus pro more expunxit verſum, & Bentl. pro lubitu male ſatis refingit *quanto tu me es annis gravior, tanto es ignoſcentior.* Inepte ſane ab annorum gravitate, in qua laus non eſt, uxor veniae ſpem haberet; quam habere potuit a gravitate ſ. aequitate viri, recte omnia aeſtimantis, neque affectibus obnoxii. Vett. ſcripti & edd. quidam addunt l. ante *ignoſcentior*, l. poſt: *tanto ſit.* Sed id gloſſema eſt, verſumque excedit. Si quid videmus, ſeqq. *ut--ſit* reguntur ab *hoc te obſecro*, inter quae blande inſeritur cauſa, qua preces adiuventur. Velimus enim *quando tuus eſt animus natura aequior, ignoſcentior.* Sed nil audemus contra vetuſtam lectionem.

3 Extenuandi cauſa ſic dicuntur peccata. Minora ſunt, quae imprudenter fiunt, quam quae cum malitia. Phorm. IV, 3, 54.

4 In aequitate illa ſapientis, domini, patris, iudicis

Religiosae [1]; cum exponendam do illi, de digito annulum
Detraho, et eum dico ut una cum puella exponeret;
Si moreretur, ne expers partis esset de nostris bonis.
C. Istuc recte: conservasti te, atque illam [2]. *So.* is hic est annulus.
C. Unde habes? *So.* quam Bacchis secum adduxit adolescentulam. *Sy.* [3] hem.
C. Quid ea narrat? *So.* ea, lavatum dum it, servandum mihi dedit.
[4] Animum non advorti primum: sed postquam aspexi, illico
Cognovi: ad te exsilui [5]. *C.* quid nunc suspicare, aut invenis
De illa? *So.* nescio, nisi ex ipsa quaeras, unde hunc habuerit,

cett. Iniuriae paternae sunt a severiori patre. Iusta severitas est moderata.

1 Ob imperitiam nostram, & ridicule s. nimis superstitiosae. Al. *stultae & misere--superstitiosae.*

2 Nolimus cum Calph. haec ironice accipere. Chremetem, cum ignovisset, ceteraque scire cuperet, ironia non amplius deceat. Sed hoc factum laudat, quo uno religionem suam & vitam gnatae servaverit. Nec ipse senex spreverit morem istum religiosum. Et anulus natalium honestiorum habebat significationem, unde sperandum erat, iis qui alerent, aliquando lucrum ex honesta educatione puellae, quae agnita magno pretio redimenda foret.

3 Iam male fiet Syro, perinde ut spes argenti erepta magis videbitur.

4 Sic e Bemb. & Vat. Faern. Al. *anulum*, quod defendit Mur.

5 Primum motum animi

Si potis eſt reperiri. *Sy.* interii : plus ſpei video, quam volo :
Noſtra eſt, ſi ita eſt. *C.* vivitne illa, cui tu dederas? *So.* neſcio.
C. Quid renuntiavit olim feciſſe? *So.* id quod iuſſeram.
C. Nomen mulieris cedo quod ſit, ut quaeratur. *So.* Philtere.
Sy. Ipſa eſt. mirum, ni illa ſalva eſt, et ego perii [1]. *C.* Soſtrata,
Sequere me intro hac [2]. *So.* ut praeter ſpem evenit [3]! quam timui male,
Ne nunc animo ita eſſes duro, ut olim in tollendo [4], Chreme.
C. Non licet hominem eſſe ſaepe ita ut volt, ſi res non ſinit :
Nunc ita tempus eſt mi [5], ut cupiam filiam : olim nil minus [6].

ſequitur, & ſpe, quamvis nondum certa, elata exſilit. Viri relictum prudentiae, indagare verum : atque id iam ſedulo praeparat ſenex, filiae cupidus.

1 Nomen auditum prorſus exterret, quippe qui noverat, id nomen fuiſſe anui, quae habita mater Antiphilae.

2 Diſcedentes cetera loquuntur.

3 Gratulatur ſibi bona femina, experta mariti bonitatem.

4 h. e. cum ageretur, tollendane eſſet filia, an non. Addit affectuoſe : *Chreme.*

5 h. e. commodum eſt mihi.

6 Scil. commodum erat.

ACTUS III. SCENA VI.[1]

SYRUS.

NIsi me animus fallit, haud multum a me aberit infortunium:

1 Priorem ſcenam, (quam vulgo faciunt primam quarti Actus) bene Dacieria retraxerat ad Act. III; ſed illi ab hac ſcena ordienti Actum IV non aeque aſſentiendum; probabilius forſan diviſiſſet ſermonem, quem Syr. ſecum habet: ita ut quinque priores verſus clauderent Act. III; tum ipſe primus rediret in Actu IV, cetera dicturus. Syrus certe poſt Chremetis & Soſtratae diſceſſum ſolus reſtat in ſcena; quem neque ante illos diſcedere decuit, neque poſt illos tacitum abiturum fuiſſe credas: & ipſe ſermo eius aptus maxime eſt ex priori ſcena. Sed nec divellenda eſt eius oratio, quod mox ex ſc. VII colligetur: neque agnitio Antiphilae intervallum poſtulat. Anus illa mortua erat: atque ipſius Antiphilae una eaque brevior reſponſio ſufficiebat rei omni declarandae. Sed maiori intervallo opus erit in tranſducenda Bacchidis familia; quod oſtendemus ad finem ſcenae nobis VIII & ſub initium Act. IV. Tanto quidem longior nobis eſt Act. III, quantum ex iis, quas vulgo ingeſſerunt in IV, retrahimus. Sed & in Actu III maxima vis fabulae, quae iam in eo vertit & permutatur. Amor quidem Cliniae iam ſatis bene cecidit per agnitionem Antiphilae; & alter ſenum, Menedemus, curis, quibus anxius erat, liberatur. Sed amori quoque Clitiphonis conſulendum erat fallacia, quam, cum prior eluſa ſit, novam praeparat Syr. tranſducenda Bacchide. Inde ab Actu nobis IV in tranſigenda fallacia partes primas habebunt Chremes, Clitipho, Syrus. Oratio vero Syri bipertita erit; prima parte commotionem e priori ſcena continuat; altera eſt deliberativa, qua coniungitur ſcena ſq. VII. Sed comice utitur imperatoriis dicendi formulis, velut iam profligata re, nondum tamen confecta.

Ita hercle in anguſtum oppido nunc meae coguntur copiae.
Niſi aliquid video, ne eſſe amicam hanc gnati reſciſcat ſenex:
Nam quod de argento ſperem, aut poſſe poſtulem me fallere[1],
Nihil eſt: triumpho, ſi licet me latere tecto, abſcedere.
Crucior, bolum tantum mihi ereptum tam ſubito e faucibus.
[2] Quid agam? aut quid comminiſcar? ratio de integro ineunda eſt mihi.
Nil tam difficile eſt, quin quaerendo inveſtigari poſſiet.
Quid ſi hoc nunc ſic incipiam? nihil eſt. quid ſi ſic? tantundem egero.
At ſic opinor: non poteſt: immo optume: euge! habeo optumam[3].
Retraham hercle, opinor, ad me idem illud fugitivum argentum[4] tamen.

ACTUS III. SCENA VII.[5]

CLINIA, SYRUS.

C.[6] NUlla mihi res poſthac poteſt iam intervenire tanta,

1 int. Chremetem.

2 v. 7--10 cum geſtu varie deliberantis pronuntiantur.

3 int. rationem. Laetior ultimum dixit; & v. 11 ſuperbe dicit imperatoris modo.

4 Cf. Act. III, 2, 2.

5 Vulg. Act. IV. Sc. 2.

6 Clinia advenit in ſcenam laetus de agnita Antiphila, nec

Quae mi aegritudinem afferat: tanta haec laetitia oborta est.
Dedo patri me nunc iam, ut frugalior sim, quam volt.
S. Nil me fefellit [1]: cognita est, quantum audio huius verba.
Istuc tibi [2] ex sententia tua obtigisse laetor.
C. O mi Syre, audisti obsecro? *S.* quidni? qui usque una affuerim [3].
C. Cui aeque audisti commode quidquam evenisse? *S.* nulli.
C. Atque ita me dii ament, ut ego nunc non tam meapte causa
Laetor, quam illius: quam ego scio esse honore quovis dignam [4].
S. Ita credo: sed nunc, Clinia, age, da te mihi vicissim [5]:

statim videt Syrum; qui cum ipsi mox se gratulabundus obtulisset, facile persuadet, ut Clitiphoni porro consulat simulando Bacchidem suam esse, donec argentum a Chremete habeant. Quam novam parat fallaciam, eam servus clare explicat. Ex illa traduci debebat Bacchis ad Mened.

1 Haec secum dicit; sed inde etiam colligas, hanc scenam priori affinem.

2 Gratulans iam adit Cliniam.

3 Sc. V, cui & haec sic propior est, quam ut e diversis Actibus sint.

4 cf. supra Act. II, 4, 16--18 & 20--21.

5 Brevi assensu cum excepisset Syrus, de Clitiphone & se magis sollicitus, Cliniae laetitiam; gratiam ab eo iam reposcit in ope adferenda amico.

Nam amici quoque res eſt videnda, in tuto ut collocetur.
Ne quid de amica nunc ſenex [1]. *C.* o Iuppiter [2]. *S.* quieſce.
C. Antiphila mea nubet mihi. *S.* ſiccine me interloquere?
C. Quid faciam, Syre mi? gaudeo: fer me [3]. *S.* fero hercle vero [4].
C. Deorum vitam apti [5] ſumus. *S.* fruſtra operam, opinor, ſumo.
C. Loquere, audio. *S.* at iam hoc non ages. *C.* agam. *S.* videndum eſt, inquam,
Amici quoque res, Clinia, tui in tuto ut collocetur:
Nam ſi nunc a nobis abis, et Bacchidem hic relinquis,
Senex [6] reſciſcet, illico eſſe amicam hanc Clitiphonis:
Si abduxeris, celabitur itidem, ut celata adhuc eſt.
C. At enim iſtoc nihil eſt magis, Syre, meis nuptiis advorſum:
Nam quo ore appellabo patrem? tenes, quid dicam? *S.* quidni?

1 int. reſciſcat.

2 Exultare pergit, neque audit Syrum.

3 humaniter, putat.

4 Scil. impatienter ſatis.

5 Sic Bemb. & metrum poſtulat. Eſt partic. ab *apiſcor*, de quo verbo pluribus dictum ad Tac. Annal. Vol. II, p. 358 ſq. cf. autem gaudium Pamphili Andr. V, 5, 3.

6 int. *noſter*, quod & alii pro illo reddunt.

C. Quid dicam? quam caussam afferam? S. [1] quin nolo mentiare.
Aperte, ita ut res sese habet, [2] narrare. C. quid ais? S. iubeo:
Illam [3] te amare, et velle uxorem hanc [4] esse Clitiphonis.
C. Bonam atque iustam rem oppido imperas, et factu facilem.
Et scilicet iam me hoc voles patrem exorare, ut celet
Senem vostrum. S. immo ut recta via rem narret ordine omnem. C. hem!
Satin' sanus es, aut sobrius? tu quidem illum plane perdis:
Nam qui ille poterit esse in tuto, dic mihi?
S. Huic equidem consilio palmam do [5]: hic me magnifice effero,
Qui vim tantam in me et potestatem habeam tantae astutiae,
Vera dicendo ut eos ambos fallam: ut, cum narret senex

1 Al. male *quid nolo*. Nostrum referunt Don. ad Eun. II, 1, 6. scripti & edd. vett.

2 Vulg. *narrato*. Nostrum bene rescripsit Bentl. ut sit: *narrare--iubeo*, *te amare*. Clin. enim admirans interloquendo exclamat.

3 int. *Antiphilam*.

4 int. *Bacchidem*.

5 Syr. adhuc pro more suo imperatorie locutus iam triumphum canit, securus victoriae. Putabat, hoc ipso, vera quod dicantur, non creditum iri a Chremete; qui iusserat fallere Menedemum.

Vosler nostro, esse istam amicam gnati, non credat tamen [1].
C. At enim spem istoc pacto rursum nuptiarum omnem eripis:
Nam dum amicam hanc meam esse credet, non committet filiam.
Tu fortasse, quid me fiat, parvi pendis, dum illi consulas.
S. Quid, malum [2], me aetatem censes velle id adsimularier?
Unus est dies, dum argentum eripio: pax [3]! nihil amplius.
C. Tantum sat habes? quid tum quaeso, si hoc pater [4] resciverit?
S. Quid, si redeo ad illos, qui aiunt, quid si nunc coelum ruat [5]?
C. Metuo, quid agam. *S.* metuis? quasi non ea potestas sit tua,
Quo velis in tempore ut te exsolvas [6], rem facias palam.

1 Et fallentur ambo senes, ita ut alter errans, alterum a veri opinione ad falsam traducturus sit infra IV, sc. ult. 5.

2 *Malum*, interiectio irascentis, quasi ob tarditatem Cliniae.

3 *Pax* comice, quasi silentium sibi indicente interiicitur; & est h. l. idem ac *tantum*.

4 int. Clitiphonis.

5 Metum Cliniae inanem ostensurus comparat ad impossibile, a quo quis metuat.

6 Metus nullus est, quo quis se statim absolvere queat. Ita vincit metum Cliniae.

C. Age, age, traducatur Bacchis. *S.* optume. ipſa exit foras.

ACTUS III. SCENA VIII. [1]

BACCHIS, CLINIA, SYRUS, DROMO, PHRYGIA.

B. [2] SAtis pol proterve me Syri promiſſa huc induxerunt,
Decem minas, quas mihi [3] daret, pollicitu' ſt. quod ſi is nunc me
Deceperit, ſaepe obſecrans me, ut veniam, fruſtra veniet:

1 Vulg. Act. IV. Sc. 3.

2 Bacchis poſt agnitam Antiphilam rem ſuam aliter cadere videns, irata prodit e domo Chr. & decedere alio parans, a Syro ſpe argenti inveniundi retinetur, & ex huius voluntate tranſit ad Mened.

3 Vulg. *dare;* unde difficultas a nemine explicata. Neque enim placet ellipſis, quam aliqui credunt explendam *ob decem min.* (& ſic interpolate habet MS. Mark.) l. ſecundum Weſterh. *decem minae* (ſunt), *quas* &c. Nec Bentl. recte hanc conſtructionem revocat ad latinam elegantiam, qua ſubſtantivum alterius commatis pronomini relat. coniungitur eo caſu, quem hoc a verbo habet; uti Andr. Prol. 3. Sic enim latiniſmus iubet poſtponere nomen pronomini. Promiſerat pridem argentum ipſe Clit. cf. ſupra ad I, 3, 16 & II, 2, 88. Atque mulierem cum adducturus eſſet Syrus, perſuaſit ei pollicendo (certius affirmando) ſe illi effecturum eſſe pecuniam. Hae vero X minae ſunt illae drachmae, quibus Antiph. redimi queat a Bacchide III, 4, 11 & 17.

Aut, cum venturam dixero, et conſtituero [1]; cum is certo
Renuntiarit; Clitipho [2] cum in ſpe pendebit animi:
Decipiam, ac non veniam; Syrus mihi tergo poenas pendet.
C. Satis ſcite [3] promittit tibi. *S.* atqui tu hanc iocari credis?
Faciet, niſi caveo. *B.* dormiunt [4]: ego pol iſtos commovebo [5].
Mea Phrygia audiſtin', modo iſte homo quam villam demonſtravit
Charini? *P.* audivi. *B.* proxumam eſſe huic fundo ad dextram? *P.* memini.
B. Curriculo percurre: apud eum miles [6] Dionyſia agitat.
S. Quid haec coeptat? *B.* dic me hic oppido eſſe invitam, atque aſſervari:
Verum aliquo pacto verba me his daturam eſſe, et venturam.

1 int. in certum tempus.

2 Sic Cod. Bemb. plenius. Vulg. ſine *in.* Spes autem h. l. eſt exſpectatio. Animi vero pendebit in ſpe, donec ab illa decidet.

3 h. e. pulchre. Ironice dicit. Promiſſa igitur ſunt minae.

4 Otioſi ſunt & ſecuri, veluti in utramvis aurem dormientes.

5 Commotius ipſa loquitur. Neque vero dein cum ancilla mendacium fingit ad commovendos; ſed ſerio loquitur, necdum viderat Syrum.

6 Ille ipſe miles, de quo Syr. dixerat II, 2, 124.

S. Perii hercle [1] : Bacchis mane; mane ; quo mittis istanc , quaeso ?
Iube, maneat. *B.* i. *S.* quin est paratum [2] argentum. *B.* quin ego maneo.
S. Atqui iam dabitur. *B.* ut lubet , num ego insto ? *S.* at scin' quid , sodes ?
B. Quid ? *S.* transeundum nunc tibi ad Menedemum est , et tua pompa [3]
Eo traducenda est. *B.* quam rem agis , scelus ? *S.* ego argentum cudo [4] ,
Quod tibi dem. *B.* dignam me putas , quam illudas ? *S.* non est temere [5].
B. Etiam ne tecum hic res mihi est ? *S.* minime : tuum tibi reddo [6].

1 Sane iam commovetur Syr. qui ex illius abitu operam perdidisset non modo , sed & re sic detecta poenas utrique hero , maiori & minori daturus fuisset. Inde vero ludi , ex quibus cognoscitur meretricum animus.

2 Ad eam statim retinendam paratum , praesens dicit argentum , quod se habiturum sperabat per fallaciam.

3 Magnifice sic dicit ancillarum gregem.

4 Ilocaliter satis argentum , quod paratum habeat, se cudere dicit. Sed & Bacchis sibi illudi putat , quod a Clit. abstrahatur , transeundo ad Mened.

5 int. quod ego te transire velim. Nimirum illa & desiderat Clitiphonem , quocum rem sibi esse lubeat magis , quam cum servo.

6 Falso omnes interpp. hoc de argento dictum volunt , parum scite. Sed nos credimus, *tuum* esse ipsum amatorem Clit. qui iam a fine Sc. 3. domo extorris ambulabat. Hinc Bacchis deserta , hinc pars irarum ; quibus iam positis dicit *eatur* int. ad Men.

B. Eatur. *S*. ſequere hac [1]. heus Dromo. *D*. quis me volt? *S*. Syrus. *D*. quid eſt rei?
S. Ancillas omnes Bacchidis traduce huc ad vos propere.
D. Quam ob rem? *S*. ne quaeras: efferant, quae ſecum huc attulerunt.
Sperabit ſumptum ſibi ſenex levatum eſſe harunc' abitu.
Nae ille haud ſcit, hoc paulum lucri quantum ei damni apportet.
Tu neſcis id, quod ſcis, Dromo, ſi ſapies. *D*. mutum dices.

1 An *hunc?* Ed. vet. c. figg. praeter metrum legit *ſeq. me hac.* Sed e gloſſa eſt *me;* & cuncti interpp. Syrum intelligunt, quem ſequatur Bacchis. At is etiam reſtat Dromoni iuſſurus, quae vellet. Iubet igitur potius, ut ſequatur Cliniam, qui eam ſimulare debebat ſuam. Itaque ambo diſcedunt: & novam quaſi ſcenam orditur Syr. a iubendo Dromone, ut ancillas Bacchidis deducendas curet. Abit tum Dromo ad Chr. Syrus ad Men. Sic ſcena vacua, qua per intervallum deducatur pompa a Chremete ad Men. Hinc demum ordimur Actum IV.

ACTUS IV.[1] SCENA I.[2]

CHREMES, SYRUS.

C. ITa me dii amabunt [3], ut nunc Menedemi vicem
Miseret me, tantum devenisse ad eum mali.
Illanccine mulierem alere cum illa familia?
Etsi, scio, hosce aliquot dies non sentiet:
Ita magno desiderio fuit ei filius [4].
Verum ubi videbit tantos sibi sumptus domi

1 Fabulam ipse poeta in Prol. duplicem dixerat ex arg. duplici. Neque vero solum ob duplicatas personas, senum, filiorum, amicarum, servorum, sed & quod re vera composita est ex duabus fabulis; quarum prior per Antiphilae agnitionem fere peracta videtur. Obstabant Bacchis, Clitiphonis amica, fallacia Syri, & quod ex utraque iam facile detegenda erat periculum, quo minus felix amor Cliniae in nuptias abiret. Hinc necessaria erat transductio Bacchidis ad Men. & nova fallacia Syri ad habendum a Chrem. argentum. Ab Actu IV fallacia haec ad amorem Clitiphonis iuvandum transigitur. Antea servierat Clitipho Cliniae; nunc Clin. servibit Clitiphoni. Antea Menedemo obsecutus est Chremes; nunc de Chremete maxime agetur.

2 Vulg. Actus IV. sc. 4.

3 Chr. semper bonus & aliis apertus, eoque alios ex se iudicans, minus sibi cautus inducitur. Parem sensum humanitatis in Men. prodit sub initium sc. uti in Actu I & III, 1, 54 sq. Miseretur nempe fortunas vicini, nunc quoque amici, ad quem transiverat sumptuosa mulier. Loquitur autem primus secum, dein interveniente Syro hunc alloquitur, & ab hoc fallitur.

4 Omnino hic versus est Terentianus, utut absit ab uno ex regg. ap. Bentl. Notes vero, Cliniam introiisse cum Bacchide ad patrem.

Quotidiano [1] fieri, nec fieri modum:
Optabit rurſum, ut abeat ab ſe filius.
Syrum optume eccum [2]. *S.* ceſſo hunc adoriri? *C.* Syre. *S.* hem!
C. Quid eſt? *S.* te mihi ipſum iam dudum optabam dari.
C. Videre egiſſe iam neſcio quid cum ſene [3].
S. De illo, quod dudum [4]? dictum ac factum reddidi [5].
C. Bonan' fide? *S.* bona hercle. *C.* non poſſum pati,
Quin tibi caput demulceam [6]; accede huc, Syre:
Faciam boni tibi aliquid pro iſta re, ac lubens [7].
S. At ſi ſcias, quam ſcire in mentem venerit [8].

1 Adverb. quod reſcripſit Bentl. qui id firmat Cic. in Ver IV, 8. Plin. XI, 37 ſ. 56. Plaut. Capt. III, 5, 66. & Corn. Nep. Dione &c. pro *quotidie*. Vulg. male *quotidianos*.

2 Syrus modo a Mened. egreditur, herumque ſe videre non ſimulat. Hinc vocatus exclamat *hem!*

3 Menedemo. Colligit vero hoc Chremes, quod ſervum exeuntem vidit a Menedemo.

4 Quaerendo ſic, ſibi non eſſe animum dolos ſemper cogitantem ſimulat, ut hoc facilius bono ſeni illudat; ſed ſe promptum dicit ad iuſſa heri exſequenda.

5 Nihil reliqui feci ad celeritatem rei efficiundae. cf. ad Andr. II, 3, 7.

6 Blandimentum reddit pro obſequio. Eugr. vero, quem hic laudant omnes: *quod ſolet fieri his, qui placent, ut manus per caput tractu ducta, quaſi quaedam videatur eſſe laudatio.* Videtur tamen ſenex & ſibi gratulari de felici conſilio.

7 Non ſolum laudat, ſed etiam ei gratiam promittit; cf. Ad. V, 5, 5 & 6, 6--8.

8 Vide, quam ſervus aſtu-

C. Vah, gloriare evenisse ex sententia?
S. Non hercle vero: verum dico. *C.* dic, quid est?
S. Tui Clitiphonis esse amicam hanc Bacchidem
Menedemo dixit Clinia [1], et ea gratia
Secum adduxisse, ne tu id persentisceres.
C. Probe. *S.* dic sodes [2]. *C.* nimium, inquam. *S.* immo si scias.
Sed porro ausculta quod superest fallaciae.
Sese ipse dicit [3] tuam vidisse filiam;
Eius sibi complacitam formam, postquam aspexerit:
Hanc cupere uxorem. *C.* modo ne quae inventa est? *S.* eam:
Et quidem iubebit posci. *C.* quam ob rem istuc, Syre?
Nam prorsum nihil intellego [4]. *S.* [5] vah, tardus es.
C. Fortasse. *S.* argentum dabitur ei ad nuptias,

tus bonum ac simplicem herum circumveniat. Neque tamen is ipsi verum dolum explicabit, qui non Menedemum, sed ipsum Chr. fallere in animo habeat.

1 Fraudulenter verum dicit; idem Cliniae III, 7, 33 sq. suaserat, ut diceret.

2 Non tam laudari se cupit, quam ut deludat magis senem, qui monitu servi falsa persuasus, etiam Menedemum in errorem inducit scen. ult. huius Actus.

3 int. patri suo. Vulg. *dicet*. Nostrum est e Bemb. Vat. aliisque melioribus.

4 Fallacia certe in eo pinguis erat, e qua facillime suspicio suboriri potuit seni, nisi ingenium claudicasset.

5 Al. *hui*. Nostrum est mirantis quasi tarditatem. Sic vero callide se tegit, ut herus, claudicare hanc fallaciam videns, eam reiiciat honestate ductus.

Aurum, atque veſtem, qui: tenes ne [1]? *C.* comparet?
S. Id ipſum. *C.* at ego illi nec do, nec deſpondeo [2].
S. Non? quam ob rem? *C.* quam ob rem, me rogas? homini.... *S.* ut lubet.
Non ego dicebam in perpetuum illam illi ut dares:
Verum ut ſimulares. *C.* non mea eſt ſimulatio [3]:
Ita tu iſtaec tua miſceto, ne me admiſceas [4].
Egon', cui daturus non ſim, ut ei deſpondeam?
S. Credebam. *C.* minime. *S.* ſcitè poterat fieri:
Et ego hoc, quia dudum tu tantopere iuſſeras [5],
Eo coepi. *C.* credo. *S.* ceterum equidem iſtuc, Chreme,
Aequi bonique [6] facio. *C.* atqui cum maxume

1 Quam inſidioſe ſeni explendum relinquit, ut is tamen aliquid conieciſſe ſibi videatur. Et expleri facillime poterat. Simul familiarius agit Syrus, quo magis ſe inſinuet ad ipſum dein felicius fallendum.

2 Hoc reſponſum ſibi fore a bono viro, qui ipſe alios fallere non vult, praeviderat Syrus. Neque enim ſervus a Men. ſed ab ipſo Chremete quaerebat argentum. Cuncta iſta de dolo, quem ad Menedemum moliatur, garriit, non ex animo dixit. Longiores ambages quaerit inſidians ſeni.

3 En virum verum & ſimplicem. Sed tales facilius capiuntur dolis.

4 Nihilominus admiſcebitur, & deſpondebit, cui dare noluit; cf. infra ſcena 5. Inde erit praeparatio ad Act. V ſ. explicationem fabulae.

5 Obſequium ſimulat, quo ad excuſationem doli parum recte excogitati abutitur, & ab hac excuſatione propius aggreditur minus ſuſpicantem inſidias.

6 int. cauſa, h. e. ut iuvem alios, iiſque proſim.

S

Volo te dare operam ut fiat, verum alia via.
S. Fiat: quaeratur aliud [1]. sed illud quod tibi
Dixi de argento, quod ista debet Bacchidi,
Id nunc reddendum est illi: neque tu scilicet
Eo nunc confugies: quid mea? num mihi datum est?
Num iussi? num illa oppignorare filiam
Meam me invito potuit? verum illud, Chreme,
Dicunt: ius summum [2], saepe summa est malitia.
C. Haud faciam [3]. *S.* immo aliis si licet, tibi non licet.
Omnes te in lauta esse et bene aucta [4] re putant.

1 Alia, quae Chremeti magis probentur, promittens, iam quasi praetereundo fallaciam adhibet, revertendo ad idem illud mendacium, quod fecerat Act. IV, 4, 11 & 13, tanquam Antiphila, nunc Chremetis filia, arrhaboni relicta esset, pro mille drachmis. Honestate autem heri fretus, ab hac sibi artificiose auxilium petit, ut seni eripiat argentum.

2 Scil. quod potentiam sequitur, vallatum calumnia, s. malitiosa iuris interpretatione; neque adeo impotentibus expugnabile; cf. Cic. off. I, 10 *Summum ius, summa iniuria.*

3 Ab omni malitia s. iniuria abhorrens Chr. cedit facile. Addit momentum servus, laudando rei familiaris copiam, tanquam fructum industriae senis.

4 Vulg. *O. te in lauta & bene aucta parte put.* quomodo iam habet ed. Veneta 1469 a Franc. Diana recognita. Editio Iuntina legit *acta* quod in MSS. saepe scriptum pro *aucta*, uti *actor* pro *auctor.* hinc Faernus sui oblitus praetulit *acta.* Sed ex utraque lectione versus non procedit; neque commoda phrasis est *in lauta parte esse*, pro *locupletem esse.* Inde varie tentarunt Critici. Nobis quidem illud *parte* videtur ortum esse a glossa vocem *aucta* per *parta* interpretante. Inde cum deficeret no-

C. Quin egomet iam ad eam deferam. *S.* immo filium
Iube potius [1]. *C.* quam ob rem? *S.* quia enim in eum
ſuſpicio eſt
Translata amoris. *C.* quid tum? *S.* quia videbitur
Magis veriſimile id eſſe, cum hic illi dabit:
Et ſimul conficiam facilius ego, quod volo [2].
Ipſe adeo adeſt [3]: abi: effer argentum. *C.* effero.

ACTUS IV. [4] *SCENA II.* [5]

CLITIPHO, SYRUS.

C. NUlla eſt tam facilis res, quin difficilis fiet,
Quam invitus facias. vel me haec deambulatio,
Quam non laborioſa, ad languorem dedit!

men, mutata eſt vox in *parte*, & *re* amiſſa. Nemo tandem felicius correxit Bentleio, quem ſequimur. To *eſſe*, quod ſcribi ſolitum per *ee*, cum virgula ſuperne, facile ante & intercidere ſeu abſorberi potuit. Favet lectioni novae illud Horatii L. I, ep. XX, v. 20. *Me libertino natum patre & in tenui re* &c. Ennius vero ap. Cic. in Catone prol. *Ille vir haud magna cum re, ſed plenus fideii.*

1 Retraxit tandem Syr. fugitivum illud argentum; ſed iam cupit elegantiam addi, quod feratur Bacchidi a filio (qui promiſerat amicae).

2 Chr. hoc intelligit de Menedemo fallendo. Sed Syrus vult, Clitiphoni iam laetiorem copiam eſſe amicae.

3 int. Clitipho, ab exſilio redux.

4 Clitiphonem libidinis & abſentiae impatientem, eoque iratum, Syrus mox exhilarat nuntio de argento, quod habiturus ſit a patre, Bacchidi tradendum; tum brevibus, ſed pro ingenio adoleſcentis inſtruit, quomodo id accipere debeat.

5 Vulg. Act. IV, Sc. 5.

Nec quidquam magis nunc metuo, quam ne denuo
Miſer aliquo extrudar hinc, ne accedam ad Bacchidem.
Ut te quidem omnes dii, deaeque, quantum eſt, Syre,
Cum tuo iſthoc invento, cumque incepto perduint:
Huiusmodi res ſemper comminiſcere,
Ubi me excarnifices. *S*. i tu hinc quo dignus es [1]:
Quam paene tua me perdidit protervitas!
C. Vellem hercle factum: ita meritus. *S*. meritus? quo modo?
Nae me iſtuc ex te prius audiviſſe gaudeo,
Quam argentum haberes, quod daturus iam fui.
C. Quid igitur dicam tibi vis? abiiſti [2], mihi
Amicam adduxti, quam non liceat tangere.
S. Iam non ſum iratus: ſed ſcin' ubi nunc ſit tibi
Tua Bacchis? *C*. apud nos. *S*. non. *C*. ubi ergo? *S*. apud Cliniam.
C. Perii! *S*. bono animo es: iam argentum ad eam deferes,
Quod ei es pollicitus. *C*. garris. unde? *S*. a tuo patre.
C. Ludis fortaſſe me. *S*. ipſa re experibere.
C. Nae ego fortunatus homo ſum! deamo te, Syre.

1 Ludit cum irato.

2 cf. Act. I, 2, 17. Bentl. praeter rem contra Codd. omnes & pro ingenio ſuo ingerit dictionem Plautinam, ſic refingendo: *quid igitur tibi vis dicam? adiſti mihi manum*, h. e. quod mihi daturus eras, ſubito retraxiſti.

[1] Sed pater egreditur. *S.* cave, quidquam admiratus sies,
Qua caussa id fiat; obsecundato [2] in loco.
Quod imperabit, facito: loquitor paucula.

ACTUS IV. SCENA III. [3]

CHREMES, CLITIPHO, SYRUS.

Ch. [4] UBi Clitipho nunc? *S.* eccum me, inque [5]. *Cl.* eccum hic tibi.
Ch. Quid rei esset, dixti huic? *S.* dixi pleraque omnia.

1 Versus hic aliis est penultimus, & sequens praecedit in MSS. & edd. vett. Muretum vero, qui turbatum ordinem vidit & restituit, cum Dacieria & Bentl. ita sequimur, ut cum Guyeto verba *Sed pater egr.* Clitiphoni addamus. In MSS. tres sqq. versus Syro tribuuntur; unde Westerh. & alii, qui inversum ordinem retinent, in peius ruerunt, *qua caussa --- loco* addentes Clitiphoni. Caussa turbarum in MSS. nobis videtur, quod pro *deamo te* perperam scriptum fuerit *de amore*, tanquam Clit. quaesisset caussam, ob quam datum sit argentum, an ob amorem int. Cliniae? Hinc retractus ille versus *Qua c.* &c. in priorem locum.

2 Ad nutum meum omnia facito, dicito. Et hoc ipsum verbum doceat, a Syro haec dicta esse. Incauti adolescentis erat, secundum esse artifici. Et Syrus illi praeibit in Sc. sq.

3 Vulg. Act. IV. Sc. 5.

4 Chremes nihil mali suspicans affert decem minas, quibus acceptis Syrus cum Clit. ad Menedemum, ubi Bacchis erat, se proripiunt.

5 Syrus praeit verba, quae

Ch. Cape hoc argentum, ac defer. *S.* i : quid ſtas, lapis [1] ?
Quin accipis ? *Cl.* cedo ſane. *S.* ſequere hac me ocius :
Tu hic nos, dum eximus, interea opperibere [2] :
Nam nihil eſt illic, quod moremur diutius.

ACTUS IV. SCENA IV.

CHREMES.

[3] Minas quidem iam decem habet a me filia,
Quas pro alimentis [4] eſſe nunc duco datas.
Haſce ornamentis conſequentur alterae.
Porro haec [5] talenta dotis appoſcunt duo.
Quam multa iniuſta ac prava fiunt moribus !
Mihi nunc, relictis rebus, inveniendus eſt
Aliquis, labore inventa mea cui dem bona.

pronuntiet Clitipho.

1 Iracundius haec, ſed tacite ſubmonet ſtupentem.

2 Satis diu opperietur ſenex, a quo ſibi nunc nil timent filius in re praeſenti, Syrus de fallacia, laeti.

3 Chremes nunc ſolus a ſumptu X minarum rationes iniens, quantum ſibi erogandum ſit porro in filiam recens inventam, queritur de moribus, facitque, quod plerique faciunt ſenes paulo tenaciores.

4 Ratio honeſta, qua ductus tam facilis fuit Chr. ad pecuniam dandam.

5 int. minae iam expenſae (Eſt enim fem. ab *hicce*; uti Eun. III, 5, 34) in eandem ſummam expenſorum adpoſcunt duo tal. dotis nomine. Bentl. refingit *haec* (filia) *adpoſcet.* An vero filiae erat, poſcere dotem? cf. V, 1, 67.

ACTUS IV.[1] *SCENA V.*

MENEDEMUS, CHREMES.[2]

M.[3] MUlto omnium nunc me fortunatissimum
Factum puto esse, gnate, cum te intellego
Resipiscere. *C.* ut errat[4]! *M.* te ipsum quaerebam, Chreme:
Serva, quod in te est, filium, et me, et familiam.
C. Cedo, quid vis faciam? *M.* invenisti hodie filiam.
C. Quid tum? *M.* hanc sibi uxorem dari volt Clinia[5].
C. Quaeso, quid hominis es[6]? *M.* quid? *C.* iamne oblitus es,

1 Vulg. Act. IV. Sc. 7.

2 Hac scena ambo senes falluntur, prout praedixerat Syr. III, 7, 33. Sed inest simul praeparatio ad Act. V, quo omnis fabula explicabitur. Syrus Chremetem supra sc. I fallaciae causa monuerat, Menedemum pro filio suo petiturum esse filiam Chr. sic enim copiam fore poscendi a Men. pecuniam ad nuptias. Chremes tum a Syro se admisceri abnuens, nunc nihilominus a Men. rogatus concedit tandem ipsi, ut filio responsum referret de filia desponsa; quo sic eveniret consilium de pecunia a Menedemo danda. Sed omnia contra eius spem evenient.

3 Laetus de filii adventu, & simul nuptiarum consilio, Men. egreditur domo, obviumque sibi in scena Chremetem adoritur.

4 Ipse Chr. hoc sibi dicens errat, cum ex falso Syri monitu credit, Menedemum errare.

5 Men. serio rogat, putans (quod & verum erat) filium amare Antiphilam, & Bacchidem Clitiphonis asse amicam.

6 Stultitiae arguit Menede-

Inter nos quid ſit dictum de fallacia,
Ut ea via abs te argentum auferretur? *M.* ſcio.
C. Ea res nunc agitur ipſa. *M.* quid narras, Chreme [1]?
Immo haec quidem, quae apud me eſt, Clitiphonis eſt
Amica, ita aiunt. *C.* et tu credis? *M.* omnia.
C. Et illum aiunt [2] velle uxorem, ut, cum [3] deſponderis,
Des qui aurum, ac veſtem, et alia, quae opus ſunt, comparet.

mum, ipſe tardus in hac re.

1 Miratur, putans Chremetem errare (& errat ſane) ac ſtatim v. 11 regerit, quae Chremetem erroris convincant. Falſus ſcil. Chremes eſt; ſed & is, pro Syri dolo, Menedemum in errorem inducet. Atque hi errores ſenum fecere, ut libb. ſcripti fere omnes praeter Bembinum, & editi, perinde ut a Bemb. magis recedunt, erroribus conflictarentur, quos mittimus. Nos cum Faern. Bentl. Millero, Bembinum ſequimur; & ſic edimus hoc verſu *narras* pro *dixti*, quod alii habent. Dein omittimus, quae alii huic verſui ſubdunt *Erravi. ſic res acta eſt. quanta ſpe decidi.* Scil. ex gloſſematibus eorum, qui putarunt, iam hic Menedemum cedere, a ſe erratum, male conſarcinata. Alius adſcripſerat *erravi*; alius, *ſic acta res eſt*; alius tandem ex Act. II addidit, *quanta ſpe dec.* Bemb. vero haec non habet.

2 Chr. reddit illud *aiunt* Menedemo, cui tanta ſit credulitas, ut ei rem penitus aperiat.

3 Sic Bemb. Ceteri ſcripti habent *deſponderim*, quod dedit Bentl. Sed & pater filium deſpondere dicitur Andr. I, 1, 75. Plerumque alias pater filiam deſpondet, uti ſupra IV, 1, 31 & 36.

M. Id est profecto [1] : id amicae datur. *C.* scilicet [2],
Daturum! *M.* vah, frustra sum igitur gavisus miser [3].
Quidvis tamen iam malo, quam hunc amittere.
Quid nunc renuntiem abs te responsum, Chreme,
Ne sentiat me sensisse, atque aegre ferat?
C. Aegre? nimium illi, Menedeme, indulges. *M.*
sine:
Inceptum est: perfice hoc mi perpetuo, Chreme.
C. Dic convenisse, egisse te de nuptiis.
M. Dicam. quid deinde? *C.* me facturum esse omnia:
Generum placere: postremo etiam, si voles,
Desponsam quoque esse dicito. *M.* hem, istuc vo-
lueram.
C. Tanto ocius te ut poscat, et tu id, quod cupis,
Quam ocissime ut des. *M.* cupio. *C.* nae tu pro-
pediem,
Ut istam rem video, istius obsaturabere.
Sed, haec [4] uti sunt, cautim, et paulatim dabis,

1 Nunc tandem in opinionem s. potius errorem Chremetis inducitur; ipseque inde colligit, amicae datum iri, quidquid filius ad nuptias poposcerit.

2 h. e. scire licet, certum est, daturum esse amicae. Iungitur infinito ut II, 2, 117 & V, 1, 19.

3 Iam plane decidit de spe summae fortunae, quam ingrediens praedicaverat. Unde continetur iam uno solatio, quod redierit ipsi filius, quoquo modo habendus III, 1, 55 sq. & 86 sq.

4 Sic Bemb. quod Faerno placuit. Vulg. *ut ut*, in quo est quaedam ambiguitas, quae non convenit Chremeti.

Si ſapies. *M.* faciam. *C.* abi intro: vide, quid poſtulet.
Ego domi ero, ſi quid me voles. *M.* ſane volo.
Nam te ſcientem faciam, quidquid egero [1].

ACTUS V. SCENA I.

MENEDEMUS, CHREMES.

M. [2] EGo, me non tam aſtutum, neque ita perſpicacem eſſe, [3] id ſcio:
Sed hic adiutor meus, et monitor, et praemonſtrator [4] Chremes
Hoc mihi praeſtet. in me quidvis harum rerum convenit,
Quae ſunt [5] dictae in ſtultum, caudex, ſtipes, aſinus, plumbeus.

1 Uterque ſenex degreditur. Nunc igitur ſequitur ultimum intervallum, quo & opus eſt Clitiphoni, qui interea ſic vivit cum Bacchide, ut Men. cognitum ſibi utriuſque amorem Chremeti detegere queat, atque fabula exitum inveniat actu ultimo.

2 Narrationem, e qua explicabitur fabula, incipit ſolus Men. qui primus fraudes Syri vidit, ſed ſic ſua felicitate unice laetus, nimium inſultans fere ſuo ante adiutori & monitori, omnem rem aperit.

3 Al. redundanter *id certo ſcio.*

4 Tria haec verba, quibus deſignat Chremetem, e ſcena ſumpta ſunt. Sic enim dicebantur, qui hiſtriones monebant, iisque verba ſuggerebant. Itaque & redditurus eſt Men. quae antea ipſi praeceperat Chremes.

5 Bentl. ex 2 Codd. reponit *dictae*, & ſic iam ante Dacieria. Sed vulg. fertur iis, quibus *dicta in ſtultum* (h. e.

In illum nihil poteſt : nam exſuperat eius ſtultitia haec omnia.
C. [1] Ohe, iam deſine deos uxor gratulando obtundere,
Tuam eſſe inventam gnatam, niſi illos ex tuo ingenio iudicas,
Ut nil credas intellegere, niſi idem dictum eſt centies.
Sed interim quid illic gnatus ceſſat cum Syro [2]?
M. Quos ais homines, Chreme, ceſſare [3]? *C.* hem! Menedeme, advenis?
Dic mihi, Cliniae, quae dixi, nuntiaſtin' [4]? *M.* omnia.
C. Quid ait? *M.* gaudere adeo occepit, quaſi qui cupiunt nuptias.
C. Ha, ha, he. *M.* quid riſiſti? *C.* ſervi venere in mentem Syri
Calliditates. *M.* itane? *C.* voltus quoque hominum fingit ſcelus.
M. Gnatus quod ſe aſſimulat laetum, id dicis? *C.* id. *M.* idem iſtuc mihi

convicia ſtultis ingeſta) nomen eſt, uti Eun. Prol. 5 *dictum in ſe* per *convicium* explicant.

1 Chr. domo egreſſus uxori religioſae, gratibus repetitis de inventa filia Deos fatiganti, haec clamat, ipſe nimii impatiens.

2 Meminit ipſe, iam diu eſſe, quod morentur filius & ſervus ap. Menedemum, cui inde initium alloquendi.

3 Fingit, ſe non intelligere, quos putet; & dein ſe tardum ſimulare pergit.

4 Nimium intentus rebus alienis ſuas obliviſcitur; itaque fit, ut deridendam praebeat ſimplicitatem.

Venit in mentem. *C.* veterator. *M.* magi', si magi' noris, putes,
Ita rem esse [1]. *C.* ain' tu? *M.* quin tu ausculta. *C.* mane: prius hoc scire expeto,
Quid perdideris: nam ubi desponsam nuntiasti filio,
Continuo iniecisse verba tibi Dromonem scilicet,
Sponsae vestem, aurum, atque ancillas opus esse, argentum ut dares.
M. Non. *C.* quid non? *M.* non, inquam. *C.* neque ipse gnatus? *M.* nil prorsus, Chreme.
Magis unum etiam instare, ut hodie conficerentur nuptiae.
C. Mira narras. quid Syrus meus? ne is quidem quidquam? *M.* nihil.
C. Quamobrem, nescio [2]. *M.* equidem te miror, qui alia tam plane scias.

1 Iam aperire volebat narrationem, qua Chremes longe alia edoceatur, quam sperabat. Sed is de eventu consilii sui certus & laetus illum moratur, quaerendo ea, quae non erant, comice tandem paulatim ad veriora deducendus.

2 Tandem miratur Chremes, nihil eorum factum esse, quae sperabat, & nihil in eo intelligit. Sequimur equidem lectionem a Bentl. datam, quam firmamus simili loco infra versu 71. Vulgata vero male divellit *to nescio* a *quamobrem*, idque tribuit Menedemo sic: M. *nescio equidem; sed te miror* &c. Sic vero perit omnis vis & gratia responsi: tu id nescis, qui alia tam plane scias. Et quomodo quaerere possit Chremes causam a Men. quare Syrus nihil istorum fecerit? Illud vero *sed*, h. l. male ingestum, cum sq. versus adversetur *sed ille*, recte omisere Erasmus, al.

Sed [1] tuum ille quoque Syrus idem mire finxit filium,
Ut ne paululum quidem ſuboleat, eſſe amicam hanc Cliniae.
C. Quid ais [2]? *M.* mitto iam oſculari, atque amplexari: id nil puto.
C. Quid eſt, quod amplius ſimuletur? *M.* vah! *C.* quid eſt? *M.* audi modo:
Eſt mihi in ultimis conclave aedibus quoddam retro:
Huc eſt intro latus lectus; veſtimentis ſtratus eſt.
C. Quid, poſtquam hoc eſt factum. *M.* dictum factum, huc abiit Clitipho.
C. Solus? *M.* ſolus. *C.* timeo. *M.* Bacchis conſecuta eſt illico.
C. Sola? *M.* ſola. *C.* perii! *M.* ubi abiere intro, operuere oſtium. *C.* hem!
Clinia haec fieri videbat? *M.* quid ni? una mecum ſimul.
C. Filii eſt amica Bacchis [3], Menedeme: occidi!
M. Quamobrem? *C.* decem dierum vix mi eſt familia [4].

1 MSS. *ille tuum*; hinc alii *ille tuus*. Alludit ad dicta v. 14. Iam vero Men. prorumpit narrando ea, quae Chremetem vertant ad ſcientiam veri, inde tandem ad iras in filium & ſervum.

2 Mirum, quam patienter ſingula audiat, e quibus ſe deceptum & deluſum ſentiat.

3 Tandem perſenſit Chremes.

4 Senes ante omnia ſolliciti de re familiari.

M. Quid? iſtuc times, quod operam amico ille dat ſuo [1]?
C. Immo quod amicae. *M.* ſi dat. *C.* an dubium id tibi eſt?
Quemquamne animo tam [2] comi eſſe, et leni putas,
Qui ſe vidente amicam patiatur ſuam [3]? *M.* ha, ha, he.
Quidni? quo verba facilius dentur mihi.
C. Derides? merito mihi nunc ego ſuccenſeo.
Quot res dedere, ubi poſſem perſentiſcere [4],
Ni eſſem lapis? quae vidi [5]! vae miſero mihi!
At nae illud haud inultum, ſi vivo, ferent:
Nam iam... [6] *M.* non tu te cohibes [7]? non te reſpicis?
Non tibi ego exempli ſatis ſum? *C.* prae iracundia,

1 Urbane illudit.

2 Sic Faern. edidit ex Bemb. & Victor. & ſic habent vett. edd. Tarv. & Arg. c. figg. Al. vero pariter e libb. malunt: *Quemquam animo tam communi eſſe aut leni putas.* Unde metrum impeditur, niſi expungas το *eſſe*. Atque το *communis* ſignificantius videtur ad humanum, & qui ſua communicet, ſignificandum.

3 int. ſubagitari. Sed honeſte interpellatur per riſum Menedemi. Menedemus ridens reddit par pro pari ſupra v. 13.

4 Iam memor eorum, quae ipſi dudum aperire potuerunt rem omnem, dolebit magis & iraſcetur.

5 cf. Act. III, 3.

6 Interpellatur a Menedemo, quo minus omnia eloquatur, quae in animo habet. Facile ſit coniicere, illum ſimilia iis dicturum fuiſſe, quae Simo iratus Andr. V, 2 ſq. Cf. infra ipſum Chrem. v. 76 ſqq.

7 Iratum vehementioribus monitis cohibet.

Menedeme, non ſum apud me. *M.* tene iſtuc loqui?
Nonne id flagitium eſt [1]? te aliis conſilium dare,
Foris ſapere, tibi non poſſe te auxiliarier?
C. Quid faciam? *M.* id, quod me feciſſe aiebas
parum [2],
Fac, te patrem eſſe ſentiat: fac, ut audeat
Tibi credere omnia, abs te petere, et poſcere,
Ne quam aliam quaerat copiam [3], ac te deſerat.
C. Immo abeat [4] multo malo quovis gentium,
Quam hic per flagitium ad inopiam redigat patrem:
Nam ſi [5] illi pergo ſuppeditare ſumptibus,

1 h. e. nonne te pudere debeat. Inhumanius tamen tractat virum, qui melius de ipſo meritus erat. Sed eſt vehementioris ingenii Menedemus.

2 Iam Chremetem ſuis ipſius dictis revincet. cf. ſupra I, 1, 103 ſqq.

3 int, ut ſuam abducat abeatque; cf. Plaut. Mil. III, 1, 174.

4 Chr. prae iracundia neſcit quae dicat. Eſt vero hoc magis ſui impotens, quo tenacior eſt & interitum fortunarum ſuarum metuens. Praeferimus autem cum Weſterh. ex lect. var. eam, quae numero MSS. edd. priſc. vincit, & redit Hec. I, 2, 35. Al. *potius malo*; al. *potius multo*. Conſtrue vero *malo--abeat--quam--redigat.*

5 Cave cum Bentl. reſcribas *illius*, aut cum Weſterh. coniicias *illis*. *Suppeditare* enim *ſumptui alicuius*, eſt *illum tolerare poſſe*; quod Chremes negat. Neque inſolens conſtructio verborum *ſuppeditare*, *praebere*, cum praep. *in*, quam praeponendam cenſemus voci *ſumptibus*. Sed aliis potius *ſumptibus* idem ſit, ac *ad ſumptus* faciendos.

Menedeme, mihi illaec vere [1] ad raſtros res redit.
M. Quot incommoda tibi in hac re capies, niſi caves [2]?
Difficilem oſtendes te eſſe, et ignoſces tamen
Poſt; et id ingratum [3]. *C.* ah! neſcis, quam doleam.
M. ut lubet [4].
Quid hoc, quod volo, ut illa nubat noſtro? niſi quid eſt,
Quod mavis [5]. *C.* immo et gener, et affines placent.
M. Quid dotis dicam te dixiſſe filio?
Quid obticuiſti? *C.* dotis? *M.* ita dico. *C.* ah [6]! *M.* Chreme,
Ne quid vereare; ſi minu': nil nos dos movet.
C. Duo talenta pro re noſtra ego eſſe decrevi ſatis [7]:

1 Oſtendit ſuum malum diverſum ab illo quondam Menedemi, cui non res redierat ad raſtros, ſed qui ipſe dolore victus praeter rem eos tractaverit.

2 cf. quae Chremes monuerat Menedemum Act. III, 1, 33 ſq.

3 int. erit, h. e. nullam inde gratiam inibis.

4 Facias igitur, quomodo lubet tibi, qui me audire nolis. Videtur Men. ſatis duriter ab eo ſe avertere ad ſui ſtudium. Sed & dandum eſt dolori ſpatium, quo levior reddatur; & ex illo ipſo ſui ſtudio, quod prae ſe fert Menedemus, erit optimum remedium dolori Chremetis. Non enim modo ſic ad rem laetiorem deducitur, ſed & ipſe copiam inveniet corrigendi filii.

5 Honeſte petere videtur, ſed in loco ſic dicit, quippe certus, pro re praeſenti lubenter deſponſurum eſſe.

6 Cunctatur Chr. ſive verens, ne quam decreverat ſummam, minor videatur iuſto, ſive quaerens ſimul rationem revocandi a libidine filii.

7 Ita evenit, ut ſibi praedixerat ſupra IV, 4.

Sed ita dictu opu' est: si me vis salvom esse, et rem, et filium[1],
Me mea omnia bona doti dixisse illi. *M.* quam rem agis?
C. Id mirari te simulato, et illum hoc rogitato simul,
Quamobrem id faciam. *M.* quin ego vero, quam ob rem id facias, nescio.
C. Egone? ut illius animum, qui nunc luxuria et lascivia
Diffluit, retundam, et redigam, ut, quo se vortat, nesciat.
M. Quid agis? *C.* mitte, sine me in hac re gerere mihi morem. *M.* sino[2]:
Itane vis? *C.* ita. *M.* fiat. *C.* ac iam, uxorem ut arcessat, paret[3].
Hic[4] ita, ut liberos est aequom, dictis confutabitur[5].
Sed Syrum... *M.* quid eum? *C.*[6] ego nae si vivo, adeo exornatum dabo[7],

1 Similiter rogaverat Menedemus IV, 5.

2 Aequum est, senem vicissim obsequi alteri. III, 1, 7 sq.

3 Int. filius tuus. Quod alii sequenti versui ingerunt *se*, h. l. pulchrius omittitur uti Phorm. V, 7, 64.

4 Scil. meus.

5 Non factis, sed dictis reprimetur; quod fiet mox sc. 3, v. 1. Agit vero & hic Chremes, uti decet patrem.

6 Al. *egone?* quod non satis h. l. convenit. Nos sequimur Non. Marcell. vetere͏sque edd. Tarv. Arg. c. figg. Recte vero irascitur Syro magistro nequitiae, qui bonum senem misere delusit.

7 Scil. in malam partem; s. foedatum.

Adeo depexum [1], ut, dum vivat, meminerit ſemper mei [2]:
Qui ſibi me pro ridiculo ac delectamento putat.
Non (ita me dii ament) auderet facere haec viduae mulieri [3],
Quae in me fecit....

ACTUS V. SCENA II. [4]

CLITIPHO, MENEDEMUS, CHREMES, SYRUS.

Cl. ITane tandem quaeſo eſt, Menedeme, ut pater
Tam in brevi ſpatio omnem de me eiecerit animum patris?
Quodnam ob facinus? quid ego tantum ſceleris admiſi miſer?
Volgo faciunt [5]. *M.* ſcio tibi eſſe hoc gravius multo, ac durius,
Cui fit. verum ego haud minus aegre patior id, qui neſcio;

1 Scil. flagris.

2 Putamus, iam abire Menedemum, qui cito nuntiet Clitiphoni patris minas; & Chremetem ſqq. ſibi loqui in deambulando per ſcenam. Iam opperitur dum redeant filius & Syrus, neque diutius opperietur; cf. IV, 3, 5.

3 cf. Plaut. Mil. II, 6, 6. Apul. Met. V, 5. & Quint. decl. 338 init.

4 Clitipho a Men. vel uno verbo monitus, ſe a patre abdicari, & Syrus iam nihil habent, quod diutius morentur (cf. IV, 3, 6 & V, 1, 9.) ſed cum ipſo Men. prorumpit ad patrem, & ab ipſo egreſſu profert querelas, quas Men. humaniter excipit. Syrus vero mutus, ut lapis.

5 int. adoleſcentes, quod ego; ſcil. amant.

Nec rationem capio, niſi quod tibi bene ex animo volo.
Cl. Hic patrem eſſe, aiebas? *M.* eccum [1].

ACTUS V. SCENA III.

CHREMES, CLITIPHO, SYRUS.

Ch. [2] QUid me incuſas, Clitipho?
Quidquid ego huius feci, tibi proſpexi, et ſtultitiae tuae,
Ubi te vidi eſſe animo omiſſo, et ſuavia in praeſentia
Quae eſſent, prima habere, neque conſulere in longitudinem [3]:
Cepi rationem, ut neque egeres, neque ut haec poſſes perdere.
Ubi, cui decuit primo, tibi non licuit per te mihi dare,
Abii ad proxumos tibi qui erant [4], eis commiſi, et credidi.
Ibi tuae ſtultitiae [5] ſemper erit praeſidium, Clitipho,

1 Regreditur iam Men. filium cum Syro relinquens Chremeti; neque intereſt iurgio: nondum enim tempus deprecandi pro adoleſcente aderat. Itaque nova ſcena eſt.

2 Pater iam filio ipſi clare exponit, quid de eo ſtatuerit (l. ſtatutum credi vult). Quo magis moderata voce utitur, hoc certior & gravior ira videtur.

3 Quam vere & ſcite imaginem filii delineat pater! Et ſunt iſti mores plerorumque omnium adoleſcentulorum.

4 Sororem tuam ac futurum affinem Cliniam; cui omnia bona doti dixiſſe ſimulat. Mente vero capti & prodigi dabantur in tutelam proximis.

5 Leni vocabulo utitur ad flagitia filii ſignificanda, & ipſum vocat *Clit.* quaſi

Victus, vestitus, quo in tectum te receptes. *Cl.* hei mihi [1] !
Ch. Satius est, quam te ipso herede haec possidere Bacchidem.
S. Disperii: scelestus quantas turbas concivi insciens [2]?
Cl. Emori cupio [3]. *Ch.* prius quaeso disce, quid sit vivere [4].
Ubi scies, si displicebit vita, tum istoc utitor.
S. Here licetne [5] ? *Ch.* loquere. *S.* at tuto. *Ch.* loquere. *S.* quae ista est pravitas,
Quaeve amentia est, quod peccavi ego, id obesse huic? *Ch.* ilicet [6]:
Ne te admisce: nemo accusat, Syre, te: nec tu aram tibi,

amore eius id statuerit.

1 Vide, quam confutatus appareat. Et sane probrosum erat, pro prodigo declarari.

2 Servus addictissimus hero minori, cuius causá cuncta ista fecerat, primum noxiam fatetur; dein etiam iras in sé avertere parat.

3 Vivet ipse; sed emorietur turpis amor.

4 Quo sapienter dicto Lactantius III, 18 contra vitae pertaesos utitur: *Nonne igitur tibi verus ille & communis omnium pater Terentianum illud iure increpaverit*: prius-vivere.

5 Syr. permotus infortunio Clitiphonis, quod verum esse credit, se ipse auctorem peccati confitendo, pro illo deprecatur, & in se irritare studet senem. Quamvis repulsus, facit tamen, ut ipse minus displiceat, faciliusque a Chremete in fine fabulae veniam impetret. Placeat vero etiam, quod magister fallaciarum & simulationum ipse nunc a Chr. abdicationem filii simulante, in errorem inductus angatur.

6 Gravius h. l. dictum videtur, quod sic sententia semel dicta, nulla spes filio supersit. Et dein Chr. artificio summo utitur in tegendo se.

Neque precatorem pararis. *S.* quid agis [1]? *Ch.* nil ſuccenſeo [2],
[3] Nec tibi, nec huic: nec vos eſt aequum, quod facio, mihi [4].

ACTUS V. SCENA IV. [5]

SYRUS, CLITIPHO.

S. ABiit; vah! rogaſſe vellem. *Cl.* quid, Syre? *S.* unde mihi peterem cibum.
Ita nos alienavit. tibi iam eſſe ad ſororem intellego.
Cl. Adeon' rem rediiſſe, ut periculum etiam a fame mihi ſit, Syre?
S. Modo liceat vivere, eſt ſpes. *Cl.* quae? *S.* nos eſurituros ſatis.
Cl. Irrides in re tanta, neque me quidquam conſilio adiuvas.

1 Syr. nihil intelligit in eo, quod omnis poena peccati in filium ſolum recidere videtur; neque tamen minus & ſibi timebit ab ira heri. cf. Sc. ſq.

2 Miram moderationem ſimulat Chremes; dein abiens ſententiam ſuam quaſi facit irrevocabilem.

3 *Nec tibi, nec tibi* vult poſt Faernum Bentleius.

4 int. ſuccenſere ob id, quod facio.

5 Novam ſcenam recte init Dacieria poſt diſceſſum Chremetis. Syrus vero, comicus primum conſolator, qui ſe miſeriae ſocium, immo miſeriorem oſtendit, pro ſua vi calliditatis Clitiphoni ſcrupulum iniicit, ipſum non verum eſſe filium, eoque poſt inventam gnatam tam facile abdicari a patre adhuc credito. Sic eum impellit ad matris animum magis afficiendum, ut ſe adiutricem praebeat in reconciliando patre.

S. Immo et ibi nunc ſum, et uſque id egi dudum, dum loquitur pater:
Et, quantum ego intelligere poſſum. *Cl.* quid? *S.* non aberit longius.... [1]
Cl. Quid id ergo? *S.* ſic eſt: non eſſe horum te arbitror. *Cl.* [2] qui iſtuc, Syre?
Satin' ſanus es? *S.* ego dicam [3] quod mi [4] in mente eſt: tu diiudica.
Dum iſtis fuiſti ſolus [5], dum nulla alia delectatio,
Quae propior eſſet te [6], indulgebant tibi, dabant: nunc, filia
Poſtquam eſt inventa vera, inventa eſt cauſa, qua te expellerent.

1 Quo minus plene ediſſerat, interpellatur a Clit. Int. vero ex ſq. reſponſo, *quod ego arbitror* l. *ſuſpicor*. Calph. & al. inepte intelligunt *pater*; al. cum Eugr. *conſilium*; al. *periculum*, ut ſupra III, 6, 1; al. denique legunt *non abierit long.* ut ſit: res non adeo longe proceſſuras eſſe; idque nihili eſt.

2 Vulg. *quid.* Noſtrum eſt a Cod. G. Fabr. & Bentl. l. potius ab ipſo Terentio Eun. I, 2, 41. IV, 3, 15. Hec. I, 2, 28. Phorm. V, 6, 15. Exple: quomodo iſtuc credam, vel tibi in mentem incidit?

3 Tres opiniones affert Syrus, e quibus ſuſpicionem allatam augeat. Atque tria iſta opinionum commenta dein totidem ſcenis delebuntur. Ita Syrus nobis eſt praemonſtrator.

4 Sic legimus cum quibuſdam MSS. & edd. vett. Al. *in mentem*, & ſubaudiunt *venit*; quod praeter rogationem durius fuerit. Al. *in mentem eſt*, quod Plauto tribuitur, a Terentio alienum eſt.

5 Primum opinionis argumentum; cui ultima ſcena contraria erit ob laetiorem exitum.

6 h. e. quam tu. Sui enim cuique ſunt voluptas ſ. delectatio. Vulgo autem hoc *te* coniungitur verbo *indulgebant*, quod Criticis antiquum redolet, nobis nunc plane diſpli-

Cl. Est verisimile. *S.* an tu ob peccatum hoc esse illum iratum putas [1]?
Cl. Non arbitror. *S.* nunc aliud [2] specta : matres omnes filiis
In peccato adiutrices, auxilio in paterna iniuria [3]
Solent esse : id non fit. *Cl.* verum [4]. quid ergo nunc faciam, Syre?
S. Suspicionem istanc ex illis quaere. rem profer palam [5].
Si non est verum, ad misericordiam ambos adduces cito, aut
Scibis cuius sis. *Cl.* recte suades : faciam [6].

ACTUS V. SCENA V.

SYRUS.

[7] SAt recte hoc mihi in

cet ; cf. ad Eun. II, 1, 16. Immo coniungimus verbo huic suum *tibi*, quod vulgo iungitur τῷ *dabant.* Nullum pronomen desideramus. Supra Eun. V, 11, 30 *Dat nemo largius.*

1 Altera opinio, quae concurrit. Ipse adolescens supra ait : *volgo faciunt.* Scena vero penultima ostendet, patrem ob hoc peccatum iratum esse; immo Clitiphonem flagitii huius poenitebit.

2 Tertiam opinionem tollet proxima scena, qua mater ingreditur adiutrix.

3 Cf. supra I, 1, 95 & I, 2, 30.

4 Vide gradus, per quos Clitiphonis animus deducitur : 1) *verisimile* s. credo. 2) *ego arbitror.* 3) *verum*, s. certo scio.

5 Palam s. aperte, clara voce audientibus aliis.

6 Abit Clit. ad matrem; & sic mutatur scena.

7 Gratulatur sibi de novo consilio; dein ab hero timens aufugit.

Mentem venit: [1] nam quo adoleſcens maxume in ſpe ſollicitus erit,
Tanto facillime patris pacem in leges conficiet ſuas.
Etiam haud ſcio, an uxorem ducat [2]. at [3] Syro nil gratiae;
Quid hoc autem? ſenex exit foras: ego fugio [4]. adhuc quod factum eſt,
Miror non iuſſiſſe illico me arripi. ad Menedemum hinc pergam.

1 Reſtituimus ſane ſuum Terentio, quo is adhuc caruit ob iniurias librariorum & Criticorum. Veſtigia veri tamen praebet Cod. Bemb. *Namque aduleſcens maxume in ſpe ſitus erit*. Ceteri longius aberrarunt invertendo *namque adol. quam minima in ſpe ſitus erit.* An vero latine dicitur *in ſpe ſitum* ſ. poſitum eſſe? Latini dicunt *ſpem poſitam in* &c. Tum ſpes minima non ſatis incitet ad agendum. Faern. quidem ex Bemb. aliam elicit lectionem: *Nam quam adol. maxume ſpe ſitus erit*, & exponit *ſitus* per *derelictus*, quod precario dictum nemini placuit. Satiſne vero ſanus eſt Bentleius? qui derelicto tandem hoc verſu, invadit in ſq. faciens *tam difficillume*. Talia audet ſexcenta magnus nonnullis Bentl. In noſtro tuendo nolumus longi eſſe. Quibus ſenſus eſt veri, iudicent. Verſu ſq. malumus *Tanto* ob metrum; neque ratio lat. impedit.

2 h. e. fortaſſis etiam uxorem ducet; cf. Andr. III, 2, 45. Fruſtra Bentl. reponit *anne*, cum Faern. iubente Bemb. deleviſſet *ne*.

3 Vulg. *ac*, quaſi filio parum gratiae habiturus ſit ob uxorem ducendam. Verum magis timendum ipſi a Chr. quod mox apparet; & ſic ex edd. priſcis reddimus *at*.

4 Bene aufugit princeps ſceleris, ut facilius veniam inveniat Clit. neque is redibit, cui demum in exitu fabulae deprecante Clitiphone ſenex ignoſcit.

Eum precatorem mihi paro: seni nostro fidei nihil
habeo.

ACTUS V. SCENA VI.[1]

SOSTRATA, CHREMES.

S. PRofecto, nisi caves, tu homo, aliquid gnato conficies mali:
Idque adeo miror, quomodo
Tam ineptum quidquam tibi venire in mentem, mi vir, potuerit.
C. Pergin' mulier[2] esse? nullamne ego rem unquam in vita mea

1 Artificium poetae in sqq. scenis ad tria Syri commenta dirigendis ad Sc. IV, v. 9. 10, 13, 14 significavimus. Uti igitur tertia opinio deleatur, ingreditur iam, maritum domo exeuntem persequendo, uxor, quae sponte sua, (necdum enim brevissimo tempore, quo Syr. sex versus pronuntiavit, adiri potuit a filio, qui eam in posteriori aedium parte s. gynaeceo quaesiturus erat) filio est auxilio in paterna iniuria, & sic partes matris adiutricis obit. Viderunt igitur verum Tan. Faber & filia Daceria, qui Sostratam sponte sua advenire monent: & nos ex ipso poeta indubiam rationem adducimus, e qua omnis Bentleii disputatio contraria appareat, quam sit inanis. Egregie vero haec scena composita est ad indolem ingenii uxorii & virilis, dissidiorumque domesticorum demonstrandam. Sostrata indulgentior in filium adversatur marito, qui proinde in eam varia duriter dicit, sed ratione sua nititur. Commota vero incipit illa, vocando maritum *tu homo* (cf. Ad. I, 2, 31) quasi non esset suus. Mox tamen iniuriae muliebri addit reverentius s. blandius *mi vir*, cf. Hec. IV, 1, 9.

2 Indignans Ch. *homini* reddit *mulierem*, ac *viro* mox *Sostratam*; cf. Hec. l. c. v. 10.

Volui, quia tu in ea mihi fueris adverſatrix, Soſtrata?

At ſi rogitem iam, quid eſt quod peccem, aut quamobrem id facias [1]? neſcias [2],

In qua re nunc tam confidenter reſtas, ſtulta [3]. *S.* egone [4]? ſcio.

C. Immo [5] ſcis potius, quam quidem redeat ad integrum [6] haec oratio.

S. Oh, iniquus es, qui me tacere de re tanta poſtules.

Faern. vero ex Bemb. dedit cum additamento *mulier odioſa*, al. *mulier moleſta*. Sed illud *odioſa* & hoc *moleſta* gloſſemata ſunt, quod vidit iam G. Fabricius. *Mulierem eſſe* h. l. eſt *adverſari uxorio more*.

1 h. e. mihi adverſeris. Sic vero Bentl. ex 2 melioribus reſcribit pro vulg. *faciam*. Neque ſane recte quaeſiſſet uxorem quamobrem ipſe id voluerit. Sed obiicit uxori, ipſam inſcientem facere omnia; cf. Act. III, 5, 20.

2 Punctum cum Bentl. tollimus, ut apta ſit reſponſio Soſtratae. Et ſic habet quoque vet. ed. c. figg.

3 ſ. rem (neſcias) *in qua reſtas* h. e. reſiſtis, *ſtulta*; quod convicium reddit pro illo *ineptum*. Signum vero rogandi, quod vulgo ingeritur; tollimus.

4 int. *id neſciam? Scio* hercle; cf. Eun. V, 8, 2. Sic plana ſunt omnia. Vulg. *ego neſcio?* quod ironice dictum volunt. Sed ironia parum convenit Soſtratae nunc commotae, minus ſubmiſſae, quam Act. III, 4.

5 An *ſcias, potius quam* &c.? Eam id ſcire concedit ſenex, ut qui ipſe non ſerio volebat filium abdicare. Sed id celare uxorem debebat, filium territurus.

6 Bemb. & edd. quaedam *haec eadem*, unde verſus laborat. Quare Faern. reſecat *haec*; Eraſmus *eadem*, & Goveanus praefert *haec*, quod & nobis placet metri cauſa, uti *eadem* gloſſema videtur.

C. Non poſtulo : iam loquere. nihilo minus ego hoc faciam tamen [1].
S. Facies? *C*. verum. *S*. non vides, quantum mali ex ea re excites?
Subditum ſe [2] ſuſpicatur. *C*. ſubditum? ain' tu? *S*. [3] certe ſic erit,
[4] Mi vir. *C*. confitere... *S*. au, obſecro, iſtuc noſtris inimicis ſiet.
Egon' confitear, meum non eſſe filium, qui ſit meus?
C. Quid metuis? ne non, cum velis, convincas eſſe illum tuum?
S. Quod filia eſt inventa? *C*. non, ſed, quod magi' credendum ſiet,
Id quod eſt conſimilis moribus,
Convinces facile ex te natum: nam tui ſimilis eſt probe:

1 Ambiguum eſt. Faciet, quod in animo habebat, ſ. filium terrebit. At uxor putat, eum nihilominus abdicare velle filium. Ita ille ludit ſimul uxorem.

2 T. Faber & Dacieria malint *ſuſpicetur*, ut futurum ſignificet. Repugnat valde Bentl. Nos eas lites noſtras non facimus. Quidni enim Soſtrata metuens futuri l. ad certitudinem utatur praeſenti, l. etiam ſe id ſcire fingat explorandi acrius mariti cauſa.

3 Sic e Bemb. edidit Faern. Neque igitur ante dixit de ſuſpicione a filio communicata. Vulg. male deſcivit ad: *certe, inquam, mi vir.* Faern. a *Iam mi vir* orditur verſum ſq.

4 Hunc verſum reddimus cum Cod. Bemb. & ſimul expungimus *te* poſt *obſecro*, iubente MS. veterrimo ap. Bentl. l. potius ipſo noſtro Andr. IV, 5, 42. Eun. IV, 3, 14 & Ph. V, 1, 27. V, 3, 20.

Nam illi nihil vitii eſt relictum [1], quin id itidem ſit tibi:
Tum praeterea talem, niſi tu, nulla pareret filium.
Sed ipſe egreditur [2]: quam ſeverus [3]! rem, cum videas, cenſeas [4].

ACTUS V. SCENA VII.

CLITIPHO, SOSTRATA, CHREMES.

Cl. [5] SI unquam ullum fuit tempus, mater, cum ego voluptati tibi
Fuerim, dictus filius tuus [6] veſtra voluntate, obſecro,
Eius ut memineris, atque inopis nunc te miſereſcat mei;

1 ſ. reliquum; h. e. nam ex vitiis eius cunctis nullum eſt, quod tu non item habeas; cf. ſupra ſimilem locutionem I, 2, 19.

2 Iam demum Clit. matrem, non in Gynaeceo repertam, aſſequetur in ipſa ſcena, & ex illa ſuſpicionem a Syro illatam quaeret.

3 ſ. triſtis vultu.

4 Ipſum revera ſeverum cenſeas ex vultu.

5 Pathetice Clit. ſollicitudinem ſuam palam proferendo maxime commovet animum matris, ipſumque patrem ita afficit, ut hic citius confutet dictis filium, quomodo voluerat, eumque ad pudorem & poenitentiam flagitii, ob quod unum ille iratus erat, deducat. Ita ſane facit pater, quae Syrus ſupra III, 4 monuerat, ut filium ſervet, caſtiget, moneat, ipſeque ſe curaturum reſponderat.

6 Vulg. *tua*. Sed recipimus, quod eſt in Bemb. rectiuſque videtur. Voluntate enim eius, penes quem erat omnis poteſtas in domo, ante omnia opus, ut diceretur filius, qui eſſet alienus. Sic per ambages honeſtius profert ſuſpicionem de ſubdito ſe.

Quod peto, et volo, parentes meos ut commonſtres mihi.
S. Obſecro, mi gnate, ne iſtuc in animum inducas tuum,
Alienum eſſe te. *Cl.* ſum [1]. *S.* miſeram me! hoccine quaeſiſti, obſecro?
Ita mihi, atque huic ſis ſuperſtes, ut ex me, atque ex hoc natus es:
Et cave poſthac, ſi me amas, unquam iſtuc verbum ex te audiam.
Ch. At ego [2], ſi me metuis, mores cave in te eſſe iſtos ſentiam.
Cl. Quos [3]? *Ch.* ſi ſcire vis, ego dicam: gerro, iners, fraus, helluo,
Ganeo, damnoſus [4]. crede, et noſtrum te eſſe credito.

1 Vel una hac vocula, a filio deſperanter pronuntiata, percellit matrem; hinc ea queritur, iurato contrarium confirmat, & matris affectum monendo prodit.

2 Mater ſollicita fuit de eo uno, ne filius ſe alienum putet, cupitque ſola amari. Sed pater etiam metuendus, & filium corrigere volens, bene ad eius mores flectit ſermonem: quae ipſa morum obiurgatio non poteſt niſi a patre vero inſtitui.

3 Filius, qui peccatum a ſe haud grave ſatis putarat ad tantas iras, iam quoque deſperans & breviloquens, impudenter, an imprudenter, & perculſus quaerit *quos;* eoque movet patrem, ut tandem iram exſpuat, dictiſque confutet eum, quem in ſpem veniae *ſuum* eſſe addit.

4 Int. famae reique, ſ. nequam.

Cl. Non sunt haec parentis dicta [1]. *Ch.* [2] non, si ex capite sis meo
Natus, item ut aiunt Minervam esse ex Iove, ea causa magis
Patiar, Clitipho, flagitiis tuis me infamem fieri.
S. Di istaec [3]. *Ch.* deos nescio [4]: ego, quod potero, enitar sedulo.
Quaeris id, quod habes, parentes [5]: quod abest, non quaeris, patri
Quomodo obsequare, et serves quod labore invenerit.
Non mihi per fallacias adducere ante oculos [6]? pudet
Dicere hac praesente verbum turpe: at te id nullo modo

1 Tristius dicit, convicia haec duriora esse, quam ut a vero patre veniant.

2 Quam tumido iam delitigat ore Chr. iratus! sed tamen a conviciis ad rem descendit.

3 Int. prohibeant: inquit brevius simul perculsa mater.

4 int. quid acturi sint; (uti supra Ant. Act. II, 3, 16 *nescio alias*) sed quid ego agam certum est. Plaut. Cist. I, 1, 53 Gy. *Di faxint.* Le. *Sine opera tua nihil Di horunc facere possunt.* cf. Sall. Cat. 52 & Liv. XXII, 5. a Westerh. laudatos.

5 Nec iam longius aberit, quod vere quaerebat Syrus (cf. supra Sc. 3, 7.) sc. venia a patre habenda.

6 Scil. meretricem puduit. Sed abrumpit Chr. ne verbum turpe dicat ipse pater filio, matre praesente. Verecundia enim honestarum feminarum sancta erat ap. Graecos. Hoc gravius vero, quod filium non puduit id facere. Et haec fuere parentis dicta, quae filii animum permoverent tandem.

Facere puduit. *Cl.* eheu, quam ego nunc totus displiceo mihi!
Quam pudet [1]! neque, quod principium incipiam ad placandum [2], scio.

ACTUS V. SCENA VIII.

MENEDEMUS, CHREMES, CLITIPHO, SOSTRATA.

M. [3] ENimvero Chremes nimis graviter cruciat adolescentulum,
Nimisque inhumane. exeo ergo, ut pacem conciliem. optume
Ipsos video. *Ch.* ehem, Menedeme, cur non arcessi iubes

1 Pudor, optimus cupiditatis moderator, adolescentem defendet a flagitiis.

2 Poenitentia accedit. Iam prima legum convenit, in quas facillime conficiet patris pacem. Restat tertia, nuptiae, quae securitatem honestioris vitae praestarent. Sic tandem verius eveniet, quod praedixit Syrus sc. 4. v. 3 & 4. Sed principium ad placandum erit ab adventu Menedemi, quo intercedente Chr. commodiorem habebit locum ignoscendi.

3 Mened. homo rudior, quam sapiens, sed indulgentior, quam severus, a quo initium fuit fabulae, idem finem afferet. Ita fit, ut cum primo ante amori Cliniae & Antiphilae inserviisset Clitiphonis libido, donec in nuptias abiisset, ita iam novus affinis opituletur Clitiphoni, qui in nuptias honestas adducendus, rursus patrem inveniet bonum & humanum.

Filiam, et quod dotis dixi, firmas [1]? *S.* mi vir, te obſecro,
Ne facias. *Cl.* pater, obſecro, ut mi ignoſcas. *M.* da veniam, Chreme:
Sine te [2] exorem. *Ch.* egon' [3]? mea bona ut dem Bacchidi dono ſciens [4]?
Non faciam. *M.* at nos non ſinemus [5]. *Cl.* ſi me vivom vis, pater,
Ignoſce. *S.* age, Chremes mi. *M.* age quaeſo, ne tam obfirma te, Chreme.
Ch. Quid iſtuc [6]? video non licere, ut coeperam, hoc pertendere.
M. Facis ut te decet. *Ch.* ea lege hoc adeo faciam, ſi facit id,
Quod ego hunc aequom cenſeo. *Cl.* pater, omnia faciam: impera.

1 Signum dat Chremes; unde preces matris, & ipſius Menedemi.

2 Cod. Bemb. a prima manu *exorent;* a ſecunda deleto *n;* unde quidam dedere *exoret.* Bentl. primum reddit; ſed quod verſus ſic laboret, temere eiicit mox *egon'?* Sed plerique MSS. & edd. *exorem,* quo ſtante verſus conſtat.

3 int. id faciam, ſcil. ut veniam dem, quod idem ſit, ac *mea* &c.

4 Iam promovet Chr. ad ultimam legem, in quam pax conficienda eſt, ſcil. nuptias. Nominat iam Bacchidem, quae ſic quaſi redit in ultimam ſcenam; ſed ipſa interesse honeſte non poterat. Atque illi interea proſpectum erat argento. Itaque poſthac deſerta vivat.

5 int. te non ignoſcere. Iam rurſus incipient preces, cuiuſque pro conditione.

6 Concedit tandem precibus, intellecto, eo deductum filium, ut alteram legem fa-

Ch. Uxorem ut ducas. *Cl.* pater [1]. *Ch.* nihil audio [2]. *M.* ad me recipio.
Faciet. *Ch.* nil etiam audio ipſum. *Cl.* perii! *S.* an dubitas, Clitipho?
Ch. Immo utrum vult? *M.* faciet omnia. *S.* haec, dum incipias, gravia ſunt,
Dumque ignores: ubi cognoris, facilia [3]. *Cl.* faciam pater.
S. Nate mi, ego pol tibi dabo illam lepidam, quam tu facile ames,
Filiam Phanocratae noſtri. *Cl.* rufamne illam virginem,
Caeſiam, ſparſo ore, adunco naſo [4]? non poſſum, pater.
Ch. Eia, ut elegans eſt! credas animum ibi eſſe [5]? *S.* aliam dabo [6].

cilius amplectatur.

1 Sic faciunt adoleſcentuli. Omnia bene promittunt; ſed ubi quid contra ipſorum libidinem poſtuletur, rurſus tergiverſantur. Sed & tergiverſatio vincenda.

2 int. ipſum polliceri.

3 Iam filius monetur a matre, contra quam ipſe ſupra IV, 2 impatienter dixerat: *nulla eſt tam facilis res, quin difficilis fiet, quam invitus facias.* Ceterum laeta mater ſatis comice ſe praebet, & mox iocatur. Sic facilius omnis triſtitia ſolvitur; qua abiecta animus ultro ſe expediat.

4 Haud perſenſerat, matrem id dixiſſe ioci cauſa. In peius vero depingit puellam, quae diſplicebat.

5 Quam blande ironia iam utitur pater!

6 Mater iam ſerio magis dictura erat. Sed profuerit ma-

Cl. Immo quandoquidem ducenda eſt, egomet habeo propemodum,
Quam volo. *S.* nunc laudo te, gnate. *Cl.* Archonidi huius [1] filiam.
S. Perplacet. [2] *Cl.* pater, hoc nunc reſtat [3]. *Ch.* quid? *Cl.* Syro ignoſcas volo,
Quae mea cauſa fecit. *Ch.* fiat. Vos valete, et plaudite.

gis, ipſum ſibi conſulere filium.

1 Vicini.

2 Pater conſentit tacens.

3 Felices nunc omnes, praeter unum Syrum, qui aufugerat. Huic iam precatorem ſe praebet filius, eiuſque cauſa ignoſcet Chremes. Et nos ignoſcimus artifici & praemonſtratori fabulae Syro; plaudimuſque Chremeti, vel potius Menandro ac Terentio.

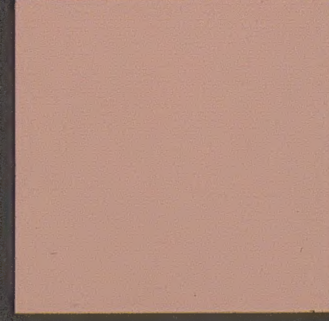
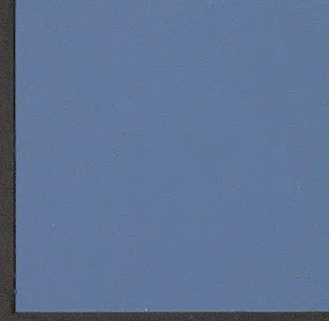
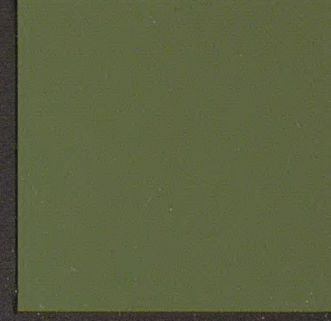
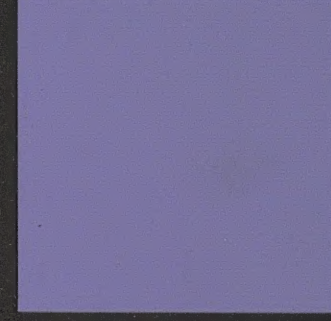
FINIS TOMI PRIMI.

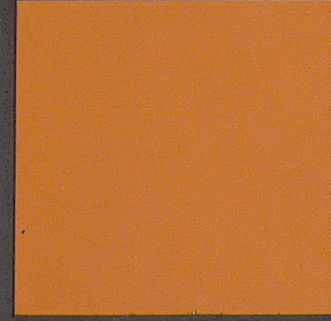
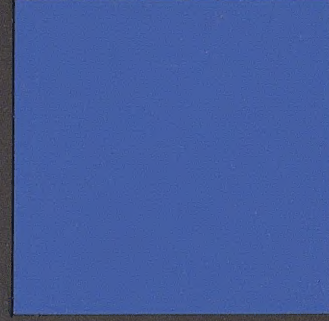
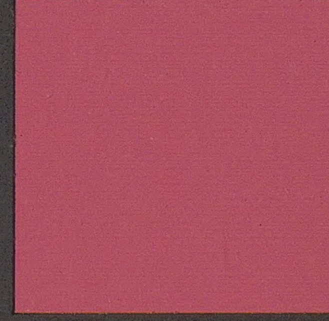
TERENZ

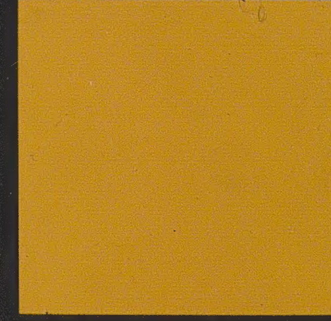
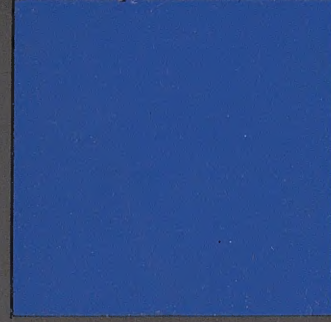
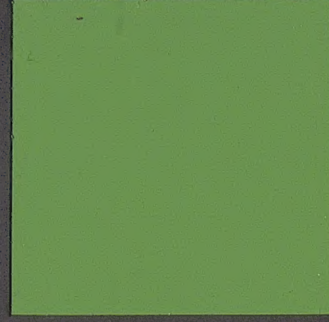
COMMEDIE

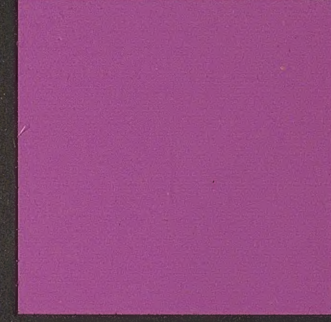
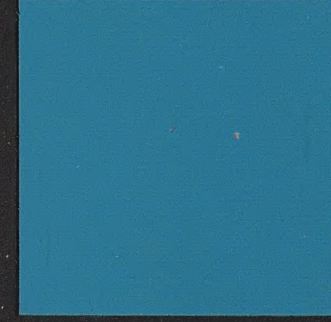
V. I.

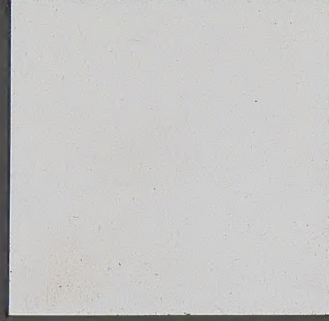
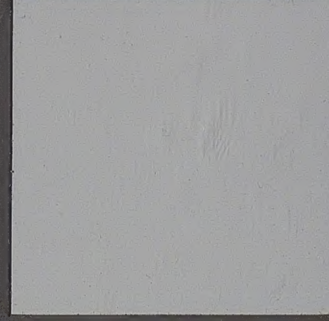
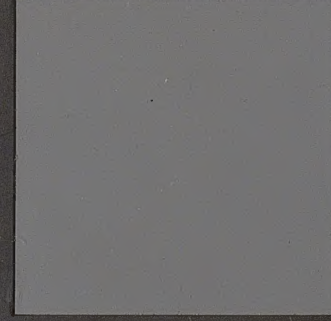
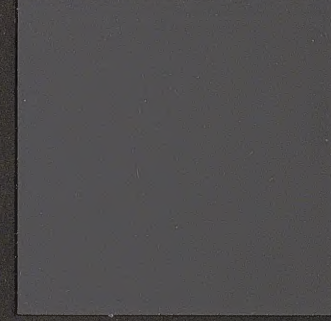
colorchecker CLASSIC

calibrite

mm